

13. évf. 3-4. sz. / 2001

Lectori salutem! [[Teljes szöveg \(PDF\)](#)]

Apor Balázs - Fülöp Tamás Forradalom és megtorlás Szolnokon : interjú Buda Ernővel, a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fúrási Kerülete 1956 előtti főmérnökével [[Teljes szöveg \(PDF\)](#)]

Papp István A beszolgáltatási rendszer felszámolása 1956-57-ben [[Teljes szöveg \(PDF\)](#)]

Szentesi Renáta Az 1956-os magyar forradalom fogadtatása a semleges Ausztriában 91-149

Szabó Vilmos László Az 1956-os forradalom a román központi napilapokban [[Teljes szöveg \(PDF\)](#)]

Görgőy Rita Nagy Imre útkeresése [[Teljes szöveg \(PDF\)](#)]

Szerkesztőségi közlemények

269-

271

Pályázati felhívás

272

Lectori salutem!

Az 1956-os Intézet és a *Sic Itur ad Astra Egyesület* 2000 őszén pályázatot hirdetett graduális és posztgraduális képzésben résztvevő egyetemi és főiskolai hallgatók részére. Az ország több felsőoktatási intézményéből összesen 12 pályamunka érkezett a felhívásra, amelyek közül a bírálók öt tanulmányt találtak kiemelkedő színvonalúnak. A tanulmányok szerzői meghívást kaptak a 2001. május 18-án megrendezett konferenciára, ahol *Rainer M. János*, az 1956-os Intézet főigazgatója értékelte a pályamunkákat, majd a hallgatók összegezték kutatási eredményeiket.

Első díjat kapott a Pécsi Tudományegyetem doktorandusz hallgatója, *Szentesi Renáta*, aki az 1956-os forradalom ausztriai fogadtatását dolgozta fel. A beszolgáltatási rendszer felszámolásáról írt tanulmányával az ELTE diákja, *Papp István* nyerte el a második díjat. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemről *Szabó Vilmos* harmadik díjat kapott, aki kutatása során a korabeli román napilapok híryanagát vette górcső alá.

Nem részesült pénzjutalomban két további tanulmány, de tudományos igényessége és színvonala alapján a bírálók publikálásra javasolták *Görgőy Rita*, illetve *Apor Balázs* és *Fülöp Tamás* munkáját is. A Debreceni Egyetem doktorandusz szerzőpárosa *Buda Ernő* életútján keresztül a forradalom és megtorlás szolgai vonatkozásait elemezte. A kötet zárótanulmányával pedig a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzett *Görgőy Rita Nagy Imre* írásainak, beszédeinek, valamint snagovi naplójának beható elemzésével a miniszterelnök történelmi szerepének tisztázásához kívánt hozzájárulni. Ebben a tematikus kötetben tehát az öt legjobbnak ítélt pályamunka jelenik meg.

A kiadvány szerkesztői ezúton fejezik ki köszönetüket minden pályázónak és támogatónak. Megkülönböztetett köszönet illeti *Rainer M. Jánost* és az ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékének oktatóját, *Kövér György* tanár urat. Mindketten pártolták az elképzelést, és ezen felül vállalták, hogy bírálóként közreműködnek a pályázat lebonyolításában. A 80 ezer forintos összpályadíjat az 1956-os Intézet ajánlotta fel. A kiadvány megjelenéséhez a *Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Szakkollégiuma* és az *ELTE BTK Hallgatói Önkormányzatának Közművelődési Kuratóriuma* nyújtott nélkülözhetetlen támogatást.

A *Sic Itur ad Astra Egyesület* célkitűzéseinek megfelelően a továbbiakban is pályázati lehetőségekkel és konferenciák szervezésével kívánja egyetemi hallgatók és fiatal történészek kutatásait elősegíteni. Ennek jegyében ajánljuk a Tisztelt Olvasó figyelmébe azt a hadtörténeti pályázatot, amelynek részletes felhívása e kötet végén olvasható.

Apor Balázs – Fülöp Tamás
Forradalom és megtorlás Szolnokon

**Interjú Buda Ernővel,
a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat
Alföldi Fúrási Kerülete 1956 előtti főmérnökével**

Bevezetés

Dolgozatunk elsősorban a Buda Ernővel, a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fúrási Kerületének főmérnökével készült riport kritikai közlése köré épült, amelynek felvételeit 2001. február 16-án, Szolnokon, a Szolnoki Főiskolán készítettük el. Pályázatunk egy 1998-ban megkezdett helytörténeti kutatás kibővítésével és továbbfejlesztésével szeretné bemutatni a Szolnok városban, illetve egyik meghatározó üzeménél, a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fúrási Kerületénél történt 1956-os eseménysorozatot és az azt követő megtorlásokat. Sem a szolnoki 1956-os történések, sem pedig az 1957–58-as letartóztatások és perek nem kerültek még – egy születendő monográfiát kivéve – a korszakkal foglalkozó történések látószögébe. Éppen ez tette szükségessé egy átfogó, az eddigi kutatási eredményeket összegző előtanulmány megírását. A dolgozat újszerűségét mindenekelőtt az adja, hogy elsősorban a résztvevőkkel, szemtanúkkal készített interjúk anyagaira, még nem, vagy csak részleteiben publikált, feldolgozatlan helytörténeti és üzemtörténeti dokumentumokra, bírósági perek irataira támaszkodik. Munkánk célja, hogy egy, az országos eseményekkel is több kapcsolódási pontot rejtő egyéni sors, valamint egy helytörténeti eseménysorozat bemutatása révén adalékokkal járulhassunk hozzá a magyarországi 1956-os forradalom és szabadságharc teljesebb és pontosabb megismeréséhez.

Szolnok – 1956

A Szolnok városában lejátszódott 1956-os forradalmi eseménysorozat korrekt megítélését napjainkig sok előítélet és hiányosság nehezíti. Az olykor korszakokon is átnyúló előítéletek kialakulásához nagyban hozzájárult a rendszerváltás előtti évtizedek torzításoktól, múlt-hamisításoktól sem mentes légköre. A tisztánlátást azonban mind a mai napig megnehezíti, hogy az 1956 október végi, november eleji szolnoki történések döntő része jelenleg sem publikált, és így

máig sem tisztázott még a maga kellő mélységében.¹ Sok esetben – ilyen például az egyik kulcsfontosságú probléma, a Kádár-kormány megalakulásának pontos rekonstruálása is – a résztvevő személyek, szemtanúk időközbeni elhalálása miatt már csak nehezen tudhatunk meg további konkrétumokat.² Az átfogó helytörténeti alap kutatások hiányában azonban az egyéb részletek mellett nem kellően föltártak még a város forradalmi eseményeinek politika-, gazdaság- és társadalomtörténeti vetületei sem. Így keveset tudunk még arról is, hogy a forradalom napjai alatt milyen szerepet vállalt és milyen kapcsolatokat alakított ki egymással a város diáksága, szűk értelmiségi rétege és a meghatározó befolyással rendelkező gyáripari munkásság, illetve annak szakképzett vezető rétege. Nem tisztázott többek között az egyes üzemek, nagyvállalatok munkásainak tevékenysége, alkalmazottainak meggyőződése, gondolkodásmódja sem a szolnoki forradalmi események menetében, mint ahogy nem világították meg meg kellően azt sem, hogy a forradalom leverését követő, és az ország más területeihez viszonyítva is rendkívül brutális megtorlások hogyan érintették az események egyes résztvevőit.³

1 Szolnok város 1956-os eseményeinek eddig legteljesebb összefoglalását CSEH Géza levéltáros (Cseh, 2000.) munkája tartalmazza. Emellett az 56-os szolnoki események rövid összefoglalását a Millennium tiszteletére megjelentetett népszerűsítő várostörténeti összefoglalásban Gulyás Katalin, a Damjanich János Múzeum munkatársa írta meg. Ld. GULYÁS, 2000. – Üzem és ipartörténeti oldalról az 56-os városi események egyes részterületét vizsgálta már a jelen munka egyik szerzője is: FÜLÖP Tamás: Ülősztrájk a fűrotornyok körül – Tiltakozás és megtorlás 1956–58-ban a szolnoki kőolajosoknál. In: *A demokrácia 10 éve Magyarországon 1989–1999. Az V. Országos Politológus Vándorgyűlés Tanulmánykötete*. Nyíregyháza, 1999. 55–61., illetve uő.: A szolnoki kőolajosok 56-os pere – elhangzott: a Magyar Tudomány Napja szolnoki rendezvényén 1999. nov. 3-án. MTESZ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szervezete. In: *Szolnoki Tudományos Közlemények II.* 1999. 29–34.

2 Cseh Géza munkája igen sok érdekes adatot és ma már nehezen tisztázható problémafelvetést bocsát közre a Kádár-kormány megalakulásának körülményeiről. Jelen munka célkitűzése és terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy ezzel részletesen foglalkozzunk. Vö. CSEH, 2000. 42–47. – Megnehezíti a munkát, hogy a visszaemlékezések, interjúk egy jelentős része pontatlan, megbízhatatlan, szubjektív beállítású információkat tartalmaz. Míg a rendszerváltás előtti anyagok jó része az események bagatellizálását, elfedését, a szerepek csökkentését próbálta elérni, addig az 1990-es évek anyagai politikai felhangoktól sem mentes, pontatlan, a személyiségi jogokat is érintő adatokat közölnek. Ld. CSEH Géza idézett munkáját.

3 Cseh Géza kutatásai alapján kiderült, hogy az 1956 utáni perekben Szolnok és a megye vonatkozásában nem szabtak ki halálos büntetéseket. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy az országban – nyilván Kádárék itt tartózkodása miatt – elsőként Szolnokon újjászerveződő, nagy számú (közel 900 fős) karhatalmi katonai-félkatonai alakulatok rendkívül brutális, a tömegek megfélemlítés céljából végrehajtott garázdálkodásait a város és a megye sok lakójának ne kellett volna elszenvednie. Vö. CSEH, 2000. 53–54. – De a halálbüntetések „hiánya” nem jelenti azt sem, hogy a koncepciók perek között ne találkozhattánk olyan eljárásokkal, amelyek igen súlyos, gyakran halálbüntetéssel is sújtható vádakkal illették a perbe

Ezeknek a kérdésfelvetéseknek, problémamejelöléseknek a lehetőségét elsősorban az indokolja, hogy Szolnok városa az 1950-es évek közepén történeti-szociológiai értelemben igen jelentős – bár az ország más területeit is figyelembe véve korántsem egyedi – átalakulásokon ment keresztül. Az Alföld közepére nehézipari központot álmodó kommunista gazdaságpolitika a maga kényszerszerű folyamataival ugyanis az 50-es évek elejétől már egyre határozottabb befolyást gyakorolt a város társadalmi és gazdasági szerkezetére.⁴ A kommunista diktatúra évei a város gazdasági életének egy merőben új, a realitásoktól, adottságoktól és a gazdálkodási hagyományoktól jórészt elszakított fejlesztését eredményezték. Ám a nehézipari ágazatok megyeszékhelyre koncentrációja, és erőltetett, extenzív fejlesztése a tradicionális alföldi térségek és Szolnok meghasonlásához, a korábbi regionális kapcsolatrendszerek átértékelődéséhez vezetett. Ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan a város társadalmának gyökeres átalakulási folyamata is felgyorsult, amely nemcsak a környező agrárnépesség betelepüléséből adódó hirtelen lakosságszám-növekedésében, és az e mögött felgyülemlett szociális, lakás- és egészségügyi ellátási nehézségekben, de a foglalkoztatási szerkezet gyors átstrukturálódásában is megmutatkozott.⁵

A kommunista diktatúra központosított irányítási mechanizmusai, az egypártrendszer ideológiai béklyói, az új típusú kultúra erőszakos propagálása végleg eltüntette, felolvasztotta a város hagyományos paraszti-polgári életformáját, és átformálta a társas élet, a városi közösség korábbi érintkezési formáit.⁶ Ezzel együtt, elsősorban a belső szellemi-kulturális tartalékokkal, hagyományos összetartó erőkkel rendelkező ágazatok (mint például a vasúti járműipar, az élelmiszeripari ágazatok), illetve a más területekről ide telepített, magasan képzett szakembergárda révén (például a kőolajbányászat esetében), társadalmi státuszából és létszámából adódóan számottevően megerősödött a szakképzett, jól szervezett ipari munkásság korábban is figyelemre méltó befolyása Szolnok életében.⁷ S jóllehet, az ipari munkásság ezen része pontosan a kommunista rendszer által preferált gazdasági szektorban kapott biztosnak tűnő munkalehetőséget, éppen

fogottakat. Ennek egyik tipikus esete a riportalanyunkkal, Buda Ernővel vizsgálati fogsága alatt történtek is. Lásd jelen munkában a Buda Ernővel készült riport anyagát.

4 A város ipartörténetének a II. világháború után tapasztalható tendenciáiról: FÜLÖP, 2000. 193–209., illetve FÜLÖP, 1999a. 197–208.

5 Az 1950-es évek elején a beruházási aránytalanságok, a mezőgazdaságból történő elvonások nemcsak a megyeszékhely és a vidék konfliktusát mélyítették el, de a város ipar- és foglalkoztatási szerkezetében, társadalmában is gyökeres változásokat idéztek elő. Vö. FÜLÖP, 1998. 79–94.

6 Szolnok társadalmi folyamatairól az 1950-es években ld. SZABÓ, 1998. 170–174.

7 Uo. 145–154.

ennek a társadalmi rétegeknek a tagjai jutottak el – egyfajta szociáldemokrata értékrend alapján – egy emberségesebb szocializmus reményével a Rákosi-diktatúra teljes elutasításáig.⁸ A fennálló társadalmi valóság és ideológiai elnyomás kritikáját megfogalmazni is képes szűk szolnoki értelmiségi réteg tagjai közé tartozott a város felsőfokú oktatási intézményének, a Közlekedési Műszaki Egyetemnek az oktatói gárdája és diáksága. A megyeszékhely-szerepkör és a közlekedési csomópont-jelleg egyaránt indokoltta tette, hogy a városban – ideiglenes jelleggel a Megyei Bíróság épületében – az 1952–53-as tanévtől kezdődően felsőfokú szakmai oktatási intézmény is működjön. Noha a szolnoki Közlekedési Műszaki Egyetem 1955-ben elvesztette önállóságát (az intézményt egy Üzemmérnöki Kar formájában beolvasztották a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egységébe), 1956-ban még mintegy 200 hallgatója és színvonalas oktatógárdája volt a városnak.⁹

Szolnokon 1956 nyár végén, ősz elején tűntek fel a Rákosi-rezsim fellazulásának, a rendszer bírálatának halk, majd egyre határozottabb jelei. A *Szolnok Megyei Néplap* néhány kritikusabb hangvételű cikke mellett a Társadalom- és Természet-tudományi Ismeretterjesztő Társulat (TTTT) vitaestjei, beszélgetései teremtettek jó alkalmat arra, hogy a város gazdasági-társadalmi életének bátrabb és kritikusabb gondolkodású tagjai, színészek, mérnökök, orvosok, újságírók, tanárok, diákok megfogalmazhassák bírálatukat és kritikájukat a helyi és országos párt-szervekkel, hatóságokkal szemben.¹⁰ A fővárosi forradalmi események tényleges

8 Jó példája ennek az útnak a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács elnökének, Dancsi Józsefnek az esete, aki a Járműjavító köztisztelőben álló, szociáldemokrata múltú munkásaként került a forradalom győzelmének pillanatában a megyei forradalmi közigazgatás élére. Megfontolt, bölcs döntéseinek nagyban köszönhető, hogy Szolnokon az októberi-novemberi napokban a hatalom összeomlásakor sem került sor tömeges vérontásra.

9 Szolnokon 1952-től működött Közlekedési Műszaki Egyetem, majd az intézményt egy Üzemmérnöki Kar formájában 1955-ben beolvasztották a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egységébe. 1956-ban még mintegy 200 hallgatója volt Szolnokon az egyetemnek, akik tanárikaikkal együtt fontos szerepet játszottak a forradalmi eseményekben. A forradalom után, 1957-ben a város vezetőinek ellenvetése nélkül elvitték Szolnokról az egyetemi kart – akik úgymond „az ellenforradalomban egyébként is túlzottan exponálták magukat” –, majd ezt követően a megyeszékhelynek csupán 20 év múlva sikerült újra nappali tagozatos felsőoktatási képzést elindítania. Vö. CSEH, 2000. 3–4., ill. SZABÓ, 1998. 170–191.

10 A *Szolnok Megyei Néplap* a Megyei Pártbizottság és a Megyei Tanács napilapja volt, amelynek irányítása 1956. október 27-étől átkerült a munkástanács kezébe, és *A Nép Lapja* címen a Szolnok Megyei Forradalmi Tanács lapjaként jelent meg november 4-ig. November 5-én a lap szerkesztése újra a pártbizottság irányítása alá került, majd november 6-tól néhány napig a Kádár-kormány megbízható tagjainak (Berei, Andics, Hidas) szerkesztésében Szolnokon jelentették meg az inkább rákosista hangvételű *Szabad Népet* is. A TTTT vitaestjeiről vö. CSEH, 2000. 3–4.

tömegmozgósító hatása Szolnokra valójában csak megkésve, 1956. október 26–27-én érkezett meg, noha a budapesti történések híre a városban már október 23-án forradalmi hangulatot eredményezett. A városi események élére a Közlekedési Egyetem diáksága állt, és október 23-án, a rádión keresztül érkező budapesti hírek hatására az események nem várt módon felgyorsultak. Pestről és Gödöllőről egyetemista küldöttek érkeztek Szolnokra, majd este 7 órakor nagygyűlést tartottak az egyetem dísztermében.¹¹ A közlekedésmérnök-hallgatók kimondták intézményük kiválását az ország korábban egyetlen ifjúsági szervezetéből, a csupán nevében Demokratikus Ifjúsági Szervezetből, és csatlakoztak a Szegeden október közepén megalapított Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetségéhez (MEFESZ).¹² Ezt követően az egyetemisták és a hozzájuk csatlakozó színészek, értelmiségiek, újságírók átvonultak a színház épületébe, megszakították az előadást, bejelentették, hogy Budapesten kitört a forradalom, és elszavalták a Nemzeti dalt.¹³ Másnap, október 24-én a *Néplap* első kiadása a 23-i tüntetésekről és felvonulásról tudósított, majd az aznapi rendkívüli kiadás az MDP Központi Vezetőségének üléséről és Nagy Imre minisztertanácselnöki kinevezéséről számolt be.¹⁴ Ezen a napon, október 24-én csupán kisebb tüntetésekről, megmozdulásokról lehetett számot adni. Az egyetemi kar nagygyűlésén a diákok ismertették az intézmény MEFESZ-bizottságának programjavaslatát, amelyben a szolnokiak elfogadták, illetve további négy ponttal kiegészítették az Építőipari és Közlekedési Egyetem diákságának 10 pontos követeléseit.¹⁵ Ezt követően a diákok és fiatal munkások egy csoportja megjelent a Killián György Repülőtisztai Hajózó Iskola repülőtérén, hogy a helyőrségtől fegyvereket szerezzen.¹⁶ A repülőtér parancsnoka, Kablay Lajos alezredes fogadta a küldötteket, és meggyőzte őket a felfegyverkezés értelmetlenségéről, megtagadta a lőfegyverek kiadását, és így a fiatalok kénytelenek voltak üres kézzel távozni.

11 CSEH, 2000. 6–7.

12 GULYÁS, 2000. 55.

13 Vö. CSEH, 2000., ill. GULYÁS, 2000. 55.

14 *Szolnok Megyei Néplap*, 1956. okt. 24. VIII. évfolyam 249. és 250. szám. A rendkívüli kiadás egyben Nagy Imrének „az ellenforradalmi provokációról” szóló nyilatkozatát, valamint a Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedések ellen bevezetett rögtönítélő bírások elrendelését is közli. Nagy Imre 24-i nyilatkozatainak hangvétele még a Gerő-féle frazeológiát követte. A helyi sajtó bármennyire is szerette volna a gyorsan változó fővárosi eseményekről tudósítani a közvéleményt, a rádióadászhöz képest csak fáziskéséssel volt képes tájékoztatási feladatait ellátni, s az emberek elsőszerű hírforrása a rádió lett.

15 A *Szolnok Megyei Néplap* 1956. okt. 24-i, 249-ik száma ismerteti a szolnoki Közlekedési és Műszaki Egyetem diákgyűlésének követeléseit.

16 GULYÁS, 2000. 55.

Október 25-én a város egyik legrégebbi üzemében, a MÁV Járműjavítóban a megye talán legképzettebb munkásai is kifejezték szolidaritásukat a budapesti eseményekkel kapcsolatban, és hangot adtak tiltakozásuknak a helyi karhatalmi alakulatokkal és pártvezetőkkel szemben.¹⁷ A megyei és városi pártbizottság vezetői egyre nagyobb aggodalommal figyelték az események radikalizálódását.

1956. október 26-án délelőtt 9 óra körül a Kossuth téren minden eddigienél nagyobb tüntetésre gyűltek össze a szolnoki üzemek munkásai, a diákok és az intézmények dolgozói.¹⁸ Kommunista-ellenes jelszavak kíséretében a tömeg a megyei és városi pártvezetők távozását, a Munkástanács megalakítását, a szovjet csapatok kivonulását követelte. Tüntetőik jelentek meg a város szovjet emlékműveinél, a Tisza-parton, a városi rendelőintézet előtt, a megyeháza mögött, majd azokat megrongálták, ledöntötték, a sztálinista jelképeket eltávolították.¹⁹ Néhány órával később Dancsi József, a Járműjavító szociáldemokrata politikai múlttal rendelkező munkásának vezetésével életre hívták a 22 tagú Szolnok Megyei Munkástanácsot. A korábbi rezsim összeomlása után a helyi hatalmi struktúra élére a Szolnok Megyei Munkástanács került. A testület 22 tagja közé 12 volt MDP-tagot választottak be. A vérontás nélkül lezajlott szolnoki eseményekben igen fontos szerep jutott a forradalom legfontosabb közigazgatási szerve vezetőinek, elsősorban Dancsi Józsefnek és Kablay Lajosnak. A Munkástanács 1956. november 4-ig maradt ura a helyzetnek, a Kádár-kormány megalakítása után és a városban tartózkodó jelentős létszámú szovjet katonai erő miatt fokozatosan csökkent a befolyása, majd 1957 elején a Kádár-kormány megszilárdulását követően a politikai nyomás erősödésével a szervezet megszűnt.²⁰ A forradalmi események menetét jelentősen befolyásolta, hogy az MDP megyei titkára, Kálmán István – korábbi ideológiai elköteleződésével meghasonulva – a reformok és a Nagy Imre kormány mögé állt.

A megalakuló munkástanács lemondatta a megyei tanács elnökét, elrendelte a megyei ÁVH lefegyverzését és feloszlását, és felhívta az üzemek dolgozóit, hogy

17 Az üzem fiatal munkásai október 25-én leverték a Járműjavító nagykapuja feletti vörös csillagot, majd nemzeti színű zászlókkal a városba vonultak tüntetni. Útjuk során jelentős létszámú tömeg csatlakozott hozzájuk. CSEH, 2000. 8.

18 A tömeg létszáma az adatok és visszaemlékezések szerint is jóval meghaladta a 10 ezer főt, amely a város lakóinak számához képest is igen jelentősnek mondható. Vö. CSEH, 2000. 10–11.

19 Buda Ernő visszaemlékezései szerint a kőolajosok nagy vonatatóutója és kőolajos munkások is segített az egyik városi szovjet emlékmű ledöntésében. A forradalom után megindított koncepciók perben a vállalat irányítóinak szemére vetették, hogy miért nem akadályozták meg a munkásokat tettük végrehajtásában. A Szolnok és Abony között naponta ingázó Buda Ernő azonban csak később szerzett tudomást az esetről (A Buda Ernővel készült riport alapján.)

20 Vö. CSEH, 2000. 20–21. és 51–52.

minden vállalatnál és hivatalban kezdjék meg a munkástanácsok megszervezését.²¹ A Belügyminisztérium megyei főosztályának tagjai, a rendőrség vezetői már 26-án együttműködésre léptek a forradalom hatalmi szerveivel.²² Az általános gyűlésben részesített államvédelmi alakulatok – a pártbizottság felsőbb utasításának hiányában – tétlenül szemlélték az eseményeket, mígnem november 1-én, illetve 2-án a Munkástanács letartóztatta az ÁVH szolnoki tagjait.²³ A megyei Munkástanács felhívására október 26-a után megindult az egyes üzemekben is a munkástanácsok megszervezése, október 30-án *A Nép Lapja* a koalíciós pártok újjászerveződéséről tudósított, a fővárosi és országos események alapján úgy tűnt, hogy lehetőség nyílt egy demokratikusabb kibontakozásra.²⁴

Szolnokon azonban a demokratikus átalakulás szinte minden lehetőségére fojtogatólag hatott az itt tartózkodó idegen fegyveres alakulatok hatalmas létszáma. Éppen ezért nem véletlen, hogy a városban szinte lehetőséget sem hagyva a forradalom követeléseinak valóra váltására, az ittélők kiutkeresésének megfogalmazására, az események forgatókönyvét – az ország más városaihoz képest már korábban – a szovjet pártvezetés közvetlen utasításai és a katonai parancsnokok harcászati szempontja határozták meg. A honvédség szolnoki alakulataiból Kallay Lajos elnökletével létrehozott Forradalmi Katonai Tanács november elsején kezdte meg a város védelmi tervének kidolgozását, de másnap a szolnoki katonai vezetők a jelentős létszámú szovjet haderő itt tartózkodása miatt (a szovjet hadsereg vezetése Szolnokon hozta létre a forradalom katonai leverését végrehajtó alakulatainak főhadiszállását) lemondani kényszerültek a tervről.²⁵ A szovjet vezetés döntése alapján november 3-án Szolnokon keresztül megindult a Vörös Hadsereg páncélos alakulatok támadása Budapest ellen, majd másnap hajnali 3 órakor a szovjet katonai egységek megkezdték a szolnoki laktanyák és középületek megszállását. A honvédségi alakulatok teljes lefegyverzését megelőzően kisebb fegyveres incidensre csupán a tiszthelyettes-képző ezred őrségénél került sor. Az őrség megkísérelte az ellenállást, amelyre a szovjet harckocsik ágyútűzzel válaszoltak: az áldozatok száma két halott és öt sebesült volt.²⁶

November 4-én hajnali 5 órától, meghatározott időközönként a szovjetek által ellenőrzött rádió a helyi adó hullámhosszán Kádár János beszédét kezdte el felvételről sugározni.²⁷ A nyilatkozat arról tájékoztatta a hallgatókat, hogy Kádár

21 Vö. GULYÁS, 2000. 56.

22 CSEH, 2000. 28–32.

23 Uo. 33.

24 *A Nép Lapja*, 1956. október 30.

25 CSEH, 2000. 34–36., ill. GULYÁS, 2000. 56.

26 CSEH, 2000. 35–42., ill. GULYÁS, 2000. 56.

27 Cseh Géza munkájában a rádióadás helyét, az adóberendezés típusát, a Kádár-beszéd felvételének elkészítési helyszínét illetően az események legteljesebb összefoglalását próbálja

János vezetésével, Marosán György és Münnich Ferenc részvételével megalakult a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, amely a szovjet csapatok segítségével megkezdte harcát az „ellenforradalom” alakulatai ellen.²⁸ Kádár, akit a szovjet pártvezetők választottak ki erre a feladatra, minden valószínűség szerint november 4-én, szovjet katonai egységekkel érkezett meg Szolnokra.²⁹ A már a Szovjetunió területén megalakított bábkormány Magyarországon tartózkodó többi tagját – akik közül többen csak a rádióból értesültek kormánytagságukról – más kompromittálódott, bolsevik vezetőkkel együtt a szovjet titkosszolgálat hozta Szolnokra.³⁰ Kádár november eleji eltűnése után először csak 4-én lépett a nyilvánosság elé, ekkor szovjet katonai vezetőkkel, majd a szolnoki városi pártbizottságon tartózkodókkal beszélt. Még Kádár Szolnokon való tartózkodása alatt, november 5-én megkezdődött – nyilván a kormány tagjainak védelme is ezt indokolta – a Honvéd és Belügyi Karhatalom szervezése, majd Kádárt és héttagú kormányát 1956. november 6-án éjszaka egy szovjet páncélozott alakulat szállította el az ekkor még harcoló főváros irányába.³¹

A Kádár-kormány megalakítását és a forradalom leverését követően az országban az elsők között Szolnokon indult meg a rendőri-politikai-közigazgatási restauráció. Szovjet katonai és magyar belügyi szervek lepték el a város utcáit, de a hatalmi visszarendeződés mégsem ment egyik napról a másikra. A közfélelmet általánossá tette, hogy a forradalom heteiben letartóztatott volt ÁVH-s tisztek hajtóvadászatot indítottak bebörtönzőik ellen, és a Kádár-kormány régi-új kiszolgálója a forradalom alatt készült „halállisták”-ról kezdtek el beszélni. A kormány helyzetének megszilárdítása mégsem tűnt egyszerű feladatnak, hiszen a munkástanácsok 1956 novemberében még jelentős hatalmi súlyt képviseltek, de időt vett igénybe a közigazgatásban, a belügyi, bírósági szerveknél végrehajtható politikai tisztogatás is. A szolnoki üzemek munkástanácsai november 4-e után a legális ellenállás útját választották. November 28-án – Dancsi József, a megyei munkástanács elnökének közreműködésével – a megyei üzemi munkástanácsok egy nagygyűlést szerveztek, ahol 47 vállalat képviselőjében mintegy 350 fő vett részt.³² A tanácskozók másnap egy memorandumot juttattak el a Nagybudapesti

adni, bár maga is felhívja a figyelmet arra, hogy a pontatlan visszaemlékezések és a fennmaradt, olykor tudatosan torzított adatok alapján a problémakör igen sok részletében nem tisztázott még. Ezekkel a kérdésekkel jelen munkánkban csak utalás szintjén foglalkozhatunk. Vö. CSEH, 2000. 42–47.

28 Vö. ROMSICS, 2000. 395.

29 CSEH, 2000. 42–47.

30 Uo. 42–47.

31 Vö. GULYÁS, 2000. 57., illetve ROMSICS, 2000. 395.

32 CSEH, 2000. 50–51.

Munkástanácshoz, amelyben egyetértésüket fejezték ki a fővárosi vezetés céljaival. A Kádár-kormány megszilárdításának és a politikai nyomás fölerősödésének árnyékában a szolnoki üzemi munkástanácsok utolsó jelentősebb közös fellépését a salgótarjáni sortűz miatt 1956. december 11–12-ére meghirdetett, és a Járműjavító vezényletével lebonyolított 48 órás munkabeszüntetés jelentette.³³ Ezt követően a hatalom egyre erősödő nyomása, az MSZMP pártfunkcionáriusai és a munkástanácsok vezetői között éleződő konfliktusok, a személycserék, a karhatalmi alakulatok megfélemlítő akciói, illetve a megtorlásoktól való félelem az üzemi munkástanácsok működését gyakorlatilag ellehetetlenítették. 1957 január-február folyamán a fokozódó politikai nyomás hatására a munkástanácsok – így történt ez a Szolnok megyei szervezet esetében is – megszűntek.³⁴ Hasonló módon játszódott le a szolnoki üzemi munkástanácsok felszámolása is: 1957 február és május között a vezetők letartóztatásával és kiiktatásával a munkástanácsok gyakorlatilag pártirányítás alá kerültek. A Kádár-kormány időközben minden előkészületet megtett a megtorlások politikai-jogi feltételeinek megteremtése érdekében. 1957 elejére a belügyi, majd az ügyészségi és bírói hatóságoknál, a sajtónál is visszaállították a politikai befolyást, elbocsátásokkal, letartóztatásokkal végrehajtották a szervezetek megtisztítását, majd február közepe megkezdődtek a koncepciók perек előkészületei.

1956 – a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fúrási Kerületénél

Az Alföld iparosításának ideológiailag is alátámasztott elméletébe jól beleillett a Szolnok központtal megépített kelet-magyarországi szénhidrogén-kutatás és feltárás koncepciója. A gazdasági folyamatok országos tendenciái és a próbafúrások biztató eredményei révén irányították Szolnokra a nagy hagyományokkal és MAORT-os tapasztalatokkal rendelkező dunántúli kőolajipari szakembergárdát. Beszélgetőpartnerünk, Buda Ernő, vezető beosztású munkatársainak jelentős részével együtt korábban a Magyar Amerikai Olajipari Részvénytársaság, a MAORT alkalmazottja volt. A MAORT 1949-es kíméletlen államosítása, a nemzetközi szakmai tekintéllyel rendelkező olajipari szakembergárda letartóztatása és az államosításhoz kapcsolódó koncepciók per nagyon sokat rontott a kommunista hatalom és a kőolajipari ágazat kapcsolatán. A kommunista hatalom és a kőolajos szakma kölcsönös bizalmatlanságát nagyban elmélyítette, hogy a nagyobb múlttal és fejlettebb technológiával rendelkező, amerikai felügyelettel működő dunántúli kőolajkutató Rákosi-diktatúra elsőszámú politikai és gaz-

33 Uo. 51.

34 Uo. 52.

dasági céltáblájává vált. 1949-ben, a koncepciók perек segítségével megvalósított állami kezelésbe vétel, majd totális államosítás után a vállalatóriásból az egyes ágazatok szétdarabolásával Nemzeti Vállalatokat hoztak létre.³⁵ Az ország más, elsősorban keleti területein a II. világháború után a szovjet csapatok bevonulását követően a németek tulajdonban lévő berendezések – mint hadiszákmány – és a termelés, jóval alacsonyabb technológiai szakszerűséggel működtetve, döntően szovjet ellenőrzés alá került. 1946 tavaszán – egy szovjet–magyar gazdasági egyezmény alapján – a szovjet tulajdonba került kutak és berendezések „bevételével” létre hozták a fúrású és kőolaj-termelési tevékenységet végző Magyar–Szovjet Nyersolaj Rt.-t, a MASZOVOL-t. 1952-ben a MAORT utódvállalatait is hozzácsatolták az 1949-ben a MASZOVOL-ból átszervezett Magyar–Szovjet Olaj Rt., a MASZOLAJ-hoz. Az 50-50%-os részesedésű magyar–szovjet vegyes vállalat, a MASZOLAJ a magyar olajipar teljes vertikumát 1954 végéig fogta egybe (kutatási, feltárási, kitermelési, feldolgozási és szállítási feladatokat is ellátott).³⁶ Az egész magyarországi kőolajipart magába foglaló MASZOLAJ Rt. egésze alatt 1951 és 1955 között korábban ismeretlen méretekben és intenzitással kezdődött meg – a kommunista iparpolitika erőltetett kitermeléseinek köszönhetően kimerülőben lévő dunántúli mezők pótlására – az alföldi kőolajkutatás.

Buda Ernő, fiatal, de már tapasztalt bányamérnökként 1954. március 15-én kapta azt a feladatot, hogy a II. világháború után létrehozott, szovjet–magyar vegyesvállalatként üzemeltetett MASZOLAJ Rt.-től a magyar állam tulajdonába visszakerült fúrású berendezésekkel szervezze meg a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fúrású Kerületét.³⁷ A bányamérnöknek a szolnoki központ kialakítására vonatkozó megbízását N. N. Golubjev, a szovjet–magyar vállalat szovjet igazgatója és Szatmári Ferenc, a vállalat magyar munkás igazgató-helyettese írta alá.³⁸ Az Alföldön első között Mezőkeresztes, Biharnagybajom térségében indult meg a kitermelés, de a geológiai kutatófúrások eredménye révén az Alföld középső részén, így Szolnokon is találtak olajat. A szervezési-irányítási megfontolások mellett tehát a kutatófúrások pozitív eredményei is azt indokolták, hogy

35 Vö. SRÁGLI, 1998. – A dunántúli kőolajkutatás történetéről, a MAORT államosításának és a vezetők ellen lefolytatott koncepciók pernek a dokumentumairól lásd még: PAPP, 1996.

36 Az alföldi szénhidrogén-kutatás történetéről vö. 25 éves a Nagyalföldi Kőolaj és Földgáztermelő Vállalat. Szolnok, 1976., ill. CSONTOS – ŐSZ – SZILI – VADÁSZ, 1988., valamint a Buda Ernővel készült riport adatait.

37 Buda Ernő életrajzának az Alföldre irányítását megelőző időszakáról a következő interjúkötet tartalmaz fontos részleteket: Beszélgetések az olajiparról – Nagylengyel. In: *Magyar Olajipari Múzeum Közleményei 7.* Zalaegerszeg, 1996. – Az Alföldi Fúrású Kerület létrehozásának körülményeivel kapcsolatban lásd még: CSONTOS – ŐSZ – SZILI – VADÁSZ, 1988., illetve FÜLÖP, 1999b. 29–34.

38 A Buda Ernővel készült riport alapján.

a vállalat kerületi központját Szolnokon hozzák létre. 1955-ben a szovjetektől a fűróberendezések és az egyéb olajipari létesítmények visszakerültek a magyar állam tulajdonába, majd ezekkel az eszközökkel kezdték meg az Alföldi Fűrási Kerület kialakítását.³⁹

A főmérnöknek azonban a helyi pártfunkcionáriusok és tanácsi hivatalnokok ellenszenvé miatt csak nagyon nehezen sikerült a vállalat szolnoki beüzemelése.⁴⁰ Riportalanyunk visszaemlékezései alapján a városi, megyei párt és tanácsi vezetők (Zsemle Ferenc megyei tanácselnök, illetve Dávid elvtárs, a megyei pártbizottság első titkára) nem fogadták szívesen az olajipari szakembereket – úgymond: „A részeges fűró munkások tönkreteszik traktoraikkal a megye gyapot- (!) és rizsföldjeit!” –, és ezért a kőolajosok első telephelyét a Kőrösi úton lévő, a megyében termelt (valójában Türkmenisztánból importált nyersanyagból elnevezett) „gyapotraktárból” kellett – a gyapot Sopronba történő elszállítása után – kialakítani.⁴¹ A Szolnoki Fűrási Üzem vezetője a szintén dunántúli Hollandai József, illetve a gépműhely vezetője Pollok László gépészmérnök lett. Az Alföldi Fűrási Kerület vezetői az első években még irodának alkalmas helyiséget sem kaptak Szolnokon, ezért a központot csak Abonyban, a gimnázium volt épületében tudták kiépíteni. 1956-ban, a forradalom heteiben a vezetés még Abonyból járt át Szolnokra a főmérnök személygépkocsijával, illetve egy szovjet gyártmányú autóbusszal. A karbantartási, javítási, előkészítési munkákat végző szolnoki telephelyen a forradalom évében mintegy 50 fő dolgozott, a fővárosi és a dunántúli központtal kapcsolatban álló abonyi irodában az adminisztratív munkaerő létszáma kb. 60 fő lehetett.⁴² A helyi hatalommal történő összeütközéseken túl az országos politikai események további konfliktusokat eredményeztek a vállalatnál.

Az 1953-as fordulat, Nagy Imre hatalomra kerülése és reformkísérlete a gazdasági élet több területén is jelentős korrekciós lépéseket indított el, amelyek a beruházási feltételek megváltozásához, a nehézipar, és a kőolajipari ágazatok extenzív fejlesztési feltételeinek jelentős módosításához vezettek.⁴³ 1954-ben az

39 A Buda Ernővel készült riport alapján.

40 A Buda Ernővel készült riport alapján.

41 A telephelyet a Kőrösi út 43-as számú telkén alakították ki. Ebben az utcában volt – többek között – a MÁV Járműjavító üzeme is. Az utca eredeti nevét, mivel a város régi iparterületét keresztülzelve, a városi temető mellett futva Nagykőrös irányába vezetett, 1874-ben kapta. A Munkásórség fennállásának 15. évfordulójára az utcát átkeresztelték Munkásór útra. A rendszerváltást követően, 1990-ben az utat újra Kőrösi útnak keresztelték el. (Buda Ernő a névváltoztatások miatt a riport során az utcát hol Munkásór, hol Kőrösi útnak nevezi.) Vö. CSEH, 1993., illetve a Buda Ernővel készült riport alapján.

42 A Buda Ernővel készült riport alapján.

43 Az általános politika- és gazdaságtörténeti részekkel kapcsolatban a következő munkákra támaszkodtunk: ROMSICS, 2000. 374–382., PETŐ – SZARÁCS, 1985., illetve HONVÁRI, 1997. 427–577.

előírányzottak szerint az Alföldi Fűrési Kerületnél a korábbi 28 fűrőberendezésből 9 fűrő- és 5 darab ún. lyukbefejező berendezés maradhatott üzemben, és a mintegy 1800 fűrőmunkásból csupán 622 főnek tudtak a továbbiakban is munkát biztosítani. Buda Ernőnek azt a nagyon hálátlan feladatot kellett végrehajtania, hogy a fölöslegessé vált fűrőmunkásoknak mondjon fel. A felmondások kellemtelen feladatát a főmérnök tulajdonképpen egyedül kellett, hogy végrehajtsa, a vállalat legfelső vezetésében ugyanis éppen személyi változások történtek, míg az üzemi párt- és szakszervezeti vezetők a felelősséget nem vállalva a háttérben maradtak. Az elbocsátások végrehajtásánál a főmérnök elsősorban szakmai szempontokat próbált meg érvényesíteni, mindezek ellenére úgy tűnt, hogy az alföldi munkásoknak a Dunántúlról érkezett vezetők miatt kellett távozniuk, és Buda Ernőnek és kollégáinak az intézkedésekkel számos ellenséget és rosszakarót sikerült szerezniük.⁴⁴ Mindemellett a lecsökkent dolgozói létszám és a jóval kevesebb fűrőberendezés arányában a fűrési terveket nem mérsékeltek.⁴⁵ A főmérnök határozott kérésére ezen felfokozott műszaki feladatok teljesítésére, az akkor még sokkal szervezettebb dunántúli műszaki gárdából irányítottak át újabb szakembereket az Alföld térségébe.⁴⁶ Ezek az események nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az Alföldi Fűrési Kerület párt- és szakszervezeti vonalon fölemelkedett közép szintű vezetői és a dunántúli műszaki vezetők között egyre élesedő – már a vállalat határain is túlmutató – konfliktusok alakultak ki. Buda Ernő és Pollok László visszaemlékezései szerint – amelyeket megerősítettek a bírósági per anyagai is – jól jellemezte az elmérgesedő viszonyt, és a későbbi vádiratban is többször felbukkant, hogy Szatmári Ferenc munkásigazgatót, Buda Ernő főmérnököt, Pollok László gépészmérnököt névtelen szabotázs-feljelentések nyomán – arra hivatkozva, hogy a vállalat mérnökei szándékosan ott végeznek kutató fúrásokat, ahol biztosan nem fognak olajat találni – beidéztek a debreceni párttitkárságra. S noha a vádakat rendre ejtették a dunántúli szakemberek ellen, hátuk mögött gyakran hallhatták a vállalat bolsevik funkcionáriusainak a MAORT-os múlt utaló megjegyzéseit: „Amerikai bérencek!”⁴⁷

44 A Buda Ernővel készült riport alapján.

45 Időközben 1955 tavaszán a Nagy Imre-féle új politikai-gazdasági irányvonal továbbvitelét Rákosi újbóli hatalomra kerülése és a politikai visszarendeződés megakadályozta. A resztalinizációs folyamatok az 1950-es évek elejének gazdaság- és társadalompolitikái hangulatát idézték föl. Vö. ROMSICS, 2000. 380–382.

46 A Dunántúlról érkezett szakembergárda egy jelentős része (Hollandai József, Barka Vilmos, Gárdai Ernő, Tornyai Ernő) a későbbiekben gyökeret eresztettek az Alföldön. A Buda Ernővel készült riport alapján.

47 A vádakat gyakorlatilag azonnal ejtették, miután a főmérnök beidézésekor a párttitkárságon egy rövid kőolajkutató-geológiai előadás tartott, illetve elmagyarázta a pártfunkcionáriusoknak, hogy a kutatófúrások helyét nem Szolnokon, hanem országos, központi szinten

A normális működést is veszélyeztető súlyos problémák ellenére az Alföldi Fúrási Kerület mérnökeinek igen szép és biztató eredményeket sikerült felmutatniuk az Alföld szénhidrogén és termásvíz kincseinek feltárásában: Nádudvaron, Karcag térségében gázt találtak, Biharnagybajomban befejezték a feltáró kutatásokat, Törtelen máig kiaknázzhatatlan olajat, Rákóczi falván óriási széndioxid mezőt, Túrkevéen és Nagyszénáson termál vizet, Szolnokon kisebb mennyiségű olajat és gyógyvizeket tártak fel.⁴⁸ Ilyen körülmények között érkezett meg a budapesti forradalmi események híre a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fúrási Kerületéhez 1956. október 23-án. A kőolajos vezetők közül Buda Ernő főmérnök, Magas István főgeológus és Pollok László gépészmérnök 24-én részt vett az egyetemisták gyűlésén, ahol a diákok ismertették az egyetem MEFESZ-bizottságának követeléseit.⁴⁹ Buda Ernőék ezekkel a pontokkal tértek vissza a központi irodába, Abonyba, ahol a felső könyvelési nagyteremben ismertették a diákság követelését. A műszaki és adminisztratív alkalmazottak jelentős része egyetértett abban, hogy a kőolajkutató vállalatnál tovább kell dolgozni, de a tisztviselők és mérnökök döntő részben azonosultak az egyetemisták állásfoglalásával. A vállalat vezetése a szolnoki események közvetlen menetébe a tüntetéseken való részvételen, a szovjet emlékmű ledöntésében való közreműködésen túl nem kapcsolódott be. Nem tette ezt lehetővé az üzem és a kutak széttagoltsága, a nagyobb múltú és befolyásosabb dunántúli egységek távolsága, a központnak a városban betöltött perifériális helyzete, de az üzemeltetés biz-

jelölik ki. Pollok László gépészmérnök visszaemlékezései szerint a dunántúli vezetők 1955–56 között 5 szabotázs-feljelentést kaptak. Az ügyészégi iratok szerint a névtelen feljelentők mögött Nagy László és Szűcs Lajos szélsőbalos párttagok álltak. Vö. *Buda Ernő és társai (Pollok László és Répánszky István másod-, illetve harmadrendű vádlottak) ellen a BHÖ 1. (Hatályos Anyagi Büntetőjogi szabályok Hivatalos Összeállítása 1.1.) 48. és 239. pontjai alapján a Népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló büntett, valamint szabotázs bűncselekmény miatt megindított büntetőper anyagai. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok megyei Bíróság büntetőperjei 953/1957.* (Továbbiakban: Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.), a Buda Ernővel készült riport alapján, valamint a Pollok Lászlóval készült riport alapján. *(Riport Pollok Lászlóval a Kőolajkutató és Feltáró vállalat gépészmérnökével a vállalatnál lezajlott 1956-os események kapcsán. Készítette, lejegyezte és összerendezte: FÜLÖP Tamás. Szolnok, 1998. október–november.)* (Továbbiakban: Riport Pollok Lászlóval, 1998.)

48 A Buda Ernővel készült riport alapján.

49 Buda Ernő visszaemlékezéseiben „egy nagy tüntetésről” beszélt 1956. okt. 24-én. A források szerint azonban Szolnokon az igazán jelentős megmozdulások 26-án voltak. A főmérnök valószínűleg okt. 24-én volt bent a városban a Kossuth tér Megyei Bíróság (akkor az egyetem épülete) előtti részen, ahol nem a 26-i nagy tüntetésen, hanem a diákok által szervezett, de kisebb tömeget mozgósító 24-i megmozdulásán vett részt dunántúli munkatársaival. Vö. A Buda Ernővel készült riport alapján, illetve CSEH, 2000.

tonságosságát szívügyként kezelő műszaki vezetők lelkiismeretessége sem.⁵⁰ Mégsem elsősorban ebben kell keresnünk az Alföldi Fűrési kerületnél történt 1956-os események jelentőségét, hiszen lehetőségeikhez mérten a vállalat vezetői a forradalom alatt nem egy alkalommal juttaták kifejezésre együttérzésüket, ideológiai gondolatazonosságukat a forradalom eszmei értékeivel kapcsolatban. Erre figyelt föl a forradalom leverése után a hatalom is, amikor koncepciós perek révén – más szolnoki üzemekhez, sőt, országos ügyekhez képest is kiemelt ügyként kezelve a kőolajosok perét – kíméletlenül megtorolta a vállalatvezetők 1956-os őszinte véleménynyilvánítását.

A megyei munkástanács javaslatainak megfelelően a kőolajkutató Alföldi Fűrési Üzemében 1956. október 26-án, 16 fő részvételével, külön elnökség nélkül alakították meg a szolnoki telephelyen a vállalati munkástanácsot. A szervezet vezetőjévé Barka Vilmost, titkárává Pollok László gépészmérnököt választották, de a dunántúli szakemberek közül tagja volt még a szervezetnek Hollandai József és Magas István is.⁵¹ A változások jeleként a dolgozók a vállalat központi bejárata felett lévő vörös csillagot eltávolították. Az üzemi munkástanács elsősorban a vállalaton belüli termelés folytonosságát, a munka rendjét felügyelte, személyi ügyekkel csak indokolt esetben foglalkozott.⁵² A szolnoki fűrési kerület vezetőinek

50 A Buda Ernővel készült riport alapján.

51 A kőolajos munkástanács megalakulásának körülményeit részben a Buda Ernővel, illetve Pollok Lászlóval készített riport, valamint a büntetőper anyagai világítják meg. Vö. a Buda Ernővel készült riport anyagát, illetve Riport Pollok Lászlóval, 1998., valamint a Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

52 Riport Pollok Lászlóval, 1998. – A vádiratban felsoroltak között a munkástanács titkárának később szemére vetették, hogy a kommunista érzületű embereket el akarták távolítani a vállalattól. Valójában arról volt szó, hogy az egyáltalán nem kedvelt, a Szovjetunióban magyar hadifogolyból vörös katonává, majd a Vörös Hadsereg őrnagyává előlépett személyzetist, Varga Jenőt szerették volna a vállalat irányításából kiszorítani. A később Kanadába emigrált Dojcsák Győző, a munkástanács tagjaként kezdeményezte Markovics Jenő és Varga Jenő munkaviszonyának megszüntetését, míg Pollok László fejelemi vétség – és nem politikai meggyőződés alapján – javasolta Nagy László és Szűcs Lajos szélsőségesen kommunista nézeteket valló párttagok elbocsátását. Varga befolyása alatt álltak az üzem párt- és szakszervezeti vezetői, illetve a dolgozók szélsőségesen kommunista beállítottságú része. Markovics Jenő, a szolnoki üzem személyzeti vezetője szintén részt vett a munkástanács megbeszélésein, bár november 4. után tárgyalási alapként a megbeszéléseken rendszerint kirkarta az asztalra a pisztolyát. Vö. Riport Pollok Lászlóval, 1998. – Buda Ernőt, mint a vállalat főmérnökét, hivatalánál fogva nem választották be az üzemi munkástanácsba, de a szervezettel a dunántúli kollégák révén mindvégig korrek és naprakész kapcsolata volt. Végeredményben a szolnoki fűrési kerületnél nem tudunk a forradalmi események alatt semmiféle politikai indítatású elbocsátásról. Sőt, a vezetők emberséges gondolkodását jól tükrözte, hogy az MDP megyei pártbizottságának megszűnésével munkanélkülivé vált Matkó Mihály vállalati funkcionáriust Buda Ernő javaslatára a vállalati munkástanács újra alkal-

azonban – a készülődő reformok, és a szovjet csapatok kivonulását váró biza-
kodó hangulat ellenére – a forradalmi események miatt egyre sűrűsödő prob-
lémákkal kellett szembenézniük. A legsúlyosabb gondot a munkások bejárása,
illetve az Alföld területén szétszórta működő, jelentős mennyiségű dízelolajat
és pakurát fogyasztó fűróberendezések üzemanyag-ellátása jelentette.⁵³ 1956.
október 26–27-én a fűró- és lyukbefejező berendezések még a korábbi ütem
szerint dolgoztak, 27-től azonban a vállalati munkástanács egyre határozottab-
ban jelezte a vezetésnek, hogy mind több helyen fogyóban van az üzemanyag, a
váltószemélyzet nem jutott el a kutakhoz, egyszóval a munka bizonytalanra vált.
A főmérnök – a kőolajfűrés alapvető biztonsági rendszabályait szem előtt tartva
– ekkor döntött arról, hogy a fűrészeket bizonytalan időre mindenütt be kell
fejezni, a szerszámokat fel kell húzni, a kitérésátlót el kell zárni és a kutak
körüli téliesítési, fagytalánítási munkákat el kell végezni.⁵⁴ Az alföldi fűrészi kerület
műszaki vezetői az ún. fűrészi napi jelentésekben ezekről az eseményekről is min-
den nap értesítették a fővárosi központot.⁵⁵ A főmérnök Pobjeda márkájú szol-
gálati gépkocsijával – amíg a katonai csapatmozgások ezt lehetővé tették –, több
száz kilométeres utakat téve, minden nap ellenőrizte szinte valamennyi fűróbe-
rendezés állapotát. A munkástanács a rendőrségtől kért, de nem kapott kar-
hatalmi alakulatokat a berendezések védelmére. A vád részéről a későbbiekben
felmerült, hogy a munkástanács fegyveres őrszolgálat létrehozását kezdeményezte
a berendezések védelmére, de valójában fegyveres alakulatok híján a feladatot a
fűrésznél tartózkodó fegyvertelen munkások látták el.⁵⁶

mazásba vette. Vö. Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957., illetve a Buda Ernővel
készült riport alapján.

- 53 A berendezések üzemanyag fogyasztása – Buda Ernő pontos visszaemlékezéseire hivatkoz-
va – fűrészi helyenként elérte dízelolaj esetében a napi 3–5 m³-t, pakura esetében a 15–20
m³-t.
- 54 Buda Ernő bányamérnök elsődleges szempontja a balesetveszély, a kitérés elkerülése és a
biztonságos leállás volt, s ebben a munkástanács tagjai is egyetértettek vele. A Buda Ernő-
vel készült riport alapján.
- 55 A Fűrészi Napi Jelentésekben 1956. október 28-tól kezdődően érdembeli fűrészi tevő-
kenységről nem lehetett beszámolni. Az egyes kutaknál a jelentések a kút lezárásáról,
víztelenítésről, őrszolgálatról tudósítanak. A vállalat 1956. október–november havi Fűrészi
Napi Jelentéseit Buda Ernő lánya, Csiha Gyuláné – aki szintén a kőolajos szakmában
dolgozik – találta meg a Kőrösi úti épület vizes, dohos pincéjében. Az eredeti Napi Je-
lentésekről a dolgozat készítőinek másolatok állnak rendelkezésre. A Kőolajkutató és Feltáró
Vállalat Alföldi Kerületének Fűrészi Napi Jelentései. Kőolajkutató és Feltáró Vállalat, Műszaki
Csoport 303-312/1956. sz. napi jelentések. (A napi jelentések hivatkozása a továbbiakban:
A Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületének Fűrészi Napi Jelentései.)
- 56 Buda Ernő az interjú során határozottan kijelentette, hogy semmilyen fegyveres őrszolgálat
nem szerveződött a forradalom napjaiban az Alföldi Fűrészi Kerületnél. A vádak között a

Az országos közhangulat és a budapesti forradalmi események híre azonban nem hagyta befolyás nélkül az Alföldi Fúrási Kerület vezetőit sem. 1956. október 31-től – tehát akkor, amikor a kutaknál érdemi fúrási tevékenység már nem folyt – a Fúrási Napi Jelentésekben minden más bejegyzés nélkül a következő mondat jelent meg: „Minden berendezésnél ülösztájk a szovjet csapatok Magyarországon való tartózkodása miatt.”⁵⁷ Ez az „ülösztájk” tehát – hiszen a fúrások elsősorban objektív körülmények és nem tényleges munkabeszüntetés következtében álltak le – egyfajta szolidaritási, közösségvállalási, összetartozási gesztusnak minősíthető, amellyel az Alföldi Fúrási Kerület műszaki vezetői és dolgozói a társadalom széles rétegeinek követeléseivel, a forradalom eszméivel való azonosulásukat fejezték ki. A sztrájk bejegyzésére Buda Ernő főmérnök a vezetés többi tagjával egyetértve adott utasítást, s döntését a vállalat dolgozóinak jelentős része támogatta. A szolidaritási gesztus megtételére ösztönözte a szolnoki vezetést a dunántúli szakemberek hasonló hozzáállása is, bár Szolnokon a szovjet csapatok itt tartózkodása miatt a tiltakozáson túl egyéb ellenállásra gondolni sem lehetett. A visszaemlékezések szerint a bejegyzéssel csupán a forradalom alatt is szélsőségesen baloldali kommunisták – elsősorban a személyzeti tisztviselő Varga Jenő, az üzemi személyzeti vezető, Markovics Jenő, a szakszervezeti funkcionárius Varga János, az üzemi párttitkárok Sáros József, Matkó Mihály, illetve a munkaügyi osztály normauügyi vezetője, Sárközi István –, vagyis az üzemi dolgozók kb. 10–12%-a egyáltalán nem tudott azonosulni. Ez részükről azonban csak november 4. után derült ki, hiszen az elkövetkező eseményekben rejlő bizonytalansági tényező egyelőre nem tette aktuálissá az „ellenforradalom-ellenes” beállítottság hangoztatását. Az alkalmazottak többsége egyéni előmenetelének, munkahelyének feltétele mögül csupán rejtett szimpátiával, ingatag várakozással figyelte az események alakulását. A vállalat műszaki vezetőinek szakmai-emberiességi szempontjait mégis jól mutatja, hogy sem ezeket, sem a szélsőségesen kommunista ideológiát hangoztató embereket az üzem területén semmilyen valós atrocitás, bántalmazás, hátrányos megkülönböztetés nem érte a forradalom napjaiban.⁵⁸

Az ülösztájkáról szóló bejegyzés a Fúrási Napi Jelentésekben egészen 1956. november 8-ig, vagyis a Kádár-kormány szolnoki megalakítását követően még

fegyveres őrszolgálat megszervezésének ötlete, mint a rendszer ellenében szervezett fegyveres felkelés és ellenállás szándéka jelenik meg. Könnyű volt bűnbakot is keresni, hiszen ezzel a szándékkal az időközben disszidált Dojcsák Győzöt vádolták meg. Vö. Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957., illetve a Buda Ernővel készült riport alapján.

57 A Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületének Fúrási Napi Jelentései 1956. október 31.

58 Vö. Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957. és a Buda Ernővel készült riport alapján.

három napig volt olvasható.⁵⁹ November 8-án, a bizonytalanság, az elkeseredettség érzetével a napi jelentések tartalma a következő mondatra váltott át: „A téli üzemeltetés előkészületi munkái a Szolnok-ipartelepen.”⁶⁰ Mindkét feljegyzés az érdembeli fűrási tevékenység teljes hiányáról tudósít, mégis teljesen más szempontokat érvényesít. Míg az előző mondat a szabadság eljöttének, az észszerű változtatások megvalósíthatóságának reményét, az azonosulást hordozza magában, a második a megkerülhetetlen valóságot, a szovjet katonai intervenciót, a forradalom leverésének realitását fejezi ki. A téli előkészületekről a napi jelentések november 11-ig tudósítanak, az általános kijárási tilalom feloldása után lassan újraindult a munka az Alföldi Fűrási Kerületnél is.

A forradalmi események mégsem múltak el azonnal minden hatás nélkül. A szolnoki kőolajos munkástanács képviselői 1956. november 27-én részt vettek az ágazatért felelős Vegyipari Minisztérium ösztönzésére összehívott nagykanizsai központi olajipari munkástanács konferenciáján, ahol a későbbi vádak szerint – bár ilyen jellegű célok az alföldi kerületnél a korábbiakban sem fogalmazódtak meg – a munka szabotálásával a Kádár-kormány gazdasági ellehetetlenítéséről döntöttek.⁶¹ Mindenesetre a nagykanizsai konferencia jó indokokat és ürügyet szolgáltatott a későbbi koncepciók per során a kőolajipar kommunista-ellenes, imperialista érdekekből végrehajtott összeesküvés-elméletének megkonstruálásához.⁶²

A forradalom leverése és a kijárási tilalom feloldása után tehát a kőolajkutató vállalat Alföldi Fűrási Kerületénél – köszönhetően az előírászerű leállásnak – a munka fokozatosan újraindulhatott.⁶³ Buda Ernő főmérnök november 11-én gépjármű-konvojt szervezett a szőnyi olajfinomítóhoz, hogy a vállalat valameny-

59 A későbbi megtorlások forгатókönyveiből tudjuk azt, hogy mennyire főbenjáró bűnnek számított az, ha valaki november 4. után is „ellenállást” fejtett ki, vagyis a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megdöntésére szervezkedett. Vö. Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

60 A Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületének Fűrási Napi Jelentései. 1956. november 8.

61 Vö. Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

62 Vö. Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957. A dunántúli kőolajos szakemberek 1956-os koncepciók perének feldolgozását lásd: SRÁGLI – TÓTH, 1993. 271–287. – Jól igazolják a szolnoki bírósági per anyagai is, hogy a koncepciók eljárás egyértelműen a volt MAORT-os szakemberek eszközökben nem válógató eltávolítására irányult.

63 A fűrási tevékenység szüneteltetése ellenére az üzemben nem állt meg a munka, a főmérnök vezetésével a szolnoki munkások megkezdték a Munkásőr úti karbantartó műhely szerkezeti elemeinek megépítését. Más, a vállalat telephelyén kívüli tevékenységet egyébként sem lehetett volna végezni, ugyanis a kőolajosok üzeméhez nagyon közel eső Járműjavító munkásai a meghirdetett általános sztrájk miatt megakadályozták volna a kőolajosok mozgását.

nyi használható tartályautójával üzemanyagot hozasson az Alföldre a fűróberendezések újraindításához. A Fűrési Napi Jelentésekben egyre többször tűntek föl a „motorindítási kísérletek”, „termelőcső kiszórása”, „a munka beindítása” bejegyzések. November közepére fokozatosan visszatértek a vállalathoz a forradalom alatt otthon rekedt adminisztratív és műszaki vezetők, fűrómunkások. Az üzemi munkástanács a szakmai vezetők közreműködésével végül teljes egészében helyreállította a vállalat működését. Egyaránt szakmai és erkölcsi bravúrnak számított, hogy a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fűrési Kerületénél a forradalmi események következtében műszaki kár nem történt, és a több hetes leállás ellenére 1956 végére, 1957 elejére teljes egészében sikerült teljesíteni az éves kutatási és kútkiképzési terveket. A Kádár-kormány hatalmának megszilárdítása azonban nem a joggal várt elismeréseket hozta el a szolnoki kőolajos vezetők számára.⁶⁴ A megbízhatatlannak vélt és az új hatalom szerint is még mindig sok kommunista-ellenes szakembert rejtő kőolajipari ágazatot 1957 elején újból átszervezték. A kutató és termelő részlegek központi irányítására létrehozták az Országos Kőolaj- és Gázipari Trösztöt (OKGT), majd az Alföldön a kútkiképzési és karbantartási feladatok ellátására a Nagyalföldi Kutató és Feltáró Üzemet, az 1960-as évek elején pedig a termelési, szállítási feladatokat végző Nagyalföldi Kőolajtermelő Vállalatot hívták életre.⁶⁵ A politikai nyomás hatására 1957 elején újválasztásokkal sikerült a kőolajos munkástanácsba ideológiailag „megbízhatóbb” elvtársakat ültetni. A főmérnök 1957 februárjától az üzem területén egyre több idegen személy feltűnésére, majd a műszaki vezetők vállalati telefonvonalainak lehallgatására lett figyelmes. Egyre több lett a sutogva továbbadott hír, egyre nagyobb lett a megtorlástól való félelem. A hatalmukban megerősített vállalati párt- és szakszervezeti funkcionáriusok, illetve a dunántúli vezetőség között fölerősödött és elmélyült a korábban is érzékelhető bizalmatlanság.⁶⁶ A szolnoki kőolajosok rossz előérzetét megerősíthették a Dunántúlról, Nagykanizsáról érkező, kihallgatásokról, megfélemlítésekről szóló komor hírek is.⁶⁷ A zalai és szolnoki szakemberek döntően szakmai kapcsolatot tartottak fenn

64 „Azt hittem, hogy [ezért] Kossuth-díjat kapok!” – mondta nevetve Ernő bácsi az interjú során. Az elismerés helyett hosszú hónap vizsgálati fogság, verések, kínzások, lelki terror várt a példásan eljáró főmérnökre és társaira. Vö. Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957., illetve a Buda Ernővel készült riport alapján.

65 Vö. Az olaj tükrében, 1988.

66 Buda Ernő visszaemlékezései alapján ez a bizalmatlanság már elsősorban nem szakmai féltékenységből, hanem világnézeti, ideológiai szempontok mentén szerveződött a forradalom eszméit egyre nyíltabban elutasító, szélsőségesen bolsevik pártfunkcionáriusok és a műszaki értelmiség között.

67 A Dunántúlról érkező hírek már a készülő megtorlásról adhattak információkat a szolnokiaknak, Buda Ernő interjújában február közepére tette a zalai szakemberek ellen

egymás között a forradalom leverése után, de vállalati ügyekben személyesen is találkozhattak egymással 1956 végén, 1957 elején. A szolnoki vezetőket mégis váratlanul érte, hogy 1957. február 20-án megkezdődtek a letartóztatások: először a másod- és harmadrendű vádlottakat, Pollok László gépészmérnököt, majd Répánszky István geológus-technikust vették őrizetbe. Buda Ernőt az Alföldi Fúrási Kerület főmérnökét 1957. február 25-én tartóztatták le a belügy politikai nyomozói. A főmérnöknek a nyomozók még annyi időt sem hagytak, hogy feleségétől elbúcsúzhasson, s hogy aznap elhunyt apósának a temetését elrendezhesse.⁶⁸ Őt követte Szatmári Ferenc munkásigazgató őrizetbe vétele, akit néhány hét után szabadon engedtek.⁶⁹ A vádlottakat az Államvédelmi Hatóság volt épületében, a szolnoki rendőrség Ságvári úti börtönében helyezték előzetes letartóztatásba. Megkezdődtek a verésekkel, kínzásokkal, megfélemlítésekkel tarkított kihallgatások.

Megtorlás

Buda Ernőt, Pollok Lászlót és Répánszky Istvánt népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, ipari szabotázs és izgatás gyanújával tartóztatták le a Hatályos Anyagi Büntetőjogi szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) megfelelő pontjai alapján (1., 2. és 239. pont).⁷⁰ Ügyükkel kezdetben a Szolnokmegyei Rendőrfőkapitányság Vizsgálati Alosztálya foglalkozott, ők kezdték meg a szolnoki rendőrség épületébe szállított foglyok kihallgatását. A szolnoki előzetes letartóztatás időszaka, a három olajipari szakember életének leglidércesebb, rettegésekkel teli pár hónapját jelentette. A vizsgálótisztek kíméletlen brutalitással és válogatott kínzásokkal próbálták meg vallomásokat

megindított vizsgálatoknak a hírért. A jóval több személyt érintő Majerszky-per vádlottjait, a szolnoki vádlottak letartóztatásához képest néhány nappal később, február 28-án kezdték meg őrizetbe venni. A zalai köolajosok esetében a letartóztatások egészen a nyár közepéig folytak. A Buda Ernővel készült riport alapján, illetve SRÁGLI – TÓTH, 1993. 278.

68 A Buda Ernővel készült riport alapján.

69 Buda Ernő és Pollok László visszaemlékezése Szatmári Ferenc letartóztatási idejére vonatkozóan nem fedi pontosan egymást. Buda Ernő szerint egy hét, Pollok László szerint 2 hónap után engedték a munkásigazgatót szabadon. Minden esetre a két visszaemlékezés pontatlansága a tény, hogy Szatmárit hamarabb kiengedték, nem befolyásolja. A Buda Ernővel készült riport alapján, illetve Riport Pollok Lászlóval, 1998.

70 Buda Ernőt ezenkívül jogtalan határátlépésben való segítségnyújtással is vádolták a BHÖ 48. pontja alapján. (Ezenkívül felmerült a gyémántrejtegetés vádja is. lásd: A Buda Ernővel készült riport alapján.)

kicsikarni a gyanúsítottakból, és ezt a törekvésüket javarészt siker koronázta.⁷¹ A kihallgatók elsősorban a vádlottak MAORT-os „kapcsolataira” vonatkozólag próbálták meg bizonyítékokat összegyűjteni; erre irányult a kérdések nagy része.⁷² Az erőszakkal kikényszerített vallomásokkal azt akarták bizonyítani, hogy a volt MAORT-os mérnökök a MAORT 1949-es államosítása után is szoros kapcsolatban maradtak egymással számítván a vállalat visszaállítására, és utasításokat adtak egymásnak – november 4-e után – a fűrészi munkák elszabotálására. A dunántúli-alföldi kőolajos „összeesküvés” elmélete, amelyet az időközben letartóztatott zalai szakemberek vallomásaival is alátámasztottak, azok után is tartotta magát, hogy a nyomozás irányítását átvette az Országos Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Főosztályának Vizsgálati Osztálya (1957. március 28.).⁷³ A nyomozó szerv továbbra is Szolnokon hallgatta ki a gyanúsítottakat, így sem a kihallgatások brutalitása, sem az előzetes letartóztatás körülményei nem változtak. A vallatások központi kérdésköre továbbra is az ipari szabotázscselekedet maradt. A Kőolajkutatónál zajló munka leállításával és novemberi újraindításával, illetve az üléstrájkjal kapcsolatban feltett kérdések március 28-tól kezdődően is arra irányultak, hogy bebizonyítsák a munkabeszünetetés szándékosságát, illetve az ún. „dolgozz lassan” mozgalom létét a vállalatnál.⁷⁴

Buda Ernőt, Pollok Lászlót és Répánszky Istvánt 1957. április 20-án szállították át Szolnokról Budapestre a Fő utcai fogházba. Innentől kezdve alapvetően megváltoztak a vizsgálati módszerek és javultak a gyanúsítottak elhelyezésének és ellátásának körülményei is. Elmaradtak a verések, és ez alapján változtatta meg a kihallgatási jegyzőkönyvekben olvasható vallomások tartalmát. A Fő utcában tett vallomások jobban tükrözik a valóságot, és ezáltal a feleleteket a vizsgálótiszt el is fogadta. A szolnoki jegyzőkönyvekkel ellentétben a feltett kérdésekre adott válaszaiban Buda Ernő többek között tagadta a szándékos szabotázscselekedet vádját, és szakmai szempontból érvelt a munka beszüntetésének elkerülhetetlen-

71 Répánszky: „A nyomozás során annyi vizet itattak velem, hogy már kijött belőlem, s a nemi szervemet gumibokkal verték, máskor nem engedtek ki WC-re.”; Pollok: „[...] több »díszebédet« elfogyasztattak velem, ez annyiból állt, hogy több csajka vizet kellett meginni, azután ledugták az ujjunkat a torkunkra és újból kezdődött az egész előlről, máskor pedig több napig nem engedtek székelni.” A szolnoki elsőfokú tárgyalás 1957. január 20-i jegyzőkönyve (Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957) Buda Ernő visszaemlékezése is tartalmaz részleteket a kihallgatók módszereiről.

72 Buda Ernő első kihallgatásán, 1957. február 26-án – a rövid életrajzi bevezető után – a legelső kérdés a következő volt: „Hogyan fogadta Ön 1948-ban a MAORT államosítását?” (Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957)

73 Innentől találhatók meg a vizsgálótisztek aláírásai is a jegyzőkönyvek végén.

74 A „dolgozz lassan” mozgalom a hatalom értelmezése szerint a nagykanizsai konferencián merült fel és a Kádár-kormány gazdasági ellehetetlenítésére irányult.

sege mellett. Ezenkívül nem ismerte el azt sem, hogy az októberi-novemberi események alatt volt MAORT-os kollégái utasítására cselekedett volna, és cáfolta az intenzív kapcsolat létét a két régió vezető mérnökei között. A vizsgálati módszerekben bekövetkezett alapvető változást tökéletesen jelzi, hogy a vizsgálotiszt a felmerült vádak kivizsgálására olajipari vizsgálóbizottság kirendelését határozta el 1957. június 21-én.⁷⁵ A bizottság – amely részben Buda Ernő egykori tanítványaiból állt – feladata azoknak a szakmai kérdéseknek a kivizsgálása volt, amelyek alapján a szabotázs vádja az alföldi és a dunántúli vádlottak ellen felmerült. A szakértők megvizsgálták az olajutak leállításának körülményeit és következményeit az olajmezőn, az olajtermelés leállításának következményeit a népgazdaságban, a fűrészek leállításának műszaki körülményeit és azt, hogy milyen tényleges kár keletkezett forint értékben a termelés leállításából. A szakértői vélemények beérkezése és vádlottakkal való ismertetése után a vizsgálatot vezető nyomozó határozott Buda Ernő és társai terheltként való felelősségre vonásáról és július 20-án lezárta a vizsgálati eljárást.⁷⁶ A kihallgatások során keletkezett iratanyag áttanulmányozása és véleményezése után⁷⁷ július 28-án megszületett az összefoglaló jelentés,⁷⁸ amely továbbra is összevont ügyként kezelte az alföldi és a zalai kőolajosok – Majerszky Béla és társai – ügyét.⁷⁹

A rendőrségi nyomozás lezárulta után 1957 szeptemberében Buda Ernő és társai ügye átkerült a Szolnokmegyei Ügyészség hatáskörébe, és megkezdődtek a per előkészületei. Az ügyészségi kihallgatások során a vádlottak újfent kijelentették, hogy többször bántalmazták őket, és mindannyian visszavonták a Szolnokon, erőszak hatására tett vallomásaikat, ezenkívül Buda Ernő elhatárolódott az újra felmerülő „MAORT-összeesküvés” vádjától. „Határozottan állítom, hogy semmi nemű nyakdedést és akciót nem fejtettem ki annak érdekében, hogy [a] Magyarországon megszűnt államosított MAORT üzemet visszaállítsam és felé-

75 Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957

76 Uo.

77 Buda Ernő a Budapesten keletkezett jegyzőkönyvek nagyrészével egyetértett, a szolnoki vallomásaitól azonban teljes egészében elhatárolódott. „Le kell azonban rögzítenem azt, hogy Szolnoki letartóztatásom ideje alatt több alkalommal testi fenyejtést alkalmaztak, melyeknek hatása alatt valamint a kihallgatások során agresszív kérdezési módszer hatására testi épségem további megóvása érdekében kénytelen voltam néhány olyan vallomást tenni, mely nem helytálló, vagy mely teljes egészében költött. Ilyen pl. az a számba adott mondat, hogy tessék-lássék munkát szerveztem vagy a dolgozz lassan(t) [mozgalmat] létrehozta vagy szerveztem volna. Ugyanakkor nem akartam polgári demokráciát Magyarországon. Egyetlen beosztottamat vagy munkatársamat lassú munka végzésére nem szólítottam fel vagy nem készítettem.” Jegyzőkönyv Buda Ernő irattanulmányozási kihallgatásáról, Budapest, 1957. július 25., Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957

78 Uo.

79 A zalai kőolajosokat ért megtorlásokról lásd SRÁGLI – TÓTH, 1993. 271–287.

lesszem. Amíg ennél a vállalatnál voltam szakmai tudásomhoz mérten becsületes munkát végeztem éppúgy, mint végeztem az előzetes letartóztatásomig. Én arról nem tehettem, hogy régebben a MAORT-nál dolgoztam, és mindig [sic!] azt éreztem, hogy velem szemben ezt az elítélést nem tudják levetkőzni.”⁸⁰ Az ügyészi vádiratot dr. Moldvai György ügyész 1957. október 4-én nyújtotta be, amelyben népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, ipari szabotázs és izgatás címén emelt vádat a kőolajipari szakemberek ellen, továbbá Buda Ernő ellen jogtalan határátlépésben való segítségnyújtás címén is. A vádirat indoklása szerint Pollok László és Buda Ernő vádlottak azért vádolhatók a fentebb elkövetett bűncselekményekkel, mert részt vettek az ideiglenes munkástanács megválasztásában, amely átvette a Kőolajkutató Vállalat vezetését, ezenkívül Pollok László részt vett a munkástanács sztrájkhatározatának meghozatalakor, összeállította az elbocsátandók névsorát, fegyveres nemzetőrséget szervezet stb. Tudatos szabotáló tevékenységük következtében szünetelt a termelőmunka, és ezzel 6.531.000 Ft kárt okoztak a népgazdaságnak.

Az elsőfokú tárgyalás, amelyet a Legfelsőbb Bíróság 1957. november 21-i döntése értelmében a Szolnokmegyei Bíróság tárgyalta⁸¹ (a zalaiaiktól különválasztva), 1958. januárjában kezdődött Tóth László tanácselnök vezetésével. Pollok László és Répánszky István védője dr. Mály József ügyvéd volt, míg Buda Ernőt – személyes ismeretségnek köszönhetően – az egykori népbíró dr. Major Ákos védte.⁸² Részben a védők tevékenységének, részben pedig a tárgyalást vezető bíró tárgyilagosságának köszönhetően az elsőfokú tárgyaláson sem a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének vádja, sem az ipari szabotázscelekedet vádja nem nyert bizonyítást. A Buda Ernővel készült interjúban kifejezetten pozitív színben feltüntetett bíró ráadásul ideiglenesen szabadlábra helyezte a vádlottakat 1957. január 22-én. A három olajipari szakember azonban nem sokáig örülhetett a szabadságnak, hiszen a rendőrség már szabadulásuk napján „közbiztonsági őrizet” alá helyezte és a tököli internálótáborba szállította őket.⁸³ A vádlottakat ezekután Tökölről vitték a bírósági tárgyalás színhelyére Szolnokra, majd később a fellebbviteli tárgyalásra Budapestre. A szolnoki megyei bíróság 1958. március 22-én hozta meg az ítéletet a Buda Ernő és társai ellen lefolytatott perben. A bíróság bűnösnek találta Buda Ernőt izgatás⁸⁴ bűntettében és megállapította bűnszegédi szerepét két rendbeli

80 Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

81 Uo.

82 Buda Ernő évfolyamtársa volt Sopronban a harmadik Major fivérnek, Gábornak, és rajta keresztül kérte meg Major Ákost, hogy lássa el a védelmét. (Buda Ernő szóbeli közlése)

83 Répánszky Istvánt egészségi állapota miatt rabkórházba szállították.

84 A Lefkánics-féle incidens. A Buda Ernővel készült riport alapján.

tiltott határátlépésben,⁸⁵ ezért 1 év 3 hónap börtönbüntetésre, 1000 Ft vagyonelkobzásra és politikai jogainak 3 évre való felfüggesztésére ítélte. Pollok Lászlót bűnösnek találták három rendbeli, míg Répánszkyt egy rendbeli izgatás bűntettében, ezért Pollokot 2 év 1 hónap börtönre, Répánszkyt hat hónap börtönbüntetésre ítélték. (Mindhármuk esetében beszámították az előzetes letartóztatásban letöltött időt.) Az ítélet ellen a Szolnok megyei ügyészség és a védelem is fellebbezést nyújtott be. A fellebbviteli fórumot Buda Ernőék esetében a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Népbírószáki Tanácsa jelentette, amely a nyomozati anyag és az elsőfokú tárgyalás iratainak áttanulmányozása után 1958. december 15-én kezdte meg az ügy tárgyalását. A népbírószáki tárgyalás jelentősége, hogy ezen a fórumon ismét összekapcsolódott – az elsőfokon egyszer már szétválasztott – Buda Ernőék és Majerszky Béláké ügye. Dr. Olgyai Andor ügyész az ügy súlyosságára való tekintettel zárt tárgyalás megtartását javasolta – államtitok megóvása címén –, amely javaslatot a bíróság el is fogadott. Buda Ernő és Majerszky Béla védője a népbírószáki tárgyaláson is Major Ákos volt, aki védőbeszédében elsősorban amellet érvelt, hogy nincs elegendő bizonyíték a zalai és az alföldi ügyek közötti összefüggés alátámasztására. Ezenkívül kifejtette, hogy ellenforradalom alatt nem lehet külön szabotázszt megállapítani, mert akkor nem lehet támadni a gazdasági tervet, ezáltal megkérdőjelezte a szabotázscselekedet, mint vád általános alkalmazási lehetőségeit.⁸⁶ Major Ákos, a népbírószáki tárgyalás jegyzőkönyvei és Buda Ernő visszaemlékezései alapján kifejezetten aktív védői tevékenységet fejtett ki, így nem áll meg a Majerszky-pert bemutató szerzők értékelése, amely szerint Majort „megbízhatósága” miatt vették fel a védők közé.⁸⁷ A védők minden igyekezete ellenére Buda Ernő és társai perében a népbírószáki tanács megváltoztatta az elsőfokú ítélet jogi minősítését, és bűnösnek találta a vádlottakat népi demokratikus államrend ellen irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntettében. Ennek ellenére az elsőfokú ítéletet csak Répánszky István esetében súlyosbították (1 év), Pollok László büntetése ugyanannyi maradt, Buda Ernőét pedig 1 év 3 hónapra mérsékeltek. Az előzetes letartóztatásban letöltött időt természetesen beszámították a letöltendő büntetésbe így sem Buda Ernőnek, sem Répánszky Istvánnak nem kellett már visszamennie a börtönbe.

A Buda Ernő és társai ellen lefolytatott per a konstruált vádak és a kezdetben érvényesített kihallgatási módszerek alapján közeli hasonlóságot mutat az 50-es

85 A Buda Ernővel készült riport alapján.

86 A népbírószáki per iratait Buda Ernő bocsátotta rendelkezésünkre.

87 SRÁGLI – TÓT, 1993. 282. – Buda Ernő szerint Majerszky Béla Major Ákos javaslatára állt el a fellebbezéstől, mert védője – és Buda Ernő – szerint, ha fenntartja fellebbezési szándékát, a bíróság könnyen halálra ítéelhette volna.

évek koncepciók pereinek vádalkotási és bizonyítási technikáival. Konkrét meg-
egyezés a MAORT államosítása kapcsán a Papp Simon és társai ellen lefolytatott
perrel mutatható ki. A zalai és az alföldi olajipari szakemberek ellen 1957–58-
ban indított perek voltaképpen a MAORT-per folytatásának tekinthetők, hiszen
mind a két régió vezető szakember gárdája a volt MAORT mérnökök közül került
ki. A rendőrségi nyomozás során felvett kihallgatási jegyzőkönyvek, az alföldi és
zalai ügyek összevonásának ténye mind arra utalnak, hogy a hatalom igyekezett
kapcsolatot keresni az 1949-es és 1956-os események között. A MAORT-os
„összeesküvés” folytonosságának hangsúlyozásával, a kőolajosok ellen lefolyta-
tott perek során a kádári ideológia tulajdonképpen a Rákosi-kor ellenségképzési
mechanizmusát vette át. Ennek fényében válik érdekessé történelmi szempont-
ból a Buda Ernő és társai ellen indított per, és ez tenné indokolttá a témával
kapcsolatos további kutatásokat.

Az interjú

A Buda Ernővel készített riport újszerűségét az adja, hogy elsőik között számol be
a szolnoki 1956-os eseményekről, és az azt követő megtorlásokról. Az 1956.
októberi történésekkel és az 1957–58-as megtorlásokkal kapcsolatban számos
olyan szubjektív töltetű információ birtokába juthatunk, amelyek a levéltári for-
rásokban nem, vagy csak korlátozott mértékben jelennek meg. Olvashatunk töb-
bek között a kihallgatásokon történt atrocitásokról, a letartóztatottak meg-
törésének megdöbbentő módzatairól, és olyan megjegyzésekről, amelyek nem
kerültek be a jegyzőkönyvbe. Buda Ernő visszaemlékezéseiből értesülhetünk továb-
bá egy koncepció per menetéről, rálátásunk nyílik egy ilyen per vádalkotási
mechanizmusára, a tanúk manipulálására, és a bírók szerepére a tárgyaláson.
Szintén sajátos leírást kapunk a tőköli internálótáborban uralkodó körülmé-
nyekről, az ott fogvatartottakról és fogvatartóikról. A szolnoki 56-os ese-
ményeknek és üzemtörténeti vonatkozásainak összefüggései, Szolnok és az ország-
os események kapcsolódási pontjainak megjelölése is sajátos, újszerű tartalom-
mal tölti meg a Buda Ernővel készült riportot. A szubjektivitás, az 1956-ot 2001-
től elválasztó időtávolság és az emlékezet természetesen okozhat csúsztatásokat,
pontatlanságokat az események pontos megjelölésében, amelyek feltárása továb-
bi, alaposabb kutatásokat igényel. Mindent összevetve a Buda Ernővel készült
interjú kiindulási pontot jelenthet a szolnoki 1956-os eseményekkel kapcsolatos
további kutatási irányok kijelölésében.

Beszélgetés Buda Ernővel 2001. február 16-án a Szolnoki Főiskolán

– *Hogyan emlékszel vissza, Ernő bácsi az 1956. októberi eseményekre?*⁸⁸

– Volt itt Szolnokon egy kiváló testület a Társadalmi Ismeretterjesztő Társulat,⁸⁹ amelyben rendőrtisztek, a város notabilitásai, értelmes emberek, muzeológusok, geológusok, tanárok, és így tovább és jómagam is gyakran eljárógattunk, és természettudományi, filozófiatörténelmi, de gazdasági kérdéseket is hallgathattunk ezeken az előadásokon. És ezek között az előadások között egyszer az emlékeim szerint, egy Losonczy Géza nevezetű újságíró, aki a párt börtönéből, vagy az akkori igazságszolgáltatás börtönéből nemrégiben szabadult ki, olyan egészen újszerű gondolatokat mondott a gazdasági fejlesztés irányairól, amely lábba hozta az egész szolnoki értelmiséget. [...] Losonczy [...] elsősorban is azzal ejtette bámulatba hallgatóságát, hogy az „elvtársak” megszólítás helyett szavait a „Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim” megszólítással kezdte. (Ez akkor váratlan sokk volt mindenkinek, érződött, hogy itt formailag is más hang kezdődne.)

[...] Ez a bizonyos Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat⁹⁰ összehozott egy csomó értelmiségi embert, és ezek között voltak olyanok, akik az akkor Szolnokon erősen elhatalmasodott alkoholizmust, feketekávés, rumos ivászatok helyett megpróbálták az üzemekben csökkenteni az alkoholfogyasztást. A téma engem is nagyon érdekelt, mert a fűró munkások is sajnos erősen fogyaszthattak. [...] És mivel én antialkoholista voltam ifjúkoromtól kezdve mostanáig, erősen részt vettem ebben a mozgalomban, többek között a Városi Rendőrkapitányság orvos rendfokozatú ezredesével voltam jó barátokban, de mellette ott voltak tanáremberek, ott voltak a festőiskolából...

– *A művésztelepről.*

– A művésztelepről, egynehány művész is, és kedves barátaimmal az egész város alkoholelles mozgalomát tartottuk a kezünkben. Na, ez egy kis mellékút. Azonban annyiban jelentős, hogy mivel a fűró munkások nagy része és különösen a pártaktivisták és szakszervezeti vezetők erősen a pohár fenekére néztek, nem jó szemmel látták azt a társaságot, amelyik pont az ellenkező irányú törekvést próbálta megvalósítani. Sőt, bizonyos mértékben, ha nem is ellenségnek, de sznob távolmaradóknak tekintettek minket. „Evel a pasással nem lehet beszélni, mer’ ez nem iszik.” Ez nem haverkodik velünk. Ez egy ostoba szituáció, amelyiknek igazából semmi igazi jelentősége sincsen, és ugyanakkor fokozza a távolságot a két fajta réteg között.

88 Buda Ernő javaslatára tegeződtünk.

89 A TIT-ről van szó: Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (lásd fent)

90 Ua.

– *A TTIT-ben milyen jellegű témák kerültek még elő? Felmerült például Rákosi vagy a pártvezetés felelőssége?*

– Igen! Nagyon érdekes. Voltaképpen úti kalandok, azután fizikai események, nekem geológiai ismertetéseket lehetett mondani, muzeológusok, Kaposvári Gyula csodálatos, néprajzi és őstörténeti előadásokkal tarkította az előadásokat. Egy Dojcsák Győző nevű barátom, ő biológus volt, őstörténeti, állattörténeti dolgokról mesélt. Azonban ez a bizonyos Losonczy Géza féle előadás kifejezetten a Rákosi-kor bűneinek a felsorolását tárta elénk. Teljes nyíltsággal, és megdöbbenő részletességgel. Ő saját maga szenvedője volt egy ilyen koncepció pernek, bár azt megelőzően bevallotta, hogy erősen hitt abban az eszmében, amelyiknek akkoriban még a tagja is volt. És rá kellett döbennie, hogy irányítottással kifejezetten idegen érdekek céljait szolgálta ez az egész előző világ.

– *A Rajk-perről beszéltek már ekkor?*

– Többek között. Nyugodtan beszéltek már róla az 1956-os évben. 1955 ősztől kezdődően egy ilyen fellazulás volt társadalmi vonatkozásban. Mertek róla beszélni egyre több információ jött, nem úgy, hogy meg akarjuk változtatni, hanem úgy hogy a párt akkor hibázott és a párt ezekre a hibákra már rájött, és magán belül ki akarja iktatni ezeket az eseményeket, hogy tovább ilyenek ne legyenek. Nem volt szó arról, hogy egy társadalmi átalakulás történjen, a párt jó, a párt most jött rá arra, hogy akkor hibázott, és mostantól kezdve majd jól csinálja. [...] Nem volt itt arról szó, hogy Magyarország kilépjen a keleti szövetségből. [...]

– *A TTIT gyűléseit fiatalok is látogatták? Például egyetemista hallgatók?*

– Jó, hogy a kérdést felteszed. Volt itt akkor a Műegyetemnek egy érdekes kara, azt hiszem, hogy az útépítő, vagy a közlekedésmérnöki...

– *Közlekedés-üzemlérméni.*

– Közlekedés-üzemlérméni kara volt és ugyanakkor a Szandaszöllösön lévő repülőtisztképző iskolának a fiatal hallgatói gyakran voltak itt, tehát ifjúság ült ott a teremben és hallgatta. Egy forradalmian új gondolatot hallott ott, egy új levegő érkezett az országba a sztálini elnyomás és a rákosista elnyomás utáni időkben. Azt éreztük, hogy itt valami módosulás lesz, és ennek a módosulásnak volt a robbanásszerű megjelenése 1956. október 23.

[...] Bár 1956. október 22-én, Budapesten a Műszaki Egyetemen gyűlés volt, és 23-án szinte az egész ország értesült a Batthyányi-mécsesig megvalósult tüntető felvonulásról, a Kőolajkutató Vállalat jogelődjénél, a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületénél mindeközben a munka fennakadás nélkül folyt még október 23-án.

[...] – *Ernö bácsi végig Abonyban volt?*

– Igen.

– *Tüntetésekre nem jöttek be valamelyik napon?*

– 24-én a város délelőtt egy – a városháza előtti téren – egy gyűlést hívott össze.

– *26. Nem 26? Merthogy a nagy tüntetés, a legnagyobb tüntetés 26-án volt.*

– Úgy kezdtem, hogy már a dátumokat nem tudnám összhangba hozni. Erre a bizonyos akkori gyűlésre bejöttünk, mégpedig hárman érkeztünk ide Abonyból: Magas István geológus, szegény már nem él, Pollok László gépészmérnök – a gépészeti vezető – és jómagam. A gépkocsivezetőnk Molnár László volt, egy abonyi lakatosmester, aki azóta Újkígyóson lakott, hogy él-e még, nem tudom. És itt vettük tudomásul azokat a követeléseket és követelményeket, amelyeket 10, 12, vagy tizen- nem tudom hány pontban ismertettek ezen a gyűlésen, és itt láttuk azt a lelkesedést, amelyet mind az egyetemi ifjúság, mind a honvéd tisztikar megfelelő emberei akkor tanúsítottak. Itt volt a járműjavítóknak egy csomó-csomó embere, itt voltak egyéb szolnoki üzemek emberei is, és ezt az üzenetet innen vittük el az egyébként Abonyban lévő kis tisztviselő gárdának.

– *Hányan lehettek a tüntetésen?*

– Nem emlékszem rá. [...]

– *Betöltötték ott a teret?*

– A teret betöltötték és azon kívül nyilván, hogy a városházán belül is voltak, akik tanácskoztak, de én azt nem tudom, hogy ez bizonyos azonnali szervezet létrehozatalát jelentette-e, vagy határoztak-e valamiről.

– *A munkástanácsokról, a megyei munkástanácsról.*

– Ezt én azért nem tudom, mert ebben a szervezetben én nem vettem részt, én éppen csak hallgatója voltam ennek az egésznek, és vittem magamban azt a belső örömet, hogy ilyen Magyarországon ismét lehet, hát lehet szabadon gyülekezni, anélkül, hogy a rendőrség valahogy közbeszólna? És lehet meghallgatni olyan valakit, aki nyíltan, őszintén beszél, hogy javítani akarunk a körülményeken? Ez egy felszabadult belső öröm volt. Nem volt ennek ellenséges hangulata, nem volt ennek felforgató jellege más, mint végre magyarok maradhattunk, és levegőnk lesz.

– *Egységes volt maga a vállalat ebben a kérdésben?*

– A tárgyilagosság erre részletesebb választ adását követeli meg. Említettem, hogy a tótkomlói, berekböszörményi, biharnagybajomi dolgozók egy része bizonyos mértékben – szakmai és politikai féltékenységből – szemben állt a nála szakmailag már jobban iskolázott, magasabb képesítésű későbbi – különösen a Dunántúlról származó –

dolgozókkal. Zömmel ezek voltak a szemellenzős, erősen baloldali beállítottságú sztálinisták, rákosisták. A baloldali mag középpontját az a Varga Jenő személyzeti tisztviselő képezte, aki 1917 után a Szovjetunióban magyar hadifogolyból lett vöröskatonna, és a szovjet hadsereg őrnagyaként jött 1945-ben vissza Magyarországra. Közvetlen Varga Jenő befolyása alatt álltak az üzemi párt- és szakszervezeti vezetők baloldali elhajlói, de ide sorolandók a Bányász Szakszervezet akkori üzemi funkcionáriusai is, valamint az akkori üzemi párttitkári és magasabb pártbizottsági funkciókat ellátott Sáros József és Matkó Mihály, valamint az akkori üzemi személyzeti vezető, Markovics Jenő, és a munkaügyi osztály normaügyi vezetője, Sárközi István, valamint a szolnoki gyapotraktár gépműhelyében dolgozott – a MÁV Járműjavító Üzeméből átkerült – Blaskovics István. E kemény, rákosista, sztálinista mag körül tömörült az üzem párttagságának sok-sok dolgozója, nézetem szerint legtöbbször konjunkturális érdekből (gyerek iskolába juttatása, beosztás elérése vagy megtartása céljából), akik véleményem szerint mélyebb ideológiai meggyőződés nélküli, inkább csak szimpatizánsok voltak. A munkahely megtartása érdekében szinte minden vállalati dolgozó többé-kevésbé kénytelen volt az árral úszni, hiszen szakszervezeti tag volt mindenki, békekölcsönt mindenki jegyzett, „beosztásos” munkaköröket pedig csak olyan személyek tölthettek be, akik emellett valamilyen tömegszervezeti (párt- vagy tömegszervezeti) szemináriumon résztvettek. Utólag józsan becslés szerint az Alföldi Kőolajfűrészi Üzem dolgozóinak 75 %-a ez utóbbi csoportba tartozott, látszatszimpátiát színlelt az uralkodó rendszer irányában, nem tanúsított ugyan nyílt ellenkezést (sőt semmiféle ellenállást sem saját okosan felfogott érdekében), de az 1956-os „szabadságeszmék” lelkesedéssel töltötték el ezeket, és reménykedő, de kételkedő örömmel várták az 1956 október 23-ából kialakulható alapvető politikai változásokat.

[...] – Milyen tevékenység folyt a forradalom alatt a Kőolajfűrészi Üzemben?

– [...] Namost. A kőolajkutató, ahogy az előbb említettem, két üzembrészből állt. Az egyik volt az iroda, amelyik Abonyban volt, az egy csendes terület volt. A másik azoknak a munkásoknak a munkahelye, amelyet a Szolnokon lévő – akkor, azt hiszem, Kőrösi út lett – később Munkásór útnak nevezett 43-as számú telken és a mögötte lévő gyapotraktárú telken volt.⁹¹ Ott munkástanács alakult, úgy emlékszem, hogy 26-án, 27-én. Ezt a dátumból pontosan meg lehet állapítani.

– Ez nagyjából hány munkást foglalt magába?

– Az előbb mondtam, hogy 50–70 munkás lehetett abban gépműhelyben, amelyet gyapotraktárnak hívtunk. Akkor kezdtük volna kiépíteni azt az ipartelepét amelyikből a Kőrösi út 46. szám alatti fűrészi és termelési ipartelep alakult ki, és annak a rajzaival voltam én éppen elfoglalva, és annak tervezésével, hol legyen egy körút, amely körüljár-

91 Lásd 41. jegyzet

ja az egészet, merrefelé legyenek a raktárak, és ténylegesen a vasútvonalat, a bemenő vasútvonalat már megépítették azt megelőzően, amikor '56 eseményei voltak.

– *Hány tagja volt a vállalati munkástanácsnak körülbelül?*

– Nem tudom. Úgy becsülöm 10–12-re. Nem voltam tagja.

– *A vezetőségből voltak tagjai?*

– A vezetőségből kérem szépen Barka Vilmos fűrómérnököt választották vállalati munkástanács elnöknek. Egy Magas István nevű geológus volt szintén valamilyen funkcionárius, a munkástanácsban egy Hollandai József nevezetű üzemvezető barátom, aki itt él Szolnokon, 76–77 esztendő.

[...] 1956. október 28-án a Kőolajfűrészi Üzemben is megalakult a munkástanács, átvette a szakmai irányítást is, és tájékoztatta a főmérnököt, hogy egyre több helyen fog el az üzemanyag, a munka folytatásának előfeltétele, az embereknek nincs enni-valója a berendezéseknél, a váltókocsik nem tudnak kijutni a berendezésekhez (mi nem a falvakban, hanem kint a távoli pusztaságokban fűrtünk) és ezért bizonytalan, hogy hogyan végezhető tovább a munka. A főmérnök mindenünnen ugyanezeket a jelentéseket kapta. Egy bányamérnöknek legelsősorban is a biztonságra kell törekednie. A biztonság a mi esetünkben azt jelenti, hogy ne legyen gázkitörés, ne keletkezzék tűz, ne szoruljon meg a rétegben a fűrószerszám, és ne keletkezzék a berendezésnél a későbbi munkát akadályozó állapot! Ezért én azt az utasítást adtam ki – a fűrészi üzemvezetőkön keresztül –, hogy a rendelkezésre álló utolsó üzemanyag felhasználásával mindenütt, ahol a fűró nyitott rétegben halad, húzzák vissza a fűrőt az acélbéléscsővel ellátott fűrólyukszakaszba (nehogy a fűró megszuroljon), zárják be a kút száján a kitorésgátlókat (nehogy gázkitörés keletkezhessek), és fagyaltanítsák a felszíni vezetéseket (nehogy azok elfagyjanak). „– Hiszen nem tudjuk, ezután mi lesz, de az biztos, hogy helyettünk senki sem fog fűrni!” Gondoskodtunk arról, hogy a berendezéseknél folyamatos őrszolgálat legyen. Jómagamnak rendelkezésre állt egy Pobjeda gyártmányú szolgálati személygépkocsim, az abonyi Molnár László nevű gépkocsivezetőmmel naponta majdnem minden fűróberendezést végigjártam, amíg közlekedni lehetett. Az üzemvezetőkkal, mérnökökkel ellenőriztettem, elvégezték-e a víztelenítést, és ahova lehetett, még ételmet is szállítottunk az embereknek, felkérve őket, hogy ha nem érkeznék ki váltás, maradjanak akár 24 órán át is őrszolgálatban. (Személyesen nagyon jól emlékezem arra, hogy a Szo-14 számú fűráspontra ellenőrzésem során ott találtam Czeczó Eleket, a párttitkárból lett fűró mestert, akit külön kértem: „– Elek, nagyon vigyázzatok, hogy minden rendben legyen, nehogy elfagyjatok!”) A fűrészi napi jelentésekben ettől az időponttól kezdve (amikor már nem tudtunk fűrni) jelenik meg a „kitorésgátlók becsukása és víztelenítés” bejegyzés, majd a következő napokban az én intézkedésem hatásaként „a kút lezárva, víztelenítés, őrszolgálat” beírás. Ezek a jelentések a vállalat irattárában ma is megvannak, ilyen jelentés ment akkor is az akkori tröszt fűrészi főosztályához mind telefonon, mind pedig írásban is. 1956. október 27-től kezdve sikerült valamennyi fűrásunkat, kutunkat úgy lezárni és a fagyta-

lanításokat úgy megvalósítani, hogy amikor (november 11-ét követően) sikerült újra dízelolajat és pakurát szereznünk, berendezéseinket üzemzavar nélkül be tudtuk indítani, és valamennyi kutat az év végéig műszaki baleset nélkül tovább tudtuk műlyíteni, illetve meg tudtuk vizsgálni. 1956 év végéig teljesítettük az éves fűrési métertervet, azt hittem, hogy ezért a teljesítményért legalább Kossuth-díjat fogok kapni. 1956. október 30-tól kezdve országosan egyre hangosabb lett az a követelmény, hogy „szovjetek haza, ruszlik haza!”. A Kőolajfűrési Üzemben – ahol akkor már tényleges fűrési munka nem volt, csak őrszolgálat a fűrólyukak mellett – az országos hangulattal azonosan „ülősztájk volt a szovjet csapatok Magyarországon való tartózkodása miatt”. Erről a magatartásunkról, és ennek dokumentálásáról később kiderült, hogy ez főbenjáró bűnnek is lett minősítendő.

– Az ülősztájk egy spontán helyi kezdeményezés volt, vagy egy országos kezdeményezésnek a szolnoki vetülete?

– Az egész országban annak idején kialakult az a hangulat, már október 25-e, 26-a után, hogy az országból a megszálló szovjet csapatok vonuljanak ki. Különböző helyeken 10–12 pontba foglalták össze azokat a követelményeket, amelyeket először az egyetemnek az ülésén, Budapesten a Műegyetemen már 23-án este megcsináltak és ki-ki hozzátette a maga 1–2 pontját, amit a saját szempontjából még többletnek követelt, így bányászok mittudomén Ajkán, Pécsen bőripari dolgozók, biztosan tudom, hogy Bázakerettyén az ottani üzemi tanács, vagy munkástanács, [...] és ezeknek a híre természetesen elérkezett Szolnokra is, és a Szolnokon lévő munkástanács is azonosította magát avval az országos követelményrendszerrel, hogy egy igazságos új Magyarország érdekében sok mindennek meg kell történnie és egyik legfontosabb eseménysorozat ebből, hogy a szovjet csapatok hagyják el Magyarországot. [...] Ez egy spontán követelése volt mindenkinek, aki ebben az eszmében hitt.

– És a kőolajosok az ülősztájkjal járultak hozzá a maguk részéről?

– Namost, nagyon érdekes dolog az, hogy míg a Dunántúlon lévő kőolajos barátaim között kifejezetten jelentkezett is ez a gondolat abban, hogy amíg a szovjet tankok itt vannak nem adunk számukra kőolajat, addig ez irreális lett volna Szolnokon, ennek a mondatnak a kitalálása, mert mi nem kőolajtermeléssel foglalkoztunk, hanem kőolajkutatással, tehát ez irreális, ezért nálunk ilyen pontot nem találtak.

– Másrészt a szovjet csapatok főhadiszállása éppen Szolnokon volt.

– [...] És ezen keresztül indultak és mi tudtuk azt, és ezért alapjába véve kialakult egy olyan országos törekvés, hogy addig míg az oroszok nem indulnak el, addig próbáljunk hatást gyakorolni arra a tárgyaló delegációra, amelyik el tudja intézni, hogy induljanak ki az oroszok. Mivel lehet hatni? Fegyverrel nem. Avval lehet hatni, hogyha nem dolgozunk az országban, és ezzel az országban kialakult egy olyan általános fel fogás, hogy energiatermelést részükre nem adunk.

– Szolnokon eleve lehetetlen lett volna a katonai jellegű vagy fegyveres ellenállás, merthogy rengeteg orosz csapat tartózkodott a városban.

– Óriási mennyiségű orosz volt, ti ezt jól tudjátok...

– És Kablay Lajos, aki a repülőternek volt a parancsnoka, megtiltotta a fiataloknak azt, hogy fegyvereket vigyenek ki a laktanyából.

– Nagyon jól vezette az ifjúságot. Én csak tisztelni tudtam, én tudtam azt, éreztem azt, hogy fegyverrel itt nem lehet tenni semmit se. Tehát én erre összesítve azt a választ tudom adni, hogy az a szó, hogy ülősztrájk az következménye volt annak, hogy sztrájkoltunk. Sztrájkoltunk avval, hogy a tevékenységünk ne járuljon hozzá jelenleg az itt lévő oroszok gazdasági lehetőségeihez. [...] Valójában nem volt lehetőségünk a munka biztonságos folytatásához sem, ez bányamérnöki kötelességem volt, hogy ennek a biztonságáról gondoskodjam. A másik, hogy ténylegesen nem akartak az emberek dolgozni. És, hogy miért nem dolgoztak? Mert a szovjet csapatok még itt voltak és nem jelezték azt, hogy igenis vonulunk ki. Ez volt tehát az ülősztrájknak az oka. [...] Ez a napijelentésbe gépelt formában bekerült. [...] És így jelentettük ezt egészen november 5-éig, 6-áig vagy 7-éig és akkor okosságból nem ezt írtuk, hanem ténylegesen az akkor elkezdett tevékenységet kezdtük részletezni, hogy fagymentesítés, hogy üzemanyaggyűjtés, hogy árokásás.

[...] – Az ülősztrájkban a vállalatnál mindenki egységesen vett részt?

– Dolgozóink alapfelfogása – véleményem szerint – néhány ember kivételével, ezzel a gondolattal azonosult. E néhány ember ezt azonban akkor nemigen hangoztatta, a jövő bizonytalanságától való félelmében. Sőt, egyre többen hangoztatták az „igazi baloldali” felfogásúak közül „forradalmi” beállítottságukat 1956. november 4-e előtt. Ezzel kapcsolatban egy személyes emlékem ötlík itt fel, mely ide kívánczik. Matkó Mihálynak hívták a párttitkárt, már Biharnagybajomból, később Mezőkeresztesről ismertem. Közel három éve együtt dolgoztam vele, sajnos mindig keresztezték egymást intézkedéseink, amit én akartam, azt ő nem, amit ő akart, azt legtöbbször én nem. 1956. október 28-án a Körösi út 43. ipartelep vasúti holtvágánya mellett álltunk 8–10 tisztviselővel, bár a fizikai munkások már nemigen jöttek be, a tisztviselők igen. Dolgunk az volt, hogy kirakjuk a jövődi traktorszerelő műhelyhez érkezett tetőszerkezet vagonjait. Munkánk közben lógó orral közénk érkezett Matkó Mihály, és nekem címezve közölte: „– Megszűnt a központi pártbizottság, megszűnt a szolnoki pártbizottság, és mivel én ott voltam alkalmazásban, nekem is megszűnt az állásom”. Ebben a bejelentésében volt egy kérő hang is, ezt kiéreztem belőle. Mellettem állt éppen Pollok László, a gépésmérnök, az itteni gépműhely vezetője. Matkó Mihály közlésére bennem volt a „kisördög”. Megkérdeztem: „– Mond Miska, mi a Te igazi szakmád?” „–Technikus vagyok.” „– No, akkor majd keresünk neked valami »technikusi feladatot.«” (Pollok László ezt követően valóban a gépműhelyben technikus feladattal állította munkába. Az akkori műhelyvezetők, Virágh Józsi bácsi és Papp Matyi mun-

katársaink kollektívája Matkó Mihályt befogadta.) Én azonban folytattam: „– Miska! Mi három esztendeje állunk egymással szemben. Most már mondd meg, miért nem tudtál velem együttműködni!” Matkó Mihály kihúzta magát, hogy a többiek jól hallják, és válaszolt:

„– Most már megmondom. Mert a mi pártszervezetünk egy antiszemita pártszervezet, és mert te zsidó vagy, veled nem kívántunk együttműködni!” Hideg borzongás futott keresztül rajtam a válasz miatt, egy pártszervezeti titkár ilyen korlátozottsága következtében. Szomorú válaszom lényege a következő lehetett: „– Te hülye! Te és a barátaid nem tanultatok a második világháborúból semmit?! Nem tudod, hogy minden ember egyforma?! Sajnálom ezt a felfogásokat! Most pedig, anélkül, hogy ez levonna valamit is a hülyeségekből, megmondhatom neked, hogy nem vagyok zsidó. [...] (Matkó Mihály ezt az ostobaságát – későbbi vádló tanúként való szerepéig – valószínűleg alaposan megbánthatta, mert csak jót és szépet mondott mind Pollok Lászlóról, mind rólam a bíróságon. Ügyvédeink tanácsára mi sem hoztuk vele szemben fel ezt a magatartását, ez az első alkalom, hogy pártszervezetének „mentalitását” nyilvánosságra hoztam.)

A további események között kell említeni azokat a lelkes felvonulásokat Szolnokon, amikor a forradalom örömeiben, és a Szovjetuniótól való „függetlenedés” jeleként a felvonulók az SZTK épülete előtti szovjet hősi emlékművet – akkor a zarnokság szimbólumát – ledöntötték, és a Tisza-szálló melletti csillagot is leszedték az emlékmű tetejéről. A művet megvalósításában a Kőolajkutató Vállalat nehézszállítási traktorának csörlője játszott fontos technikai szerepet, fűrási nehézszállítási dolgozók végezték a lehúzó kötelek emlékműre helyezését és a ledöntés irányítását. A későbbi felelősségrevonások során szemünkre hányták, miért nem akadályoztuk meg a vállalati traktornak ilyen munka céljaira való rendelkezésre bocsátását.

[...] Az 1956. november 4-i eseményeket ma már országos gyászként értékelik. Emlékeim szerint az akkori november 4-e esős, borongós nap volt, nagyon fázós és nagyon hideg. A hajnaltól érkezett rádióhírek a legtöbb jóérezsű embert megdöbben-tették. Hiszen az előző napokban lassan konszolidálódni látszott minden, most meg a Szovjetunió, a győztes nagyhatalom a kis Magyarországot megint leigázta. Megdöbbenve hallottuk Nagy Imre miniszterelnöknek a rádió útján a szabad világ felé küldött segélykiáltását, aztán azt követően más sem volt, mint éppen Szolnokon keresztül a szovjet harcokcsizó egységek véget nem érő felfelevonulása Budapest irányában. Ezután érkeztek a rádióból a hírek arról, hogy Kádár János Szolnokon „Munkás-Paraszt-kormányt alakított”, és számunkra nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió nem engedte ki karmai közül a kis Magyarországot, és magyarországi csatlósai szovjet támogatással újra hatalomra kerültek.

[...] 1956. november 4. és 11. között általános kijárási tilalom volt, és általános volt a félelem. Mertünk is, meg nem is mertünk volna az üzembe bemenni.

– *A kijárási tilalmat hogyan tartatták be, orosz katonákkal vagy karhatalmi alakulatokkal?*

– Mind a ketten. [...] Nekünk a politikai tájékozottságunk nullán volt, és nem voltunk semmifajta olyan szervezetben benne, amellyel kapcsolatot tartottunk volna.

– *A kijárási tilalom alatt kint voltatok Abonyban?*

– Nem, én akkor a kijárási tilalom alatt itt voltam Szolnokon, itt volt a lakásom a Kossuth utca 7. szám alatt. Nem tudtam kimenni.

– *Kapcsolatot lehet tartani valahogy?*

– Telefonkapcsolatot azt mindig.

– *Folyt valami munka, vagy akkor abszolút semmi munka nem folyt?*

– Minden nap kint voltam a Kőrösi út 46. szám alatti épületben, és akik ott összegyűltek azokkal mi effektíve fizikai munkát végeztünk, mert vasúti vagonokon érkezett azt megelőzően egy csomó építési anyag, szerkezeti elemek, és a tisztviselőkkel rakattam akkoriban ki, hogy legalább valamit csináljunk, mert az elvem nem az volt, hogy nem dolgozunk, hanem az elvem az az volt, hogy az üzemet védjük meg az esetleges bármiféle károkozástól. Helyettünk senki se' fog dolgozni.

[...] – És a fűrótornyoknál volt-e valami őrzés?

– A fűrótornyokhoz abban a pillanatban, amikor megint tudtam menni és lehetőség volt, akkor mindenütt kimentem, és irányítottam a vízvezetékek elfagyásának a beföldelési munkáit, gondoskodtam arról, hogy őrsváltás történjen és megállapítottuk, hogy hol, mennyi üzemanyagunk van, hogy tudjuk azt, hova mennyit kell majd vinni, amikor indulunk. [...] Bár a fűróberendezéseknél még mindig őrszolgálat volt, a fokozatosan visszaérkező emberekkel a föld feletti csővezetékeket kezdtük elföldelni, tökéletesítettük a fagytalánításokat. Az „ülősztájk a szovjet csapatok magyarországi tartózkodása miatt” megjelölésű bejegyzés a napi jelentésekben csak november 7-ig szerepel, azután ezt már nem mertük leírni, leírni. Ez már a félelem miatt volt. November 8-ától kezdve a bejegyzések szövege: „téli előkészületek” volt kb. november 11-ig. November 11-én – a kijárási tilalom feloldása után – gépjárműkonvojt szerveztem a Komárom melletti szőnyi finomítóhoz, minden elérhető vállalati tartálykocsival és szállítható tartállyal dízelolajat és pakurát hoztunk az Alföldre a fűróberendezések beindításához. Ezt követően szerepelnek a napi jelentésekben a „motorindítási kísérletek” bejegyzések, majd fokozatosan a „termelőcső kiszórása” és a „munka beindítása” című bejegyzések.

[...] – Fegyveres őrzése volt a kutaknak?

– Nem.

– *Mert a peranyagban szerepeltek olyan dolgok, hogy...*

– Nem! Határozottan ki kell mondanom, hogy nem volt! Nagyon vigyáztunk arra, hogy véletlenül fegyver ne legyen.

[...] – Megváltozott-e a vezetőség viselkedése 1956. november közepére?

– Nem változott. Az emberek és a munkástanácsok véleménye is az volt, hogy becsaptak bennünket, és (ki nem mondottan) az a naiv titkos várakozás élt az emberekben, hogy mikor történik már az ENSZ beavatkozása, mikor valósul meg a nagyhatalmak közbelépése a Szovjetunió agresszivitásával szemben. Ez volt az érezhető (csalóka) hangulat, ez nem szégyen. [...] Az első időben azok a vállalati vezetők, akik még az októberi események során hazamentek a családjukhoz, lassanként újra visszajöttek, így jött vissza a Budán lakó Szatmári Ferenc vállalatvezető, így tért vissza az októberi napokban a Budapestre felmenekült Lefkánics János történeli főfűrómester, és még sokan mások is a tisztviselők közül. Bár még egy csomó emberünk távol volt, a jelenlévőket lassan befogtuk a munkába, mindenkinek találtunk feladatot, hogy lemaradásunkat behozzuk. A munkástanács tisztességesen és céltudatosan irányította az üzemet, nekik mi műszakiak és geológusok adtunk megvalósítható tanácsokat, így az üzem megakadt munkája fokozatosan helyreállt. Azonban a politikai cél akkor már a kormány részéről az volt, hogy a munkástanácsok hatalmát fokozatosan csökkentsék, így az újrávalasztások alkalmával olyan embereket tudtak e tanácsokba beválasztatni, akik már a másik irányzatot képviselték, akik már a korábbi ÁVO-val azonosan gondolkodtak. Az OKGT felügyelete alatt álló Kőolajkutató és Feltáró Üzem Alföldi Kerületében (Kőolajfűrási Üzemben) összesítve az 1956-os események következtében műszaki kár nem keletkezett, természetesen az októberi események során és azt követően leállások – elkerülhetetlenül – voltak.⁹² Az éves kutatási és kútkiképzési célt a Kőolajkutató és Feltáró Üzem Alföldi Kerülete 1956-ban teljesítette. Ha nem is az év végére, akkor 1957 januárjában vagy februárjában fejeződött be a fűrás, és annak geológiai eredménye is rendelkezésre állt.

[...] – Mikor kezdtétek érezni azt, hogy figyelnek?

– Én január közepétől kezdve tudtam azt, hogy a mi tevékenységünket figyelik. Ezt elsősorban is egy csomó olyan embernek az üzemben való megjelenése, akiről nem tudtam, hogy üzemi dolgozók. Az üzemi dolgozókat ismertem. [...] Egyre több idegen ember jelent meg az üzemekben, hol ezzel, hol azzal sugdolódtak. Sokan azok közül, akiről eddig azt hittem, hogy valóban „lelkes” emberek voltak, azok fokozatosan kezdtek ismét tőlünk, műszaki vezetőktől elfordulni, és ismét fokozatosan kezdett kialakulni egy új párhierarchia, amelyről azt hittük, hogy az 1956-os forradalom azt már végleg elsöpörte. [...] Ez az egyik. A másik pedig, hogy nekünk egy külön telefonvonalunk volt, a kőolajtelefon, és a kőolajtelefonnak a kattogásából tudtam, hogy most valaki megint lehallgat. Mertem ilyeneket mondani, hogy aki hallgat, an-

92 Az OKGT-t a kőolajipar újbóli átszervezésével 1957 elején hozták létre. (Lásd fent)

nak szőrös lesz a füle, meg ilyeneket mondtam a telefonba be. Nyilván ezt is odaírták a rossz pontok mellé. De alapjában véve mi műszaki dolgokról beszélgettünk. Tehát igazán nekünk semmi fajta forradalmi, ellenforradalmi tevékenységünk az üzenen belül, a munkán kívül nem volt. Az örömünk és a felfogásunk az közismert volt, hogy mi szeretttük volna, hogyha a magyarországi események más irányba mennek, és nem örültünk annak, hogy visszajött és helyreállt, és fokozódó körülmények között újra egy kemény diktatúra lett.

– *Sejtettétek, hogy miért figyelnek titeket?*

– Nem. Azt hittük, hogy mindenkit figyelnek. Azt hittük, hogy ez így általános. Én meg voltam róla győződve, hogy olyan jól csináltuk ezt az egész munka-, biztonsági leállítást, hogy ezért dicséretet kapok. Meg voltam róla győződve, és furcsa egy ilyen mondatot kimondani, hogy azt hittem, hogy Kossuth-díjat kapok. De volt olyan központi pártbizottsági barátom, aki többek között említette azt, hogy ez olyan cselekedet, hogy ezért Kossuth-díjat kaphatsz. Tehát nem a magam véleményét mondom itt, hanem volt olyan hitem, hogy ez egy olyan országos esemény volt, hogy nem történt műszaki baleset, és nem történt gázkitörés, és nem fagyott el semmi, és kár nem keletkezett, hogy azt hittem, hogy ezt dicsőségnak fogják fel. Nagyon egyszerű volt azonban az, hogy itt Szolnokon is, érthető, hogy az új pártbizottság, az országos hatásra azt kezdte el kutatni, hogy hol volt forradalom. És hát miért ne legyen nálunk Szolnokon is, volt forradalom-ellenforradalom, és akkor keressük meg, hogy kik azok akik az ellenforradalomban tevékenyek voltak. Azok a vezető katonatisztek, akik a repülőtiszti iskolának a tisztjei [...], aztán a járműjavítónak a mittudomén, akik itt az SZTK előtt, vagy az OTI előtt a szobrot leszedték, az nyilván, hogy az is forradalmár volt. [...] Aztán fokozatosan vettük észre, hogy az emberek kezdtek elfordulni. Nem mernek bizalmasan már beszélni, és újra erőre kapnak azok a pártbizottsági emberek, akiknek régebben is volt erejük. Ezt határozottan kezdtük érezni.

– *A régiék jöttek vissza?*

– A régiék közül a véresszájúak! Akik akkoriban kezdtek ilyeneket mondani, hogy tudják, hogy róluk halállistát állítottak össze. Szó sem volt ilyesmiről! Tudják, hogy őket ki akarták végezni. Szó se volt ilyenről! Halállisták összeállítása... Akkor mindenki előállt már evvel, hogy ő is rajta volt, mert biztos, hogy őt ki akarták végezni. Ez egy fontoskodási effektus.

[...] [A Dunántúli] testvérüzemmel, szoros munkakapcsolatunk volt. Ez a szoros munkakapcsolat eszközöknek, szerszámoknak a ide-oda hozatalából, geofizikai csoportoknak az itt, vagy ott való foglalkoztatásából állt, és személyi barátság kötött mindenkihez a Dunántúlon lévő mérnökbarátaimhoz is. Édesanyám Nagykanizsán élt, és ennek következtében gyakran telefonáltam, és az anyámtól tudtam meg, hogy bizony a nagykanizsai üzemben egyre többet, és egyre többet zaklatták az ott lévő mérnökbarátaimat, és kezdik őket kihallgatgatni. És hát ez a telefonbeszélgetés, nyilván lehallgatták ezt is, ez egy nyomós indok lehetett arra, hogy az én beszélgetéseimet is

egyre inkább ellenőrizték, hogy Kanizsa és Szolnok között, milyen szakmai beszélgetések folynak. Ezek a szakmai beszélgetések soha politikai jellegű dolgokat nem tartalmaztak, mert nem volt miért. Azt azonban mi már kezdtük sejteni február 15-e, 20-a körül, hogy a Kanizsán lévő kerettyei, lovászi társaságnak az eseményeit, gyűjtik össze, hogy ki, mikor, mit csinált. És mivel ezek a mérnökbarátaim, mind valamenynyien, valamikor egy nem magyar, hanem amerikai–magyar vagy magyar–amerikai olajipari vállalatnál voltak. Könnyű volt tudni, hogy ezt keresik, ezt meg nem keresik. Aki a Szovjetunióban végzett, azt nem keresték, aki a régi amerikai vállalatnak volt, de magyar alkalmazottja, azt zaklatták, behívták, attól kérdeztek valamit. És ezt az édesanyámtól én esténként alapjában véve Nagykanizsáról hallottam. Hogy ott ilyen probléma van. Az első katasztrófa az volt, hogy február 20-án Pollok László gépészmérnökünket elvitték. Akkor én megdöbbsentem. Megdöbbsentem azért, mert meg voltam győződve, hogy nemhogy valamit is csináltunk, hanem meg voltam győződve, hogy mindent, amit tettünk, azt annak érdekében tettünk, hogy az üzemben ne történjen baj, és ne történjen baleset. Hogy az érzelmeik mindenkinek milyenek, az magánügy. Ez volt a gondolatom. És jól emlékszem arra, hogy a Kádár-féle első megnyilatkozásokban is népfelkelésről, forradalomról, nem ellenforradalomról beszélt. Még csak megtévedt emberekről sem. Józan követelésekről beszéltek, és lassan vált aztán egyre furcsábbá ez a... Az első időkben egyáltalán nem volt arról szó, hogy itt kérem szépen egy véres ellenforradalom volt, első időkben nem.

– *Amikor elkezdték letartóztatni a zalaiaikat, lehetett-e már sejteni, hogy a volt MAORT-nak köze van az eseményekhez?*

– [...] Én tudtam, hogy itt nincs másról szó, mint lefejezni azt a régi műszaki értelmiséget, amelyik a MAORT, annak idején lévő vezetőgárdájában volt, és ezért a Pollok László esetét és az én esetemet tudtam, itt a MASZOVOL-nál nem volt más senki se, ennek következtében mást nem kellett féltennem. Nem tudom, hogy egy fiatal geológus-technikus, Répánszky István, hogy került az ügyünkbe, mert őneki semmi köze nem volt a vállalat vezetéséhez, semmifajta egyéni ügye nem volt azon kívül, hogy dumált a fiú és hangos volt a beszélőképesége, de semmi más. És akkor, amikor – ez egy fontos momentum – bevitték az első és egyetlen kérdés az volt, hogy milyen parancsot kapott a Papp Simontól.⁹³ Ez világhossá tette előttem...

– *Ez volt az első kérdés?*

– *Az első és egyetlen.*

– *A kihallgatáson?*

– *A kihallgatáson. Milyen parancsot kapott a Papp Simontól. Tehát egy koncepció indult el, hogy nyilván azok a mérnökök, akik a MAORT-nak voltak ott a mérnökei, és*

93 A kihallgatási jegyzőkönyvekben ennek – sajnos – nincs nyoma.

akiket valamilyen oknál fogva átdelegáltak ide, azokat ez alatt az idő alatt, a volt amerikai tulajdonos, vagy annak a magyarországi exponense az megkönyvézte, és utasítással látta el, hogy mit és hogy kell cselekedni. És mivel Papp Simon volt az a személy, akit előzőleg úgy hittek, hogy az amerikai imperializmus bérence, és akit kegyelemmel, de kiengedtek a börtönből, és aki ötvenötben szabadult a börtönből. És ötvenhatban néma volt, és tökéletesen visszavonult és semmifajta tevékenysége nem volt. Erre az emberre rákenni, hogy ő itt régi amerikai vállalatnak az érdekeit képviselte, és beépítette a maga embereit a MASZOLAJ-hoz badarság, de a koncepció készítésére elegendő.

– *Papp Simon megjelent a tárgyaláson?*

– Nem. Nem tudtak semmit. Ennek semmifajta tárgyi alapja nem volt. A Papp Simonnak semmifajta eszköze, szerepe és így tovább, nem volt, és nem is volt ilyen törekvés, ezt értsétek meg, hogy a volt MAORT érdekeit valaki képviselte volna. Nem volt ilyen.

– *A védő átlátta ezt a koncepciót?*

– A Major Ákos ezt átlátta. Nálam egy rettenetes véletlen során tudtak, hogy is mondtam, lépéseket kigondolni, hogy ki írta meg ennek a forgatókönyvét, nem tudom, de egy okos ember volt, az biztos. Azt történt ugyanis, hogy nálam házkutatással kezdődött a letartóztatásom. Apósom Vízkeleti Árpád, a valamikori alsórendvai járásnak volt főszolgabírája. Alsórendva átkerült Jugoszláviához. Lentiben, a szomszéd kisvároskában telepedett le és onnan 1950-ben deportálták a Hortobágyra. A Hortobágyról 1954-ben szabadult, akkor, amikor idekerültem Szolnokra, előtte egy negyedével Nagylengyelben egy külön kis parasztházikóban lakott és ide Szolnokra úgy kerültünk át, hogy az öregúr részére valahol a városban tudtam egy lakást biztosítani. Az öreg [...] február 25-én reggel halt meg. Engem február 25-én 10 órakor követett egy autó. Abonyból a halálhíre jöttem be ide a lakásomra a Kossuth utca 7. szám alá. És miközben a lakásba felfele megyek vagy az autóból kiszállok, mellém áll két ember, akiről később megtudtam, hogy akkor a politikai osztály nyomozói voltak. Azt a szót, hogy ÁVO nem akarom használni, mert akkor már nem létezett. De ugyanaz volt a szerepe. És ez a két ember őrizetbe vett, és együtt mentünk már fel a lakásba a lépcsőre, és ott közölték, hogy őrizetbe vettük, és házkutatási paranccsal érkezünk ide. Mondom, kérem legalább azt engedjék meg, hogy a feleségemmel, az após temetésének az ügyében tárgyaljunk. Nem! Intézte el a felesége az após temetését, ahogy akarja, és engem azzal a sarokba állítottak, és elkezdtek a házkutatást. A házkutatás abból állt, hogy minden könyvem és iratomat kiforgatták, és az anyósom, egy ilyen ide-oda lépegető öregasszony az az egyik nyomozó után ment, a másik meg ebben a szobában volt. És aztán jöttek ebből a szobából. Az egyik nyomozó visszament a másik szobába és idegesen kezdett keresni. Erre az anyósom azt mondta, hogy „– Kérem, azt a cédulát keresi, amit az előbb betett abba a könyvbe, én azt már régen kidobtam.” Ilyen trükkökkel jöttek, a Dunántúliaknál fegyvereket kerestek, nálam pedig röpcédulát,

képzeld el! Minthogyha az ember ilyenl foglalkozott volna, hogy röpcédula! Ez egy ok arra, hogy valakit akkor letartóztassanak. Ennek ellenére letartóztattak és bevitték ide a szolnoki rendőrségi fogdába, ahol az első kérdés az volt, milyen utasítást kapott maga a Papp Simontól. Namost részleteznem kell ezt a bizonyos házkutatást. Az igaz, hogy az októberi események alatt és azt követően, mindenkiben Magyarországon felmerült az a gondolat: nem maradok! Az igaz. És az is igaz, hogy erről mérnök barátaimmal hol itt, hol ott beszélgettünk is. Beszélgettünk Biharnagybajomban, beszélgettünk Tótkomlóson, beszélgettünk Nádudvaron, beszélgettünk Szolnokon, és Pollok László gépészmérnök barátom is jelezte, hogy ő is szeretne kimenni külföldre. Nekem a gyerekeim nem voltak itt, Attila fiam itt volt, az első házasságomból két gyermekem van [...] és ezek Celldömölkön voltak és én valójában felmentem Sopronba, ott a Műegyetemen tanácskoztam, de körülnéztem, azzal a gondolattal, hogy a gyerekeimmel fogom magam és elmegyek. De a kislányom, a tízesztendős Mária belém csimpaszkodott, hogy édesapa ugye nem megyünk el. Hát nem megyünk el! És itthon maradtam, azonban ahhoz, hogy elmenjek, össze volt készítve – egy kis ilyen zsákba körülbelül – az összes családi iratom, és azonkívül – most nevesenek ki, de ez csodálatos véletlen – én Lovászbiban úgy kaptam 1948-ban lakást, hogy abból a lakásból disszidált egy geológus, dr. gróf Bethlen Gábor, és a lakás teljes felszereltségével nekem rendelkezésemre állt. És a Bethlen Gábor kiváló geológus barátom csodálatos könyvtára ott volt, azt szépen összecsomagoltam és vigyáztam rá. És a Bethlen Gábor kristálygyűjteménye, gyönyörű szép kristályokkal és ezek között a kristályok között, egy gyönyörű kis kristálycsoport, amit szilícium-dioxid kvarc kristálynak neveznek, a magyarországi neve máramarosi gyémánt. Gyönyörű szép átlátszó kristályok, és ez is ott volt ebben a zsákban, mert ez a zsák kitűnően alkalmas volt arra, hogyha az ember esetleg menekül, akkor ilyenl kimehet. Nem tudom, hogy ezt megértitek-e, de ez egy felkészülés volt. Pollok László barátomnak is azt megelőzően, adtam talán öt vagy hat ilyen kristályocskát. Rettenetesen boldogok voltak. Ja, még valamit. Megboldogult feleségem ékszerésznek volt a leánya, és lehetett talán két nyakravalója, két karkötője, négy-öt gyűrűje, fülbevalója, 300–500 forint körüli arany... Ez is benne volt abban a táskában... A feleségem meghalt, a család holmijára vigyáztam. Úgy volt összekészítve, hogyha kell, akkor el tudjak még vele menni. Ezt megtalálták, és a legelső pompás módszer az volt, hogy ezt az aranyat, ezt nyilván az amerikaiak azért adták magának, hogy itt az érdekeiket képviseljem, és gyémántrejtegető; 95 gyönyörű szép gyémántot rejteget!

A verés és legkülönbözőbb egyéb éheztetések, és a guggoló ülésben való WC-re kiengedés, és az, hogy nem engednek pisálni, és hogy a kezembe adják a gumibotot, hogy a társaidat te verd, ez összesítve egy olyan mérhetetlen lelki és testi összetörést eredményez, hogy az ember mindent elvállal, csak hogy védje magát. És nekem könnyű volt mindent elvállalni, hogy gyémántrejtegető vagyok, nekem könnyű volt elvállalni mindent, hogy aranyakat tartottam odahaza, mert úgyse hitték el, hogy az a megboldogult feleségem személyi holmija, és úgyse hitték el, hogy az dr. Bethlen Gábor geológusnak a holmija. Hát keressék! A véletlen hozta még azt is, hogy ebben

az iratrendszerben, megboldogult jó édesapámnak egy pár címe is ott volt. Édesapám biológus volt, ornitológus (madárkutató), és a Fertő madárvilágával foglalkozott, és a költöző madaraknak a dolgát mint ornitológus gyűrűzéssel és így tovább kutatta. És óriási nemzetközi levelezése volt, a legkülönbözőbb, dél-afrikai, egyiptomi, izlandi, norvég, és így tovább, kutatóintézetekkel és ornitológiai intézetekkel. És még a háború alatt 1943–44-ben a bátyámnak is és nekem is, odaadta, ezt a listát, az ő levelezőpartnereinek a listáját. Hogyha – netántán – külföldre kikerültök, valamilyen oknál fogva, és elvesztjük egymást, akkor ezeknél az intézeteknél tudtok rólam valamit, vagy esetleg segítséget kaptok. És ezt a listát is megtalálták az irataim között. Óriási dolog volt, hogy egy két oldalas, három oldalas külföldi, és el nem tudjátok képzelni, hogy milyen mohón kaptak rajta. Gyémántrejtegetés, aranyrejtegetés és külföldi kapcsolatok. És ezt könnyű volt mind elismernem, mert hiszen ebben tudtam, hogy nincs semmi. Tehát mindent elfogadtam, hogy én gyémántrejtegető vagyok. És hetek hónapok múlva, tartattak egy szakértői véleményt, kérés. „Szakértői vélemény, Budapest, 1957. június 26-án” Tehát februártól júniusig ment a gyémántrejtegetés is. Ipari szabatázs mellett, meg a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése mellett, és a disszidenseknek való segítségnyújtás mellett. „Óra és Ékszer Nagykereskedelmi Vállalat szakértője megvizsgálta a bemutatott 95 darab különféle köveket. A szakértő ebből megállapítja, hogy 92 darab máramarosi hegyikristály, egy darab csiszolt üvegekő, és kettő darab ásvány az achát családba tartozik. Az értéke ezeknek a köveknek igen minimális, tehát megítélésem szerint a 100 forintot nem haladja meg. Beleértve a három darab egyéb köveket is.”⁹⁴ „60 forint elismervény, mely összeget a mai napon a Belügyminisztériumtól szakértői vizsgálatért járó díjként felvettünk.”⁹⁵ El tudod képzelni, hogy milyen iszonyatos harag volt azokban a nyomozótisztekben, akik egy negyed éven keresztül erre hajtottak, és kicsúszott a kezükből?! És legalább egy fél évig tartott, amíg az összes norvég és dél-afrikai és egyéb kutatóintézeteket kutatták és mindenütt madármegfigyelésekkel találtakoztak. Ezt azért mesélem el, mert ez a humor. És ez az életet jelentette nekem odabenn. Hogy ez ügyis kiderül majd, mindent elismerek, csak ne verjetez többet. Az emberi megalázás legborzasztóbb dolga az, amikor a te kezébe adják a gumibotot, és neked kell a társaidat ütlegelned. Mer’ az, hogy engem ütnek-vernek? (Nem volt a testemen egy folt, egyetlenegy hely, amelyik ne lett volna kék foltos.) Azt kibírom. De amikor rabtársad kell verned, az belül fáj. És amikor becsukták az ajtót, és öt öreg ember – harminc, negyven év közötti – egymásra néz, és sír mind az öt, akkor nem tudjátok elképzelni, hogy milyen lelkiállapotban van az ember...

[...] – Volt-e olyan esemény, mozzanat a vizsgálati fogság ideje alatt, amely az atrocitásokon kívül maradandó emlékeket hagyott?

94 Ernő bácsi a szakértői véleményt egy eredeti dokumentumból idézte. Fellelhető: Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

95 Uo. – A „gyémántok” értékéből, tehát két szakértői vizsgálatot sem lehetett volna kifizetni.

[...] 1957. március 8-án a késő esti órákban – amikor a hideg rendőrségi fogda betonpadlójára ledobott matracon összehúzódva e nemesnek gondolt „Nők napjának” eddigi szép emlékei járhattak az agyamban – levezettek az egy emelettel mélyebben fekvő nyomozói kihallgató szobák egyikébe. Öt főből összeállt, pufajkába öltözött testület ült egy íróasztal mögött, körül. (Elnök, ügyész, védő, ülnökök?) Rövid formai közlés: statáriális bíróság előtt állok. Kihallgatás nélküli tárgyalás kezdődik. Az elnök a személyi adataim felvétele után az ügyésznek adja át a szót, és az ügyész a következőket mondja: „– A szovjet hírszerzés megállapította, hogy a vádlott az Alföld kőolajfúrásának műszaki adatait imperialista hatalomnak adta át. Ezzel kimerítette a hazaárulás büntetettét!” A középen ülő „bíró” felállt, és a következőt közölte: „– Kötél általi halál. Elvezetni!” Miközben a foglár(ok) kifele vezet(nek), az elnök még megszólal: „– Ha meg akarja mondani még, hogy hogyan csinálta, azt még jelentheti!” Ezzel visszavezettek a cellámba. Leroskadtam a nekem jutott matracfelületre (öten voltunk egy két priccsel rendelkező fogdában). Akik ilyent nem éltek át, nehezen tudják elképzelni, hogy egy „halálos ítélet” elhangzása után milyenné válik az ember hangulata és fizikumja. Olyan erős szívdobogás vett erőt rajtam, hogy alig kaptam levegőt. (Később, orvosoktól hallottam ennek a nevét: „tachycardia”). Gondolkodni kezdtem: Most folyik az ENSZ-ben a magyar ügy tárgyalása. Az ENSZ előtti magyar delegációnak nagyon fontos volna egy olyan vallomás, amely arról tanúskodik, hogy külföldi tőkés vállalatok a magyar forradalom alatt megkeresték a lehetőségét annak, hogy beavatkozzanak a magyar iparba, a kereskedelembe vagy a közéletbe. Elhithető az az elképzelés, hogy olyan személyeket, akik valamikor egy külföldi érdekelt-ségű vállalatnál, például a mi esetünkben a MAORT-nál (Magyar Amerikai Olajipari Rt.-nél) dolgoztak, olyan személyeket próbálhattak volna behálózni. Ha tehát az ENSZ előtti magyar delegáció ilyen „behálózást” igazoló dokumentumot tudna az asztalra tenni, akkor ezzel bizonyítható volna a külföldi tőkés vállalatok „magyar belügyekbe való beavatkozása”. Azután gondolatmenetem tovább kalandozott. Mi is történt most? Egyike azon sok-sok történelmi igazságtalanságnak, amely az emberiség egész történelmében olyannyiszor, de a II. világháborúban, és azóta is oly általánosan meg-esett. A zsarnokság hatalmi pozíciójából kiirthatja, kiirthatja a neki meg nem felelőket! Mindenkinek van egy szerencsekvantuma, amivel megszületik. Ez a szerencsekvantum fogy az élet folyamán. A fogyás a felhasználás sebességének kérdése. Van aki lassan fogyasztja, sokáig él. Az én szerencsekvantumom valószínűleg az átélt sok szépség következtében gyorsabban elfogyott, gyorsabban emésztődött fel. Hiszen csodás ifjúságom volt: okos szüleim voltak, nyelveket tanulhattam és külföldre járhattam, kiváló munkáim voltak és szép volt a feladatom. Pompás feleségem volt, gyermekeim lettek, szép volt az életem. Szerencsekvantumom most ér a végéhez. Mélyen éreztem, hogy az, ami most történik, az igazságtalan. De vajon mi is az igazság? És vajon előttem hány emberrel történt már jóvátehetetlen igazságtalanság? Úgy sem tudok én ez ellen az igazságtalanság ellen tenni semmit! E gondolatok közben légzésem lassan normalizálódott, a matracon elnyúlva elaludhattam. Aztán váratlanul újra az erős szívdobogásra ébredtem, belémnyilallott a „halálos ítélet” gondolata. Bár a szívdobogás

az előzőhöz hasonló ütemű volt, gondolataim kezdtek világosodni. Mit is mondott az elnök utoljára? Ha azt akarom elmondani, hogyan csináltam, még jelenthetem. Hirtelen elhatározással megvertem a cella vasajtáját, a kukkantó-ablakocskán benézett a foglár és kérdezte: „– Mit akar?” „– Tisztelettel kérem, szíveskedjék kihallgatásra vinni!” Elment, jelentette és nemsokára tényleg ismét levezetett egy emelettel mélyebbre. Ott az öt pufajkás tényleg várta a „vallomást”. Ezek lélektanilag tudták, hogy nekem vissza kell jönnöm. Az „elnök”-i szerepet betöltő vizsgálótiszt feltette a „mit akar” kérdést. „– Vizsgálótiszt úr (így kellett minden nyomozót szólítanunk), ha a Magyar Népköztársaságnak arra van szüksége, hogy, és milyen módon vitték ki a magyar kőolajbányászat műszaki adatait, akkor írják meg a jegyzőkönyvet úgy, ahogy akarják. Én aláírom, azután akasszanak fel. De én itt és most esküvel jelentem, hogy én ilyent nem tettem.” A rövid válasz erre csak ez volt: „– Ezt még megkészerűli. Elvezet-ni!”

42 napig, 6 héten át vártam ezután a cellában az akasztást. A legnehezebb volt a hajnal, amikor valamely szomszédos telekről kakaskukorékolás jelezte, hogy új nap kezdődik. Mindig vártam, hogy most, most jönnek értem. Néha erős motorbőgést hallottam valahonnan mélyről, abban a lelki hangulatban azt véltem, hogy most másokat akasztanak, és az esetleges kiáltásuk elnyomására bőgnek a motort. „Halálraítélésem” megjátszása a legkegyetlenebb praktikák egyike volt, lelkileg tökéletesen kikészíthetett volna. Az egyetlen kapaszkodó ebben a teljesen reményt vesztett állapotban a büntudat hiánya volt. A testi kínzásokkal tarkított kihallgatások közben alkalmazott kegyetlenkedések miatt – további testi épségem megóvása érdekében – hajlandó voltam minden olyan vádat „részben” elismerni, amelyről magamban úgy véltem, hogy képtelensége egy tárgyilagos bírósági tárgyaláson úgyszólván kiderül majd. Egyik reggel, 1957 húsvét hetében, aztán jöttek értem, és a fogdaépület pinceterében betuszkoltak egy rabszállító kocsiszárú fülkéjébe. Nyilván Pollok László barátom is ott lehetett, de én azt nem tudhattam, mert a kocsis belsejében lévő fülkében vakon és némán kellett ülnöm. Hogy a mellettem lévő fülkébe kit tettek, nem tudhattam. A rabszállító kocsis órák hosszat ment, egyszer csak villamoscsöngetést hallottam. Hol lehet villamoscsöngetés, ötlött fel bennem? Szolnoktól kelet felé lehet Debrecenben, dél felé Szegeden, észak felé Miskolcon, és nyugat felé Budapesten. Sok a villamoscsöngetés vagy kevés, volt a másik figyelési okom. Sok volt, tehát nyilván Pestre érkezhettünk. Aztán ismét lemehetett a kocsis a föld alá, ott ismét betettek egy fülkébe, majd szórtelenítés, új ruha felvétel. Egy rendőregyenruhát viselő őrnagy és egy százados fogott meg, és állított oda a falhoz. Elhangzik a már régóta ismert, megszokott utasítás: „– Tegye hátra a kezét, hajtsa le a fejét!” Ott állok, amikor kinyílik egy fülkeajtó, egy lift ajtaja. A lift ötöt kattog, vagy a mélyből megyek jó magasra, vagy fölülről jó mélybe. Mivel az emelkedést azért érzem, nyilván fölfelé vittek. Aztán kinyílt előttem egy cellaajtó, a cellában nincs senki. Gyönyörű fehér, kincstári pokróc piros-fehérszöld sávval, klórmész-szag, tisztaság-szag. Egyedül hagynak szemben egy 200-as égővel, ülnöm kell térdre tett kezekkel a leterített priccis szélén, belenézni a 200-as égő fényébe. De ez már megy, ez volt a Fő utca Budapesten, ahol az első kihallgatáson az új vizs-

gálótiszt azzal kezdi: „– Minden, amit eddig mondott, azt felejtse el, most itt nálunk újra kezdjük!” Hát talán mégis életben maradok?!

– Ernő bácsi, azért vihettek fel téged Pestre, mert itt Szolnokon nem tudtak mit kezdeni veled a vizsgálóügyészek?

– Nem, azért mert összevonták a Dunántúlt az Alfölddel. Akkor már kitalálták, hogy ez egy országos ügy volt, ahol a Dunántúl és az Alföld összeszövetkezett. És ez azért volt, mert Pollok László gépészmérnök barátom, ténylegesen lenn volt Kanizsán, és részt vett azon a kanizsai munkástanácsí gyűlésen, és ott vacsorázott azokkal a kollégákkal, akik annak idején a munkástanácsnak a vezetői voltak. [...] [A zalaiaikat] még az is terhelte, hogy „nem adunk olajat a szovjeteknek”. Az ő esetük tehát még borzalmasabb, mint a miénk. Később, ma sem tudom miért, ügyeinket mégis első fokon elválasztották egymástól, de a másodfokú ítéletnél mégis csak összetalálkoztunk ismét. Közben huzamosabb ideig azonos módon a budapesti Markó utcai börtönben voltunk, de egymástól szisztematikusan elválasztva, nehogy a „közös bulinkat” meg tudjuk tanácskozni egymással. [...] Innen kezdődik a budapesti nyomozás. És újra kezdenek, és mindent újra, és mintha semmi se történt volna, pontosan mindig ugyanazok a kérdések, hogy ki adta a parancsot, és így tovább, énnekem közben vannak vétkeim. A vétkek a következők voltak: az hogy kiadtam azt a parancsot, hogy húzzák fel a szerszámot, hogy zárják be a kítörésgátlót, hogy fagyaltanítsanak, evvel megakadályoztam a dolgozni kívánó kommunistákat a munka végzésében, ez szabotázscselekedet, ez akkor történt, amikor a népi demokratikus államrend veszélyben forgott, tehát ez egy mozgalomnak a tagja, ez egy összeesküvés, és mind a kettő anyagi károkat okoz, tehát kiszámítható...

[...] – Volt-e olyan esemény a budapesti börtönökben (fogdákbán) amelynek hatása átlagon felüli volt?

– [...] Nekem [...] a börtön félelmeivel, és ridegségekkel teli idejéből maradt egy emlékem, mely erősen befolyásolt, és melynek keletkezését mindmáig homály fedi előttem: A Fő utcai börtönben lehettek a politikailag „legnehezebb” esetek. Később megtudtam, hogy milyen nagy személyiségeket őriztek ott, írókat, politikusokat, magas rangú katonatiszteket, stb. Őrzőink itt nem pufajkások, hanem rendőregyenruhás – százados, őrnagy rendfokozatú – tiszték voltak. A börtönben sem a folyosón, sem a lifiben soha senki más foglyot nem láthattam, a legkínosabban ügyeltek arra, nehogy a foglyok egymásnak bármiféle hírt tudjanak adni. Hosszú időn át egy kétpriccses cellában egyedül voltam. Egyszer csak – az eddig legalacsonyabb rendfokozatú – alhadnagy őr benéz az ajtó „kukkantóján”, és kérdezi: „– Maga büntetésből van egyedül?” Válaszom erre: „– Tisztelettel jelentem, nem.” A következő kérdés: „– Magának odakint mi a foglalkozása?” Válaszom: „– Tisztelettel jelentem, bányász vagyok.” Széles mosoly jelenik meg az alhadnagy arcán és azt mondja: „– Én is!” Ezután – ami még ott bent soha nem fordult elő – gyorsan elmondja, hogy tatabányai, odakint „aknász”. Néhány perc múlva valóban kinyitja az ételbenyújtó nyílást, és bead egy negyed ke-

nyeret, két szelet angolszalonnát, két keménytojást és egy vöröshagymát. Arra a kérdésemre, hogy „– Tisztelettel kérem, szíveskedjék megmondani, hány napra oszszam be magamnak,” a gyors válasz „– Most egye meg!” Ez az ember többször nézett rám barátsággal. Egyik szolgálata alkalmával megkérdezte: „– Tud maga németül?” A válaszom: „– Tisztelettel jelentem, tudok.” Néhány perc múlva nem merek hinni a szememnek, egy könyvet ad be, és mondja: „– Ezt olvassa!” Magamra maradtam, belenéztem a könyv címdalába: *Composition and Properties of Oil Well Drilling Fluids* (A fúrési öblítőfolyadékok összetétele és tulajdonságai). Szerzője: Walter F. Rogers, kiadója: Gulf Publishing Company, Houston, Texas, 1953. Aztán elgondolkoztam. Ez nem lehet egyszerűen a véletlen műve! Szerencsekvantumom még tovább működik. Valaki vagy valakik kijátszották a börtön tökéletes éberségét, vagy valaki, valakik határozott céllal juttatnak engem az angol nyelvű szakirodalom akkori legmodernebb iszapkezelési, rétegkezelési, eróziós perforálást taglaló szakkönyvéhez. A rejtélyt sem akkor, sem azóta megoldani nem tudtam, de a legnagyobb mohósággal vettem magam rá a közöltekre, és olyan szakmai ismeretekre tettem belőle szert, amely néhány év múlva – Lovásziban kezdődött új szakmai életemben – behozhatatlan előnyt jelentett már számomra.

Még két másik ilyen emlékezetes szakmai élmény maradt meg börtönidőmből. Egy alkalommal olyan vizsgálotiszt elé vezettek, akit eddig soha sem láttam, nem az én „ügyemmel” foglalkozott. Egy kérdést tett fel nekem. „– Mit csinálna Ön, ha a Tótkomlós-9 kút kitörne?” Kérdező válaszom: „– Szóval kitört?” Intézkedésére kaptam papírt, ceruzát, és dolgozhattam. Érdekes az ember agya. A sok-sok benne kavargó információ a tudat mélyére húzódik, és hirtelen kristálytiszta csak egy kérdést lát: megjelent előttem a Tótkomlós-9 kút szerkezeti képe, és a kút fejszerelvényének emléke. Aztán logikailag végiggondoltam, mi okozhat ez esetben gázkitörést, és ha egyik, vagy másik variáns volt az ok, én hogy próbálnám meg a megszüntetést, a kút elfojtását. Írásban adtam át elképzeléseimet. Néhány nap múlva volt olyan tisztesség ugyanabban a vizsgálotisztben, maga elé rendelt, és röviden közölte: „– Adatai helytállóak voltak, ajánlott elvei alapján sikerült a feladatot megoldani.” Aztán ismét visszavezettek a cellámba.

Más alkalommal is kaptam egy szép feladatot. Megint ismeretlen vizsgálotiszt állított maga elé, és közölte „– Letartóztatása időpontjában nem nyílt alkalom arra, hogy utódjának (magyarázat, Tóth Zoltán utánam kinevezett főmérnöknek) elmondja a szolnoki kőolajfúrási ipartelep fejlesztésével kapcsolatos elképzeléseit. Leírná, megrajzolná őket?” Egy mérnöknek nincs nagyobb belső megelégedettsége, mint az, ha azt észleli, hogy gondolataira, elképzeléseire másnak is szüksége van. Nagyon lelkesen megrajoltam mindazt, ami tervként a fejemben kavargott. Több év múlva, tökéletes belső békével láttam megvalósulását a Szolnok, Kőrösi út 43. (akkor Munkásőr út 43.) ipartelepen.

A félelemmel és a beláthatatlan jövő iránti aggodással teli börtönidő három – számomra felejthetetlen – alkotó élményéről adhattam a feltett kérdéssel kapcsolatban ezúttal választ. A rendőrségi nyomozóhatóság (amely az ÁVO formai megszüntetése

után csak a személyeiben volt azonos a korábbi államvédelmi hatósággal) hosszú – szembesítés nélküli – kihallgatásokon íratta alá vallomásainkat és adta át vádemelési javaslattal a szolnoki Városi Ügyészségnek iratainkat. Nyilván – az olajbányászat országos újabb szabotálási koncepció perének kidolgozója – jól kidolgozott forgatókönyv alapján szeretett volna összevonni a dunántúli és az alföldi kőolaj-bányászati vezetők azon perét, amely lényegében a Papp Simon-féle „MAORT-szabotázsakció” szerves folytatása lett volna. Nekem – alföldi kollégáimmal együtt – ebben a kegyetlen, politikai célzatú elhatározásban személyi szerencsém abban volt, hogy az akkor az ország olajbányászati irányító szervezetében, az OKGT-ben (Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt) tanítványom volt néhány magas funkcionárius. Évekkel korábban ugyanis a budapesti Gazdasági és Műszaki Akadémián (alias: Vörös Akadémián) tanítottam, ahol párttitkárokat, miniszter-helyetteseket, vezérigazgatókat képeztek ki az olajipar számára. Köztük volt Bese Vilmos vezérigazgató, volt bányászati miniszterhelyettes, aki perünk ipari szakértőjeként az akkor politikailag fedhetetlen helyettesét, dr. Kertai György főgeológust, akadémikust nevezette ki. Rajta kívül még három dunántúli szakembert, Gilicz Béla és Lőrincz János olajmérnököt, és Völgyi László geológust kértek fel bírósági szakértőként. Az ipari szabotálás vádját dr. Kertai György a bíróság előtt azzal tudta elejtetni, hogy a magyar olajbányászat általános tanulságaként közölte, ha valamely szénhidrogén-bányászati fúrólukban a fűrés három főmozgása (emelés, forgatás, öblítés) közül bármelyik akadályozott, akkor a fúrólukban műszaki baleset állhat elő. Megszorulhat a fűrésoszlop, gázkitörés alakulhat ki, vagy egyéb probléma keletkezhetnék, amely valóban gazdasági és személyi kárral járhatna. Ezzel szemben az elsődrendű vádlott (én) éppen azzal akadályoztam meg az esetleges műszaki balesetet, és ezzel a kár keletkezését, hogy az üzemenyaghiány észlelésekor a fúrólukakat – a további munkák biztosítása érdekében – veszélymentes állapotba hozattam. A második vádpont a tervteljesítés elmaradása lett volna. Kiderült, hogy a tervet – a leállások miatt – nem időarányosan, hanem csak összességében teljesítettük, így emiatt népgazdasági kár valóban nem keletkezett. A harmadik vádpont a meg nem fűrt kutakból az időszak alatt ki nem termelt olaj értéke volt. Mivel az akkor fűrés alatt álló valamennyi kút kutatófűrés volt, és végeredményük meddő lett, a népgazdaságot olajtermelés-kiesés nem érte.

E három – főbenjáró bűn – vádpontjainak a Szolnokon 1958. január 25-én tartott bírósági tárgyaláson való megdőlése lényegesen megkönnyítette ugyan helyzetünket, de a felmentésünkre nem volt elegendő. Ha az akkori felfogás minket „ellenforradalmároknak” minősített, bűnhődnünk kellett. A szolnoki Városi Bíróság előtti tárgyaláson – amelyet dr. Tóth László jázszerű bíró és két népi ülnök vezetett –, ahol az én védőm az azóta ügyvédi feladatokat is ellátó valamikori hadbíró-tábornok, dr. Maróti Major Ákos volt – tisztázódott, hogy a fűrés napi jelentésekben található bejegyzés, „ülősztájk a szovjet csapatok magyarországi tartózkodása miatt” *tényszerű* bejegyzés volt, mivel a műszaki jelentéseknek tényeket kell tartalmaznia, és tény volt e napokon, hogy az egész ország „ülősztájkot” folytatott, így e tény bejegyzése igazság, és nem hamis állásfoglalás! Mekkora szerencse bírónk ilyen éleslátó megítélése. [...]

Tiszteletes volt a szolnoki bíró, mert a szolnoki bíró azt a kérdést tette fel, hogy alkalmaztak-e erőszakot önnel szemben, igen. Másikat is megkérdezte, a harmadikat, a Répánszkyt is megkérdezte: „És hogy alkalmazták az erőszakot?” Azt mondja „– Levetkőztettek, szét kellett terpesztenem a lábamat, és a tőkömet ütötték a gumibot-tal.” „– Köszönöm, részleteket ne meséljen.” – mondta a bírónő. „– Nem vesszük figyelembe az eddigieket.” Emberségesek voltak. A bírók nagyon rendesek voltak, a szolnoki bírók. [...] Bírónk tárgyilagosságára, de a vádló tanúk magatartására vonatkozóan azonban példaképpen mégis megemlítek a tárgyalásról ma még emlékezetemben maradt egy-két részletet. Szolnoki, első fokú tárgyalásunk vádló tanúinak betanult színdarabszerű szövegére való utalás legyen itt tanulságként felsorolva.

Négy tanút sorakoztatott fel a vád képviselője annak bizonyítására, hogy benzinflakás támadást készítettek elő a vádlottak a szovjet tankok ellen: *A* tanú vallomásának a lényege:

„– Amikor a Buda telefonált, azt kérdezi a Pollok a Répánszkytól: »– Hány geológiai mintásüvegünk van?« Nem emlékszem, hogy harmincat, vagy háromszázat válaszolt, csak a hármásra emlékszem.” A bíró kérdése: „– Mire kellett volna ezek a geológiai mintásüvegek?” *A* tanú válasza: „– Nyilván benzinflakás támadást akartak szervezni a szovjet tankok ellen!” A bíró kérdése: „– Maga ezt személyesen hallotta?” Válasz: „Nem, nem én hallottam, nekem *B* mondta.” Ezzel a bíró befejezte *A* tanú kihallgatását, leülteti hátul a tárgyalóteremben, és behivatja a folyosón várakozó *B* tanút. A tanúkihallgatás kérdései és válaszai ezt szerint is azonosak az *A* tanú szavaival, azzal a végző különbséggel, hogy „– Maga ezt személyesen hallotta?” Válasz: „Nem, nem én hallottam, nekem *C* mondta.” Ekkor a bíró befejezte *B* tanú kihallgatását, leülteti a teremben hátul – *A*-tól elkülönítetten *B*-t, és a folyosóról behivatja következő tanúként *C*-t. *C* és utána *D* tanú kihallgatása szóról szóra azonos, az eddigiekkel, *C* tanú sem személyesen, hanem *D*-től hallotta az esetet. Végül sor kerül *D* tanú kihallgatására is. Amikor a bíró felteszi neki a kérdést, hogy „– Maga ezt személyesen hallotta?” – a tárgyalás résztvevői, a vádlottak is, megdöbbenve hallják a választ: „– Nem, nem én hallottam, nekem *A* mondta!” A higgadt bíró most maga elé állította az eddig elkülönítetten leültetett vádló tanukat. Mondatainak a lényege a következő volt:

„– Maguk miatt már egy éve előzetes letartóztatásban tartunk többgyerekes család-apákat. Én most hamis tanúzás miatt magukat mind itt fogathatnám. Menjenek el, de gyorsan, és adják hírül hasonló felfogású társaiknak, hogy hagyjanak fel az efféle viselkedéssel!”

További példa a vádló-tanúskodásra: Varga Jenő – a vállalat „hírhedt” személyzeti vezetője a vád további tanúja. A bíró azon kérdésére, hogy ismeri-e az elsőrendű vádlottat (engem), és milyennek ismer, a következő tartalmú választ adja: „– Ismerem. Imperialista bérenc, kommunista-faló, munkásellenes.” A bíró viszontválasza erre a vallomásra: „– Ez az Ön szubjektív véleménye. Tud-e azonban valamit az elsőrendű vádlott ellenforradalmi cselekedeteiről.” A vádló tanú megdöbbenő válasza: „– Ja, arról nem tudok!”

Még egy utolsó példa a vádló tanúk magatartásáról: Czeczó Elek – leváltott főfűrészmester, alapszervi párttitkár, akivel a Szolnok-14 fűrészponton az őrség közben beszéltem. A bíró kérdése: „– Mikor és hol látta az elsőrendű vádlottat az ellenforradalom idejében?” A tanú válasza: „– A Szolnok-14 fűrészponton, ahol őrségben voltam!” A bíró újabb kérdése: „Milyen utasítást adott magának az elsőrendű vádlott?” A tanú válasza: „– Azt mondta nekem: »– Elek, nagyon vigyázzatok mindenre, fagytanulmányokat, hogy akkor, amikor majd tudunk, akadály nélkül tudjunk továbbdolgozni.«” A bíró ezen válasz után a tanút elbocsátotta. (Barátaimtól hallottam később, akik szintén tanúzásra vártak a folyosón, hogy amikor Czeczó Elek kiért a teremből a folyósóra, elkáromkodta magát, mondván: „– Micsoda bíróság, még el sem mondhatom azt, amit akarok!”) Akármilyen igazságkeresőnek is láttam a bírót, az érvényes törvények értelmében „bűnösségemet” és társaim „bűnösségét” meg kellett állapítania. A magam bűnösségéről a következőt kell elmondanom: Lefkánics János a Történelmi fűrészponton dolgozott berendezésnek volt a főfűrészmestere. Vádló tanúként volt berendelve. Személyi adatainak felvétele után a bíró arról kérdezte, hogy volt az, hogy a berendezésének munkája leállt. Széles mellénnyel elmesélte, hogy berendezésének legénységét október 25-e körül (amikor már az országban általánosan „forradalmi” lett a hangulat) kioktatta, hogy az ő berendezésénél senki se merje elhagyni a munkahelyét, és mindenki végezze munkáját. A bíró azon kérdésére, hogy miként állt le mégis az ő berendezésénél a munka, azt válaszolta, hogy ennek részleteit ő nem tudja, mivel a családja Budapesten lakik, és ő féltette a kapott hírek alapján a családját, tehát október 26-án felment Pestre, ahonnan csak november 11. után tudott visszatérni a berendezéséhez. Amikor azonban visszatért – a Budapesten látottak alapján, például a Nemzeti Múzeum egy részének kiégése, az egész Széchenyi-féle Afrika kiállítás elpusztulása miatt –, természetesen hangoztatta meggyőződését, hogy minden „forradalmárt” fel kéne akasztani. Innen kezdve vallomása engem terhel. Ugyanis a Munkástanács Lefkánics ezen közismertté vált magatartása miatt azt követelte tőlem, hogy Lefkánicsot bocsássuk el az üzemből. Talán november közepén behívtam magamhoz Lefkánicsot, és régi ismeretségünk, sőt barátságunk alapján a következőket mondtam neki:

„– Lefi, maga hülye! Műszakilag én mindig kiállok magáért, de politikailag nem! Ilyen hülyeségeket ne mondjon! Fogja be a száját, menjen ki és dolgozzon!” A bíróság megállapította, hogy ezzel a kijelentéssel, hogy „politikailag nem állok ki”, megsértettem Lefkánics János kommunista öntudatát, és ezzel kimerítettem az izgatás büntetést.

A másik büntett, amit elkövettem, a következő volt: Szatmári Ferenc munkásigazgatóm nagyon rendes ember volt – szimpatikusak voltunk egymásnak. Munkásigazgatói mivolta következtében 1956. november második felében is félt még távolabbra utaztatni. Én ezzel szemben – műszaki emberként – az üzem beindítása érdekében sokfelé utaztam, így például Nagykanizsára, a Gépgyárba is. Özvegy édesanyám akkor Nagykanizsán élt, érthető, hogy szívesen indultam november közepén valamilyen hivatalos feladat ürügyén is Kanizsára. Szatmári szinte kért, hogy menjek le

Nagykanizsára, mert ott él egyik – munkásigazgató – barátja, a Dunántúlon nagyon közismert Papp Károly, akit a Lovászi üzemből „kivezettek”, és szeretné, ha Papp Károlyt felhoznám Csepelre, régi lakásába. Ugyanakkor arra is kért, hogy lefele menet Budapestről vigyem magammal sógorát és annak barátját Nagykanizsáig. (Tudtam, hogy sógora külföldre akar távozni!) Mindkét kívánságát teljesítettem. A magam belső felfogása szerint mindkét feladat teljesítése emberbaráti kötelességem volt. A bíróság a „kommunista Papp Károly” Nagykanizsáról Budapestre való „menekítését” enyhítő körülményként figyelembe nem vehette, de megállapította két ember disszidálásában való bűnszegédi bűnrészességemet.

A Szolnokon folytatott bírósági tárgyalások során 1958. január 25-én délután kb. 4 órakor ideiglenes szabadlábra helyezett a Szolnoki Városi Bíróság Dr. Tóth László vezetőbíró által vezetett tanácsa („szökésüinktől nem kell tartani” indoklással). Ugyanaznap délután a valamikori letartóztató nyomozók mindhármunkat ismét őrizetbe vettek, és visszavittek a Szolnokon lévő, Ságvári úti rendőrségi (ÁVO) fogdába. Ugyanabba a cellába kerültem, ahol egy évvel korábban már voltam, bár engem nem bántottak most, az áthallásokból tudom, hogy más cellákban tovább folyik az őrzetesek verése. Két-három nap múlva a bírósági tárgyalásunk ügyésze jelenik meg a cellaajtó kinyitása után. Kérdése: „– Van-e valami panasz?” „– Tisztelettel jelentem, nincs.” „– Ütlegelték-e, bántalmazták-e?” „Nem.” „– Ha kérdése van, tegye fel!” „– Ügyész úr! Kérem mondja meg, miért vagyok itt!” „– Erre nem adok választ!” Ezzel ismét bezárult a cellaajtó. Három nap múlva levezetnek egy rendőrségi kihallgató szobába, és elém tesznek egy papírt a következő tartalmú végzessel: „.... A szolnoki munkások a szabadon-bocsátásommal kapcsolatban annyira fel vannak háborodva, hogy a rendőrség nem tudná biztosítani a testi épségemet, ezért az én érdekemben internálnak....” Az indoklás megfogalmazása miatt nem tudtam mást tenni, mosolyogtam. A rendőrtiszt megkérdezte: „– Maga még ezen mosolyog?” „– Kérem, engem először halálra ítéssel ijesztettek meg, azután 15 évre számítottam, most pedig »csak« internálnak.” Igen, hiszen ha igaz, akkor az internálás az csak egy fél év, és azt négyszer lehet meghosszabbítani, tehát ez összesen csak két év lesz. Hát nem vagyok én mégis szerencsés?

Pollok Lászlóval – nyitott teherkocsi tetején – egymáshoz bilincselve, kemény téli időben Tökölre kerültünk. Répánszky akkor már a rabkórházban volt, később szegény meg is halt. A tököli internáló táborban – amely a valamikori repülőlaktanya 5 emeletes épülete volt – az osztálytagozódásnak megfelelően voltak elhelyezve az emberek: alul munkások, feljebb parasztok, magasabban az értelmiségiek, ezek felett a papok, fölöttük a katonatisztek, legfelül az egyéb osztályidegenek (arisztokraták, földbirtokosok, gyárosok, tőkésék stb.). Én az értelmiségi emeletre kerültem Pollok Lászlóval, a katonai lakotya egy hatalmas termébe. Mintegy 300-an lehettünk egy teremben, 50 orvos, 50 tanár, 50 mérnök, 50 jogász-közgazdász, 50 művész (írók, zenészek, szobrászok, festőművészek), 50 szabadonfutó. E 300 emberből megítélesem szerint 295 volt alkotó egyéniség. Az ország intelligenciájának keresztmetszete. Tanultunk egymástól: nyelveket, matematikát, kémiát, fizikát, geológiát, ki mit tudott, azt adta át

társainak. Számos egyetemi tanár volt köztünk. Leültünk hozzájuk, és hallgattuk őket. Én geológiát tanítottam az érdeklődőknek. [...] Tudtak munkát adni, egy asztalos-műhelybe kerültem, ahol fali fogasokat lehetett készíteni. Véresre törtem fel az első nap a tenyeremet, abban az örömben, hogy végre szabad volt dolgoznom. Aztán néhány nap múlva – az akkori ugyancsak őrizetes ezred-adminisztrátor évfolyamtársam – Szép Endre bányamérnök – protekcióját igénybevéve bekéredzkedtem a motorkerékpár-javító műhelybe. Itt a rendőrség akkor rendszeresített Csepel-125-ös és új Pannonia 250 motorkerékpárjait újítottuk fel. 70-en voltunk a javító-brigádban, ebből 5–6 fő volt szerelő-szakember, a többi ügyvéd, tanár, mérnök, stb. Pollok László lett nemsokára a műhely őrizetes vezetője, én pedig a műhely adminisztrátora, bérelszámolója. Az ÁVO gazdasági ellenőrzés kérdőre vont, miért számolok el oly sok embernél 1,30 Ft „szakmunkás” órabért az 1.0 Ft normál-órabér helyett. Az ellenőrzést végző ezredes-rendfokozatú rendőrtiszt akkori felülvizsgálata körülbelül az alábbi módon ment végbe: „– Maga odakint micsoda?” „– Motorszerelő vagyok.” „– Akkor szakmunkás!” „– És maga?” „– Esztergályos vagyok.” „Az is szakmunkás!” „– Maga odakint micsoda?” – volt a kérdése a motorkerékpár világítási huzalait szerelő őrizeteshez.

„– Elektromérnök.” „– No, az is szakmunkás!” A negyedik megkérdezett azt válaszolta, hogy odakint ügyvéd. „– Az nem szakmunkás, csak 1.0 Forint órabért kap.” Végül megkérdezett egy ötödiket is: „– Maga micsoda?” A válasz: „– Erdőmérnök vagyok.” Az ezredes lesújtó döntése: „– Akkor nem szakmunkás.” Az őrizetes válasza: „– Tisztelettel jelentem, odakint az erdőgépezési tanszék docense voltam!” Döbönt csend után az ezredes zavart válasza:

„– Akkor mégis szakmunkás!”

Az értelmiségi cella – a hatalmas terem – az internálótáborban három emeletes ágyakkal volt berendezve. A harmadik emeleti ágyisorban kaptam helyet, Pollok László volt az egyik ágyzsomszédom, egy francia–angol szakos tanár a másik. Állandóan köszöriültük az agyunkat. Azt a játékot játszottunk, hogy egyik nyelven kérdeztünk, egy másik nyelven válaszoltunk egymásnak. Esténként ún. „szellemi olimpiászt” szerveztünk, ahol kérdés-felelet formájában a legkülönbözőbb témákban lehetett vetélkedni. Az internáló tábor órsemélyzete a hatalmas méretű folyosórács külső oldaláról volt passzív hallgatója a magas színvonalú feleleteknek.

Tökölről még kétszer vittek vissza Pollok Lászlóval Szolnokra, elsőfokú bírósági tárgyalásaink folytatására. Kettőnket összebilincseltek, két rendőr kísért minket. Emlékezetes számomra az 1958. március 15-i utazásunk, amikor a Keleti pályaudvar csarnokán keresztül hajtottak minket a szolnoki személyvonat peronjára. A szembejövő utasok bilincsbe vert kezünk láttára rendszerint elfordították a tekintetünket, de volt, aki észrevette egyenes derekunkat, és nyílt tekintetünket, és visszaságázó tekintetéből éreztük azt az üzenetet: „Ne csüggedjete, még jóra fordulhat minden!”

1958 tavaszán, első fokon a Szolnoki Városi Bíróság elkövetett „bűneimért” másfél év börtönbüntetésre ítélt, Pollok László vádlottársam két év börtönbüntetést kapott (neki a múltját még a Ludovika Akadémia elvégzése is súlyosbította), Répánszky vádlottársam talán velem azonos elbírálásban részesült. [...] A szolnoki bíró [...] évekkal

később, hat, hét, nyolc évvel később, Pécsre magához hívott – ő akkor a pécsi bíróság elnöke lett [...] –, és elmentem a pécsi megyei bíróságra, föl az ötödik emeletre, az emeleten egy szobában berendezett irodába. Tisztelettel bekopogtam, és azt kérdeztem: „– Egy volt elítéltet miért kéret magához?” Azt mondja: „– Mert szükségem van valamire, amit el kell mondanom. Tudja-e maga, hogy maga miért volt elítélve?” Mondom: „– Nem.” Azt mondja: „– Mer’ én sem tudom. Azonban azt el kell mondanom, hogy én nem értettem meg, hogy mi ez az egész szolnoki ügy, amit itt magukkal szemben csináltak. Azt kezdtem észrevenni, hogy itt egy óriási féltékenységi jelenet van, a volt MASZOVOL mérnökök és az ottani pártfunkcionáriusok és a MAORT mérnökök között. És mivel magukat a Dunántúlról, Kanizsáról küldték ide, maguk antipatikusak voltak ezeknek az embereknek, és mivel a Szovjetunióban végzett fiatal mérnököknek helyet kellett találni, maguk voltak azok az emberek, akiket el lehetett távolítani. Hogy az eltávolításnak ez volt az útja és módja? Mer’ én nem voltam akkor szolnoki bíró, Jászberényben voltam szolgálatban és berendeltek erre a népbírói ügy tárgyalására. Ennyit tudok magának mondani. És amikor magukat szabadlábra helyeztem, 1958. január 25-én délután, 4 órakor, másnap reggel bejöttem, és a bírósági épület előtt, a két ülnököm fogadott, és azt kérdezte, hogy: »– A bíró elvtárs még szabadlábon van?« Ezt kellett elmondanom a lelkem miatt.” Hát ennyit erről a dologról. Tehát a bírók is tudták azt, hogy milyen szituációban vannak. Ott ült mellettük két ember.

[...] A tököli internálótáborból 1958. május 30-án szabadultam ki, kényszerlakhelyemül ugyan Szolnokot jelölték ki, de a Megyei Rendőrfőkapitányság humánus vezetőhelyettese (akivel azt megelőzően a megyei alkoholelles mozgalom szervezői voltunk) tanácsára a Vas megyei Celldömölkre deportáltak, ahol megboldogult feleségem édesatyja, apósom, Molnár Ferenc óras biztosította létfenntartásomat, és gondoskodott árván maradt gyermekeimről. Munkát – bárhol próbálkoztam – még személtakarítóként sem kaptam hónapokon keresztül. Rendőri felügyelet alatt álltam, ennek kényelmetlenségét külön nem kell most felsorolnom. Némi jövedelmet jelentett számomra dr. Alliquander Ödön bányamérnök barátom megbízása, aki az akkor újszerű turbinafúrás elméletének – a híres Tiraszolsky könyvnek – a franciából magyarra való fordítását bízta rám.

– Hogy alakult a szabadlábra kerülésed után a sorsod? Kerültél-e még kapcsolatba a szolnoki Köölajkutató Vállalattal?

– Celldömölkön 1958 őszén végre vasúti krampácsoló munkásnak felvettek az Ajka–Devecser között az ún. „hosszúsínesítést” végző Vasútépítő Vállalathoz. Mérnöki képzésem következtében rövidesen szintezési és vasúti ívkütüzési munkával bíztak meg, sőt felajánlották, hogy – forgalmi biztonsági vizsga letétele esetében – vasúti tisztként tartanak meg. Elöttem volt azonban még a bírósági másodfokú tárgyalás és a végső ítélet. Erre 1958 decemberében, Budapesten, a Fő utcai bírósági épületben került sor. Újra összevonták ügyünket a dunántúli olajbányászat műszaki vezetőinek

ügyével, és közösen hoztak ítéletet. Mellőlem vezették el – a velem összebilincsel – Majerszky Bélát, aki ügyvédjének tanácsára, nehogy most halálos ítéletet kapjon – visszavonta fellebbezését, és így hatályossá vált az elsőfokú 15 év börtönbüntetése. A többi dunántúli kollégánk (például Farkas Béla, Várkonyi Richárd, Rosta Ferenc, dr. Korim Kálmán, dr. Laszi József, Göncz István) 14 és 4 év közötti börtönbüntetést kapott, Zachemszky Ferenc szabadlábra került, mert az eddigi előzetes letartóztatással a büntetését letöltöttnek tekintették. Nekünk, alföldieknek ez a fellebbezési bíróság jóváhagyta az elsőfokú ítéletünket, így Pollok Lászlónak még néhány hónapig börtönben kellett maradnia, nekem pedig, mert kiszabott büntetésemet az előzetes letartóztatással letöltöttnek tekintették, nem kellett már visszamennem a börtönbe. (Sorstársaim iránt érzett nagy szomorúságom mellett emberi önzés szerint óriási kő esett le a szívemről, hogy most már végleg szabadultam!) Kísérletet tettem ezután, vajon vissza tudok-e kerülni abba a szakmába, amit szívem szerint szerettem. A rendőri felügyelet előírásait kijátszva – engedély nélkül – felszöktem Budapestre, az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt központjába, ahol Bese Vilmos vezérigazgató – valamikori tanítványom – emberi módon fogadott. Kilátásba helyezte, hogy megkísérli visszavételemet a kőolajiparba, de ehhez neki mások engedélyét is biztosítania kell. 1959. március elején kaptam meg a döntést: Papp Károly lovászi munkásigazgató felelősséget vállal értem a rendőri hatóságok előtt, és kieszközölte, hogy Zala megyébe, a határsávban lévő Lovásziba átjelentkezhessem. Rendőri felügyeletem továbbra is fennállt, de üzemi munkám végzésére – kiküldetési rendelvénnyel – máshova is elmehettem már. Lovásziban az akkor egészen újszerű technológiai csoportnak, a rétegrepsztoőknek lettem – kinevezés nélkül – a műszaki irányítója és szolgálatilag nemcsak a dunántúli olajtelepekre (Kerettyére, Nagylengyelbe, Babócsára), hanem az Alföld területére is (Demjénbe, Hajdúszoboszlóra, Biharnagybajomra, Tótkomlóra, sőt Szolnokra is) egyre többet jöhöttem.

– Tapasztaltál-e valamiféle ellenszenvet az alföldi régi munkahelyeden?

– Nem, sőt, egyre több szimpátiát. Ennek megmagyarázásához azonban a következőket is kell mondanom. Tulajdonképpen tény az, hogy a Kőolajkutató Vállalat szolnoki üzeménél nem történt semmiféle atrocitás az 1956. októberi események során. Azok közül senkinek (hármunkon kívül, akiket bebörtönöztek) akik örültek az esetleges felszabadulás lehetőségének, lényeges baja, vagy kára nem származott abból, hogy várta, hogy az 56-os események új politikai fordulatot hozzanak az országba. De a korábbi sztálinista-rákosista maradványrendszer egyetlen hívének sem származott kára, senkit testi vagy szellemi megalázás nem ért a forradalom időszakában, mert az humánusan zajlott le. Nem tudok senkiről, semmiféle olyan döntésről, hogy bárkit is a munkástanács akkor elbocsátott volna. Így – a továbbra is erősen baloldali, szemellenzős – elvtársakon kívül a régi munkatársaim, vagy volt beosztottaim semmiképpen sem tekintettek – az általános propagandával ellentétben – „ellenforradalmárnak”, hanem érzelmi megnyilvánulásaik inkább a mártír mivoltunkat sajnálta azzal, hogy

ezt nem ők akarták, és ez ellen ők nem is tehetek – ismert körülmények miatt – semmit.

– Érzelmileg feldolgoztátok-e, az akkor titeket itt ért igazságtalanságot?

– Egy életet nem lehet duzzogással végigcsinálni. Az engem és közvetlen munkatársaimat az 1956. évi forradalmat követő megtorlás során ért igazságtalanság tudata ugyan fáj, de nem homályosítja el cselekvőképességemet. A történelemben soha sem szabad felvetni azt a gondolatot, hogy „mi lett volna, ha”, mivel a lehetőségek – sok minden okból már megváltoztak. Gyakorlati módon a mában kell megpróbálni élni. A vágyam azonban – egész szakmai életemben – a humánusabb körülmények elérése felé vezetett. Jómagam a munkában láttam a konszolidálódás és a megbékélés lehetőségét. Erre pedig – talán éppen még megmaradt szerencsekvantum adagom folytán volt lehetőségem.

A felhasznált irodalom jegyzéke

25 éves a Nagyalföldi Kőolaj és Földgáztermelő Vállalat. Szolnok, 1976.

Beszélgetések az olajiparról – Nagylengyel. In: *Magyar Olajipari Múzeum Közleményei* 7. Zalaegerszeg, 1996.

CSEH

1993 CSEH Géza: *Szolnok város utcanevei – Helytörténeti adattár*. Szolnok, 1993.

2000 CSEH Géza: *Az 1956-os forradalom Szolnok megyében*. Szolnok, 2000. (Kézirat)

CSONTOS – ŐSZ – SZILI – VADÁSZ

1988 CSONTOS Szabolcs – ŐSZ Árpád – SZILI József – VADÁSZ György: *Az olaj tükrében. A nagyalföldi szénhidrogén-kutatás és feltárás összefoglalója*. Szolnok, 1988.

FÜLÖP

1998 FÜLÖP Tamás: Elvárások és adottságok. Szolnok város gazdasági életének néhány jellegzetessége 1956–1996 között a statisztikai adatok tükrében. In: *Szolnoki Tudományos Közlemények I*. Szolnok, 1998. 79–94.

1999a FÜLÖP Tamás: Adalékok Szolnok város ipartörténetéhez. In: *Economica I. A Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola Tudományos Közleményei I*. Szolnok, 1999. 197–208.

1999b FÜLÖP Tamás: A szolnoki kőolajosok 56-os pere. In: *Szolnoki Tudományos Közlemények II*. Szolnok, 1999. 29–34.

1999c FÜLÖP Tamás: Ülősztrájk a fűrőtornyok körül – Tiltakozás és megtorlás 1956–58-ban a szolnoki kőolajosoknál. In: *A demokrácia 10 éve Magyarországon 1989–1999. Az V. Országos Politológus Vándorgyűlés Tanulmánykötete*. Nyíregyháza, 1999. 55–61.

2000 FÜLÖP Tamás: A város ipara a XIX. és XX. században. In: *Szolnok – A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig*. Budapest, Dinasztia, 2000. 193–209.

GULYÁS

2000 GULYÁS Katalin: A város története 1850-től napjainkig In: *Szolnok – A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig*. Budapest, Dinasztia, 2000. 35–63.

HONVÁRI

1997 HONVÁRI János: Magyarország gazdasági fejlődése a II. világháború után (1945–1958). In: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest, 1997. 427–577.

PAPP

- 1996 PAPP Simon: *Életem*. Sajtó alá rendezte, bev., utószó, jegyz.: SRÁGLI Lajos – TÓTH János. Zalaegerszeg, Magyar Olajipari Múzeum, 1996.

PETŐ – SZAKÁCS

- 1985 PETŐ Iván – SZAKÁCS Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945–1985*. I. köt. Budapest, 1985.

ROMSICS

- 2000 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2000.

SRÁGLI

- 1998 SRÁGLI Lajos: *A MAORT. Olaj – Gazdaság – Politika*. Budapest, Útmutató, 1998. (Változó Világ 22.)

SRÁGLI – TÓTH

- 1993 SRÁGLI Lajos – TÓTH János: A Majerszky-per körülményei. In: *Gazdaságtörténeti Tanulmányok. Zalai Gyűjtemény*, 34. Zalaegerszeg, 1993. 271–287.

SZABÓ

- 1998 SZABÓ László: *Szolnok város művelődéstörténete*. Szolnok, 1998. 170–174.

Papp István
**A beszolgáltatási rendszer
felszámolása 1956–57-ben**

Dolgozatom témáját több szempont alapján választottam ki. Először is azért, mivel *Gyenes Antal*nak, a forradalom begyűjtési miniszterének életútjával foglalkozom, és így mindenképpen szükséges volt miniszteri működésének feltérképezése. Ez természetesen további kérdéseket vetett fel: Működött-e ténylegesen egy minisztérium a forradalom alatt? Mit csinált és mit csinálhatott egy miniszter? A Begyűjtési Minisztérium esetében külön érdekes az, hogy az általa felügyelt begyűjtési hivatalokra milyen mértékben zúdult a forradalom haragja vidéken és a fővárosban? Mivel Bölöny József alapvető archontológiai munkája úgy tünteti fel Gyenest, mint aki november 4-e után is vezette a minisztériumot,¹ kíváncsi voltam, hogy ez fedí-e a valóságot. További vizsgálataim során pedig igyekeztem lépésről lépésre felderíteni a minisztérium, illetve az egész országot behálózó begyűjtési rendszer felszámolását.

A begyűjtési rendszer a forradalomig

A paraszti gazdálkodásba történő állami beavatkozás – a közellátás biztosítása érdekében, vagy legalábbis erre hivatkozva – nem az 1945 utáni idők találmánya volt. Először a második világháború idején, 1942-től törekedett az állam arra, hogy állandó nagyságú központi készletekkel rendelkezzen különféle mezőgazdasági termékekből. Ezt a hadigazdálkodásra való egyre erőteljesebb átállás és Németország fokozódó követelései kényszerítették ki. Az ekkor fennálló beszolgáltatási rendszert Jurcsek Béla építette ki. Ő 1942 júliusától a Közellátási Hivatal államtitkára, majd a német megszállás után közellátási miniszter volt a Szálasi-kormány bukásáig.² E rendszer keretében a szántóföldek minden egyes kataszteri tiszta jövedelem szerinti aranykoronája után 10, majd 50 kg búzát, illetve ezzel egyenértékű terményt vagy állatot kellett beadni.³

1 BÖLÖNY, 1978. 236.

2 BÖLÖNY, 1978. 246.

3 ERDMANN, 1988. 144.

A harcok befejezését az ország kifosztott, kismizett állapotban élte meg. Ilyen körülmények között a városi lakosság élelmiszerellátása szükségessé tette az állam újbóli beavatkozását a paraszti árutermelésbe. Az új beszoigálatási rendelet 1945 júniusában született meg, kiélezett viták közepette. A vita elsősorban Faragho Gábor közellátási miniszter és a kommunista kormánytagok között zajlott. A kompromisszumos rendelet végül úgy rendelkezett, hogy birtoknagysághoz kötötte a beszoigálatás mértékét és az ezen felüli mennyiségért iparcikkeket ígért a gazdáknak.⁴ A viták kapcsán megjelent egy vékony brosúra is, amelyben az MKP ifjú agrárpolitikusa, Gyenes Antal fejtette ki pártja álláspontját a kérdésben.⁵ Tizenegy évvel később ugyanez a Gyenes Antal lesz az, aki utolsó begyűjtési miniszterként kezdeményezi majd a beszoigálatás eltörlését. Személye tehát nagyon is jelképes, hiszen bábáskodik a háború utáni első begyűjtési rendelet születésénél, és később ő lesz az, aki az ötvenes évek keserves tapasztalatait felismerve belátja majd az egész beszoigálatási rendszer tarthatatlanságát. 1945 nyarán azonban Gyenes Antal még egyáltalán nem ellenezte a begyűjtést, hanem harcosan védelmezte pártja álláspontját.

Az írás alaptézise az, hogy a reakció megjelent a beszoigálatási rendelettel kapcsolatos vitákban. A reakció azonban láthatatlan ellenség marad, hiszen Gyenes szerint Faragho közellátási miniszter nem volt reakciós, csupán megkönnyítette a reakció dolgát.⁶ Gyenes kifejti azt is, hogy Faraghoék éket kívánnak verni az ipari munkásság és a parasztság közé. Ezt viszont nem hagyja a Magyar Kommunista Párt, mivel ők olyan beszoigálatási rendszert akarnak, amely „*levegőhöz engedi jutni a parasztságot és elősegíti, hogy az egyéni gazdaságok erősödjenek.*”⁷ Szerinte a mostani rendelet éppen ilyen, és ez természetesen az MKP érdeme. Gyenes kinyilatkoztatja azt is, hogy: „*A beszoigálatás teljesítése nemzeti kötelesség, a beszoigálatás sikere nemzeti érdek.*”⁸ Érvelését azzal zárja, hogy a parasztságnak azért érdeke a begyűjtés, mivel így támogatja az ipart, amely a mezőgazdasági gépeket gyártja. Gyenesnek ezt az álláspontját nem nevezhetjük rossznak, elvetendőnek, mivel 1945-ben valóban nemzeti érdek volt a közellátás biztosítása, amely nélkül nem indulhatott volna be az ország gazdasági vérkeringése. Természetesen az írásról le kell hántanunk a „reakciót” kárhóztató rétegeket, és érdemes figyelmet szentelnünk egy mondatnak, amely a mű utolsó bekezdésében található. Itt ezt írta Gyenes: „*A lehetőségig tehermentesíteni kell a parasztagazdaságot, hogy önjerejéből*

4 ERDMANN, 1988. 146.

5 GYENES Antal: Terménybeszoigálatás és mezőgazdasági munkabér. Budapest, Szikra, 1945. (a továbbiakban: GYENES, 1945.)

6 GYENES, 1945. 4.

7 GYENES, 1945. 6.

8 GYENES, 1945. 7.

ráléphessen a felemelkedés útjára, másfelől komoly támogatást kell nyújtani ott, ahol rendkívüli szükség van rá.”⁹ Ezek a parasztsággal mélyen együttérző, problémáit ismerő ember szavai, aki ezt a meggyőződését később is megtartotta. Bár nem politikai okokból távozott az MKP agrárpolitikusaik sorából 1947-ben,¹⁰ de nem véletlen, hogy 1954-ben Nagy Imre mellé állt. Ebben az írásban is benne foglaltanak annak az emberséges és parasztbarát politikusnak a gondolatai, aki a forradalom idején felismi majd a begyűjtési rendszer értelmetlenségét és felszámolásának szükségességét. Vagyis Gyenes 1945-ben ugyanazért érvelt a begyűjtés szükségessége mellett, mint amilyen okokból a forradalom idején felvetette annak eltörlését. Mindkétszer a parasztság sorsát ismerő és vele azonosuló politikus szólalt meg. Természetesen nem szabad felednünk, hogy az 1956-ban létező beszolgáltatási rendszer és apparátus fényévnvi távolságban volt az 1945 nyarán meglévőtől.

A begyűjtést 1947-ig a Közellátási Minisztérium felügyelte, majd 1948. január 1-jével felállt az Országos Közellátási Hivatal, amely azonban hamarosan megszűnt és 1950-tól a Belkereskedelmi Minisztérium vette át a beszolgáltatás felügyeletét.¹¹ Az 1952. I. tvr. intézkedett az önálló Begyűjtési Minisztérium felállításáról, amelyet a Élelmezési Minisztérium kettévágásával hoztak létre.¹²

A törvényerejű rendelet az alábbiakban határozta meg az új minisztérium feladatkorét: a mezőgazdasági termények, élőállatok és állati termékek, bor, baromfi, tojás, tej begyűjtésének elvi irányítása, módszerének kidolgozása, operatív lebonyolítása és ellenőrzése, az alárendelt vállalati trösztök irányítása.¹³ A minisztériumban 16 főosztályt szerveztek. A begyűjtést tovább színezte az, hogy nem csak a Begyűjtési Minisztérium végezte ezt a munkát, hiszen például a Belkereskedelmi Minisztérium irányította a zöldség és gyümölcs, a Könnyűipari Minisztérium pedig a juh, gyapjú és nyersbőr begyűjtését. Ennek ellenére 1953 áprilisában már 55 ezer ember állt országosan a Begyűjtési Minisztérium alkalmazásában és például 100 Ft bornál 58 Ft volt az adminisztrációs költség.¹⁴

A rendszer Nagy Imre első miniszterelnökségének idejére elérte teljesítőképessége határait, így nem véletlen, hogy a parasztság örömmel fogadta a beszolgáltatás 30%-os csökkentéséről szóló intézkedéseket 1953 decemberében.¹⁵

9 GYENES, 1945. 16.

10 A Népi Kollégiumok Országos Szövetségének főtájkára lett, függetlenített státusban.

11 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX-K-7. A Begyűjtési Minisztérium története 1952–1956. Bevezető a részletes fondjegyzékhez.

12 A begyűjtésen kívüli ügyeket az élelmiszeripari minisztérium intézte, Altomáré Iván vezetésével.

13 1952. évi 2. törvényerejű rendelet. In: TÖRVÉNYEK, 1952. 75–84.

14 MOL XIX-K-7. A Begyűjtési Minisztérium története 1952–1956.

15 ERDMANN, 1988. 207.

Bár a későbbiekben nem került sor a beszolgáltatás tételeinek kötelező emelésére, de Nagy Imre bukását követően Szobek András begyűjtési miniszter kijelentette, hogy amíg a mezőgazdasági termékek zöme áruként jelenik meg, addig begyűjtésre szükség lesz.¹⁶ Vagyis a beszolgáltatási rendszer léte nem kérdőjeleződött meg, és nem is mutatott semmi sem arra, hogy komoly politikai szándék jelentkezne az eltörlésére.¹⁷ Ebben a tekintetben a forradalom hozott csak változást, igaz minden addiginál gyökeresebbet.

A begyűjtés kérdése a forradalom első felében – 1956. október 23–27.

Mielőtt elkezdenénk annak a folyamatnak a bemutatását, amely végül a mezőgazdasági terménybeszolgáltatás felszámolását eredményezte, érdemes egy pillantást vetnünk az országos begyűjtési szervezetre a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban. A minisztérium élén Szobek András állt, eredeti szakmáját tekintve ács, aki 1954 júliusában foglalta el a miniszteri bársonyszéket. Az egész országot behálózó, rengeteg pénzt felemésztő apparátus tartozott az irányítása alá. Az alapot a 19 megyei és a Budapest Fővárosi Begyűjtési Hivatal jelentette. Létezett 4 megyei jogú városi begyűjtési hivatal (Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged), valamint 136 járási és 48 városi hivatal is. Emellett 2353 községi begyűjtési megbízott alkotta az szervezet legalsó szintjét.¹⁸ Ezt a felépítményt 1954. április 1-jével hozták létre, és a korábbi struktúrához képest már karcsúsított hálózatot jelentett! Ám így is több mint 117 millió forintot emésztett fel ez az apparátus az 1956-os költségvetési évben.¹⁹

Bár a kollektív történelmi emlékezet az 1950-es évek egyik leggyűlöletesebb intézményeként őrizte meg a kötelező terménybeszolgáltatási rendszert, ennek ellenére megszüntetése nem tartozott a forradalom első számú, országos követelése közé. A vidék forradalmában viszont, amely két-három nappal a fővárosi események után indult meg, fontos követelés volt a beszolgáltatás felszámolása. Míg az országos napilapokban, illetve a napok múltával egyre-másra alakuló országos forradalmi szervezetek, bizottságok, majd pártok programjában csak kevés

16 ERDMANN, 1988. 211.

17 Mivel munkám alapvetően 1956–57-es eseményekkel foglalkozik, ezért nem kívántam részletesebben foglalkozni a begyűjtési rendszer történetével. A minisztérium előtörténetéből csupán a legfontosabb csomópontokat kívántam kiemelni. A begyűjtésre vonatkozóan két munkát emelhetünk ki: ERDMANN Gyula: *Beszolgáltatás, begyűjtés Magyarországon 1945-1956*. Békéscsaba, 1992. és ZÁVADA Pál: *Kulákpírás*. Budapest, 1986.

18 *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. MOL XIX-K-7-I. 56. doboz

19 *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. MOL XIX-K-7-I. 56. doboz

alkalommal találkozhatunk a begyűjtési rendszer átalakításának, vagy megszüntetésének követelésével, addig a vidéki, megyei újságok sokszor foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

Azt, hogy alapvetően hiányzott a begyűjtés eltörlésének követelése a különféle országos programokból, azzal magyarázhatjuk, hogy ez jóideig másodrendű problémának számított a forradalom győzelméhez vagy elbukásához, Nagy Imre és kormányának felemás helyzetéhez vagy a szovjet csapatok beavatkozásához képest. Amikor pedig teljes gőzzel megindult a pártok, forradalmi bizottságok, munkástanácsok és a különböző napilapok szerveződése, akkorra már rendezték ezt a nagyon is fontos kérdést. Ráadásul közmegelegedésre a lehető legjobb módon, így már nem volt értelme tovább bolygatni.

Mindenesetre a begyűjtési rendszer javítására vonatkozó követelés először a műegyetemisták október 22-én kezdődött, és 23-án hajnalába nyúló gyűlésén fogalmazódott meg. Az eredetileg 10 pontba sűrített program 7. pontja a „beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását” követelte.²⁰ A végleges formájában 16 pontban megfogalmazott kiáltvány 11. pontja valamelyest visszalépést jelentett, mivel a „*beszolgáltatási rendszer új alapokra való fektetését követelte*”.²¹ Míg a felülvizsgálat magában foglalta annak lehetőségét, hogy ha rossznak találják a rendszert, akkor megszüntetik, az új alapok csak a régi módszer új köntösbe való öltöztetését jelentették. A 16 pontból a begyűjtésre vonatkozó követelésnek az országos politikában jó ideig nem volt folytatása, és csak október 30-án látott nyilvánosságot a következő írás, amely országos napilapban hangot adott ennek.

Annál inkább napirendre került a begyűjtés problémája vidéken. Először október 23-án Debrecenben követelték a begyűjtés eltörlését a Kossuth Lajos Tudományegyetem, az Orvostudományi és az Agrártudományi Egyetem, valamint a középiskolások közös gyűlésén. Az általuk elfogadott petíció 11. pontja így szólt: „...*A parasztság érdekében csökkentsék az adót és töröljék el a beadást, hogy megszűnjön a parasztság bizalmatlansága, s fellendülhessen a termés.*”²² A hajdúságiak tehát a lehető leghatározotabban indítottak, de példájukat csak három-négy nap múlva követték a többi megyében.

A begyűjtéssel kapcsolatos elképzelések két nagy csoportba oszthatók. A mérsékeltőbbek beérték volna rendszer átalakításával, vagy fokozatos megszüntetésével. Ezek a programok bizonyos tételek csökkentését, reális felvásárlási árat, vagy bizonyos termékek (például bor, tej, zsír) esetén a beadás megszüntetését

20 *A Jövő Mérnöke*, 1956. október 23. In: IZSÁK – SZABÓ, 1989. 40.

21 A FORRADALOM KRONOLÓGIÁJA, 1990. 46.

22 *Néplap* – rendkívüli kiadás. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 390.

szerették volna elérni. A radikálisabb hangok a beszolgáltatás egészének azonnali felszámolása mellett foglaltak állást.

A beszolgáltatás átalakítása mellett szállt síkra az MDP Békés Megyei Végrehajtó Bizottsága a *Viharsarok Népe*-ben október 27-én közzétett nyilatkozatában.²³ Fontosnak tartották, hogy megszűnjön a begyűjtés adójellege, továbbá csak gabona- és állatbeadás legyen. Maradjon vetőmagja és állata a termelőnek, legyen szerződéses felvásárlás és szabad felvásárlás is. A beszolgáltatás felülvizsgálását kívánta a Fejér megyei Moha és Iszkaszentgyörgy lakossága is október 28-án megjelent követelésében.²⁴ Székesfehérvárott a Ideiglenes Nemzeti Tanács Városi Intézőbizottságának tagja, Radics Mihály szintén a begyűjtés felülvizsgálását kérte, bár hozzátette, tudja, hogy nem lehet azonnal eltörölni. Előbb csökkentsék jelentősen, majd ha az állam megerősödik, szüntessék meg – fogalmazott Radics.²⁵ Az MDP Hajú-Bihar megyei végrehajtó bizottságának véleménye szerint a kenyérgabona és a hízott sertés kivételével 1957. január 1-jével meg kell szüntetni a begyűjtést, a Begyűjtési Minisztérium helyett pedig országos közellátási hivatalt kell szervezni.²⁶ A Szolnok Megyei Munkás-, Paraszt- és Katonatanács október 26-i alakuló ülésén elfogadott programja először a beszolgáltatás „gyökeres felülvizsgálatát” kérte, majd ezt átjavították a begyűjtés eltörlésére.²⁷ A Tatabányai Munkás- és Katona Tanács a beadási kötelezettség igazságos rendezését szerette volna elérni.²⁸

A beszolgáltatás azonnali/teljes eltörlését követelték Sajókápolna és Arnót-Borsod megyei községekben,²⁹ Fejér megyében Sárkeresztesen,³⁰ Somogy megyében Nagyatádon,³¹ valamint Szekszárdon³² és Zalaegerszezen.³³ Ezek a kiáltványok és programok azonban aligha jutottak el a politikai vezetés legfelső szintjén lévő politikuskokig, így érdemben nem tudták befolyásolni a kormány döntését. Ezek alapján azonban biztosan állíthatjuk, hogy a parasztság nem akarta a begyűjtési rendszer régi formában való fennmaradását, és bizonnyára várta a kormányzat intézkedéseit.

23 IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 119.

24 *Új Fehérvár*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 319.

25 *Új Fehérvár*, 1956. október 30. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 322.

26 *Néplap*, 1956. október 27. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 405.

27 *A Nép Lapja*, 1956. október 26. és 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 466. és 468.

28 *Figyelő*, 1956. november 1. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 513.

29 *Északmagyarország*, 1956. október 29. és 30. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 178–179.

30 *Új Fehérvár*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 319.

31 *Somogyi Hírlap*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 573.

32 *Tolna Megyei Újság*, 1956. október 29. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 649.

33 *Új Zala*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 811.

A kormányon belül is napirendre került a beadás kérdése, mégpedig az új begyűjtési miniszternek, Gyenes Antalnak köszönhetően. Személyének kiválasztása annak a küzdelemnek, alkudozásnak volt a része, amelynek során Nagy Imre megszabadulva a sztálinista kormánytagoktól, részben megújult kabinetet alakított. Milyen szempontok alapján választották ki Gyenes Antalt erre a posztra? Erről ő maga tudott a legkevesebbet, mivel saját bevallása szerint a rádióból értesült arról, hogy miniszter lett, és csak 28-án reggel beszélt erről Nagy Imrével.³⁴ Gyenes szerint Nagy csupán annyit mondott neki, hogy jónak látta be-venni a kormányba, és sajnálja, de nem tudta elérni Gyenest, így távollétében döntött a kérdésben.

Hegedüs András visszaemlékezése szerint³⁵ ő volt az, aki a miniszteri székbe jutatta Gyenes Antalt. Azt állította, hogy a kormányról szóló 26-i KV-vitában Lukács Györgyöt javasolta népművelési miniszternek Kardos László helyett. Ezt elfogadta Nagy Imre, de követelte, hogy legyen egy Győrffy-kollégista is a minisztertanácsban. Ekkor állt elő Hegedüs az általa még a háború előtti Győrffy-kollégiumban megismert Gyenes Antal nevével. Ez a történet azonban már csak azért sem igaz, mivel Kardos Lászlót közoktatási miniszternek jelölte Nagy Imre, így Lukács György nem őt, hanem Tamási Áront üttötte el a népművelési miniszterségtől.³⁶ A történetből annyi igaz, hogy Kardos végül nem lett kormánytag, mivel Kónya Albert megtartotta posztját, így valóban Gyenes volt az egyedüli Győrffy-kollégista a kabinetben.

Hegedüs azonban azt is állította, hogy Gyenest idegpanaszai miatt a Kútvolgyi-kórházban kezelték, így „*átaludta karrierjének csúcspontját*”.³⁷ Ez igen rosszindulatú beállítás, aminek nem sok köze van a valósághoz. Az egészségből csupán annyi a valóság, hogy október elején két hetet valóban kórházban töltött Gyenes, ahol szanatóriumi utókezelésen vett részt. Ténylegesen altatták, de még október 23-a előtt hazatért.³⁸ Igaz, hogy eleinte kábult volt a sok altatás hatására, így a tünetés ideje alatt otthon maradt, és telefonon értesült az eseményekről.³⁹ Ám az teljesen légből kapott állítás, hogy „*átaludta*” miniszterségét, mivel ezt legnyilvánvalóbban az október 28-i kormányülés jegyzőkönyve cáfolja.

Gyenes tehát aligha Hegedüs javaslatára lett a kormány tagja, hanem Nagy Imre szándékából. Ismeretségük még 1945 tavaszára nyúlik vissza, amikor egyik oldalról, mint az MKP prominens, másik részről pedig feltörekvő agrárpoliti-

34 Gyenes Antal-interjú. OHA 248.

35 HEGEDÜS, 1989. 309.

36 RAINER, 1999. 264.

37 HEGEDÜS, 1989. 309.

38 Gyenes Antal-interjú. OHA 247.

39 Gyenes Antal-interjú. OHA 251.

kusaként barátkoztak össze. Gyenes éppen Vas megyében felügyelte a földosztást, amikor Nagy Imre, aki az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelési minisztere volt, Debrecenbe hívta. Az ifjú politikus egy szovjet dzsipen rázkódva tette meg a hosszú utat, de nem hiába, mivel Nagy megbízta a földosztás országos hatáskörű koordinációjával.⁴⁰ Augusztustól pedig az MKP agrár hetilapját, a *Szabad Földet* szerkesztette Gyenes, és tagja lett a párt Falusi Bizottságának is. A későbbiekben pedig a Láng Gépgyárban marósként dolgozó Gyenest Nagy Imre maga mellé vette a Közgazdaságtudományi Egyetemre aspiránsnak, majd 1954-ben elérte, hogy a *Társadalmi Szemle* agrárpolitikai rovatvezetője legyen.⁴¹ Tehát Nagy Imre nagyon is tudatosan választotta ki Gyenes Antalt a begyűjtési miniszterségre, és az október 25–26-i kormányalakítási küzdelem során mindvégig kitartott mellette.

Így az október 27-én megalakult kormányban Gyenes Antal valóban hiteles személyiségnek számított több okból is. Elődeihez képest (Tisza József és Szobek András) a szakmaiságot képviselte, hiszen agrárközgazdász végzettsége volt. Ráadásul az 1948 őszén megbélyegzett népi kollégiumi mozgalom egyik vezéregyéniségének tekintették, aki két évig (1949–1951) marósként a Láng Gépgyárban dolgozott. Nagy Imre feltétlen hívének, a politikai reform iránt elkötelezett értelmiséginek számított.

Az új kormány névsorát október 27-én, 11 óra 18 perckor ismertette a Rádió⁴² és ez volt Gyenes Antal első munkanapja. Első lépésként Nagy Imrével és Kádárral találkozott az Akadémia utcai pártközpontban, majd bement a minisztériumba. Itt a miniszterhelyettesek és a főosztályvezetők részvételével vezetői értekezletet tartott, ahol először is elbúcsúztatta elődjét, Szobek Andrást,⁴³ majd közölte, hogy a minisztertanács másnapi ülésén javasolni fogja a beszolgáltatás eltörlését.⁴⁴ Ellenvélemény nem volt. Ezt más forrásból nem tudjuk ellenőrizni, így el kell fogadnunk Gyenes elbeszélését, ami lényegét tekintve minden bizonnyal igaz. Gyenes nem csupán politikai, hanem gazdasági szempontból is értelmetlennek tartotta a begyűjtést, mivel már enélkül sem voltak ellátási gondok.⁴⁵ Ezt követően saját bevallása szerint nem csinált különösebbet, hiszen a minisztérium munkája

40 Beszélgetés Gyenes Antallal. In: *Szabad Föld*, 1995. augusztus 29. (jubileumi melléklet) 1.

41 RAINER, 1996. 451–452.

42 A FORRADALOM HANGJA. 100.

43 Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy Szobek még 1957 februárjában is kapott miniszteri illetményt, míg Gyenes Antalnak januárban utaltak ki 8361 forintot, amiről nem derül ki, hogy az összes elmaradt járandóságot jelenti-e, vagy csupán egy részét. A fizetési listákat lásd MOL XIX-K-7-1 11. doboz

44 Gyenes Antal-interjú. OHA 255.

45 Gyenes Antal-interjú. Uo.

megbénult. Ezt igazolja egy 1957 májusában kelt levél is, amely szintén a minisztérium szétesésére hivatkozik.⁴⁶ Annyi feladata volt, hogy a lisztellátásért felelt.⁴⁷ Ezt a munkáját Gyenes a Közellátási Kormánybiztosság tagjaként végezte, amelynek formálisan tagja lett ugyan, de üléseire nem járt el.⁴⁸

Ezt a szervet az új kormány megalakításával párhuzamosan hozta létre Nagy Imre, a „lakosság élelmezésének és ellátásának biztosítására”. Elnökévé Vas Zoltánt nevezte ki,⁴⁹ és a testületnek hivatalból tagja lett Nyers Rezső élelmiszeripari és Gyenes Antal begyűjtési miniszter is. Mivel saját szerepét Gyenes formálisnak tartotta Gyenes, nem tudjuk, hogy volt-e szerepe annak a közleménynek a megfogalmazásában, amelyet hármójuk nevében olvastak be a Rádióban október 27-én este 10 órakor.⁵⁰ Ebben a budapesti sütő-, víz- és tejipari vállalatok dolgozóit a munka másnap reggeli felvételére szólították fel. Néhány vállalatot külön is kiemeltek, így például a Fővárosi Sütőipari Szállítási és a Begyűjtési Szállítási Vállalatot. Ezek Gyenes közvetlen felügyelete alá tartoztak, így legalábbis tudnia kellett a dolgról. Ezt látszik megerősíteni Gyenes egy története is. Elmondása szerint valóban sztrájkba lépett három nagy malom, de ő úgy oldotta meg a problémát, hogy az ELTE BTK Ifjúsági Forradalmi Bizottságától kért egy fiút és egy lányt, akiket követként elküldött a Malmok Forradalmi Bizottságához, és a két egyetemista elérte, hogy felvegyék a munkát.⁵¹ Gyenes története igen romantikus, de nem biztos, hogy ez a valóságban is így játszódott le. Mindenesetre igazolja azt, hogy begyűjtési miniszterként fellépett a liszt- és kenyérellátás biztosítása érdekében. Mozgalmasan telt tehát Gyenes Antal miniszterségének első napja és bizonyára várakozással tekintett a másnap esedékes kormányülés elé is.

Az október 28-i kormányülés

Gyenes élete első és egyetlen kormányülésén vett részt 1956. október 28-án. Az eddig elmondottak alapján egyértelmű, hogy határozott javaslattal ment a kabinet elé: az egész beszolgáltatási rendszer megszüntetését akarta elérni. Előzetesen csupán a tárgyalta minisztériumi gyűlésen vetette fel a kérdést, és Vas Zoltán közel-

46 „Kedves Pais Elvtárs! ... Semmijén [sic!] céljutralmat nem fizethetünk ki, a kormányrendelet alól már csak azért sem kaphatunk felmentést, mert az *apparátus működése lényegüleg október 23-tól megszűnt.*” Szilágyi Pálnak, a Begyűjtési Minisztérium felszámolási biztosának 1957. május 2-i leveléből. MOL XIX-K-7-1 56. doboz

47 Gyenes Antal-interjú. OHA 256.

48 Gyenes Antal-interjú. OHA 261.

49 A FORRADALOM HANGJA. 101.

50 A FORRADALOM HANGJA. 111.

51 Gyenes Antal-interjú. OHA 259–260.

látási kormánybiztossal beszélt róla, aki egyetértett Gyenes javaslatával.⁵² A nevezetes kormányülés lefolyását jól ismerjük, mivel fennmaradt az ülés részletes jegyzőkönyve. Ez alapján cáfolhatjuk Gyenesnek azt az állítását, hogy amikor Nagy Imre felolvasta a KV ülésén elfogadott rádiónyilatkozatot, és el akart menni, ő akkor vetette fel a begyűjtés eltörlésének kérdését.⁵³ Ugyanis Nagy Imre már beolvasta nevezetes rádiónyilatkozatát, és visszatért az ülésre, amikor kibontakozott a vita a begyűjtés szükségességéről.⁵⁴

Gyenes hozzászólásában először is leszögezte, hogy „*nem legutolsó rendű probléma a begyűjtés kérdése*”. Majd kifejtette, hogy korábban úgy vélte először néhány cikk esetén törölnék el a beadást, hogy lemérhessék ennek gazdasági hatását. Most már azonban nincs idő a kérdés nyugodt mérlegelésére. Nem ismeri ugyan a begyűjtés helyzetét az országban, de vannak információi arról, hogy néhány helyen elégették a begyűjtési nyilvántartásokat.⁵⁵ Gyenes ebben a helyzetben nem látott más megoldást, mint azt, hogy „élére álljunk az eseményeknek, adjunk olyat, ami a parasztságnak feltétlenül kedvező”, vagyis „a kötelező beadás eltörlését.” Emlékei szerint⁵⁶ ekkor Nagy Imre dühösen nézett rá, mivel minisztere alaposan meglepte őt, bár az adott politikai helyzetben logikusnak és ésszerűnek tűnt ez a javaslat. Nagy vissza is kérdezett, hogy pontosan mit javasol Gyenes, aki válaszában a kötelező beszolgáltatás eltörlését javasolta, úgy hogy ennek helyébe az állami felvásárlás lépjen. A miniszterelnök azonban korainak tartotta a javaslatot, arra hivatkozva, hogy nem ismerik eléggé az ország gazdasági helyzetét. Elvetette azonban Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes javaslatát is, miszerint adjanak ki kommunikét arról, hogy a begyűjtési, az élelmiszeripari és a földművelési miniszter a kötelező beszolgáltatás átalakításának kérdésével foglalkoznak. Tildy Zoltán is Nagy Imre mellé állt, de ő szükségesnek tartotta egy nyilatkozat kiadását. Bognár József, aki ugyancsak miniszterelnök-helyettes volt szintén egyetértett Nagynak azzal a felvetésével, hogy a három miniszter egy hét múlva tegye az asztalra a begyűjtés átalakítására vonatkozó javaslatot. Felvetette még, hogy folytatják-e még az „E” kukorica⁵⁷ felvásárlását. A kérdésre Vas Zoltán

52 Gyenes Antal-interjú. OHA. 272.

53 RAINER, 1999. 281–282.

54 A begyűjtés vitáját tartalmazó jegyzőkönyv megjelent: *História*, 1989. 4–5. sz. 45.

55 Gyenesnek ez az állítása valószínűleg nem fedi a valóságot, mivel a begyűjtési hivatalok kárfelmérő jelentéseiben egyetlen ilyen esetet sem jegyeztek fel. Lásd *Ellenforradalmi kárbejelentés*. MOL XIX-K-7-I 44. doboz

56 Gyenes Antal-interjú. OHA. 254.

57 Egységes kukorica. A begyűjtés kijátszását akarták megakadályozni ennek a fogalomnak a bevezetésével. Ugyanis a frissen letört csöves kukorica nagyobb nedvességtartalmú és több szemből áll, mint a már lemorzolt szemes kukorica. Így csöves kukoricából kisebb meny-

felelt, aki Gyenest pártolta. Kijelentette, hogy 1957-re már biztosított a gabona, az „E” kukorica fogalma pedig már megszűnt, így jelentősen szűkült a begyűjtés köre. Sajnos a jegyzőkönyv nem elég világos, így nem tudjuk egész pontosan mire gondolhatott Vas Zoltán amikor a kormányülés ünnepélyességére hivatkozva kijelentette: „Nem tudok egyetérteni azzal, hogy ma kijöjjen, adjuk ki három nap múlva.” Nem egyértelmű, hogy a Nagy Imre által javasolt kommunikációra gondolt, vagy Gyenesnek a kötelező begyűjtést eltörlő javaslatára. A vitában még Nyers Rezső élelmiszeripari miniszter szólalt fel, aki fontosnak tartotta, hogy a kommunikáció utaljon a begyűjtési terhek csökkentésére. Emellett javasolta a tojás-, tej- és borbegyűjtés azonnali eltörlését. A vitát Nagy Imre azzal zárta le, hogy „tekintettel a rendkívüli időkre, csak a legsürgősebb teendőkre szorítkozunk.”

Gyenes Antal tehát nem tudta keresztülvinni álláspontját, az október 28-i kormányülésen nem született politikai döntés a beszolgáltatás eltörléséről. Ezért első sorban Nagy Imre a felelős, aki Gyenes szerint pártfegyelmi okokból utasította el a javaslatot, mivel a párt még nem alakította álláspontját a kérdésben.⁵⁸ Bár ilyen kijelentést nem őrzött meg a jegyzőkönyv Nagy Imre részéről, de mással magatartását aligha tudjuk magyarázni. Gyenes mellett csupán Nyers és Vas sorakozott fel, bár ők sem teljes mellszélességgel. Ők ugyanis tisztában voltak a kérdés jelentőségével, ismerték a részleteket is. A többi megszólaló (Tildy, Bognár) Nagy Imre mellé állt és, mivel ők a kormány fajsúlyosabb részét alkották, ez is eldöntötte a vitát.

Tehát úgy tűnt, hogy a vitában alulmaradt Gyenes, de a rádióban este 9-kor mégis beolvasták Erdei kompromisszumos javaslatát: „*A begyűjtési miniszter javaslata alapján a Minisztertanács az érdekelt miniszterekből bizottságot küldött ki a begyűjtési rendszer felülvizsgálására, figyelembe véve a parasztság kívánságait.*”⁵⁹ Azt sajnos nem tudjuk rekonstruálni, hogy milyen megbeszélések folytak négy- vagy többszemközt a kormányülés után, de mindenesetre oldódott Nagy Imre kategorikus ellenzése. Tehát a széles nyilvánosság először szerzett tudomást arról, hogy változhat a begyűjtés rendszere és a „figyelembe véve a parasztság kívánságait” félmondat magában foglalta a megszüntetés lehetőségét is.

nyiség is kitette a beadandó súlyt. Ezért a csöves kukoricát egy arányszám segítségével átszámították szemesre, ezzel ellensúlyozva a súlykülönbséget. Az így nyert kukoricát neveztek egységes kukoricának. Vagyis a csöves kukoricából mindig többet kellett beadni, mint a szemesből. Nagy Lajos nyugdíjas mezőtéri agronómus szíves közlése.

58 Gyenes Antal-interjú. OHA 254.

59 A FORRADALOM HANGJA. 139.

A beszolgáltatás megszűnése

Miután többször már nem ült össze a kormány, így Gyenes részben a minisztériumban, részben pedig a parlamentben töltötte a november 1-ig hátralévő napokat. Érdekes, hogy meghívták a minisztérium forradalmi bizottságának alakuló ülésére.⁶⁰ Itt elmondott beszédében leszögezte, hogy törvényes eljárás nélkül nem bocsát el senkit. Álláspontját méltányolták, és a forradalom alatt nem került utca-ra senki sem az apparátus tagjai közül. Ez alighanem példa nélküli eset, és bizonyosan Gyenes személyének szólt. A továbbiakban is együttműködött a forradalmi bizottság tagjaival, például november 1-én közös rendelkezést adott ki Gyenes Antal miniszter és Baron Ferenc, az ideiglenes forradalmi bizottság elnöke.⁶¹ Ebben felszólították Bakos György főkönyvelőt, hogy a dolgozóknak folyósított rendkívüli előlegeket 5 egyenlő részletben kell a fizetésekből levonni. Azon ritka együttműködésre példa ez az önmagában technikai intézkedés, amikor megvalósul a legitim államhatalom és a forradalom teremtette szervek békés együttműködése.

Közben a külső szemlélőnek úgy tűnhetett, hogy elakadt a begyűjtés eltörlesztésének, vagy legalábbis átalakításának ügye, így nem véletlen, hogy az október 30-i lapokban újra felvetődtek ezek a követelések. Az Obersovszky Gyula szerkesztette *Igazságnak* két száma is napvilágot látott október 30-án, és mindkettő foglalkozott a kérdéssel. A 3. szám⁶² *Néhány bíráló gondolat az új kormányról* című cikkében Komoly Péter sorra vette a minisztériumokat. A begyűjtésével kapcsolatban egyértelmű az álláspontja: „A Begyűjtési Minisztériumnak a lehető legrövidebb életet kívánjuk.” Az újság 5. számában pedig egy lírai hangvételű levelet olvashatunk: *Baráti levél egy új miniszterhez* címmel.⁶³ A levél „Péter” aláírással végződik, és szerzője bizonyára azonos az előbbi szerzővel, Komoly Péterrel. Személyének kilétét sajnos nem sikerült azonosítanunk, de a szövegből is kiderül, hogy jól ismerte Gyenest még a Győrffy-kollégium és a *Szabad Föld* szerkesztésének idejéből. A forradalom idején több alkalommal intéztek nyílt levelet a kormány egy-egy tagjához, de ilyen stílusút, ráadásul a bátor forradalmi lap, az *Igazság* hasábjain egyet sem. A levél írója barátjaként fordult Gyeneshez, akit „csendes, türelmes, okos embernek” tart. Jónak látta azt, hogy hozzáfogott a begyűjtés felülvizsgálatához. Ennél azonban többre számított, és feltette a szónoki kérdést: „*Vagyis nem ragaszkodsz a bársonyszékhez, igaz-e Gyenes Antal?*” A továbbiakban a hadiálapot szükségtelen meghosszabbításának nevezte a begyűjtést, ami csak mérgezte a parasztságot. Majd leírta a baráti tanácsot: „...*hamar szüntesd meg hivatalodat...*”

60 Gyenes Antal-interjú. OHA 258.

61 MOL XIX-K-7-1 4. doboz

62 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 138.

63 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 142.

Már csak azért is, hogy helyreállítsa a népi kollégisták becsületét, amelyet „*beszennyezett Hegedüs András és Szalai Béla*”.

Ugyanazon a napon, október 30-án látott napvilágot a Dudás József vezette Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány lapjában a *Mit követel a magyar földművelő nép?* című írás.⁶⁴ Ebben a Dudás-csoport általános irányvonalához igazodva nagyon határozottan felszólították Nagy Imrét a szükséges döntések meghozatalára. A cikk aláírás nélkül jelent meg, de írója láthatólag nem ismerte Gyenest, és ha tudott is a begyűjtésről kiadott kommunikéről, halogatásnak érezte azt. A követelések során első helyre tette a beszolgáltatás kérdését: „*Mit követel a magyar paraszt? Először is követeli, hogy a Nagy Imre-kormány – amely még ma is élvezi a parasztság bizalmát – ne tétlenkedjen tovább, hanem utasítsa Gyenes Antal begyűjtési minisztert: szüntesse meg azonnal a parasztokat kirabló gyűlöletes beszolgáltatási rendszert.*”

Ugyanezen napon október 30-án jelentették be hivatalosan először a begyűjtés eltörlését. Ezt azonban nem Gyenes Antal, hanem a kormány egyik államminisztere, Tildy Zoltán nevéhez fűződött. Adódik a kérdés, hogy miért nem az ügyben legilletékesebb személy, a begyűjtési miniszter szájából hangzott el a történelmi bejelentés? Az érintett visszaemlékezése szerint „...sokan azt mondják, hogy én szüntettem meg a beszolgáltatást nem, én csak az előterjesztést tettem. De önhatalmúlag nem mehettem oda a rádióhoz és beolvastam, hogy én, mint miniszter, hogy vége a beszolgáltatásnak [sic.]. Tildy volt, ő olvasta be.”⁶⁵ Gyenes emlékezetében két dolog keveredett össze. Ugyanis két rádiónyilatkozat hangzott el, az elsőt október 30-án Tildy csupán az alábbi bejelentést tette: „*Bejelentem azt, hogy a parasztságot annyira sújtó begyűjtési rendszert, ennek hatályát a mai napon megszüntetjük.*”⁶⁶ Ez minden bizonynyal nem az az előterjesztés volt, amit Gyenes megfogalmazott, hanem egy politikai deklaráció, amely nem törődött sokat a részletekkel, hanem a pusztán ténybejelentésre korlátozódott. Gyenes azt is elmondta, hogy valamilyen úton módon eljutott a rádióba a nyilatkozata, és azt Tildy beolvasta.⁶⁷ Tehát készített Gyenes egy eltörlő nyilatkozatot, ami eljuthatott Tildyhez, de ez nem az a szöveg, amelyet Tildy október 30-án délután beolvastott. Hanem az, amelyik október 31-én 6 óra 23 perckor egy bemondó szájából hangzott el, és nem pedig Tildy Zoltánéból.⁶⁸

Mivel magyarázhatjuk ezek után Tildy bejelentését? Mivel több olyan bejelentést is tett, amelyről a kormányülésen nem született döntés, így Rainer M.

64 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 156.

65 Gyenes Antal-interjú. OHA 260.

66 A FORRADALOM HANGJA. 227.

67 Gyenes Antal-interjú. OHA 273.

68 A FORRADALOM HANGJA. 273.

János feltételezi, hogy ezeket a miniszterekkel, esetleg csak Nagy Imrével beszélte meg, vagy csupán a saját szakállára döntött.⁶⁹ Gyenes Antal ellentmondó és pontatlan visszaemlékezése alapján nem zárhatjuk ki, hogy a kérdésről beszélt Tildyvel, megmutatta neki kidolgozott nyilatkozatát, bár ezt mégsem állíthatjuk teljes bizonyossággal. Az tény, hogy a bejelentés először október 30-án hangzott el nyilvánosan Tildy részéről, de a szakszerű, szabatos megszüntető rendelet csak október 31-én jelent meg a rádió hullámhosszán, mint a begyűjtési miniszter állásfoglalása.

A pontos megszüntető nyilatkozatot tehát október 31-én kora reggel olvasták be először, a következő szöveggel: „*A nemzeti kormány 1956. október 30-án megszüntette a kötelező beszolgáltatási rendszert. A munkásság és a parasztság egyetemes érdeke nem egyeztethető össze a kötelező beadás fenntartásával, amely az elmúlt években aláasta a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségét, a termelés biztonságát, sőt nem egyszer azzal járt, hogy a termelők egy része saját termelvényeiből háztartási és gazdasági szükségleteit sem tudta fedezni. (...) A beszolgáltatási rendszer eltörlése azt jelenti, hogy megszűnik a termény, állat, az állati termék és bor beadási kötelezettség, a beadási hátralékokkal együtt, a kenyérgabona és a kukorica kötelező értékesítése, a magánvágás utáni zsír beadási kötelezettség, az állatvágások engedélyhez kötése, a kenyérgabona vetésterületének kötelező előírása. A beszolgáltatás eltörlése nem érinti az állatnevelési és a hízlalási szerződések érvényességét. A beadás eltörlése után a nem mezőgazdasági lakosság szervezett ellátásának feladata továbbra is megmarad. Ezt a teljes önkéntességen alapuló állami és szövethatározati felvásárlás, valamint a szerződéses termelés és állathízlalás útján kell megoldani...*”⁷⁰

A szöveg első mondata tehát egy előző napi döntésre hivatkozik, amelynek, mint láttuk nem lehet a pontos körülményeit rekonstruálni. Ezután a szöveg pontosan szabályozta a kérdés minden részletét, politikai és jogi szempontból is kiváló alkotásként értékelhetjük. Hiszen hangsúlyozta a munkás-paraszti érdekazonosságot és a begyűjtés gazdaságtalanságát is. Eltörlölte a konkrét beadási kötelezettségét, és az ehhez kapcsolt kényszerintézkedéseket is. Például megszüntette az állatvágások engedélyhez kötését, ami azért is volt fontos, mivel november elején kezdődik a disznóvágások ideje, vagyis ez nagyon is aktuális döntés volt. Lényeges, hogy hangsúlyozta a hízlalási szerződések érvényességét, tehát garantálta sok tízezer parasztember számára a biztos piacot. Az utolsó bekezdés pedig a városi lakosságot nyugtatta meg azzal, hogy a bizonytalan forradalmi helyzet közepette továbbra is állami feladatnak ismerte el az élelmiszerellátás biztosítását.

Ezzel a rendelettel tehát sikerült megoldani egy sürgető és igen fontos kérdést, és ezzel véget ért Gyenes Antal miniszteri pályafutása is. Illetve formálisan még

69 RAINER, 1999. 297.

70 A FORRADALOM HANGJA. 273–274.

nem, mivel azt állította, hogy a minisztérium megszűnte után Nagy Imre felkérte őt, hogy tárca nélküli miniszterként működjön közre a közellátás biztosításában. Erről írott dokumentum nem maradt fenn, így csak Gyenes kissé szétszórt visszaemlékezésére támaszkodhatunk.⁷¹ Ez azonban a lényegen nem sokat változtat, hiszen Gyenes nem tett semmit a közellátás biztosítása érdekében. Emellett az sem valószínű, hogy a munkáját energikusan végző Vas Zoltán mellé, aki közellátási kormánybiztos volt, Nagy Imre egy tárca nélküli minisztert akart delegálni. Tény az, hogy október 30–31-én megszűnt a beszolgáltatási rendszer, és ezzel, legalábbis pár hónapra, Gyenes Antal kikerült politikai élet meghatározó szereplőinek sorából.

A begyűjtés eltörlését a politikai élet különböző erői egyetértéssel fogadták. Ennek alátámasztására érdemes két országos napilap véleményét is idézni, egyrészt az akkor még nemzeti parasztpárti *Szabad Szó*t, másrészt Dudásék lapját, a *Magyar Függetlenséget*. A *Szabad Szó* *Nincs már beadás!* cikkében olvashatjuk az alábbiakat:⁷² „*Mint szél a rongyot, úgy fújta el forradalmunk a begyűjtési minisztériummal együtt az egész dézsmáló és rekviráló rendszert! Most majd nem lesz talán a városnak élleme? De igenis lesz! ... Paraszrok! Ha eddig még nem tettétek volna meg, szórjátok sárba és tapossátok össze az utolsó fecni papírt is, amit a begyűjtési hivatalokból küldtek nyakatokra.*” A *Magyar Függetlenség* nem saját cikkben értékelte a begyűjtés eltörlésének jelentőségét, hanem egyetlen lapként idézte Gyenes Antal október 31-i rádiónyilatkozatát.⁷³

A begyűjtéssel legjobban sújtott réteg, a parasztság örömét két vidéki lap is megörökítette. Heves megyében⁷⁴ megnyugvással fogadták a begyűjtés eltörlését, mivel különféle természeti csapások (jégeső, szárazság) elpusztították a termés egy részét, de a begyűjtési terveknel erre nem voltak tekintettel. A begyűjtés megszüntetése a legjobbkor történt, mivel legalább 10 000 ember jutott volna a nyomor szélére, ha teljesítenie kellett volna a beadást. Sőt azt is tudni vélte a cikk szerzője, hogy a döntésnek köszönhetően 20 000 q (mázsa) sertés és ugyanennyi szarvasmarha, 20 000 pár baromfi, 200 q tojás, 200 vagon kukorica és burgonya, valamint 10 000 hl bor maradt a termelők kezén. Írását egy, az egész országnak szóló üzenettel zárta: „*Heves megye becsületes parasztsága azt üzeni az ország népének: rájuk mindenkor számíthatnak, amikor a városok munkásainak hússal, zsírral, kenyérral, tejjel való ellátását kell biztosítani.*”

71 Gyenes Antal-interjú. OHA 260.

72 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 176.

73 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 184.

74 Heves megye parasztsága megnyugvással fogadta a begyűjtési rendszer eltörlését. Népújtság – Eger város Nemzeti Tanácsának lapja. 1956. november 2. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 447.

Az ország másik részében, a Vas megyei Zanat községben ugyancsak örömmel fogadták a beszolgáltatás eltörléséről érkező hírt.⁷⁵ Az erről szóló írás szerzői Kiss Miklós gazdálkodó szavait idézték, aki következőket mondta a hír hallatán: „*Viszszakaptuk szabadságunkat. Jogunkat az élethez, a termeléshez.*” Majd hitet tett a munkásság megsegítése mellett: „*A magam részéről mondhatom, hogy több árut, élelmezési cikket szállít a falu dolgozó népe a városnak, mint eddig a begyűjtési rendszerben.*” A következő bekezdés nagyon fontos, mivel itt válik érthető, hogy mit jelentett a begyűjtés a parasztság számára: a forradalom céljaival való azonosulást. Az alábbiakat olvashatjuk: „*Izlelgetik a szót, de már kimondják, hogy a megtisztult légkörben az újjászülető magyar nép összeforruva a Nemzeti Kormányval, a magyar szabadságharcosokkal egy célt követ.*” Vagyis most már falun is nyilvánvalóvá vált, hogy milyen gyökeres változásokat hoz a forradalom, hiszen a begyűjtés megszüntetése százazrek életét könnyítette meg.

A begyűjtési rendszer szétesése a forradalom idején

Minden forradalomnak megvannak a maga jellegzetes épületei, helyszínei. Azok, amelyek a szabadságot, és azok is, amelyek az elnyomást fejezik ki. Az 1956-os forradalom idején az elnyomás jelképeivé vidéken a pártbizottságok, a tanácsházák, a laktanyák váltak, ezek körül zajlottak a tüntetések, ezeket foglalták el, az itt talált iratokat semmisítették meg. Bár logikusnak tűnhet, de begyűjtési hivatalok mégsem váltak a népharag célpontjaivá. Nemhogy személyi sérülés nem történt, de volt olyan megye, ahol még anyagi kárt sem érte a begyűjtési hivatalokat. Ennek a legfőbb okát abban látom, hogy amíg a pártbizottság és a tanácsháza dolgozói nem hagyhatták el munkahelyüket, és a katonák is többnyire a laktanyákban maradtak, addig a begyűjtési hivatalok munka hiányában kiürültek, az emberek nem mentek be dolgozni, hiszen a zűrzavaros körülmények között legkevésbé sem a beadás teljesítésével, vagy annak behajtásával törődtek. Így a sokszor üresen maradt, sőt gyakran tárva-nyitva hagyott hivatali helyiségeket sokkal inkább a tolvajok, mint a tüntetőik keresték fel. Ez nem jelenti azt, hogy ne került volna sor épületek vagy berendezési tárgyak szándékos megrongálására, de ezek szórványosan fordultak csak elő. A legtöbb esetben, ahogy majd az összefoglaló jelentésekből látjuk a hiányzó eszközöket, tárgyakat ellopták vagy csak egyszerűen elkeveredtek a nagy forgatagban.

A legtöbb megyében pontos adatokkal, ismertekkel rendelkezünk, mind a begyűjtési hivatalokat ért károkról, mind az azokat okozó eseményekről. A minisz-

75 Zanat újjongva fogadta a begyűjtés megszűnését. In: *Vasi Hírlap*, 1956. október 31. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 691.

térium vezetése ugyanis 1956. december 1-jén közzétett 68.392/1956. számú rendeletében előírta a károk pontos felmérését, és azokról összefoglaló jelentés elkészítését a megyei begyűjtési hivatalok számára. A pár nappal később született 68.435/1956. számú rendelet pedig a hiányok felmérése érdekében leltár készítését tette kötelezővé minden begyűjtési hivatalnak. Az eredményről szintén a megyei hivataloknak kellett összegzést készíteni.⁷⁶

A különféle jelentéseket *Ellenforradalmi kárbejelentés* címmel összegezték egy dossziében⁷⁷ és az 1957 tavaszán-nyarán tartott revizori vizsgálatoknál vették újból elő. A jelentéseket vizsgálva az egyik legérdekesebb jelenség az, hogy milyen gondban voltak az egyes hivatalvezetők az október 23.–november 4. közötti időszak elnevezésével. Legelőször is figyelembe kell vennünk azt, hogy már túl vagyunk az MSZMP IKB 1956. december 2–5-i ülésén, tehát ezt az időszakot hivatalosan már ellenforradalomként értékeli. Ez azonban nem ment át ilyen gyorsan még az apparátus tudatába sem, hiszen találtunk egy 1957. augusztus 16-i feljegyzést is, amelyben a „forradalmi idősakra” elszámolt dupla illetményről esik szó.⁷⁸ Nézzük meg részletesen ezek után, mi is történt az egyes megyékben.

Először is a minisztériumi épületekben mindössze 2017 Ft értékű kár keletkezett, amely jobbra az üvegezés költségeit és 2 szoba festésének költségeit foglalja magába. Az *Elszámolás a forradalmi események* (kiemelés itt és a továbbiakban is tőlem – P. I.) által okozott károkról című, 1956. december 9-én kelt jelentésből⁷⁹ kiderül az is, hogy ezen kívül az épület bizonyos részeit újra kellett vakolni. Vagyis érdemi kárt nem szenvedett a Begyűjtési Minisztérium két épülete, nem kapott találatot, nem vált harcok helyszínévé. Ez összefügg azzal is, hogy mindkét hivatal a pártközpont közelében, tehát eleve védett helyen volt (Széchenyi rkt. 6. és Akadémia utca 12.).⁸⁰ A Budapesti Begyűjtési Hivatalból összesen 1 bunda tűnt el, amelyet még október 6-án átadtak javításra.⁸¹ A fővárosban lévő, a Begyűjtési Minisztériumhoz tartozó épületek közül a legjelentősebb károkat a Malomipari Tanulóiskola szenvedte. Ennek környékén utcai harcok dúltak, így az iskola több belövést is kapott. Az 1956. december 8-án tett jelentés 80 000 Ft-ra becsülte az épületkárokat. Ezenkívül asztalok, székek, matracok, kályhák, padok, lepedők is eltűntek vagy tönkrementek. A végső kár összegét 94 809 Ft-ban állapították meg.⁸²

76 MOL XIX-K-7-1 13.doboz

77 MOL XIX-K-7-1 44.doboz

78 Uo.

79 Uo.

80 MOL XIX-K-7-1 14.doboz

81 MOL XIX-K-7-1 44.doboz

82 Uo.

Vidéken ennél jelentékenyebbek a károk. Kezdjük a számbavételt az ország keleti részéről nyugatra haladva. Szabolcs-Szatmár megyében 1956. december 8-ra készült el *A forradalmi események által okozott károkról* szóló jelentés.⁸³ A meglévő eszközhiányt azzal magyarázták, hogy „*az apparátus dolgozói 26-án elhagyták álmáshelyüket, munkahelyüket és ebből kifolyólag a felsorolt vagyontárgyakat széthurcolták.*” Többnyire egyszerűbb bútordarabokat vittek el, így például a nagyhalászi begyűjtési hivatalból 3 széket, 1 lócat és 1 asztalt. A nagykállói járási begyűjtési hivatalból 2 szék és 1 asztal tűnt el, és elvittek 500 Ft készpénzt is az ezt őrző kazettából. A megye többi településén hasonló nagyságrendű károk keletkeztek.

A szomszédos Hajdú-Biharban 1957. január 7-én vették fel a jegyzőkönyvet „*az 1956. október 23 utáni forradalmi károkról*”.⁸⁴ Itt súlyosabb incidensre is sor került, mivel Hajdúviden a „forradalmi tömeg” a begyűjtési tárgyakat felgyűjtötte, Hajdúsámsonban és Nyírmártonfalván pedig a hivatalokban lévő tárgyakat összetörte és elhurcolta. A többi településen is eltűnt egy-két apróság, és néha szinte mulatságos, milyen precízen örökítette meg ezeket a jegyzőkönyv. Derecskén elveszett 1 db motoros szemüveg, 2 db vizespohár és 2 db portörölő. Bihar-tordán 1 papírkosárnak és 1 ollónak kelt lába, míg Zsákán 1db kancsó és 1db vizespohár tűnt el. Komádiban „tekintélyesebb” a lista, itt ugyanis hiába kerestek 5 ollót, 1 biciklipumpát és 1 bicikligumit. A sort még lehetne folytatni a hasonló apróságok felsorolásával. Összesen 3276 Ft 50 fillerre becsülték a keletkezett kárt.

Békés megyéről csak számszerű összesítéssel rendelkezünk, e szerint 4625 Ft kár keletkezett a megye begyűjtési hivatalaiban.⁸⁵ Borsodban, a második legnagyobb területű megyében két motorkerékpárt és két biciklit loptak el, összesen 5215 Ft értékben. Egyéb kárt nem jegyeztek fel az igen tömör, 1957. január 12-én kelt jelentésben.⁸⁶ Úgy tűnik Észak-Magyarországon nem nagyon törődtek a forradalom idején a begyűjtési hivatalokkal, legalábbis Heves Megyei Begyűjtési Hivatal, 1956. december 20-i jelentése szerint.⁸⁷ Ez mindössze egyetlen mondatból áll: „A megyei begyűjtési hivatalok a *forradalmi események* miatt anyagi kárt nem szenvedtek.”

A Hevestől délre fekvő megye, Szolnok ehhez képest jelentős kárról számoltattott be, 1957. január 5-én. A „*forradalmi események által okozott károk*” összértéke

83 Uo.

84 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

85 Uo.

86 Uo.

87 Uo.

17 510 Ft-ra rúgott.⁸⁸ Eltűnt például 2 db írógép, 8 db asztal és 31 db szék. A veszteség rovatba került 600 Ft készpénz és 1 db rádió is. Emellett egy sportkedvelő tolvaj elemelt 1 pingpongasztalt, 4 db ütővel. Csongrád megyéből csupán igen szűkszavú összesítés áll rendelkezésünkre,⁸⁹ amelyet Hódmezővásárhelyen készítettek, 1956. december 14-én. Ez nem foglalkozott a lezajlott események minősítésével, csupán a „berendezésekkel és irodagépekkel kapcsolatban felmerült károkról” beszél. Nem ad tételes jegyzéket, csak a kárösszeget közli: 7404 Ft.

A Bács megyei anyagi veszteség ennél nagyobb mértékű volt, 17 320 Ft-ra rúgott. A feljegyzés készítői megállapították azt is hogy „a károk főként a községi begyűjtési csoportoknál keletkeztek.” Eltűnt többek között 14 db asztal, 29 db szék, valamint nyoma veszett 1 db néprádiónak és 3 db írógépnak is.

Pest megye 1957. január 11-én kelt jelentése „háborús károkról” szól.⁹⁰ Ezzel a radikális minősítéssel sehol másutt nem találkozunk. A begyűjtési hivatalok kárai jóval nagyobbak voltak a többi megyéhez viszonyítva, a végösszeg 38 736 Ft-ot tett ki. A nagyobb értékű tárgyak közül ki kell emelnünk 7 asztalt, 19 széket, 4 kályhát, 1 motorkerékpárt és 1 biciklit. A lista emellett elképesztő apróságokat is számba vett, például rögzítette 1 szeneslapát, 2 lakat, 5 pohár, 1 hamutartó és 2 tekerics ragasztószalag (!) eltűnését is. A Nógrád Begyűjtési Hivatal 1956. december 14-i jelentése szerint „álló- és forgóeszközökben ezideig a hivatal kárt nem szenvedett”.⁹¹

A dunántúli megyék közül Komáromban ugyancsak simán átvészelte a begyűjtési hálózat a forradalmi napokat. Hiszen az 1956. december 19-én kelt jelentésben az áll,⁹² hogy a „forradalmi események következtében” sem az álló, sem a forgóeszközökben nem keletkezett kár. Ezzel szemben a szomszédos Fejér igen mozgalmas napokat élt át. Egyrészt itt keletkezett a legnagyobb kár, a végső összesítésben 45 795 Ft. Másrészt az 1956. december 19-én formába öntött jelentés a „forradalmi események által okozott károkról”, valamint betörésekről és rombolásokról szól. A szöveg sajnos igen szűkszavú és tömör, így homályban hagyja azt, hogy a rombolásokat a feldühödött tömeg vagy csupán egy-egy magányos ember követte el. Vagyis nem tudjuk, hogy ezek a népharag következményei vagy egy-egy tolvaj szándékos károkozása csupán. A hivatalok kárai között feljegyezték a már megszokott dolgokat (asztalok, székek, irodaszerek). A legérdekesebb tételt 3 rádió

88 Uo.

89 Uo.

90 MOL XIX-K-7-I 44. doboz

91 Uo.

92 Uo.

jelenti, amely 49 lemezzel veszett el. Eltűnt emellett 440 Ft készpénz is, csakúgy mint 3 db bunda.

Tolna megyéből a közellátási kormánybiztos által 1956. december 12-én írott tájékoztató 7774 Ft kárról számolt be feletteseinek.⁹³ Ezek a szokásos tételekből tevődtek össze, úgy mint asztalok, írógépek, székek. A jelentéstevő hozzátette azt is, hogy: „A károk az országosan ismert forradalmi események következtében állottak elő.” Baranyában csupán közönséges lopásokról számolt be az 1956. december 8-án papírra vetett jelentés.⁹⁴ Itt ugyanis a munkatársak által elhagyott és lezárt mohácsi, illetve sellyei járási hivatalokat feltörték, és a tolvajok magukkal vittek 1 db fényképezőgépet és 1 db írógépet.

Somogy megye begyűjtési hivatalainak kárait 1956. december 13-án összegezték Kaposváron.⁹⁵ A szöveg a „forradalmi események által tönkrement ingóságokról” szól. A károk teljes összegét 8170 Ft-ban állapították meg, ez többek között 11 asztal, 18 szék, 6 szekrény, 1 kályha tönkremeneteléből származott. A jelentés azt is leszögezte, hogy ezeket a tárgyakat összetörték és felgyújtották. Ebben az esetben ugyanazzal találkozunk, mint Fejér megyében. Bár feltételezhetjük, hogy ebben az esetben tudatos károkozással van dolgunk, de ennek mibenlétére itt sem derül fény. Sajnos a jelentés megint igen tömör, így csak egyéb források bevonásával igazolhatnánk azt a feltevésünket, hogy Somogyban egyes begyűjtési hivatalok a népharag célpontjaivá váltak.

1956. december 10-én készítették el a Zala megyei károkról készített összefoglalót.⁹⁶ Ez a „forradalmi események során” keletkezett veszteségeket vette számba. A másutt elkönyvelt veszteségekkel találkozhatunk itt is (például 2 asztal, 1 szék, 2 kályha 1 néprádió). Emellett eltűnt 615 Ft készpénz is. A jelentés készítője ezenkívül megállapította, hogy több irodabútort kisebb mértékben megrongáltak, de ezek kis költséggel helyrehozhatók.

Az egyes megyék begyűjtési hivatalaink kárait összegző jelentések közül a legérdekesebb és leginformatívabb a Vas Megyei Begyűjtési Hivatal, 1956. december 30-án papírra vetett összefoglalója.⁹⁷ Először is, az események értékelésével kapcsolatban ugyanazon az oldalon két homlokegyenest eltérő minősítést találunk. Az első mondat a „forradalmi eseményekkel kapcsolatos károkat” 9000 Ft-ra becsülte. A tételes károkat felsoroló összegzés viszont az alábbi mondattal indít: „A kármegállapító bizottság megállapította, hogy az 1956. október 23-án kitört ellenforradalom és az azt követő november 4-i események következtében a hi-

93 Uo.

94 Uo.

95 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

96 Uo.

97 Uo.

vatal tulajdonát képező eszközök közül az alábbiak semmisültek meg: ...” Nagyon nagy zavarban lehetnek a jelentés készítői, vagy csak rendkívül figyelmetlenek voltak? Aligha találunk még egy ilyen dokumentumot, amely ennyire ellentmondásosan, és önmagát is megcáfolva értékelné a forradalmat. Igen érdekes a „november 4-i események” kifejezés, mivel nincs tudomásunk arról, hogy a szovjet intervenciót a Kádár-kormány részéről ebben az időszakban vagy akár a későbbiekben így értékelték volna. Feltűnően hasonlít az „októberi sajnálatos események” kifejezésre, de bármi is volt az ötletadója, nagyon jól tükrözi azt szándékot ahogyan megpróbálták egy minisztérium számára készített jelentésben szépíteni a valóságot. Bizonyára nem voltak tisztában azzal, hogy mit lehet írni, és ezért találták ki ezt a semleges és semmitmondó szókapcsolatot. A többi jelentésben még csak utalás sincs a szovjet beavatkozásra, ők kikerülték ezt a problémát.

A konkrét károk között újra csak a megszokott tárgyakat találjuk (asztalok, kályhák, székek és 18 db függöny), illetve egy 1489 Ft-os tételt a dekorációs készlet káraitól. Hogy ez pontosan mit takar, arról azonnal felvilágosít a jelentés: „*A dekorációs készletet és a jóléti felszerelések egyes tárgyait az október 23-i forradalom (!) hatására a hivatalvezető utasítására a hivatal dolgozói semmisítették meg. A megsemmisített könyvek Sztálin, Rákosi, Gerő és hasonló írók (!) könyvei voltak, a dekorációs készlet pedig a fentiek arcképeit, jelmondatait tartalmazták [sic!].*” Hajdú-Bihar után tehát ez a második eset, amikor a forradalom egyik célpontjává vált egy begyűjtési hivatal, ráadásul nem egy községi, hanem egy megyei központ. A szöveg a forradalom újabb kifejezésével is gazdagít minket, az pedig igen komikus, hogy a magyar irodalmi élet általunk nem ismert szereplőit fedezte fel Rákosi Mátyás és Gerő Ernő személyében. Mivel feltételezhetően minden begyűjtési hivatalt ugyanazzal a dekorációs anyaggal láttak el, így máshol is sor kerülhetett a szombathelyihez hasonló eseményekre, csak ott nem a hivatali dolgozók, hanem a hivatalokba behatoló emberek semmisítették meg a nagy vezérek arcképeit. A vasiak magyarázkodása mögött ott van a félelem is, hogy számon kérik rajtuk a Rákosit ábrázoló propagandaanyagot. Mivel nem volt számukra egyértelmű a Kádár-kormány viszonya Rákosiékhoz, ezért magyarázkodhattak ilyen gondosan. A szöveg igen precízen megmagyarázza a keletkezett kár okát is: „*... a november 4-i forradalom alkalmával a Nemzetőrség ellenállt és a harcok során minden iroda fel lett törve és az őrizetlen irodahelyiségekből a fenti tárgyakat elvitték ismeretlen személyek.*” A szövegben november 4-e forradalomná változott, valószínűleg ezt tűnt a leglogikusabbnak. Igaz ezzel végképp zavarossá vált a jelentés, legalábbis az események értékelését tekintve.

A megyék sorában az utolsó Győr-Sopron, ahol 1957. január 5-én készült el az összegzés az „október 23-i események következtében” előállott károkról.⁹⁸ A legnagyobb tétel egy bunda volt, amit egy kapuvári begyűjtési dolgozó lakásáról loptak el. Ezenkívül eltűnt egy bicikli, valamint néhány jelentéktelen apróság. Veszprém megye az egyetlen, amelyről nem sikerült fellelnünk az összefoglaló jelentést, ha egyáltalán elkészült.

Ha összegezni kívánjuk a jelentésekből kirajzolódó képet, akkor megállapíthatjuk, hogy három megyében (Heves, Komárom, Nógrád) semmilyen kárt nem szenvedtek a begyűjtési hivatalok, tovább háromban (Baranya, Győr-Sopron, Zala) pedig csak kisebb, elhanyagolható mértékű károkozás történt. Mindössze két megyében, Hajdú-Biharban és Vasban történt egyértelműen dokumentált, kifejezetten a begyűjtési hivatalok ellen irányuló tömeges fellépés. Ezenkívül Somogy és Fejér megyében mehetek végbe hasonló események, de ezekre csak közvetett utalásokat találtunk. Ha az elveszett, részben tönkrement, részben ellopott tárgyakat számba vesszük, látható hogy elsősorban bútorokat, közlekedési eszközöket és műszaki cikkeket vittek el, de emellett gyakran a mindennek lába kelt, ami valamilyen értéket képviselt.

A megyék összefoglaló jelentéseinek beérkezését követően 1957 februárjában készítették el a minisztériumban az országos kárjegyzéket.⁹⁹ Ez négy nagy csoportba foglalta a különböző típusú károkat: épületkárok 80 000 Ft, járműkárok 186 866 Ft, egyéb állóeszközök kárai 196 383 Ft, fogyóeszközök 77 131 Ft, vagyis összesen nettó 540 380 Ft.

Ezt veszteséget és a minisztérium felszámolásából származó költségeket pótolni kellett valamilyen módon és erre különféle módszereket eszeltek ki. Az egyik eszköz az volt, hogy kitalálták az „ellenforradalmi előleg” fogalmát. Ez a dolgozók részére a forradalom ideje alatt kiutalt rendkívüli előleget jelentette. Mivel a forradalom idején utalták ki, ezért azt visszakövetelték az emberektől. Az általánosan követendő eljárásról Istvánfy Andor által a megyei begyűjtési hivataloknak kiadott feljegyzés intézkedett, 1957. január 5-én.¹⁰⁰ Ez kimondta, hogy az 1956. október 24–31. közötti, munkabéren felül kifizetett összeget jutalomnak kell tekinteni, míg a november 1. után kifizetett ilyen összeget a dolgozók havi béréből le kell vonni. Egyetlen logikusnak tűnő érvelt lehet felhozni emellett az indoklás mellett, azt, hogy október 31-én jelent meg Gyenes Antal közleménye a begyűjtés megszüntetéséről, vagyis ezen a napon szűnt meg a minisztérium. Ezt a megszüntetést viszont a Kádár-kormány nem ismerte el törvényesnek, ezért

98 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

99 MOL XIX-K-7-1 13. doboz

100 MOL XIX-K-7-1 4. doboz

is adott ki saját felszámoló rendeletet. A pénzmegtakarításnál azonban mégis felhasználták azt a rendeletet, amelyet egyébként nem ismertek el. Egy dátum és aláírás nélküli, de vélhetően 1957 közepén keletkezett feljegyzés 105 emberről ír, akik még mindig nem fizettek vissza 11 735 Ft „ellenforradalmi előleget”.¹⁰¹ Egy 1957. októberi irat pedig arról tanúskodik, hogy a Somogy megyei begyűjtési hivatalok dolgozóinak 1956. október 24–29. között a megyei tanács VB által kiutalt 102 820 Ft jutalmat visszakövetelték.¹⁰²

Végezetül lássunk még egy, kissé komikus példát arra, hogyan próbáltak pénzt szerezni. 1956. október 23-án a Bp. 4. számú postahivatalban feladtak 3 csomagot a ceglédi, monori és váci városi begyűjtési hivatalba, valamint 2 másikat a monori és a váci járási begyűjtési hivatalba. A csomagok eltűntek, hiszen forradalmak idején általában nem továbbít a posta. Ennek ellenére 1957 márciusában egy abszolút komoly levélben Szilágyi Pál, a Begyűjtési Minisztérium felszámoló biztosa a Postától 800 Ft kártérítést követelt, amelyet az Élelmezési Minisztériumba kért átutalni, a Begyűjtési Minisztériumot Felszámoló Csoport költségeire. A Posta természetesen elutasította a komolytalan kérést.¹⁰³

Az egész országot átszövő begyűjtési hálózat nem csupán anyagi jellegű veszteségeket szenvedett, hanem emberieket is. A félreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy tudomásunk szerint senki sem halt meg a forradalom idején a begyűjtési apparátus munkatársai közül. Összesen egy olyan esetet ismerünk, amikor minisztériumi dolgozó valamilyen fegyveres összecsapásba keveredett. Balogh Gyula minisztériumi főelőadó 1956. október 25-én éppen a Begyűjtési Minisztérium Széchenyi rakparti épületéből tartott hazafelé, amikor a Kossuth térré érve „lövés általi borda-, medence- és lábsérülést szenvedett.” Valószínűleg a hírhedt Parlament előtti sortűz idején járt arra, bár ezt óvatosan kikerüli a jelentés. A sebesült tisztviselő baleseti járadékot kért, amit csak azután kapott a Pest Megyei SZTK-tól, hogy a Begyűjtési Minisztériumból igazolták őt. Már mint azt: „Nem feltételezhető, hogy aktívan részt vett volna az ellenforradalomban.”¹⁰⁴

Az embervesztesség természetesen abból származott, hogy jó néhányan emigráltak, akkori kifejezéssel élve disszidáltak a forradalmat követően a minisztérium állományából. Erre vonatkozó adatokkal 1957 januárjából rendelkezünk,¹⁰⁵ amikor felmérték, hogy az egyes főosztályokon hány ember maradt a „disszidálásokat” és a racionalizálásokat követően. Általában minden főosztályról vagy igazgatóságról távozott 1-2 ember, kivéve a Szállítási Főosztályt és a Terményfor-

101 Uo.

102 MOL XIX-K-7-1 4. doboz

103 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

104 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

105 MOL XIX-K-7-1 22. doboz

galmi és Raktározási Főigazgatóságot, ahonnan 4-4 fő ment külföldre. Összesen 15 hagyták így el a minisztériumot. Mivel egy megszűnőben lévő minisztériumot hagytak el, így azon kevés munkahely egyike volt a begyűjtési tárca, ahol nem jelentett gondot az eltávozók pótlása, hiszen az ottmaradtak nagy részét is hamarosan elbocsátották.

*A forradalom leverésétől a minisztérium megszűntéig
1956. november 4.–december 31.*

A november 4-i szovjet katonai beavatkozást követően a beszolgáltatás kérdésében igen hamar tisztázta álláspontját a Kádár-kormány. Az első törvényerejű rendelet, amely az új hatalom nevéhez fűződik újra megerősítette a kötelező beszolgáltatás eltörlését, sőt visszamenőleges hatállyal szabályozta a kérdést. Ez a szabályozás alig öt nappal a Kádár-kormányzat Budapestre érkezését követően, 1956. november 12-én látott napvilágot.¹⁰⁶ Ebben eltörölték a begyűjtésről és annak végrehajtásáról szóló aktuális jogszabályokat (1953. évi 27. és 1956. évi 18. sz. tvr.), valamint a sertés, marha, borjú és juh levágására és forgalmára, illetve a sertésvágás utáni kötelező zsírbeadásra vonatkozó rendelkezést. (2/1955 (II.10.) sz. Begyűjtési Miniszteri rendelet). A rendelet kimondta, hogy 1956. október 25-től kell alkalmazni, és eltörölte a beadási hátralékokat is. A szabályozás célja ketős volt. Egyrészt jogi szinten is demonstrálták azt, hogy a Kádár-kormány nem vállal jogfolytonosságot a Rákosi-rendszerrel, hiszen az egyik leggyűlöltebb intézményét nem tartja fenn. Másrészt a rendelet azt is igazolni akarta, hogy a Kádár-kormány a forradalommal sem vállal jogfolytonosságot, mivel nincs utalás az október 31-i eltörlő rendelkezésre, hanem saját intézkedésként igyekszik feltüntetni a beadás felszámolását. Nem véletlen, hogy éppen október 25-e, Kádár első titkárrá választása lett a visszamenőleges megszüntetés első napja. Ezzel is azt sugallták, hogy ez legitim lépés volt, de sem az előtte, sem az utána történtek nem. Ezért nem október 23-a vagy 31-e lett az eltörlés napja, bár a november 12-i szabályozás tartalmilag tökéletesen megegyezett Gyenes Antal rádióbeli nyilatkozatával. Kádárék a parasztság rokonszenvét próbálták elnyerni, elég felemás módon. Hiszen feltehetően egyetértéssel nyugtázták a parasztemberek, hogy a begyűjtés nem tér vissza az új hatalommal, de mindenki tudta, hogy azt a forradalom söpörte el.

106 *Az 1956. évi 21. számú törvényerejű rendelet a mezőgazdasági termények és termékek kötelező beadásának megszüntetéséről.* TÖRVÉNYEK, 1957. 62.

Ugyanezen a napon állították fel a „dolgozóknak élelmisszerrel, tüzelőanyag- gal és más közszükségleti cikkel való zavartalan ellátása” ellátása céljából a Köz- ellátási Kormánybizottságot.¹⁰⁷ Ennek elnöke Nyers Rezső lett, tagjai pedig Kovács Imre, Pongrácz Kálmán, Sággy Vilmos és Tausz János. Vagyis nem lett a bi- zottság tagja Gyenes Antal, aki Bölöny József szerint a „Begyűjtési Minisztérium vezetője” volt, egészen december 31-ig.¹⁰⁸ Mivel a szerző nem jelölte meg, hogy milyen forrás alapján állítja ezt, így nem zárható ki, hogy papíron valóban Gyenes maradt a minisztérium első embere. A valóságban azonban Sággy Vilmos vitte az ügyeket, a végső szót pedig, mint közellátási kormánybiztos Nyers Rezső mondta ki. Ezt támasztja alá az is, hogy Sággy többször is egyes szám első sze- mélyt használt, amikor a begyűjtést felszámoló rendeletekről beszélt.¹⁰⁹ Emel- lett árulkodó egy 1956. december 4-én kelt levél, amelyben Sággy felettesétől, Nyers Rezsőtől kért engedélyt arra, hogy az elbocsátott begyűjtési dolgozóknak 4 millió Ft téli segélyt kifizessen.¹¹⁰ A források hiánya is arra utal, hogy Gyenes Antal aligha szólta bele az ügyek intézésébe, mivel egyetlen utasítást vagy egyéb hivatalos dokumentumot nem sikerült fellelnünk a minisztérium 1956 novem- ber-decemberi iratanyagában, amelyet ő szignált volna. Ezek alapján kijelent- hetjük, hogy a Begyűjtési Minisztériumot a végleges felszámolásig Sággy Vilmos vezette, mégha hivatalosan nem is nevezték ki miniszternek.

Sággy mindvégig, mint a Közellátási Kormánybizottság tagja adta ki intéz- kedéseit. Az elsőt mindjárt november 13-án, vagyis a begyűjtés újbóli megszün- tetése után egy nappal. Ez az 5/1956. számú begyűjtési miniszteri rendelet intéz- kedett, hogy azonnali hatállyal, de legkésőbb november 20-ig mondjanak fel a községi és a városi begyűjtési dolgozóknak. Ez azonban nem vonatkozik a me- gyei, a járási és a megyei jogú városok begyűjtési hivatalainak munkatársaira. A jogszabály kimondta azt is, hogy a megszűnő hivatalok az illetékes tanács VB elnökének adják át ingóságaikat és a közlekedési eszközeiket, valamint teljes iratanyagukat.¹¹¹ A felszámolás első hulláma 5646 embert érintett, ugyanis no- vember 1-jén még 7207 embert dolgozott országsszerte a begyűjtési hivatalok- ban, és az a létszám november 20-ra 1561 főre csökkent.¹¹² A felszámolás tehát gyorsan és körültekintés nélkül indult meg, mivel az elbocsátott dolgozók, akik közül amúgy sem tartozott mindenki az adott falu vagy város legnépesebb

107 3/1956 (XI.12.) számú kormányrendelet. TÖRVÉNYEK, 1957. 191.

108 BÖLÖNY, 1978. 236.

109 Például 1956. december 4-én kelt utasításában, melyet a megyei begyűjtési hivatalok vezetőinek küldött. MOL XIX-K-7-1 22. doboz

110 MOL XIX-K-7-1 22. doboz

111 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

112 MOL XIX-K-7-1 11. doboz

emberei közé, egyik napról a másikra kereset nélkül maradtak, mivel az elhelyezésükről nem gondoskodtak. Tömegével érkeztek főként 1957 tavaszán a felszámoló csoporthoz a panaszos levelek az állás megszűnte miatt, de ezeket sorba visszautasították, és kinek-kinek egyéni szerencséjére bízták megélhetése biztosítását. Persze nyilvánvaló az is, hogy 1956 november közepén az utolsó szempont volt a kormány számára, hogy a hirtelen elbocsátott 5600 begyűjtési dolgozó miből fog megélni.

Mindenesetre az elbocsátottak részéről jelentkező erőteljes tiltakozás is szerepet játszhatott abban, hogy 1956. december 4-én téli segély folyósításáról döntött Sággy és Nyers.¹¹³ Nem minden elbocsátott kapott, csak meghatározott részüket, bár az nem derült ki pontosan az iratokból, hogy milyen szempontok alapján választották ki a segélyben részesülőket. 1956. december 12-én készült az a kimutatás, valószínűleg Sággy Vilmos számára, amiből megyékre lebontva megtudhatjuk, hogy hányan és mennyi pénzt igényeltek.¹¹⁴ Összesen 4015-en kértek ebből a segélyből, összesen 5 281 600 Ft-ot. Vagyis átlagban kb. 1315 Ft jutott volna egy-egy igénylőre. Azt ugyanis nem tudjuk, hogy végül hányan részesültek ebben a támogatásban, mivel a kért összeg jóval túllépte az erre előirányzott 4 millió Ft-os keretet. Mindenesetre ezzel a segélyakcióval valamelyest enyhítették azt a felháborodást, melyet az egyik napról a másikra történő elbocsátás váltott ki a begyűjtési dolgozók körében.

A begyűjtési rendszer felszámolásának következő lépésére 1956. december 27-én került sor. Ekkor bocsátotta ki Sággy Vilmos 51/1956. számú géptávíró utasítását, amelyben elrendelte a megmaradt begyűjtési dolgozók (a járási, megyei jogú városi és megyei hivatalok munkatársai) elbocsátását, december 31-i hatállyal.¹¹⁵ Csupán egy 104 fős törzsállomány megtartását írta elő, vagyis további 1457 dolgozót bocsátottak ekkor el. Az utasítás szoros összefüggésben van az ugyancsak ebben az időszakban kiadott 1956. évi 33. számú törvényerejű rendelettel, amely megszüntette az immár feladat nélkül maradt Begyűjtési Minisztériumot, több más tárccával egyetemben.¹¹⁶ Ez az elbocsátás kevesebb embert érintett, másrészt jobban előkészítették, mivel az elküldött dolgozók közül nem mindenki maradt munka nélkül, hanem részben terményforgalmi vállalatoknál, részben különféle adminisztratív munkakörökben helyezkedtek el. Az első felszámolási hullám hibáiból tanulva felmérték, hogy megyénként hány fő maradt 1956. november 24-ére, ugyanis ekkorra ért véget a megszűntetés első lépcsője. Azt

113 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

114 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

115 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

116 TÖRVÉNYEK, 1957. 68.

összesítő jegyzék a céllal készült,¹¹⁷ hogy a második körben elbocsátandókat elhelyezzék, de nem tudjuk mennyit segített az ebben.

Az év végére tehát a valóságban is megszűnt a beszoigáltatási rendszer, hiszen eltűntek a begyűjtési hivatalok, és csupán a mérlegkészítés–ellenőrzés, valamint technikai teendők voltak hátra. Azt nem tudjuk megállapítani, hogyan reagált a parasztság arra, hogy a valóságban is eltűntek a hivatalok, hiszen erre vonatkozó forrásokat nem ismerünk. Feltehető azonban, hogy a beszoigáltatási rendszer intézményeinek eltüntetése nem változtatott sokat a Kádár-kormány megítélésén, mivel a beadás már a forradalom napjaiban leállt és később sem indult újra. Vagyis a begyűjtési hivatalok felszámolása nem járult hozzá közvetlenül a kormány konszolidálásához. Inkább az a politikai döntés éreztette közvetett hatását, hogy az új kormányzat – látva a beszoigáltatás tarthatatlanságát –, azonos álláspontra helyezkedett Nagy Imre első kormányával, és nem visszahozta azt, hanem egy jogszabállyal is megerősítette megszűnését.¹¹⁸

A felszámolás második szakasza a végső megszűnésig 1957. január 1.–1958. január 22.

Az országos begyűjtési rendszerrel párhuzamosan felszámolták a minisztérium apparátusát is. Ennek csúcslétszáma 794 fő volt, 1954. január 1-jén. Ez egy átszervezés kapcsán 602 főre csökkent 1954. április 1-re, és még 1956 januárjában is 539 ember dolgozott a minisztériumban.¹¹⁹ A minisztérium megszűnését követően csupán 35-en maradtak meg az óriási létszámú apparátusból, ők az Élelmezésügyi Minisztérium Begyűjtési Minisztériumot Felszámoló Csoportjában dolgoztak tovább.¹²⁰

1957. január 23-án bocsátotta ki Sággy Vilmos utolsó rendelkezését, mellyel a vidéki begyűjtési hivatalokat véglegesen felszámolta. A 7./1957. számú utasítás a megmaradt 104 ember közül 64-nek¹²¹ elbocsátását február 1-vel, a maradék 40-ét pedig február 28-cal írta elő. Utolsó feladatuk az volt, hogy 1957. február 28-i fordulónappal felszámolási mérleget készítsenek, amely tartalmazza a szokásos adatokon túl az eszközök átadására vonatkozó adatokat is. Ezeket a jegy-

117 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

118 Formailag a Kádár-kormány törölte el a beszoigáltatást, hiszen a forradalom alatt nem volt idő a konkrét jogalkotásra.

119 MOL XIX-K-7-1 8. doboz

120 MOL XIX-K-7-1 4. doboz Szilágyi Pál jelentése Sággy Vilmos miniszterhelyettesnek. 1957. február 25.

121 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

zőkönyveket az illetékes megyei tanács VB pénzügyi osztályának kellett átadni.¹²² A felszámolás azonban csak papíron ment ennyire simán, hiszen a megyei hivataloknál több gond is akadt. Több megyében szétszóródott, illetve részben megsemmisült az irattári anyag, több hónapra kellett visszamenni, hogy valamennyire pontos mérleget készítsenek. Borsod és Bács-Kiskun megyében még 1957 szeptemberében is az irattár rendezésénél tartottak.¹²³ Veszprém megyében pedig megsemmisült a nyilvántartási anyag nagy része, így csak utólag kellett rekonstruálni a mérleget.¹²⁴ De nem csupán a dokumentumok rendezetlensége vagy hiánya okozott gondot, hanem az apparátus felkészületlensége is.

A felszámolásról készített összefoglaló szerint: „A kislétszámú, elbocsátásukat váró megyei pénzügyi csoportok alig bírtak megbirkózni a felmondási járandóságok számfelítésével és az egymásnak ellentmondó számtalan bérügyi intézkedés végrehajtásával.”¹²⁵ A káosz nagyságát jelzi, hogy 700 elszámolással kapcsolatos panasz érkezett a minisztériumba, amelyek többségét jogosnak minősítették. Ezért a vártnál későbbre tolódott a minisztérium felszámolásának vége és a felszámoló csoport tevékenységét az év végéig meghosszabbították.¹²⁶ A tapasztalt nehézségek miatt a felszámoló csoport 1957 májusától kezdve minden megyére kiterjedő revizori vizsgálatot tartott.

Az augusztusig elhúzódó ellenőrzés szempontjait Szilágyi Pál, a Begyűjtési Minisztériumot Felszámoló Csoport vezetője tette közzé 85./1957. számú utasításában. A rendelkezés szerint a vizsgálat során az 1956. október 23-tól a hivatal megszűntéig tartó időszakot kell számba venni. Ellenőrizni kell a javadalmatszámla egyenlegét, a leltárt, azt, hogy kifizették-e a dolgozókat, fel kell mérni a kintlévőségeket és ki kell vizsgálni a panaszokat.¹²⁷ A revizori vizsgálatok igen alaposak voltak, külön kitértek az „ellenforradalmi kár” elnevezésű kategóriára, mivel ha hiányzott valami, akkor a hivatalok egyszerűen ezzel a címkével intézték el. A vizsgálatok aprólékos voltára jellemző az alábbi példa. Baranya megyében nem tudtak elszámolni 1 db esőköpenyről. A vizsgálat kiderítette, hogy a homorúdi községi begyűjtési hivatalból sodorta el a víz az 1956. márciusi nagy

122 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. Készítette Szilágyi Pál 1958. január 31-én.

123 MOL XIX-K-7-1 3. doboz

124 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. Készítette Szilágyi Pál 1958. január 31-én.

125 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. Készítette Szilágyi Pál 1958. január 31-én.

126 Uo.

127 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Vizsgálati szempontok a volt megyei begyűjtési hivatalok felszámolásának általános helyszíni ellenőrzéséhez*.

áradás alkalmával.¹²⁸ A revizorok ehhez hasonló hiányokat, valamint a számfejtésben keletkezett a sietségből és a kapkodásból adódó hibákat tártak fel. Az egyes megyék végső összegzései két méretes dobozt töltöttek meg a levéltárban.¹²⁹ Az esetleges hiányokat – némi jóhiszeműséggel eljárva – igyekeztek pótolni. Így például Szendrő Károlytól, a Baranya Megyei Begyűjtési Hivatal egykori vezetőjétől a neki küldött felszólításban 4776 Ft-ot kértek, ha „megtartja” a nála lévő irodai bútorokat, ha pedig nem, akkor is fizessen be 1276 Ft szolgálati költséget.¹³⁰ A hivatalvezető megbánta azt, hogy magánál felejtette a bútorokat, mivel még 1958. májusában is levelezett a kérdéses ügyben.

A minisztérium felszámolása tehát lassan haladt, és bár 1957. július 9-i, Sággy miniszterhelyettesnek írott levelében¹³¹ Szilágyi Pál felszámolóbiztos augusztus 1-re ígérte a zárómérleget, de az mégsem készült el ekkorra. Sőt 1957. szeptember 30-i jelentésében kérte saját maga és Selmeczi Géza főosztályvezető szerződésének az év végéig történő meghosszabbítását, hogy el tudják készíteni a végső mérleget.¹³² Hosszú huzavonát követően 1957. november 5-én nyújtották be a Begyűjtési Minisztérium zárómérlegét a Pénzügyminisztériumnak, amelyet az elfogadott. Egyben kérte az Élelmezésügyi Minisztérium Költségvetési Osztályát, hogy vegye át a folyó ügyeket. Így a kintlévőségek behajtását, a volt begyűjtési dolgozók igazolási kérelmeit és az egykori begyűjtési hivatalokkal kapcsolatban felmerülő panaszos ügyeket.¹³³ A zárómérleg elkészítésével véget ért a felszámoló csoport tevékenysége és 1957. december 31-nyel hivatalosan is megszűnt. Vezetőjét, Szilágyi Pált 1958. január 22-én mentették fel felszámoló biztosi posztjáról.¹³⁴ Ezzel véglegesen pont került egy hosszú folyamatra, és nem volt több semmi nyoma a begyűjtési rendszernek, amelyet a forradalom rendített meg visszavonhatatlanul.

128 MOL XIX-K-7-1 47. doboz Baranya megye

129 MOL XIX-K-7-1 47–48. doboz

130 MOL XIX-K-7-1 47. doboz Baranya megye

131 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

132 MOL XIX-K-7-1 3. doboz

133 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – Szilágyi Pál 1956. december 27-i jelentése Sággy Vilmos miniszterhelyettesnek.

134 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – Tímár Mátyás 1958. január 22-i levele

A felhasznált irodalom jegyzéke

Levéltári források

A Magyar Országos Levéltárban XIX-K-7 jelzet alatt találjuk a Begyűjtési Minisztérium iratanyagát. Ebből a Felszámolási Csoport iratait használtam fel, jelzeteik a következők: XIX-K-7-1 3., 4., 8., 11., 13., 14., 22., 44., 47., 48. és 56. doboz

Gyenes Antal-interjú. OHA = *Gyenes Antal-interjú*. Készítette HEGEDŰS István 1986-ban. 1956-os Intézet, Oral History Archívum. 23. szám

Forráskiadványok

A FORRADALOM HANGJA = *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9.* Összeáll., utószó VARGA László, szerk. és előszó KENEDI János. Budapest, 1989.

HEGEDŰS

1989 HEGEDŰS András: *Élet egy eszme árnyékában*. Budapest, 1989.
(A beszélgetéseket Zsille Zoltán készítette)

HISTÓRIA

1989 A kormány és a párt vezető szerveinek dokumentumaiból. 1956. október 23–november 4. Közzéteszi GLATZ Ferenc. In: *História*, 1989. 4–5. sz. 25–53.

IZSÁK – SZABÓ

1989 *1956 a sajtó tükrében*. Összeállította és szerkesztette: IZSÁK Lajos – SZABÓ József. Budapest, 1989.

IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ

1996 *1956 vidéki sajtója*. Összeállította és szerkesztette: IZSÁK Lajos – SZABÓ József – SZABÓ Róbert. Budapest, 1996.

TÖRVÉNYEK

1952 *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1952*. Budapest, 1953.
1957 *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956*. Budapest, 1957.

Sajtó

Szabad Föld jubileumi melléklet, 1995. augusztus 29. Beszélgetés Gyenes Antallal.

Szakirodalom

BÖLÖNY

1978 BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848–1975*. Budapest, 1978.

ERDMANN

1988 ERDMANN Gyula: A beszolgáltatási rendszer (1945–1956). In: *Tanulmányok a szocialista mezőgazdaság kialakulásáról*. Szerk.: ORBÁN Sándor – PÖLÖSKEI Ferenc. Budapest, 1988.

A FORRADALOM KRONOLÓGIÁJA

1990 1956. *A forradalom kronológiája és bibliográfiája*. Írta HEGEDŰS B. András – KOZÁK Gyula et alii. Szerk. VARGA László.

GYENES

1945 GYENES Antal: *Terménybeszolgáltatás és mezőgazdasági munkabér*. Budapest, 1945.

RAINER

1996 RAINER M. János: *Nagy Imre 1896–1953*. Budapest, 1996.

1999 RAINER M. János: *Nagy Imre 1953–1958*. Budapest, 1999.

Szentesi Renáta
**Az 1956-os magyar forradalom
fogadtatása a semleges Ausztriában**

I. Előszó

Az 1956-os magyar forradalom és a nemzetközi politika összefüggése, valamint a forradalom különböző államokra gyakorolt hatása gyakori kutatási területnek számít, különösen 1989 – a magyarországi rendszerváltás – óta, amikortól a levéltárak addig zárolt forrásanyagai fokozatosan hozzáférhetővé váltak, továbbá lehetőség nyílt a külföldi levéltárakban végzendő kutatásokra, és az így elért eredmények publikálására is.

Az 1956-os forradalom Ausztriára gyakorolt hatásáról Magyarországon még nem készült minden részterületre kiterő, összefoglaló mű. A témával kapcsolatban idehaza Soós Katalin tette közzé a legtöbb publikációt, amelyek elsősorban az osztrák politikai pártok és az osztrák szövetségi kormány magyarországi eseményekkel kapcsolatos reakcióival, illetve a menekültüggyel foglalkoztak. 1999-ben megjelent könyvében kibővítette eddig megjelent kutatásainak eredményeit az osztrák ENSZ-delegáció magyar ügyvel kapcsolatosságával kapcsolatban.¹ Bár az utóbbi mű összefoglaló szándékkal készült, nem foglalkozik a sajtó és a magánszemélyek reakcióival részletesen, így e téma bemutatására nagyobb hangsúlyt helyezek.

A menekültügyet hazánkban Cseresnyés Ferenc, míg osztrák részről Friedrich Kern és Eduard Stanek is vizsgálta. Gecsényi Lajos osztrák levéltári anyagokból készített válogatást, Kiss Zoltán pedig katonai szempontból vizsgálta az eseményeket. Osztrák részről Rainer Eger összefoglaló műve a nemzetközi összefüggések – főleg az USA és a Szovjetunió külpolitikájának – fényében tárgyalja az eseményeket. Peter Haslinger az osztrák–magyar kapcsolatokkal foglalkozik. Manfred Rauchensteiner a határvédelmi kérdések mellett az osztrák semlegeség vizsgálatára is hangsúlyt helyez.²

Dolgozatomban az Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Magyarországgal kapcsolatos külügyi iratait alapul véve, a korabeli osztrák lapokat és az MTI jelentéseit

1 Soós, 1993. 47–59.; Soós, 1996. 5–23.; Soós, 1997. 31–38.; Soós, 1998. 1019–1049.; Soós, 1999.

2 Az említett szerzők főbb munkái: CSERESNYÉS, 1998.; KERN, 1959.; STANEK, 1985.; GECSÉNYI, 1995.; GECSÉNYI, 1996a.; GECSÉNYI, 1996b.; KISS, 1997.; EGER, 1981.; HASLINGER, 1996a.; RAUCHENSTEINER, 1986.

felhasználva, valamint az eddigi – 2000 márciusáig publikált – kutatások eredményeit figyelembe véve mutatom be, hogy Ausztria miként reagált a magyar forradalom kitörésére, az azt követő eseményekre, milyen intézkedéseket hozott az Osztrák Szövetségi Kormány e napokban. Kitérek a sajtó, a különböző szervezetek és magánszemélyek reakcióira, arra, hogyan értékelte a Szovjetunió és Magyarország Ausztria forradalom alatti magatartását, végül az események Ausztria semlegességi politikájára gyakorolt hatását mutatom be. Dolgozatomban nem részletezem a magyarországi eseményeket, erre csak ott térek ki, ahol azt szükségesnek tartom az osztrák események megértéséhez. A témát főleg a semleges Ausztria nézőpontjából közelítem meg.

II. Bevezető

A szuverenitását 1955-ben hivatalosan visszanyerő, és örökös semlegességét 1955. október 26-án deklaráló – ezzel Magyarország számára is modellként szolgáló – Ausztria számára, az államszerződés megkötése óta, az első krízist és erőpróbát az 1956-os magyar forradalom jelentette, mind politikai, katonai, mind anyagi és erkölcsi szempontból. Az osztrák vezető köröknek úgy kellett állást foglalniuk a kérdésben, hogy Ausztria nehezen visszaszerzett és elismert függetlensége ne kerüljön újra veszélybe, mindamelllett hűek maradhassanak a Julius Raab, osztrák kancellár által, 1955. október 26-án megfogalmazott elvhez: *„A semlegesség csak az államot kötelezi, nem pedig az egyes állampolgárokat, akiknek joguk van a véleménynyilvánítás szabadságához.”*³

Ez a semlegességfelfogás, amely a magyar forradalom hatására is kezdett pontosabban megfogalmazódni, tükröződött az osztrák lakosság magatartásában is: szimpátiájukat kinyilvánítva, élen jártak a humanitárius segítségnyújtásban. Az Osztrák Szövetségi Kormány segélyakciókat szervezett a szabadságharcosok számára, emellett menekültjogot biztosított a Magyarországról érkező menekültek számára, akiknek ellátásáról és egy részük más befogadó országokba juttatásáról is gondoskodott. Ezen kívül (még október 28-án) felhívást intézett a Szovjetunióhoz, felszólította, hogy csapatait vonja ki Magyarországról. A forradalom leverése után Ausztria közbenjárására került a „magyar ügy” évről-évre az ENSZ Közgyűlésének napirendjére.

Különösen ez utóbbi érintette érzékenyen az Ausztria által sokáig el nem ismert Kádár-kormányt – amely egyébként egyértelműen negatívnak bélyegezte az osztrák magatartást a forradalom alatt és után. E megítélést olvashatjuk a

3 A kancellár beszédéből idéz: HASLINGER, 1996a. 240.

rendszer váltás előtt megjelenő, a vizsgált témával foglalkozó szakirodalom nagy részében: „*Ausztria az 1956-os ellenforradalom idején és az azt közvetlenül követő időszakban magát a 'nyugati világ' részeként tekintve nemzetközi fórumokon és a bilaterális viszonyban egyaránt lényegében a magyar konszolidációt nem segítve ténykedett.*”⁴

A fő vádpont Ausztriával szemben semlegességének megsértése volt. A Kádár-kormány főként a belügyekbe való beavatkozással vádolta az osztrák államot, valamint a forradalmároknak nyújtott anyagi és erkölcsi támogatása miatt ítélte el.⁵ A Szovjetunió és a keleti blokk többi országa semlegességének megsértésével vádolta Ausztriát.

Magyar részről hivatalosan hosszú ideig nem mondtak köszönetet Ausztria segítségnyújtásáért, mivel az 1955 óta fokozatosan javuló hivatalos viszony a forradalom miatt teljesen megromlott, és csak a 60-as évek elejétől indult meg a közeledés a két ország vezető körei között. A két ország bel- és külpolitikai eseményei kölcsönösen hatást gyakoroltak egymásra a tárgyalt időszakban, különösen 1955–56-ban, amit munkámban szeretnék hangsúlyozni.

III. Az osztrák–magyar külügyi kapcsolatok és a nemzetközi helyzet

1. 1945–1955

A második világháború után alapvető változások következtek be az európai erőviszonyokban. A Szovjetunió világpolitikai súlya megnövekedett, amit az is tükröz, hogy a Németországot és Ausztriát megszálló négy ország egyike volt. A szövetségesek megegyezése szerint Burgenlandot, Alsó-Ausztriát és Felső-Ausztria Dunától északra eső részét megszállták. Bécsset is négy övezetre osztották. Az európai változások másik fő összetevője, hogy az USA is megjelent a kontinensen – szintén megszálló hatalomként. E két államon kívül Ausztriában még brit és francia csapatok is állomásoztak.

Osztrák szempontból kedvező volt, hogy az ország területi integritását nem kérdőjelezték meg, Ausztria nemzetközi kapcsolatokba történő beillesztése azonban a nemzetközi viszonyok – azon belül is elsősorban a szovjet–amerikai kapcsolatok – alakulásának jegyében vette kezdetét (emellett szorosan összekapcsolódott a német kérdéssel). Ausztria külpolitikai kérdései közül a legfontosabb a négy megszálló nagyhatalommal fennálló viszony rendezése, valamint az ország területén állomásozó külföldi csapatok kivonásának mielőbbi elérése volt. A többi

4 HAJDÚ, 1996. 13.

5 A témával kapcsolatban többek között ld.: SZIRTES, 1981. 91.

államhoz, illetve a szomszédos országokhoz fűződő viszony alakulása csak az elsődleges célok megoldása után kerülhetett előtérbe.

Ausztria és Magyarország kapcsolatát illetően is bőven akadt tennivaló. Az 1945 után megoldandó problémák legfontosabbika a kincstári javak rendezésének kérdése volt, emellett meg kellett oldani az Ausztria területére menekült sok tízezer magyar katonai és polgári menekült kérdését.⁶

A vagyontárgyak visszaszármatztatása körüli ügyekben már 1945 nyarán és kora őszén történtek kapcsolatfelvételi kísérletek a Bécsben tartózkodó, egykori külügyi tisztviselők és az osztrák hatóságok között.⁷ 1945 augusztusában megkötötték az első kereskedelmi (kompenzációs) szerződést, amelyet 1946 decemberében egy árucere-megállapodás követett. 1946 februárjában a nagyhatalmak képviselőiből álló ausztriai Szövetségi Tanács hozzájárulásával sor kerülhetett a politikai képviseletek felállítására Bécsben és Budapesten.⁸

1947. január 18-án a két ország formálisan is felvette a hivatalos kapcsolatot, majd 1947. november 15-én, a magyar békeszerződés hatályba lépése után a képviseleteket követségi szintre emelték.⁹

Ennek ellenére „a két ország belpolitikai életében mindinkább felszínre kerülő eltérések voltak a meghatározók”.¹⁰ Az 1950-es évek elejére a két ország közti kapcsolat a nyílpontra süllyedt, ami leginkább a nyugati határ aknazárának kiépítésében nyilvánult meg.¹¹

A közeledés 1953-tól indult meg – jórészt a nemzetközi helyzet függvényében. Az USA külpolitikai koncepciója az 1953. január 21-én hivatalba lépő Eisenhower-kormány és a John Foster Dulles külügyminiszter neve által fémjelzett, ún. „enyhülési politika” volt. Sztálin 1953. március 5-i halálát követően, majd a kelet-berlini felkelés leverése után szovjet részről is kívánatos volt a nemzetközi hidegháborús feszültség csökkentése, különösen a gazdasági helyzetet figyelembe véve. Az enyhülés első jele az 1954-es genfi nagyhatalmi külügyminiszteri értekezlet kompromisszumos megoldása volt.

1954-től az osztrák–magyar viszony is javult: az év végétől a magyar politikusok egyre többet utaltak beszédeikben a jószomszédi kapcsolat kialakításának szükségességére.¹² 1955 februárjában az osztrák külügyminisztérium a külügyi

6 GECSENYI, 1998. 78.

7 Uo.

8 Uo.

9 SZIRTES, 1981. 91.

10 GECSENYI, 1998. 78. – Ausztria és Magyarország 1945 és 1953 közötti viszonyáról, illetve a két ország „elhidegülésének” okairól részletesen ld. uo.

11 Uo. 79.

12 Uo. 79.

ügyekben tapasztalt addigi belgrádi nagykövetet, Karl Brauniast¹³ állította budapesti követségének élére, aki az első Nagy Imre-kormány működése alatt látott munkához. Leopold Figl osztrák külügyminiszternek küldött beszámolóiban rendszeresen ismertette a magyar belpolitikai helyzetet, így Rákosi Mátyás április 3-i beszédét is, aki a két ország közötti viszony normalizálódásának szükségességéről is szólt.¹⁴ A közeledési szándék oka, hogy Rákosi számára a szovjet vezetés álláspontja volt az irányadó, nem utolsósorban azért, mert így könnyebben tarthatta meg befolyásos helyzetét. A szovjet követ, Jurij Andropov javaslatot tett a magyar vezetésnek, hogy tegye intenzívebbé kapcsolatát Ausztriával, emellett a csehszlovák vezetés részéről is történtek hasonló kezdeményezések.¹⁵ Az 1955 előtti közvetlen események tehát a két ország viszonyának normalizálódása felé mutattak. Ennek fontos állomása volt az Osztrák Államszerződés.

Az Osztrák Államszerződés 1955. május 15-i aláírása¹⁶ – amelyet hosszas tárgyalások előztek meg Ausztria, a Szovjetunió és a többi volt szövetségesek között – csúcspontja volt azon szovjet lépéseknek, amelyek arra engedtek következtetni, hogy a Szovjetunió a nemzetközi életben a „békés egymás mellett élés” elvét követő külpolitikai koncepciójával a nyugat-keleti kapcsolatok összekötőjeként szeretne feltűnni. Erre utalt többek között a Jugoszlávia felé nyitás Hruscsov belgrádi látogatásával, a Szovjetunió részvétele a genfi csúcs- és külügyminiszteri konferencián, a szovjet csapatok kivonása Finnországból, illetve az NSZK-val történő diplomáciai kapcsolatfelvétel. A szovjet vezetés fő célja Közép- és Kelet-Európában persze az volt, hogy stabilizálja befolyási övezetét a térségben. Ehhez szolgált előfeltételül, hogy Ausztria semmiképp se csatlakozzék hivatalosan a „Nyugathoz”. A propaganda szempontjából is határos volt, hogy az „engedékeny” Szovjetunió kivonja csapatait Ausztriából.

Emellett azonban a megszerzett közép-európai pozíciók biztosítására 1955. május 14-én létrehozta a Varsói Szerződést, amely szorosan kapcsolódott az

13 Karl Braunias jogász és hivatásos diplomata volt. 1950 és 1955 között Belgrádban, 1955 februárja és 1956 márciusa között Budapesten osztrák nagykövet. 1956-tól a külügyminisztérium kulturális osztályának vezetője volt.

14 Az osztrák követ beszámolóit ld. GECSÉNYI, 1995. 31.

15 HEINRICH, Hans-Georg: Die Entwicklung der österreichisch-ungarischen Beziehungen. In: MLYNAR, 1985. 21.

16 Az okmányt a bécsi Belvedere kastély márványtermében írta alá Leopold Figl osztrák miniszterelnök és az Ausztriát megszálló négy nagyhatalom külügyminiszterei: Dulles, Molotov, MacMillan, Pinay. Az államszerződés 9 részből – ezen belül 38 cikkelyből – 2 függelékkel, és 5 jegyzékkel állt. Elismerték benne a független, demokratikus Ausztria helyreállítását és területi sérthetetlenségét, valamint lefektették az Anschluss tilalmát. Vö. ZÖLLNER, 1998. 406.

Osztrák Államszerződéshez. E szövetségi rendszer legalizálta a szovjet haderők változatlan jelenlétét Magyarországon (és Romániában is), mivel az Államszerződéssel megszűnt az itteni állomásozás ürügye: az utánpótlási vonalak biztosítása.

Az Államszerződést és az osztrák semlegességet Nyugat-Európa országai, de legfőképpen az USA – Dulles külügyminiszterrel az élen – nem fogadták egyértelmű lelkesedéssel, arra hivatkozva, hogy egy semleges Ausztria vákuumot képez a térségben, hiszen az északi és déli NATO-országok közti közvetlen összeköttetést megszakította. Dulles azon véleményének adott hangot, hogy egy olyan kis állam, mint Ausztria védelme csak egy katonai tömbben (elsősorban a NATO-ra gondolt) való részvétellel biztosítható.¹⁷

1955 június-júliusában a Szovjetuniót követően az USA (mivel nem akart konfliktusba kerülni a Szovjetunióval), Anglia és Franciaország is ratifikálta az Államszerződést, amely július 27-én lépett hatályba. Szeptember 19-én a szovjet csapatok megkezdték a kivonulást Ausztriából, majd miután az utolsó megszálló katona is elhagyta az ország területét, október 26-án az Osztrák Nemzeti Tanács megvitatta a semlegességre vonatkozó törvényjavaslatot, majd szövetségi alkotmányos alaptörvényben deklarálta.¹⁸ Két nappal később Julius Raab „az államszerződés kancellárja”, a semlegességi törvény megszületése alkalmából mondott beszédében a szomszédos országokkal való kapcsolatokra is kitért, hangsúlyozva, hogy állama 1918 óta először van abban a helyzetben, hogy igazán aktív és konstruktív külpolitikát folytasson. Örömmel nyugtázta, hogy – legalábbis véleménye szerint – javulni látszott a viszony Ausztria és Csehszlovákia, illetve Magyarország között.¹⁹

1955. november 9-én az osztrák külügyminiszter, Leopold Figl közzétette, hogy vagyoni tárgyalások kezdődtek Magyarországgal is, magyar részről pedig megállapították, hogy miután Ausztria szuverén állam lett, készek megoldást találni a nyitott kérdésekre.²⁰ November 25-én Magyarország negyedikként – első szocialista államként, és még a nagyhatalmak előtt – hivatalosan is elismerte Ausztria örökös semlegességét.²¹

17 Dulles egyik 1954-es beszédében fejti ezt ki. Idézi: EGER, 1981. 22.

18 *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. Az osztrák köztársaság alkotmányos törvénye, 1955.* 57. számú törvény. 1955. okt. 26.

19 A beszédből idéz: MLYNAR, 1985. 19–20.

20 Uo. 21.

21 HASLINGER, 1996a. 240.

2. Az Osztrák Államszerződés és az osztrák semlegességi törvény hatása

a) Az osztrák bel- és külpolitikára

Az Osztrák Államszerződés megkötésével és a semlegességi törvény életbe lépésével Ausztria olyan külpolitikai helyzetben találta magát, melynek nem voltak korábbi történelmi gyökerei. Mit jelentett semlegesnek lenni az 50-es évek második felének Közép-Európájában? – merült fel a kérdés. Az osztrák semlegesség kapcsán már 1947-ben megemlítette Svájc példáját Karl Renner köztársasági elnök, aki Ausztriának is hasonló szerepet szánt.²² Svájcban azonban ennek megvoltak a tradíciói: az ország már 1815 (a bécsi kongresszus) óta semleges. A kérdés értelmezésében az osztrák politikusok sokáig eltérő állásponton voltak. Egy dolog azonban adott volt: Ausztria külpolitikája az önként vállalt semlegesség keretein – vagyis jogain és kötelességein – belül mozoghat, azaz Ausztria minden rendelkezésére álló eszközzel fenntartja és megőrzi semlegességét, valamint a jövőben nem csatlakozik semmiféle katonai szövetséghez, továbbá nem engedélyezi idegen államoknak, hogy területén katonai támaszpontot létesítsenek.²³

Mivel a semleges államnak kötelessége megvédeni területi integritását és függetlenségét, elkerülhetetlen volt a hadsereg felállításának kérdése, valamint a semlegesség értelmezésével kapcsolatban újabb fogalom merült fel: a fegyveres semlegesség. Szabó János a fegyveres semlegesség státuszát „élvező” államokkal kapcsolatban ezt írja: *„biztonsági helyzetüknek két tényezője van: haderő és külpolitika”*.²⁴ 1955 szeptemberében a honvédelmi törvény alapján megkezdődött az általános hadkötelezettségen alapuló hadsereg felállítása. Más, hasonló nagyságú országokhoz viszonyítva ennek létszáma szerény volt.²⁵

A semleges állam – kötelezettségei mellett – természetesen jogokkal is rendelkezik: polgárai számára biztosítottak a polgári szabadságjogok. Ezért hangsúlyozta Raab korábban említett beszédében, hogy a semlegesség csak az államot kötelezi, nem az egyes polgárt. (Ez a kérdés újra előkerült a magyarországi események kapcsán.)

E definíciók és értelmezések azonban csak elméletben léteztek, gyakorlatba ültetésük – mint az például az '56-os események kapcsán kiderült – a régi kérdések mellett újabb kérdéseket is felvetett. Az első, a semlegességgel is összefüggő

22 Renner 1947-es beszédéből idéz: EGER, 1981. 20.

23 A szövetségi alkotmányos alaptörvény Ausztria örökös semlegességéről: 1955. évi 57. sz. törvény, I cikk, 1.-2. pont. 1955. október 26. In: HALMOSY, 1958.

24 SZABÓ, 1985. 25.

25 ZÖLLNER, 1998. 407.

probléma Ausztria csatlakozása volt az Európa Tanácshoz, ami 1956. februárjában vitát váltott ki az osztrák politikai pártok között.²⁶ A két kormányzópárt, az SPÖ és az ÖVP kezdeti véleménykülönbsége után a kormány végül a csatlakozás mellett döntött, ám e határozatot a KPÖ az osztrák semlegesség megsértéseként értelmezte.²⁷

A kommunistákkal egyidőben a szovjet sajtó is vádaskodni kezdett a semlegesség megsértését illetően: többek között az osztrák légtér amerikai gépek általi megsértése miatt protestált. Állítólag a cseh és a magyar határ közelében propagandaballonokról magyar és cseh nyelvű röplapokat szórta le. Ezekre a vádakra azonban az osztrák vezetés addig nem reagált hivatalosan, míg a bécsi amerikai követ fel nem hívta az eseményekre a kormány figyelmét.²⁸

E külpolitikai hozzáállás is mutatja, hogy Ausztria kormánya nem kívánt szembekerülni sem az amerikai sem a szovjet kormánnyal, hiszen számára a legfontosabb a status quo és a két nagyhatalommal való jó viszony fenntartása volt. Az osztrák külpolitika békére törekvő koncepciójának lényegét talán Dr. Lujo Tončić-Sorinj, néppárti politikai véleménye fejezi ki a legszemléletesebben: „Az osztrák koncepció elsősorban az európai egyensúly fenntartását szolgálja, melynek felborulása mindig katasztrófát jelentett Európa számára. Ausztria nem missziót teljesít, mégis olyan funkciót tölt be, mely történelméből, földrajzi helyzetéből és jelenlegi státuszából adódik.”²⁹ „E semlegesség fogja a jövőben külpolitikánk cselekvéseink irányonalát képezni” – hangsúlyozta 1956. július 4-i kormánynyilatkozatában Julius Raab,³⁰ aki az 1956. május 13-i választások eredménye alapján június 29-én másodsorú is kormánnyt alakított.³¹ A Raab-kormány legfontosabb miniszterei, akiknek nevei az 1956-os magyar események kapcsán is felmerültek: Julius Raab, osztrák szövetségi kancellár; Dr.

26 Ausztria legfontosabb pártjai 1956-ban a következők voltak: *Die Sozialistische Partei Österreich* (SPÖ) – Osztrák Szocialista Párt; *Die Österreichische Volkspartei* (ÖVP) – Osztrák Néppárt; *Die Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) – Osztrák Szabadságpárt; *Die Kommunistische Partei Österreichs* (KPÖ) – Ausztria Kommunista Pártja. Létrejöttükről, programjukról részletesen beszámol: Soós, 1996. 5–23.

27 EGER, 1981. 28.

28 Uo. 28.

29 TONČIĆ-SORINJ, 1967. 13.

30 Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik (A továbbiakban ÖStA AdR). Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten (BMfAA) Sektion II-pol 1956. Österreich 2-4, 391. doboz. 516.271 sz. irat. 1956. július 4. – Az ÖStA ezt a rövidítést használja, azonban a külügyeket a Kancellária Külügyi Osztálya intézte. Következésképp a szerzők nagy része a Bundeskanzleramt für Auswärtige Angelegenheiten (BKA AA) jelölést használja. Dolgozatomban az ÖStA jelzeteit használom.

31 A választásokon az ÖVP 82, az SPÖ 74, az FPÖ 6, a KPÖ 3 mandátumhoz jutott.

Leopold Figl, külügyminiszter; Oscar Helmer, belügyminiszter; Ferdinand Graf, honvédelmi miniszter.³²

b) A magyar politikára

Az osztrák semlegesség kinyilvánítása Magyarországon is érezte hatását. A semlegességi törvény deklarálásával a nemzetközi enyhülési folyamat kapcsán új remények kaptak szárnyra hazánkban, nevezetesen, hogy az osztrák semlegesség „exportálhatósága” elképzelhető.

A szovjet csapatok kivonása Ausztriából szintén reményekkel kecsegtetett, ám a Varsói Szerződés létrejötte realisabb látásmódra kényszerítette a csodára várókat. A nyugati szomszédunknál lezajlott változások Magyarországra gyakorolt hatása is részét képezte azoknak az összetett kül- és belpolitikai folyamatoknak, melyek az 1956-os magyar forradalom kitörésének előzményei közé tartoznak. Ezeket az előzményeket dolgozatomban nem vizsgálom részletesen.

Az 1955-ös osztrák események nemcsak a forradalom kirobbanásához szolgáltak erőteljes katalizátorként, hanem – a további tények ismeretében – annak eseményeire is jelentős hatást gyakoroltak. Itt elsősorban a Nagy Imre által 1956. november 1-jén kinyilvánított semlegességre, és az ennek elismerését szorgalmazó felhívásra gondolok, melyek megvalósítására – ismerve a későbbi nemzetközi megállapodásokat – nemigen volt esély. Sajnos a korabeli politikusok közül kevesen vették figyelembe, hogy a kétféle semlegességi igényt két különböző geopolitikai helyzetű, és más érdekszférába tartozó ország fogalmazta meg.

A magyar semlegességre irányuló szándék előzménye már Nagy Imre 1956. januárjában írt tanulmányában is megfogalmazódik. Ebben a miniszterelnök reményét fejezi ki a bandungi elvek alkalmazására, különösen arra a pontjára, mely az egymás belügyeibe való be nem avatkozást hangsúlyozza.³³ Szerinte a

32 Julius Raab (1891–1964): 1951 és 1960 között az ÖVP elnöke, 1953–1961 szövetségi kancellár. Leopold Figl (1902–1965), politikus, agrármérnök, az ÖVP egyik alapítója; 1945–1953 szövetségi kancellár; 1953-tól külügyminiszter. Oscar Helmer (1867–1963): politikus, nyomdász (SPÖ), 1945–1959 belügyminiszter; A többi miniszter: Dr. Otto Tschadek igazságügyminiszter, Dr. Reinhard Kamitz pénzügyminiszter, Dr. Heinrich Drimmel közoktatási miniszter, Anton Proksch szociális ügyek minisztere, Franz Thoma mezőgazdasági és erdőgazdálkodási miniszter, Dr. Udo Illig, majd 1956. szeptember 19-től Dr. Fritz Bock kereskedelmi és újjáépítési miniszter, 1956 július 15-től honvédelmi miniszter Ferdinand Graf (1907–1969), politikus, jogász (ÖVP). A miniszterek névsorára ld. RAUCHENSTEINER, 1987. 532–533.

33 NAGY Imre: *A magyar nép védelmében: Vitairatok és beszédek, 1955–56*. Ebből idéz: HAJDU, 1989. 36.

magyar nemzeti külpolitika fő célja: „A magyar nép szuverén joga meghatározni, hogy milyen formában látja nemzeti függetlensége, szuverenitása, egyenjóságú és békés fejlődése biztosításához a legkedvezőbb nemzetközi státusát.”³⁴ A magyar függetlenségi vágy megvalósításának esélyeit erősítette valószínűleg Molotov, szovjet külügyminiszter kijelentése is, miszerint az Osztrák Államszerződés példaként szolgálhat „más kis államok” részére.³⁵ Mint utólag beigazolódott, Molotov semmi esetre sem Magyarországra gondolt ezeket a szavakat kiejtve, hasonlóan az amerikai elnökhöz, Eisenhowerhez, aki a „rab népek felszabadításáról” beszélt.³⁶

Ezek a hangzatos, ámde üres szavak, a Szabad Európa Rádió sok esetben felelőtlen kijelentései, a nemzetközi enyhülési folyamat, a magyar belpolitikában zajló változások (a keményebb politizálásra visszatérés) olyan folyamatokat indítottak el, amelyekre a szomszédos Ausztria is felfigyelt. A Braunias utáni új budapesti osztrák követ, Dr. Walter Peinsipp³⁷ Ausztriába küldött magyarországi helyzetjelentései is mutatják, hogy osztrák részről nyomon követték a magyar belpolitikai történéseket, és érzékelték a helyzet változását.

A magyar politika változását igazolja, hogy az osztrák–magyar kapcsolatokat régóta megterhelő határproblémák – az osztrák fél többszöri kérésére – megoldódni látszottak Hegedűs András miniszterelnök 1956. május 10-i bejelentésével, miszerint a műszaki határzárát eltávolítják Magyarország nyugati határáról.³⁸ A határzár eltávolítása miatt, mely májustól szeptemberig tartott, a magyar kormány komolyan tartott attól, hogy a Nyugatra történő disszidálások száma növekedni fog.³⁹ Ennek elkerülésére és a Szabad Európa Rádió propagandája ellen – miszerint „Nyugaton” az élet sokkal jobb – a magyar kormány is „hadjáratot” indított, hogy az ország lakosságának bemutassa az áhított „nyugati élet” árnyoldalait. Egy osztrák külügyi irat megemlíti azokat az interjúkat, amelyeket állítólag Ausztriából és más nyugati országokból hazatért emigránsokkal készítettek.⁴⁰ Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy Ausztria gazdasági helyzete annyira rossz, hogy a munkások is éheznek.

34 NAGY Imre: *A magyar nép védelmében: Vitairatok és beszédek, 1955–56.* Ebből idéz: RAINER M., 1998. 113.

35 HAJDU, 1989. 36–37.

36 BÉKÉS, 1994. 165.

37 Dr. Walter Peinsipp (1906–1990): jogász, diplomata. 1947-től külügyi szolgálatban volt: berni követ (1947); zürichi főkonzulátus (1947–51); az ottawai követség konzulja (1952–56); a budapesti követség követe (1956. márc.–1962); a tel-avivi nagykövetség nagykövete (1962–68); belgrádi nagykövet (1968–71).

38 A semleges Ausztria... 51.

39 ÖStA AdR BMfA Sektion II–Pol. 1956 Ungarn 3a–3c. 403.a doboz. 514.184 sz. irat.

40 ÖStA AdR BMfA Sektion II–Pol. 1956 Ungarn 3a–3c. 403a doboz. 511.518 sz. irat.

A kormány nem véletlenül aggódott. Már osztrák részről is érzékelték, hogy a magyar vezetés helyzete gyengül, és Rákosi pozíciója egyre kevésbé stabil. Pein-sipp egyik jelentésében így fogalmazott: „Magyarország számára az a fő kérdés, hogy Rákosi marad-e vagy megy”.⁴¹ 1956. július 27-i jelentésében pedig ezt írta: „Magyarország a leggyengébb láncszem a szatellit-államok között”.⁴²

Osztrák részről az is feltűnt, hogy a magyar politikusok nyitottabbá váltak az osztrák vezetők felé, és beszédekben egyre gyakoribbá vált a közös történelmi múlt emlegetése.⁴³ A magyar kormány bizonyos fokú engedékenységét mutatta 75 magyar író bécsi látogatása is. A Die Presse október 6-i vezércikke néhány magyar íróval készített érdekes interjút közöl. Az egyik író a lap szerint így válaszolt arra a kérdésre, hogy a kommunista rendszer ellenfeleként miért nem választja inkább az emigrációt: „Miért hagynám ott Magyarországot most, amikor esély van rá, hogy hazánk kiszabadul az oroszok hatalmi szférájából?” Egy másik így nyilatkozott: „A vasfüggöny mögött mozgásba jött a világ. (...) Minden nap hallunk híreket a csatlós államokban bámulatot keltő változásokról.”⁴⁴

Az MTI a Salzburger Nachrichten alapján a magyar gazdasági viszonyokat elemezte, mely szerint „Magyarország a teljes gazdasági csőd szélén áll.”⁴⁵ A cikk írója szerint ezért, valamint azért a tényért, hogy a Szovjetunió kizsákmányolta Magyarországot, a felelősség Gerő Ernőt terhelte.

Az osztrák érdeklődést Magyarországról íránt Rajk László október 6-i újratemetése keltette fel, amely egyértelműen jelezte a magyar kormány utolsó próbálkozásait, és a meglévő nyugtalanságot. Az eseményre az osztrák sajtó is hevesen reagált. Ezt tükrözte például Oscar Pollack vezércikke az Arbeiter-Zeitungban: „Temetési színjáték” címmel,⁴⁶ amely felháborodva kérdőjelezte meg a magyar politikai rendszert. Rajk újratemetése kapcsán az Österreichische Neue Tageszeitung így ír: „A magyar sztálinizmus egész kártyavára most már összedőlt.”⁴⁷

41 ÖStA AdR BMfaA Sektion II–Pol. 1956 Österreich 2–4. 391. doboz. 516.409 sz. irat.

42 ÖStA AdR BMfaA Sektion II–Pol. 1956 Ungarn 3a–3c. 403a doboz. 517.220 sz. irat.

43 HASLINGER, 1996a. 241.

44 MTI, Bécs, 1956. okt. 6. Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas 238–247. sz. iratok (13. sz. mikrofilm).

45 MTI, Bécs, 1956. okt. 7. Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas 238–247. sz. iratok (13. sz. mikrofilm).

46 „Miképp lehetséges az, hogy egy politikai rendszer egyetlen intésre árulónak bélyegezze és vérpadra hurcolja legjobb harcosait és ugyanez a rendszer egy szép napon azokat az elítélteket a munkások hőseivé és mártírjává avatja. Lehet-e vállalni, fennmaradhat-e a véres hazugság e rendszere? A budapesti temetői komédia, a politikai csontvázak e haláltánca ezt a kérdést veti fel az egész világon.” A cikket idézi: MTI, Bécs, 1956. okt. 9. Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas 238–247. sz. iratok (13. sz. mikrofilm).

47 MTI, Bécs, 1956. okt. 9. Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas 238–247. sz. iratok (13. sz. mikrofilm).

A Szabad Európa Rádió is aktivizálódott e napokban. Az MTI október 13-án közölte a SZER alapján, hogy Magyarországon sokan Rákosit teszik felelőssé az utóbbi évek "kilengéseiért".⁴⁸ A Bild-Telegraf pedig kijelentette, hogy „*hamarosan Rákosi letartóztatására is sor kerül*”.⁴⁹

A fenti hírek próféciaiból egyértelműen érződik a magyarországi nyugtalan-ság, és az, hogy a magyar kormány napjai meg vannak számlálva. A lengyel felkelés híre után a magyar események ezért nem érték váratlanul Ausztriát, csak a forradalom szabadságharccá szélesedése és a szovjet beavatkozás keltett megdöbbenést.

IV. Ausztria reagálása a forradalmi eseményekre

A Magyarországról érkező első hírek nagyfokú szolidaritást váltottak ki az osztrák közvéleményből, hiszen az osztrákoknak volt tapasztalatuk a szovjet megszállást illetően, azonban az elmúlt egy évben a szabadság érzését is megtapasztalták. Litván György Lengyelország mellett Ausztriát emeli ki: „*Általános, sőt viharos rokonszenő jelentkezett Lengyelországban és Ausztriában.*”⁵⁰ Az osztrák újságok vezércikkei október 23-án még a lengyelországi felkeléssel foglalkoztak, emellett a közvélemény érdeklődése Raab kancellár NSZK-beli háromnapos látogatása felé fordult. Már az október 22-i MTI-jelentésekből kitűnik azonban, hogy osztrák részről számítottak a lengyel felkelés katalizátor hatására. A bécsi rádió hírmagyarója kijelentette, hogy a lengyelországi események a többi keleti országban is éreztetni fogják hatásukat. A hírmagyarózo szerint várható volt, hogy – Gomulka példájához hasonlóan – Nagy Imre ragadja magához a hatalmat.⁵¹

Október 24-én már szinte valamennyi osztrák lap első oldalán megjelentek a magyarországi eseményekről szóló hírösszefoglalók és helyzetjelentések. Október 28-tól a szuezi történések is az érdeklődés középpontjába kerültek, de a Magyarországgal kapcsolatos kérdések 1956 folyamán nem tűntek el a médiákból, illetve a politikusok beszédeiből.

A kormányüléseken, médiákban, illetve a mindennapi beszélgetésekben az alábbi témák merültek fel a magyarországi forradalom kapcsán: az osztrák sem-

48 MTI, Bécs, 1956. okt. 13. Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas 238–247. sz. iratok (13. sz. mikrofilm).

49 MTI, Bécs, 1956. okt. 15. Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas 238–247. sz. iratok (13. sz. mikrofilm).

50 LITVÁN, 1998. 33.

51 MTI, Bécs, 1956. okt. 22. Bizalmas Tájékoztató. 251. sz. irat (14. sz. mikrofilm).

legesség és biztonság kérdései; a humanitárius segítségnyújtás lehetőségei és kivitelezése; a magyarországi eseményekkel kapcsolatos állásfoglalások, értelmezések; az osztrák diplomácia tevékenysége a „magyar ügyben”; végül a különféle állásfoglalások Ausztria forradalom alatt tanúsított magatartását illetően.

1. Az Osztrák Szövetségi Kormány reakciója és tevékenysége

Az osztrák politikai élet irányítóihoz az első hivatalos jelentés Magyarországról Peinsipp követőtől érkezett október 25-én. Ebben – október 24-én – a budapesti forradalom első napjáról számol be az osztrák külügyminisztériumnak. A távirat magyarul így hangzik: „*A tegnap kezdődött fegyvelmezett tüntetés a diákok és a munkások nyílt felkelésévé fejlődött. A helyzet teljesen áttekinthetetlen. Jelenleg páncélosokkal megerősített orosz csapatok vannak bevetésen a városban. Minden összeköttetés, beleértve a külügyminisztériummal létesítettet, megszakadt.*”⁵² Október 24-től kezdve tehát a magyar hatóságok által elrendelt hírzárlat következtében a budapesti követségnek megszakadt a kapcsolata az osztrák külügyminisztériummal. Október 28-án sikerült Bécsnek érintkezésbe lépnie budapesti követével telefonon.

Az első szovjet beavatkozás és a Magyarországról érkező kaotikus állapotok hírére október 25-étől kezdve az osztrák kormány leginkább a magyar és a nemzetközi tömegkommunikáció jelentései alapján értesült a magyarországi eseményekről. Emellett az Ausztriába hazatért honfitársaik, és az ide érkező menekültek beszámolóí jelentették a másik fontos információforrást. Ez utóbbiak természetesen sokszor elfogultak voltak, hasonlóan az osztrák médiákhoz. Emiatt fordult Oscar Helmer belügyminiszter azzal a kéréssel az osztrákokhoz, hogy csak hivatalos híreknek és hiteles forrásoknak adjanak hitelt.⁵³

Az osztrák vezető politikusok első – nem hivatalos – reakciói sem nélkülözték a rokonszenv egyértelmű megnyilvánulásait. Például Oscar Helmer szerdai beszéde középpontjába állította a magyarországi eseményeket: „*Köszöntjük a magyarok szabadság iránti törekvéseit, mert a demokrácia visszaállítása Magyarországon ismét normális körülményeket teremtene keleti határunkon.*”⁵⁴

A magyarokkal érzett szimpátia szolidaritássá és részvétté szélesedett az október 25-i „véres csütörtöktől”, a Kossuth téri, számos halálos áldozatot is követelő, forradalmárookra leadott sortűz híre nyomán. Julius Raab mély tisztelettel

52 ÖStA AdR BMfA Ungarn 3. 519.946. számú irat. 1956. okt. 25. A szöveget emellett közzétette: GECSÉNYI, 1996a. 161–162.

53 *Die Presse*, 1956. nov. 4.

54 *Die Presse*, 1956. okt. 27.

emlékezett meg a szabadságharc áldozatairól beszédében.⁵⁵ E beszéd október 26-án, az ún. „osztrák lobogó napján” (Der Tag der Österreichischen Flagge) hangzott el, Ausztria örökös semlegességének deklarálásának első évfordulóján, amely esemény tovább fokozta a „szabadságszerető Magyarország” iránti rokonszenvet. E napra például magyar imaórát szerveztek a bécsi Stiftskirchében.

Az osztrák kormány kétségkívül dilemma elé került: egyfelől – nem is titkoltan – azonosult az osztrák lakosság szimpátiájával, akik hangot adhattak reakcióiknak, másfelől Julius Raab fegyelmezettségre és felelősségtudatra szólította fel az állampolgárokat, különösen november 4-e, a második szovjet intervenció után,⁵⁶ hiszen az alkotmány 1955-ös vívmányait érezhette fenyegetve. A kormány hivatalos reakciói tehát tükrözik azt a semlegességi törvényben lefektetett jogot, hogy Ausztria lakosai felemelhessék szavukat a polgári szabadságjogok megsértése ellen és humanitárius segítséget nyújthassanak. Másrészt kínosan kellett ügyelniük arra, hogy ezek a reakciók a „semlegesség kényszerpályáján” mozogjanak, és ne adjanak okot a semlegesség megsértésének ürügyül történő felhasználására.

a) Rendkívüli minisztertanácsi ülés – 1956. okt. 28.

1956. október 28-án a magyarországi eseményekkel kapcsolatban rendkívüli minisztertanácsi ülést tartott az osztrák kormány, Julius Raab kancellár elnöklétével. A fő napirendi pont az volt, hogy az osztrák kormány milyen álláspontot képviseljen, és milyen intézkedéseket hozzon a magyarországi események kapcsán.⁵⁷ A miniszterek 80 perces vitát folytattak a fennálló magyarországi helyzetről, főként arról, hogy mi legyen a pontos szövege annak a Szovjetunióhoz intézendő felhívásnak, amely a nagyhatalmat a harcok beszüntetésére és a magyar helyzet normalizálására szólítja fel. Az ülés elején Leopold Figl közölte, hogy az ülést megelőzően tárgyalásokat folytatott az új szovjet nagykövettel, Szergej Lapinnal, a nyugati hatalmak nagyköveteivel,⁵⁸ illetve a bécsi magyar követtel, Puja Frigyes-sel,⁵⁹ aki – Figl beszámolója szerint – „*ijedt kisegérésként*” viselkedett és sajnálkozását fejezte ki a felhívás miatt. A szovjet nagykövet kifejtette, hogy a magyar kormány

55 *Die Presse*, 1956. okt. 27.

56 *Die Presse*, 1956. nov. 4.

57 Az ülés jegyzőkönyve: ÖStA AdR Bundeskanzleramt. Ministerratsprotokolle Raab II Verhandlungsschrift Nr. 12 a. über die Sitzung des ausserordentlichen Ministerrates am 28. okt. 1956. Közzéteszi: Soós, 1997. 31–38.

58 Az amerikai követ: Llewellyn E. Thompson; az angol nagykövet: Geoffrey Wallinger; a francia nagykövet: Seydoux Fournier de Clausonna.

59 1953 és 1959 között volt bécsi követ.

kért segítséget országától, és beavatkozásuk a Varsói Szerződésnek megfelelően történt, eleget téve a magyar kormány kérésének.

Oscar Helmer belügyminiszter hozzászólásaiból kitűnt, hogy ő szimpatizál leginkább a magyar forradalommal. Többek között hangsúlyozta, hogy „*somszédos országhént nem tudunk érintetlenek maradni az eseményektől*”.

Heinrich Drimmel közoktatásügyi miniszter (ÖVP) hangsúlyozta, hogy nemcsak semleges államként, hanem szomszédos országhént is állást foglalhat a kormány. Szerinte „*ha Ausztriában lehetséges volt új rendszert teremteni, miért ne volna lehetséges Magyarországon is.*”

Ferdinand Graf honvédelmi miniszter a vita során megemlítette, hogy menekülők tömegeivel is számolni kell, és szükségesnek ítélte a lakosság megnyugtatótatását. Ezenkívül beszámolt az osztrák–magyar határon kialakult harc-készültségről is – 3000 katonát helyeztek készenlébbe. Indítványozta továbbá a Honvédelmi Tanács összehívását.

Helmer újabb hozzászólásából kiderült, hogy a felkelők veresége esetén ő is számít menekültekre, és már előkészületeket is tett: 10.000 férőhelyről gondoskodott fogadásuk érdekében. Jól ismerte fel a helyzetet, mikor azt mondta, hogy összeomlás esetén ennél több menekültre is számítani kell, és a nyugati segítség-szolgálat segítségére is szükség lesz.

Otto Tschaddek igazságügyminiszter felvetette azt a kérdést, hogy mi történne, ha a „betolakodók„ (ezen a szovjeteket értette) erősebbek lesznek, mint az osztrák csapatok. Figl erre válaszul elmondta, hogy a szovjet követ tudomására hozta – hivatkozva a semlegességi törvény I. cikk 1. pontjára –, hogy lőni fognak azokra a szovjetekre, akik a határt átlépve a felszólítás ellenére sem teszik le a fegyvert.

Végül – mindezeket figyelembe véve – „*az osztrák szövetségi kormány semlegességének szigorú betartása mellett, minden fegyveres megsértés ellen meg fogja védeni határait, és a béke fenntartása érdekében fogant semlegességének hangsúlyozása mellett a fenti felhívást intézi a Szovjetunióhoz.*”⁶⁰ A Felhívás (Appell)szövegét tartalmazza a minisztertanácsi jegyzőkönyv első pontja.⁶¹

A második pont alapján a kormány a határozatról értesíti az USA, Nagy-Britannia és Franciaország nagyköveteit, akiket felkér, hogy a dokumentum szöveg-

60 A jegyzék előkészített szövegét Julius Raab olvasta fel a rendkívüli minisztertanács ülésén.

61 Az Appell (Felhívás) eredeti szövegét ld. Melléklet. A dokumentum szövege több levéltári forrásban is megtalálható, az általam használt forrás: ÖStA AdR BMfA Zu Zahl 519.625–Pol/56. Emellett az osztrák szakirodalomban több helyen olvasható, például: RAUCHENSTEINER, 1986. – Magyarul közzétette: Soós, 1997. 32.

ét juttassák el az ENSZ Biztonsági Tanácsához. A harmadik pont alapján hivatalos közleményben tájékoztatják az osztrák médiákat a határozatról.

Az ülés végén a kormány kommunikét tett közzé, amelyben Raab köszönetét fejezte ki Ausztria népének és a karitatív szervezeteknek minden addigi Magyarországnak nyújtott segítségükért.⁶²

A Felhívás volt az a hivatalos – egyébként az Államszerződés óta első – dokumentum, amely az ún. osztrák „aktív külpolitika” kezdetét jelentette, és Ausztria a második világháború után először lépett fel a „nemzetközi élet porondján” hivatalosan is a béke és az emberi jogok védelme érdekében.

b) Biztonsági intézkedések

Egy nappal a magyar forradalom kitörése után a szövetségi belügyminisztériumban a közbiztonsági vezérigazgató, Krechler szekciófőnök elnöklétével ülést tartottak, amelyen a keleti tartományok biztonsági igazgatói és csendőrparancsnokai, illetve a Bundesheer (Szövetségi Hadsereg) főszemlélője, Fussenegger ezredes vettek részt. Határozatot hoztak a határövezetben levő csendőrörsök megerősítéséről illetve a riadóegységek Bundesheer általi összetartásának elrendeléséről.⁶³ A Bundesheer kiépítése még kezdeti stádiumában volt, hiszen az általános hadkötelezettségen alapuló hadsereg felállítása csak 1955 szeptemberében kezdődött meg.⁶⁴ Az első újoncok (13 000 fő) csak október 15-én vonultak be, tehát a tárgyalt időszakban még eléggé tapasztalatlanok voltak. Ráadásul egyenruhából és fegyverekből is hiány volt – ezek nagyobb része is a megszálló hatalmaktól maradt hátra.⁶⁵

A honvédelmi minisztérium a magyar forradalom kitörésének hírére – minden más intézkedés előtt – október 24-én lezáratta az osztrák–magyar határt. Az osztrák hatóságok egyik fő célja ezzel – ahogy azt F. Graf honvédelmi miniszter a rendkívüli minisztertanácsi ülésen 28-án kifejtette – Ausztria lakosságának, különösen a keleti határ közelében élőknek a megnyugtatása volt. E napon már a csendőrség és a hadsereg első előfutárai is megérkeztek a határterületekre. Este 8 órakor már jelentették az első bevetésre kész csapategység készségbe

62 ÖStA AdR BMfaA Ungarn 3.a 511.190 II-pol 1956. 403. doboz. Közli: GECSÉNYI, 1996a. 174–175.

63 KISS, 1997. 116–117.

64 ZÖLLNER, 1998. 407.

65 RAUCHENSTEINER, 1986. 26–27.

helyezését.⁶⁶ E rendelkezésre álló haderő valószínűleg nem lett volna képes a harci cselekmények Ausztriába történő áttérjedése esetén megoldani a problémát, arra azonban alkalmasnak bizonyult, hogy a határ környéki lakosságot megvédje, és határincidensek esetén úrrá legyen a helyzeten.

A honvédelmi minisztérium ekkor még valószínűtlennek tartotta az osztrák területre irányuló szovjet katonai intervenciót,⁶⁷ viszont a készültségre az is okot adott, hogy több jelentés érkezett a szovjet csapatok Budapest felé irányuló mozgásáról, illetve a budapesti helyzet átláthatatlanságáról.⁶⁸ Mindezek ellenére a készültségbe helyezés első éjszakáján a jelentések szerint a határon nyugalom honolt. A vártnál jóval eseménytelenebb nap után október 25-én a riadókészültséget – egy őrzászlóalj és a gyalogoszászlóalj egy részének kivételével – feloldották.⁶⁹

A Budapestről érkező hírek azonban ismét nyugtalanságot keltettek: a Parlament előtti vérengzés és a helyzet bizonytalanabbá válása a fenti döntés megváltoztatására indította a honvédelmi minisztert. A határon ismét megerősítették az őrzáratokat. A Rába völgyében minden 100 méteren 5 személyes, géppisztollyal felszerelt őrségeket állítottak fel a határtérség állandó felderítése végett.⁷⁰ A határvidéken az okozta az első riadalmat, hogy a „*felkelők egy erős csoportja a szovjet támadást várva megszállta az Altenburg és Hegyeshalom közötti határszakaszt*”, aminek következtében a határon átcsoportosítások történtek.⁷¹

Október 27-én kiépítették a legfontosabb híradó-összeköttetési rendszereket, megszervezték a csapatok és a várható menekültek egészségügyi ellátását. E napon már tudósítások is napvilágot láttak, amelyek szerint az első menekültek október 26-án lépték át az osztrák–magyar határt.⁷²

Október 26-án Oscar Helmer intézkedést hozott, hogy minden Magyarországról érkező menekültnek – amennyiben igényli azt –, a genfi konvenció szerint az osztrák kormány politikai menekültstátuszt biztosít, függetlenül attól,

66 Kiss, 1997. 122.

67 Uo. 117.

68 MTI, Bécs, 1956. okt. 24. Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas. 251. sz. irat (14. mikrofilm). A magyar helyzetre vonatkozóan például a Weltpresse írja ebben a jelentésben: „a magyar kormány kezéből kicsúszott a helyzet ellenőrzése.”

69 RAUCHENSTEINER, 1986. 29.

70 Uo. 31.

71 Az APA okt. 26-i esti jelentéséből idéz: Kiss, 1997. 117. – E tanulmány részletesen leírja, hogy mely körzetben hány és milyen jellegű határbiztosító állt készenlétben okt. 27-én. Ugyanezzel a témával az osztrák napi sajtó jelentős része is foglalkozott.

72 ÖStA AdR BMfA Sektion II-pol/1956. Ungarn 4-6. 406. doboz, 373. sz. irat. Wien, okt. 27.

hogy a menekültek milyen okból kifolyólag hagyták el hazájukat és milyen pártállásúak.⁷³

Az első említésre méltó határincidens október 27-én történt: Szentgotthárdnál kb. 600–800 személy – köztük katonák és határőrök is – Mogersdorfnál átlépték a határt, és megszóltították az ott állomásozó csendőrparancsnokot. Köszöntötték Ausztriát, és határmenti felvonulásukkal az osztrák nép iránt érzett barátságukat akarták kinyilvánítani, amelynek jeléül egy piros-fehér-zöld zászlót nyújtottak át a határőröknek. A határon állomásozó biztonsági szervek – mivel nem akartak erőszakhoz folyamodni –, nem tudták visszaszorítani a határátlépőket.⁷⁴ Ehhez hasonló eset több alkalommal is történt október 27-e és 30-a között. Például október 29-én Rattersdorfnál 3000 magyar, polgármesterükkel az élen, zászlókkal és zenével lépte át a határt, hogy az ún. „Verbrüderungsfestet” megünnepeljék.⁷⁵ A határmenti magyar lakosság sok esetben csak osztrákokkal akart beszélgetni (például Magyarország helyzetéről), vagy egyszerűen kíváncsi volt, hogy milyen az élet „Nyugaton”.

Az osztrák szövetségi kormány, hogy e határincidentekeknek elejét vegye, elrendelte egy ún. Sperrzone (Záróövezet) felállítását. Ide csak külön igazolvánnyal lehetett belépni.⁷⁶ E döntéshez az is hozzájárult, hogy nyugat felől is egyre nőtt a határvidékre igyekvő újságírók és kíváncsiskodók száma. Osztrák részről a látszatát is szerették volna annak elkerülni, hogy Ausztria támogatja a nyitott határt.

A belügyminisztérium mindezek miatt október 28-án egy komoly hangvételű rendelkezést hozott: *„A határállomások és határőrök azt az utasítást kapták, hogy a vasúton és autóval érkező, vagy azon személyek, akiknek nem áll jogában Ausztriában tartózkodni kiutasítsanak, mivel vélhetően ún. magyar szabadságharcosok (...) az NSZK-ból Ausztriába akarnak menni, hogy onnan Magyarországra, vagy a magyar határvidékre jussanak. Azoknak a személyeknek, akik érvényes német útlevelel Magyarországra szeretnének utazni, értésére adjuk, hogy mostanában egy Magyarországra történő látogatás nem lehetséges és tartózkodásuk a magyar határvidéken nem kívánatos.”*⁷⁷ A várható emigránsok Ausztriába történő utazásának megakadályozására Ausztria nyugati határára vonatkozóan is hasonló intézkedést hoztak.⁷⁸

Nagy Ferenc, volt miniszterelnököt – aki Bécsbe utazott, hogy onnan Budapestre menjen tovább – október 29-én az osztrák hatóságok, az imént említett

73 STANEK, 1985. 64.

74 RAUCHENSTEINER, 1986. 35–36.; 41. p.

75 Uo. 42.

76 Uo.

77 ÖStA AdR Bmfl (Bundesministerium für Inneres) Ungarn 3c, 511.190-pol/56; 1956. okt. 28.

78 EGER, R.: i. m. 42. p.

kormányrendeletre, valamint arra hivatkozva, hogy ausztriai tartózkodása nem egyeztethető össze az ország semlegességével, kiutasították.⁷⁹

A fenti intézkedésekkel Ausztria szerette volna elejét venni azon szovjet rágal-maknak, amelyek szerint Ausztria – semlegességét megsértve – támogatja nyugati emigránsok tevékenységét Magyarországon. Az irat megemlíti, hogy Nagy Ferenc először értetlenségének adott hangot, mivel szerinte az emigráns magyarok csalódottak lennének, valamint a magyar ügy szempontjából is kedvezőtlen volna az osztrák kormány elutasító magatartása. Miután azonban Dr. Heinrich Haymerle (ekkor az osztrák külügyminisztérium igazgatója) tájékoztatta Nagy Ferencet a látogatás – a politikai helyzetre való tekintettel – kényelmetlen voltára, és kilátásba helyezte a „viszonyok normalizálódása” utáni időre utazása engedélyezését, a magyar politikus önként elhagyta Ausztriát.

Nagy Ferenc kiutasításának okát Borbándi Gyula abban is látja, hogy a budapesti kormány sem tartott igényt diplomáciai tevékenységére, és elégségesnek találta a november 1-jén Bécsbe utazó Kéthly Anna, szociáldemokrata politikus képviseleti jogát és munkáját. Ez utóbbi tény erőkenyebben érintette a volt miniszterelnököt, mint maga az osztrák kiutasítás.⁸⁰

Hasonló egyéni kezdeményezések egyes emigráns politikusok részéről még előfordultak ezekben a napokban, az ilyen kísérletek száma azonban – az ismert iratok fényében – nem tűnik jelentősnek. Még október 27-én Münchenben 21 németországi magyar szervezet képviselője létrehozta a Németországi Magyar Bizottságot, amellyel céljuk a magyar eseményekkel kapcsolatos egységes állásfoglalás és cselekvés volt. A szervezet szerint az emigrációnak nincs lehetősége a magyarországi események befolyásolására, így ők sem támogatták (hasonlóan a német hatóságokhoz) az egyének és csoportok önálló akcióit.⁸¹

A határon szolgálatot teljesítőeknek tehát fő feladata a forradalom kitörése utáni napokban az Ausztriából Magyarországra menni szándékozók visszaszorítása, illetve a Magyarországról érkező, kezdetben kisszámú menekült lefegyverzése és fogadótáborokba irányítása, valamint az esetleges határsértések megakadályozása volt.

Október 28-án a Szövetségi Védelmi Minisztérium (Bundesministerium für Landesverteidigung – a továbbiakban BMfLv) Feljegyzést⁸² adott ki a határ-

79 ÖStA AdR BMfaA Ungarn 6. 406. doboz. 519.689. számú irat. Besuch Ferenc Nagy in Wien. 1956. okt. 29.

80 BORBÁNDI, 1994. 29.

81 CSERESNYÉS, 1998. 46.

82 A Feljegyzés szövegét ld. Melléklet. ÖStA AdR BMfL 246.201-I./Präs./56. Wien. 1956 okt. 28. Merkblatt über das Verhalten bei Grenzüberschreitungen. A szöveget közzétette: RAUCHENSTEINER, 1980. 32.; Magyarul megjelent: KISS, 1997. 126–127.

átlépőkkel való kapcsolattartásról, amiből kiderül, hogy a minisztérium különbséget tett polgári és katonai menekültek között. Amennyiben ez utóbbiak menedékjogot kértek Ausztriától, rögtön a határon lefegyverezték őket. A fegyveres harc során Ausztriába került menekülteknek el kellett különülniük a többiektől. Ők nem menekülttáborokba, hanem ún. internálótáborokba kerültek. Az irat külön kitér arra a lehetőségre is, ha menekülteket üldözve szovjet–orosz egységek lépnék át a határt. Ha e csapatok felszólítás után sem hagyták volna el Ausztria területét, a határőrök fegyver használatára is jogosultak voltak. A dokumentum szerint a menekültek egészségügyi ellátásáról az osztrák hatóságok gondoskodtak, és az egészségügyi személyek formalitások nélkül közlekedhettek a határvidéken. A rendelkezés pozitívumaként értékelhető, hogy a határc incidensek és félreértések elkerülése végett már messziről látható piros-fehér-piros zászlókkal látták el a határ Ausztria felőli oldalát.

A határon november 4-ig szolgálatot teljesítőknél a fent említetteken kívül nem volt túl sok feladatuk, ezért a hivatalos határátkelőhelyektől eltekintve, csak helyi és szórványos határőrszolgálat működött (november 6-ig).

A szovjet beavatkozás már november 2-án megkezdődött; azon az éjjelen már lövéseket is lehetett hallani az osztrák határszélről. Rauchensteiner szerint az osztrák–magyar határon előbb számoltak a szovjet szándékkal, mint Magyarországon.⁸³ November 2-án este szovjet páncélosok elzárták az utat Nickelsdorf és Budapest között. Nem sokkal később arról érkeztek hírek, hogy a Kőszeg és Rattersdorf közti határszakasz hermetikus lezárása is bekövetkezett. Este 10 óra felé pedig minden kétséget kizáróan szovjet csapatok kezdték meg a határ lezárását, északról dél felé haladva. A szovjetek megkíséreltek a magyar határőrökre nyomást gyakorolni, hogy ne engedjék át honfitársaikat a határon.⁸⁴ November 3-án éjjel vette kezdetét a szovjet bevetés Magyarországon, s másnap, a hajnali órákban elkezdődött Budapest és a nagyobb városok bekerítése. E nap a vártnál nagyobb menekültáradat indult meg. Ettől kezdve a menekültkérdés szorosán összefüggött a határkérdéssel, illetve a védelmi intézkedésekkel. A határvédő csapatok fő feladata ezután a menekültek fogadása, lefegyverzése, ellenőrzése, valamint táborokba és más fogadóhelyekre történő irányítása volt.

c) Menekültügy és segélyakciók

Ausztria számára a menekültkérdés nem volt újkeletű probléma, bár olyan nagyméretű menekültáradattal soha nem kellett szembenéznie az országnak, mint

83 RAUCHENSTEINER, 1986. 56.; 61.

84 Uo. 61.

e napokban. Már a második világháború után egyre-másra érkeztek a menekültek az országba – többek között hazánkból is. 1956 közepén 127 000 menekült élt nyugati szomszédunk területén, nagy hányaduk menekülttáborokban.⁸⁵ Érdekes összevetni a ténnyel, hogy ekkor még kb. 30 000 osztrák állampolgár még mindig szükségglakásokban és barakkokban lakott.⁸⁶

Az első menekültek október 24-e és november 4-e között érkeztek meg Magyarországra felől, akik számát – e napokra vonatkozóan – E. Stanek 3-4000-re becsülte.⁸⁷ Oscar Helmer belügyminiszter menekültekkel kapcsolatos első intézkedésében (október 26-án) biztosította számukra a menekültstátuszt, függetlenül attól, hogy milyen célból lépték át a határt és milyen politikai múltjuk volt.⁸⁸ Az első csoportokban 120 ÁVO-s is menekültstátuszért folyamodott, félve a „népharagtól”. Az osztrák kormány az ő számukra is biztosította a menekültstátuszt. Rajtuk kívül a Magyarországon harcolók közül többen feleségüket, gyermekeiket küldték Ausztriába azzal a szándékkal, hogy az esetleges győzelem után hazahozzák őket, vagy a forradalom leverése esetén követik családjukat.⁸⁹ E menekülteket az egykori nevelőintézetben, Traiskirchenben, az első fogadótáborban helyezték el.

Időközben megkezdődtek a kormány által szervezett segélyakciók is. Október 28-án Magyarországra érkezett az osztrák Vöröskereszt két gyógyszerrel és vérkonzervekkel megrakott repülőgépe. Bécsből jelentette az MTI, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt akciója keretében működésben lépett a Bécs-Budapest légi-híd.⁹⁰ Október 30-án a Nemzetközi Vöröskereszt megbízta az Osztrák Vöröskeresztet, hogy vegye át a magyarországi segélyakciók szervezését.⁹¹ A segélyszervezet közvetítésével folyamatosan érkeztek Magyarországra a szállítmányok. Az osztrák kormány érdeklődését fejezte ki a szállítmányok elosztását illetően, valamint biztos szeretett volna lenni abban, hogy Budapesten minden párt részesül az adományból.⁹² Peinsipp követ a kérdésekre reagálva elmondta, hogy a Budapestre érkező szállítmányok elosztása a szovjetek és – Peinsipp szavaival élve – a magyar „titkosrendőrség” ellenőrzése alatt történik.

Peinsipp követ telefonjelentéséből kiderül, hogy a követség épületében raktárt rendeztek be az Ausztriából érkező adományoknak. A követ kérte a külügyi-

85 Soós, 1998. 1025.

86 RAUCHENSTEINER, 1986. 86.

87 STANEK, 1985. 62.

88 HELMER, 1957. 303.

89 STANEK, 1985. 62.

90 *Hétfői Hírlap*, 1956. okt. 29.

91 ÖStA AdR BMfaA Ungarn 3, 403a doboz. 519.737 sz. irat. Wien, 1956. okt. 30.

92 ÖStA AdR BMfaA Ungarn 3. 403a doboz, 519.699 sz. irat. Wien, 1956. okt. 30.

nisztériumot, hogy értesítse az illetékeseket arról, hogy a Budapestre érkező szállítmányokkal a követségen jelentkezzenek, mert így az elosztást a követség végezheti, és az adományok nem kerülnek illetéktelen kezekbe. A követségen az adományok sorsáról megbízható orvosokból összeállított bizottság döntött.⁹³ A követ forradalom alatt tanúsított bátor magatartását – gyógyszereket osztott a kórházakban és élelmet a gyerekeknek – több szerző is kiemeli.⁹⁴ Humánus segítségnyújtásáért Dr. Karl Renner-díjjal jutalmazták.⁹⁵

A bécsi érsek, Dr. Franz König által szervezett Nemzeti Bizottság Magyarorszáért más szervezetekhez hasonlóan adakozásra szólította fel Ausztria lakosságát, és a híveket imádkozásra kérte.⁹⁶ Lehetséges, hogy a nyugati államokból nem érkezik segítség – fejtette ki König –, ám Ausztriának semlegessége és Magyarországgal való történelmi kapcsolata és szomszédossága miatt kötelességei vannak.⁹⁷

A felhívások megtették hatásukat: Ausztriában több bankszámlát nyitottak Magyarország megsegítésére, és gyűjtőhelyek létesültek az adományok fogadására, ahol az osztrákok sorban álltak Magyarországnak szánt csomagjaikkal. Ekkor még csak a harcolóknak gyűjtöttek, ugyanis a menekültek száma e napokban még nem volt jelentős.

A második szovjet intervenció új helyzetet teremtett a menekültügy szempontjából is. Már november 4-én hajnalban átlépték az aznapi első menekültek a határt, de az igazi menekültáradat reggel indult meg. A határt átlépők száma már a délelőtti órákban meghaladta az ötezret, s a jelentések szerint a menekülők megállás nélkül áramlottak Ausztriába.⁹⁸ Többségük Andanál lépte át a határt.⁹⁹ Bár előzetesen is számítottak menekültekre (különösen november 2-tól), egy ilyen tömeg felkészületlenül érte mind a kormányt, mind a határ menti lakosságot. A határnál mindenütt hasonló kép tárult a lakosság szeme elé: teherautóval, traktorral, lovasszekérrel és gyalog, férfiak, nők, gyerekek kisebb-nagyobb kézipoggyással, többségükben elkeseredve lépték át a „Nyugat kapuját”. Előfordult az is, hogy kisgyereket találtak a határnál, nyakában táblával, amelyen a

93 ÖStA AdR BMfaA Ungarn 3. 403a doboz, 519.738 sz. irat. Wien, 1956. okt. 30. Közzéteszi: GECSÉNYI, 1996a. 165–166. – Ez a dokumentum ellentmond az előzőnek. Valószínű, hogy a követségre került szállítmányok eljutottak rendeltetési helyeikre, a többi sorsáról viszont nem lehet biztosat állítani.

94 „*Mi osztrákok büszkék vagyunk rá.*” Vö. MOLDEN, 1980.

95 KERN, 1959. 14–15.

96 STANEK, 1985. 61.

97 *Die Presse*, 1956. okt. 27.

98 STANEK, 1985. 62.

99 A falu nevét James A. Michener is megörökítette az Andai híd című regényében.

következő felirat állt: „*Kérem, segítsenek a gyereken! Mi Magyarország szabadságáért harcolunk.*”¹⁰⁰

A nagyobb határátkelőhelyeknél már egy hete különböző segélyszervezetek önkéntesei teljesítettek humanitárius szolgálatot, de most a burgenlandi civil lakosság jó része is a menekültek segítségére sietett. Gyűjtés kezdődött: a legszükségesebb dolgokat – élelmet és ruhát – hozták a rászorulóknak. Emellett jó néhányan pajtájukba, sőt házukba is befogadták a menekülteket.¹⁰¹

A legújabb magyarországi események nyomán keletkezett helyzettel, főképp a menekültügygel foglalkozott az osztrák minisztertanács rendkívüli ülése is, amely Leopold Figl elnökletével november 4-én délben ült össze.¹⁰² A minisztertanács az illetékes szövetségi miniszterek jelentései alapján megállapította: „Minden előkészület megtörtént a menekültek lehetőleg zökkenőmentes fogadásának biztosítására és a határt adott esetben átlépő katonai személyek internálására.” Helmer szerint a polgári menekülteket is két részre kell osztani: különbséget kellene tenni azok között, akik gyerekeikkel együtt félelemből hagyták el Magyarországot, és valószínűleg nem szándékoznak hosszabb ideig Ausztriában maradni, valamint azok között, akiket politikai indokok vezettek.

Az ülésen szó esett a magyarországi menekültekkel kapcsolatos pénzügyi helyzetről: a minisztertanács húszmillió schillinget tervezett kiutalni e célra. A pénzügyminiszteren kívül a külügyminiszterrel is tárgyalni kívánt a kormány, hogy kezdje meg a külföldi segélyakciók átvételét a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével.

Az osztrák kormány Ungarnhilfe néven indított akciót a magyarországi sebesültek megsegítésére. Ennek keretében 6400. szám alatt bankszámlát nyitott megsegítésükre, amelyre a világ minden tájáról özönlöttek az adományok. A kormány húszmillió schilling befizetésével mutatott példát.¹⁰³

Még november 4-én megkezdődött a menekülők menekülttáborokban való elszállásolása, valamint új táborok megnyitása.¹⁰⁴ Az eisenstadti létesítmény azon-

100 KERN, 1959. 20.

101 Uo. 22.

102 Emlékeztető az osztrák kormány rendkívüli üléséről a magyar menekültek fogadása ügyében. ÖStA AdR BMfaA Ungarn 3c 520.045 sz. irat. 1956 nov. 4. Közzéteszi: GECSÉNYI, 1996a. 179.

103 KERN, 1959. 8.

104 A magyar menekültek szálláshelyei Ausztriában 1956 okt. és 1957 márc. között: Traiskirchen, Kismarton, Bécsújhely, Wöllersdorf, Neuhaus, Mödling, Spratzern, Schwechat, Bécs, Korneuburg, Judenau, Klosterneuburg, Stockerau, Bad Kreuzen, Linz, Asten, Enns, Ebelsberg, Haid, Wels, Steyr, Stadt-Paura, Ried im Innkreis, Siesenheim, Anif, Kufstein, Wörgl, Kematen, Spittal a.d. Drau, St. Martin, Klagenfurt, Werdmannsdorf, Judenburg, Trofaiach, Eisenerz, Kapfenberg. A térképet ld.: GECSÉNYI – VIDA, 1997. 22.

ban már délben megtelt, és ezer menekült várt a vasútállomáson, hogy Bécsbe vigyék őket.¹⁰⁵ A menekülők határvidékről való elszállítása két irányban történt: Neusiedl, Eisenstadt, Mattersburg és Oberpullendorf területéről Bécs felé és Oberwart, Güssing és Jennesdorf térségéből Graz irányába. Az elszállítás fő terhet a vasút vállalta magára, de autóbuszok, teherautók, sőt magánautók is kivették részüket a munkából.¹⁰⁶ Megérkeztek a magyarországi fegyveresek első csoportjai is, akiket a hágai egyezmény (1907) értelmében internálni kellett. November 4-én a védelmi minisztérium elrendelte három internálótábor felállítását is. Az I. csoportot Bruckban, a II. csoportot Feldbachban és Oberwartban helyezték el, emellett maga a minisztérium is berendezett egy táborot Klosterneuburgban. A katonai internáltakat félig fogolynak tekintették, korlátozták mozgásszabadságukat, és kevés esélyük volt rá, hogy más befogadó országokba továbbjussanak.¹⁰⁷ A november 4-i esti „mérleg” szerint 146 katona és 4 tiszt tartózkodott a táborokban, míg a menekültek száma hivatalosan 7600 volt, de Rauchensteiner szerint számuk elérte a nyolc-tízezret is.¹⁰⁸

Az osztrák kormány számára egyértelművé vált – a november 4-e utáni számadatokról értesülve, valamint további menekültekre számítva –, hogy Ausztria egyedül nem képes a helyzet megoldására. Így Oscar Helmer november 4-én táviratot küldött az ENSZ Menekültügyi Főbiztosához és az Európai Kivándorlás Nemzetközi Bizottságához (HICOMREF), hogy szólítsa fel a „világ” kormányzatait a pénzügyi segítségnyújtásra és a menekültek befogadására. A távirat 10 ezer menekültet említ, akik november 4-ig menedékjogot kértek Ausztriában.¹⁰⁹

E távirat hatására a Menekültügyi Főbiztos köriratban fordult 60 kormányhoz, hogy anyagilag támogassák a magyar menekülteket, illetve próbálják egy részüket befogadni.¹¹⁰ Közölte, hogy az UNHCR és az ICEM¹¹¹ is kinyilvánította szándékát a menekültek elszállítására és kiválogatására. (Utóbbira nem volt szükség, hisz az osztrák kormány célja az volt, hogy a menekülteket válogatás nélkül vegyék át a befogadó országok.)

Már november 5-én Dr. V.A.M. Beermann, az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának osztrák képviselője levélben értesítette Helmert, hogy a Főbiztoság 650 000 schillinggel járul a probléma megoldásához. Ennek az összegnek nagy

105 RAUCHENSTEINER, 1986. 63.

106 STANEK, 1985. 65.

107 RAUCHENSTEINER, 1986. 63.

108 Uo. 64.

109 A távirat szövegét közli: KERN, 1959. 83.

110 CSERESNYÉS, 1998. 49.

111 UNHCR: az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának a hivatala, amely a nemzetközi menekültek jogvédelme érdekében jött létre. Székhelye Genf. ICEM: Európai Migráció Kormányközi Bizottsága, amely a kivándorlók segélyezése céljából alakult meg. Székhelye Genf.

részét a Transkirchenben és Judenauban tartózkodó menekültek segélyezésére fordítják, a maradékot pedig a belügyminisztérium magyar kontójára utalják.¹¹²

November 6-án a bécsi ICEM misszió öt csapatot hozott létre, amelyek a transzkircheni és judenai átmeneti táborokban megkezdték a menekültek regisztrálását.¹¹³

November 9-én az Egyesült Nemzetek Közgyűlésén 67 igennel és 8 tartózkodással elfogadták azt a határozati javaslatot, amelyet Ausztria tett a Magyarországgal kapcsolatos segítségnyújtásra.¹¹⁴ Ennek alapján segélyakciókat szerveztek, amelynek keretében gyógyszert, élelmiszert és ruhát szállítottak Magyarországra (1. pont). Minden tagállam számára javasolták, hogy az összes lehetséges eszközzel vegyék ki részüket a segélyakciókból (2. pont). Kérték a főtítkárt, hogy azonnal tegye meg az akcióhoz szükséges intézkedéseket. Valamennyi érdekelt országhoz sürgős felhívást intéztek, hogy minden lehetséges eszközzel segítsék a főtítkárt feladatának megoldásában.

November 14-én az osztrák kormány Miniszteri Bizottságot hozott létre a menekültek segélyezésének koordinálására Oscar Helmer elnökletével. A bizottság keretein belül albizottságokat szervezett.¹¹⁵ A szervezet feladata volt a különböző segélyszervezetek munkájának egyeztetése. Ezekkel a szervezetekkel azonban nem volt mindig zökkenőmentes az egyeztetés. P. Haslinger elégtelennek ítéli a különböző osztrák és nemzetközi szervezetek, az osztrák kormányzat, valamint a szervezetek közti koordinációt. Véleménye szerint konkurenciaharc dúlt a segélyszervezetek, sőt részben az egyes vöröskeresztes részegységek között is.¹¹⁶

Más szerzők ezzel szemben azt állítják, hogy kiváló összhang volt a különböző segélyszervezetek között.¹¹⁷ Mindenestre tevékenységük mindenképp elismerést érdemel. Pozitív volt például az a privát segélyszervezetek bizottságának november 15-i határozata, amely a menekültek magánszervezetek általi átvételét is lehetővé tette. Így a menekülteknek lehetőségük volt magánotthonokban, sőt családknál is szállást találni.¹¹⁸ A belügyminisztérium a magánszervezeteket arra kérte, hogy regisztrálja az így otthonra lelt menekülteket.

112 A levél szövegét ld. KERN, 1959. 84.

113 Soós, 1998. 1034.

114 A dokumentum szövegét ld. Melléklet. ÖStA AdR BMfaA Ungarn 3a 520.190 sz. irat. Az ENSZ történetében ez a határozati javaslat volt az első, amelyet az osztrák ENSZ delegáció az ENSZ Közgyűlésén előterjesztett, és az ENSZ történetében az első olyan határozat, amely a legtöbb „igen” szavazatot kapta. Ld. EGER, 1981. 46.

115 STANEK, 1985. 66.

116 HASLINGER, 1996b. 1473.

117 Pl. KERN, 1959.

118 STANEK, 1985. 67.; KERN, 1959. 46.

November közepén az Ausztriában tartózkodó magyar menekültek száma meghaladta a 25 000-et, ezért az osztrák kormány egyre inkább szorgalmazta egy részük külföldre szállítását.¹¹⁹ Bár november 7-e és november 14-e között hét országból érkeztek ajánlatok kb. 80 000 magyar menekült befogadására, ennél azonban jóval kevesebb menekült befogadására került sor.¹²⁰ Az osztrák kormány ezért minden bécsi képvisellel rendelkező államnak emlékeztetőt juttatott el (Aide Memoire) az ausztriai helyzetről,¹²¹ amelyben további pénzügyi és dologi (élelmiszer, ruha stb.) támogatást, illetve segítséget kértek a menekültek befogadásához.¹²² Ennek hatására először az európai államok siettek Magyarországot segítségére: az Osztrák Állami Levéltár iratainak menekültüggyel foglalkozó külügyminisztériumi feljegyzései nyomon követik a befogadó országok által elszállított menekülteket.

A november 23-i jelentés szerint addig kb. 10 000 menekültet szállítottak el (Svájc: 3239 fő; Belgium: 2423 fő; NSZK: 1774 fő; Hollandia: 1279 fő).¹²³ E napon érte el a menekülthullám a csúcst: egy nap alatt 8537 magyar lépte át a határt.¹²⁴ A burgenlandi fogadótáborok megteltek, a helyzetet katasztrofálisnak értékelték. Az ENSZ Közgyűlés III. számú Bizottsága november 23-tól kezdődően több napon át tárgyalta és vitatta meg a Menekültügyi Főbiztos jelentését.¹²⁵ A vitában Ausztriát Kurt Waldheim követ képviselte, aki átfogó jelentést adott a kérdésről. A Bizottság felszólította a Menekültügyi Főbiztos, hogy dolgozzon ki egy anyagi és pénzügyi programot, és terjessze az UNREF Végrehajtó Bizottsága elé. Az ügyet nehezítette, hogy Dag Hammarkjöld ENSZ Főtitkár a kezdetektől ellenezte, hogy a Bizottság a magyar menekültüggyel foglalkozzon, mert szerinte ez a Közgyűlés elé tartozott.¹²⁶

A november 30-i adatok szerint 100 500 menekült lépte át az osztrák határt, akik közül 28 800-at szállítottak el.¹²⁷ Az elszállítással kapcsolatban több probléma is felmerült. Gondot okozott például, hogy a menekültek jó része Ausztriában szeretett volna maradni, mert még nem adta fel a reményt a hazatérésre.¹²⁸ Je-

119 CSERESNYÉS, 1998. 51.

120 STANEK, 1985. 70.

121 Az Aide Memoire szövegét tartalmazza: ÖStA AdR BMfaA Sektion II-pol. 1956. Ungarn 3d 520.565 sz. irat

122 CSERESNYÉS, 1998. 51–52.

123 ÖStA AdR BMfaA Sektion II-pol. 1956. 404. doboz. 791.064 sz. irat.

124 HELMER, 1997. 305.

125 ÖStA AdR BMfaA Sektion II-pol. 1956. Ungarn 3d 520.831 sz. irat. Soós, 1998. 1035.

126 Soós, 1998. 1035.

127 ÖStA AdR BMfaA Sektion II-pol. 1956. 791.113 sz. irat.

128 STANEK, 1985. 70.

lentős hányaduk, elsősorban a zsidók,¹²⁹ viszont inkább az Egyesült Államokban ment volna, akik gondozását (18 000 fő) az American Joint Distribution Committee vállalta el.¹³⁰

Nagy várakozás előzte meg Richard Nixon amerikai alelnök bécsi látogatását, aki december 19-én érkezett Ausztriába.¹³¹ Az osztrák kormány azt szerette volna elérni, hogy az USA emelje meg a menekültkvótát – amelyet addig a bécsi amerikai követség 21 500 főben limitált – és az anyagi támogatást. Raab felvázolta a magyar menekültügy problémáit az alelnöknek. Közölte, hogy a menekültügy kettős probléma: politikai ügy, mivel a politikai menekültek veszélyt jelentenek Ausztria semlegességére, emellett anyagi gond is. Elsősorban ez utóbbi kérdésben várta Nixon segítségét. Az alelnök az osztrákok által kért pénzüsszeget magasnak találta, azonban mielőtt ausztriai útjáról levonta volna a végső konklúziót, több menekülttábor is meglátogatott, ahol menekültekkel beszélgetett. Nixon méltatta Ausztria érdemeit, viszont nem említette a befogadottak létszámának emelését, valamint az amerikai segélyekről sem beszélt, bár a menekültek megsegítésére 450 000 dollárt és 100 kg inzulint ajánlott fel. Annak ellenére, hogy Nixon nem kötelezte el magát, látogatása a menekültek körében bizakodást keltett.¹³² Ausztria számára a látogatás azonban csalódás volt, többen az USA „önnépszerűsítésének” minősítették.¹³³

Kanada is nyitottnak mutatkozott magyar menekültek befogadására, és az USA-ba vágyók egy része is hajlandó volt ide jelentkezni. J. W. Pickersgill, kanadai bevándorlási miniszter december elején Bécsbe utazott, ahol menekülttáborokat is meglátogatott.¹³⁴ Előzetesen már kapcsolatba lépett a bécsi követséggel, így valamelyest tájékozott volt a kérdésben. A kanadai parlament alsóházában is foglalkoztak a magyar ügygel, és a kanadai kormány arról is döntött novemberben, hogy díjtalanra teszik a magyar menekültek beutazását.¹³⁵ Pickersgill látogatása után kijelentette, hogy tetszik neki a 18 és 25 év körüli fiatal „emberanyag”.¹³⁶ A miniszter kb. 10 000 menekült beengedésére gondolt. Pickersgill a határvidéket meglátogatta, ahol magyar határőrökkel beszélgetett. Nixon fent említett látogatása alapul szolgált a szovjet sajtó vádjához, miszerint az amerika-

129 CSERESNYÉS, 1998. 63.

130 STANEK, 1985. 70. – Az American Joint támogatásával a belügyminisztérium az ortodox zsidók számára külön menekülttábor létesített Korneuburgban majd Bad Kreuzenben.

131 Nixon látogatásáról tudósít: ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol.1956. 792.188 sz. irat.

132 Soós, 1998. 1037–1038.

133 HASLINGER, 1996b. 1474.

134 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol.1956 Ungarn 3d 404. doboz. 791.376 sz. irat. 1956. dec. 2.

135 CSERESNYÉS, 1998. 63.

136 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol.1956 Ungarn 3d 404. doboz. 791.379 sz. irat.

iak célja Magyarországon az, hogy a „fasiszta puccs” minél előbb megismétlődjön. Az eseményekért elsősorban az USA reakciós köreit tartották felelősnek.¹³⁷

Eközben az osztrák ENSZ delegáció – amely az ENSZ 1956. november 12-én kezdődő XI. Közgyűlésén képviseltette magát először hivatalosan¹³⁸ – több ízben felszólalt, elsősorban a magyar menekültek ausztriai fogadására, segélyezésére, és továbbszállításának nemzetközi megszervezésének szükségességére irányítva a figyelmet, továbbá többször visszautasítva a keleti blokk rágalmaikat.¹³⁹ A vádpontok között szerepelt a magyar menekültek hazatérésének akadályozása – főleg a kiskorúaké –, a menekültek bebörtönzése, a táborok rossz állapota és a menekültek ellátásának kritikája. Az utolsó vádpontot Peter Haslinger is alátámasztja tanulmányában, amelyben az osztrák menekültügy negatívumaira is kitér.¹⁴⁰ Véleménye szerint a táborokban valóban siralmas állapotok uralkodtak, leginkább a higiéniai viszonyok voltak – főleg kezdetben – kritikán aluliak. A szerző az osztrák lakosság segítségnyújtását sem tartja kiemelkedőnek, sőt a határ menti lakosok többségének viselkedését közönyösnek ítélte. Kiemeli azokat a programokat (tánccsoport, zenekar stb.), amelyeket főként a Vöröskereszt szervezett a menekültek szabadidejének kitöltésére, ugyanis gyakori volt köztük az ún. „táborpszichózis”, amely „*az általános kilátástalanság érzésében és ezzel összefüggésben a lappangva állandóan jelen levő agresszivitásban nyilvánult meg.*”¹⁴¹

A táborokban eluralkodó elégedetlenségről és türelmetlenségről több forrás is tudósít, például a tiroli Biztonsági Igazgatóság vezetőjének december 15-i jelentése, amely „*a Szabad Európa Rádió magyar menekültekre gyakorolt kedvezőtlen befolyásáról*” értesíti az osztrák belügyminisztériumot.¹⁴² A jelentés szerint a rádió arról is tudósított, hogy a menekültek „Nyugaton” könnyen és gyorsan juthatnak jól fizető munkahelyekhez, ez a hír pedig növelte a kivándorlási kedvet. Az adó riportokat és a menekültektől származó személyes jelentéseket közölt, melyek sokszor szintén negatív irányba befolyásolták a menekültek hangulatát. A fő gond az volt, hogy a rádióműsorok tudósítottak minden Ausztriából induló transzportról és az összes Ausztriába érkező adományról, amelyekkel kapcsolatban lábra kapott az a hír, hogy a segélyeket Bécsben elosztották, és nem jutottak

137 Az Izvesztyija 1956. dec. 20-i cikkéből idéz: CSERESNYÉS, 1998. 70.

138 Ausztriát a Biztonsági Tanács javaslatára 1955. december 15-én vette fel az ENSZ 555. plenáris ülése a tagállamok közé.

139 Soós, 1999. 53–54. – Ugyanitt részletesen olvashatók a november és 1957. március közötti magyar ügyekkel foglalkozó ENSZ Közgyűlési határozatok. Vö. uo. 53–78.

140 HASLINGER, 1996b. 1471–1475.

141 Uo. 1472.

142 ÖSta AdR Bmfl Generaldirektion für die öffentliche Sicherheit. GZ 368.251-2/1956. Közléteszi: GECSÉNYI, 1996b. 93–94.

el a táborokba. Olyan hír is elterjedt, hogy az USA minden Ausztriában tartózkodó menekültnek napi 20 dollárt ad. A jelentés írója kérte a minisztériumot, hogy mindent tegyenek meg, hogy a SZER új menekültekre gyakorolt kedvezőtlen befolyását megszüntessék.

A menekültügy 1956 végi helyzetjelentése szerint az USA fogadta be a legtöbb menekültet (19 668 fő), a második Nagy-Britannia (13 018 fő), míg a harmadik az NSZK (10 934 fő) volt. A kisebb országok közül Svájcot érdemes kiemelni (10 300 fő).¹⁴³ A statisztika szerint összesen 87 725 fő talált a különböző országokban menedéket. Az évkönyv adatai alapján 1956 októbere és december vége között 155 831 fő lépte át az osztrák–magyar határt. A fenti adatokból az ekkor Ausztriában tartózkodó menekültek létszáma kb. 70 000 volt. Ausztria összlakosságához viszonyítva kiemelték: „*minden századik Ausztriában élő: magyar*”.¹⁴⁴

1957 januárjában sem szűnt meg a menekültek beáramlása, sőt jelentések érkeztek a belügyminisztériumhoz, miszerint már elszállított menekültek is szeretnének visszatérni Ausztriába. Különösen Franciaország menekülttáboraiiban volt nagy az elégedetlenség.¹⁴⁵ Oscar Helmer – aki az osztrák politikusok közül a legaktívabb szerepet vállalta a menekültkérdés megoldásában – az osztrák kormány január 15-i ülésén bejelentette, hogy a visszatérők előtt lezárta Ausztria határait, mivel az ország anyagi segítségnyújtási lehetőségének határára érkezett.¹⁴⁶

Helmer január 29-én, az UNREF Végrehajtó Bizottsága előtt elmondott beszédében keserűen jegyezte meg: „*Ausztriának elege van abból, hogy minden dollárért és minden menekült átvételéért külön könyörögjön.*”¹⁴⁷ Szerinte nemcsak Ausztriának, hanem a „szabad világ” minden államának egyenlő módon kellene kivennie részét a probléma megoldásában.

Raab kancellár a kormány ülésén az osztrák nép felháborodását emelte ki: „*A mieink már egészen fel vannak bősülve a menekülthistória miatt.*”¹⁴⁸ Az osztrák segítőkészség lendülete a menekülttömeg növekvése és a menekültek fokozódó elégedetlenségének megnyilvánulásai hatására egyre jobban csökkent. A menekültek 1957 tavaszán többször is sztrájkba kezdtek. Ez történt például a siezenheimi átmeneti táborban 1957. május 6-án, ahol négy napos éhségstrájkot tartottak a menekültek, miután az USA április 13-án hirtelen kivándorlási stopot jelentett

143 Österreichisches Jahrbuch... 120.

144 KERN, 1959. 37.

145 HASLINGER, 1996b. 1478.

146 A semleges Ausztria... 54. – A magyar kormány ugyanezen a napon rendelte el a magyar–osztrák határ elaknásítását.

147 HELMER, Oscar: i. m. 306. p.

148 HASLINGER, Peter: *Magyar menekültek...* 1475. p.

be.¹⁴⁹ Az USA, Helmer táviratban elküldött kérésére sem volt hajlandó a döntést felülvizsgálni.¹⁵⁰

Helmernek a probléma megoldására irányuló erőfeszítéseit mutatja az is, hogy miután 1957 áprilisában az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa ismét azzal a kéréssel fordult a külügyminisztériumhoz, hogy további 5000 menekültet fogadjanak 4 hónapra Jugoszláviából, a miniszter a kormány április 30-i vitáján beleegyezett, annak ellenére, hogy a miniszterek többsége ezt ellenezte.¹⁵¹

A belügyminiszter május 27-én elmondott beszédében ismét utalt a menekült-problémára, hangoztatva, hogy a menekülttábor korunk szégyene, és nem fér össze az emberi méltósággal.¹⁵²

Az Ausztriába tartó menekültek száma 1957 tavaszán apadni kezdett, de kisebb számban még előfordultak menekülési kísérletek, amelyek a határ újbóli lezárása után már illegális határátlépésnek minősültek. A menekültek számát illetően a szerzők többsége más-más adattal szolgál. Eltérőek az adatok a külföldre szállított és az Ausztriában maradt menekülteket illetően is. Kern adatai szerint – amely az 1959. június 30-i állapotokat mutatja – a legtöbb menekültet az USA fogadta be (38 058 fő), utána Kanada (25 513 fő) és az Egyesült Királyság (20 690 fő) következett. 11 471 magyar menekült maradt Ausztriában.¹⁵³ Közülük sokan betegek, pszichikailag megviseltek voltak. Sok fiatal, köztük középiskolások és egyetemisták is maradtak, akiknek jövőjéről osztrák részről gondoskodtak.¹⁵⁴

2. Szervezetek és magánszemélyek reakciói

A magyarországi forradalom kitörésére és eseményeire – különösen a leverésére – az osztrák lakosság és különböző szervezetek is érzékenyen reagáltak. Szimpátiájuk leginkább a magyar forradalmárok és a menekültek megsegítésére szervezett segély- és szolidaritási akciókban, valamint a magyar helyzet megoldására tett javaslatokban nyilvánult meg.

Természetesen Ausztriában először az ott élő magyarok hallatták hangjukat. Pár nappal a forradalom kirobbanása után demonstrációt szerveztek a bécsi

149 HELMER, Oscar: i. m. 307. p.

150 Soós Katalin: *Ausztria és a magyar menekültügy...* 1048. p.

151 HASLINGER, P.: *Magyar menekültek...* 1475. p. – Helmer így érvelt: „Ami engem arra ösztönöz, hogy ebben a kérdésben pozitív álláspontot foglaljak el, az a következő: a menekültüggyel kapcsolatban az egész világon jó nevet szereztünk magunknak. Ha most elutasító magatartást tanúsítunk, ezt a jó benyomást tennénk tönkre.”

152 HELMER, 1997. 308.

153 KERN, 1959. 68.

154 STANEK, 1985. 72.

magyar és amerikai követség előtt. Kb. 200 magyar emigráns vonult fel, a magyar himnuszt énekelve.¹⁵⁵ Több emigráns szervezet megmozdult, és néhányan haza akartak térni, hogy részt vegyenek a forradalomban. Hír érkezett arról, hogy innsbrucki magyar diákok (16–20 éves fiúk) fegyvereket akarnak vásárolni, hogy Magyarországra utazva a szabadságharcosok oldalán harcoljanak.¹⁵⁶

Az Österreichisches Staatsarchiv külügyi iratai között is több dokumentum található, amelyek hazatérni kívánó emigráns magyarokat említenek: Lengyel Béla altábornagy, az Ausztriában élő katonatiszti emigráció vezetője levelében leírja, hogy milyen fegyverekre lenne szüksége a harcokhoz, és ha Ausztriában nem sikerül mindet megszerezni, majd Magyarországon „zsákmányolnak”. Kifejezi aggodalmát – gondolva az osztrák semlegességre – a fegyverek határon történő átvitelét illetően, de optimistán hozzáfűzi: „*E téren gondolom a sógorok szemet fognak nekünk hunyni.*”¹⁵⁷ Mint tudjuk azonban, az osztrák hatóságok a semlegességre hivatkozva nem engedték az emigráns szervezeteket és magánszemélyeket Magyarországra jönni.

Az ausztriai magyarokon kívül az osztrákok is az első napoktól kezdve részt vettek a különböző szervezetek és az osztrák kormány által meghirdetett gyűjtési- és segélyakciókban. Különösen a bécsiek jártak élen a segítségnyújtásban, akiknek „szívük megdobbant a bátor budapestiekért, akiknek népük szabadsága többet ér, mint a saját életük.”¹⁵⁸ Bécsben a legtöbb adományt a volt „szovjet területekben” (az 5., 20., és 23. kerületben) gyűjtötték össze, hiszen saját tapasztalataikból kifolyólag ők voltak a legszolidárisabbak. Egyetlen olyan kerület sem volt azonban Bécsben, ahol ne szerveztek volna gyűjtési akciókat.¹⁵⁹ Eleinte leginkább gyógyszerre, élelmiszerre és vérplazmára volt szükség, amelyek Magyarországra szállításában a karitatív szervezetek mellett önkéntesek is részt vettek.

November 1-jén felhívást intéztek azokhoz az önkéntesekhez, akik Magyarországra készültek, hogy valamilyen formában segítsenek és jelentkezzenek a Fleischmarkt 5. számú házban.¹⁶⁰ Az önkéntes segítségen és a karitatív szervezeten kívül megmozdult többek között az Osztrák Szakszervezeti Szövetség is, amely a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségével együtt nagyarányú gyűjtési akciót indított és ifjúsági üdülőit felajánlotta a „magyarországi harci övezetből” származó gyerekek számára. A két szervezet által küldött segélyszállítmányok elosztását a helyszínen a két szervezet bizalmi emberei végezték.¹⁶¹

155 *Die Presse*, 1956. okt. 28.

156 *Neuer Kurier*, 1956. okt. 27.

157 ÖStA AdR Bmfi 1956. 522/50 sz. irat. Graz, 1956. okt. 27.

158 *Die Presse*, 1956. okt. 25.

159 *Arbeiter-Zeitung*, 1956. nov. 1.

160 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol. 1956. Ungarn 3a-3c 403a doboz. Szám nélkül.

161 MTI Szigorúan bizalmas + bizalmas tájékoztató. 1956. okt. 30. (15. sz. mikrofilm)

Bécs központjává vált a külföldről érkező szállítmányoknak is. A külügyminisztériumhoz futottak be azok a külföldről küldött levelek is, amelyek írói Magyarországnak akarták kifejezni üdvözetüket és együttérzésüket. Például Belgrádból érkezett egy üdvözlőlevél a magyar forradalmárok számára, amelyben egy vers is volt. A levélíró kérte, hogy küldjék el a bécsi rádióknak költeményét.¹⁶² Az ausztriai értelmiség is hallatta hangját. Például 33 osztrák író nyilvánította ki szolidaritását a harcoló magyar néppel, és protestált a szovjetek első intervenciója ellen.¹⁶³

A „Kultúrkongresszus”¹⁶⁴ közös üzenetet intézett a magyar írókhoz és értelmiségiekhez, „*Magyar szabadságharcosok!*” megszólítással.¹⁶⁵ Az üzenet méltatja a szabadságharcos értelmiség” bátorságát. A Kongresszus reményét fejezte ki, hogy „a sztálinizmus hazug építményének” szétrombolása után az emberi jogokkal, az egyéni méltósággal és a vélemény szabadsággal összhangban levő társadalmi berendezkedés valósul meg Magyarországon. A szenvedélyes hangvételű írásban a Kongresszus eszmei támogatásán kívül orvosságot és élelmiszert is felajánlott.

Az Osztrák Akadémikusok Szövetsége október 26-i ülésén köszöntötte a magyar akadémikusokat, és közölte, hogy „lélekben ott áll az áldozatok ravatalai előtt”.¹⁶⁶ Az osztrák hívők is kifejezték a magyarok iránt érzett szolidaritásukat: magyar imaórákat szerveztek Bécsben. Dr. König érsek az adományokon kívül imádkozásra kérte a híveket magyar testvéreikért.¹⁶⁷ Az osztrák nép áldozatvállalását megköszönve is sorra érkeztek a levelek, mind az osztrák külügyminisztériumba, mind a sajtószékházakba; elsősorban az Ausztriában és a külföldön élő magyarok fejezték ki köszönetüket.¹⁶⁸

A különböző segélyakciók november 4-e után még erőteljesebben folytatódtak. A parlamenti sortűz, a mosonmagyaróvári vérengzés, majd főleg a második szovjet katonai intervenció híre mély együttérzést és felháborodást váltott ki az osztrák lakosságból. A menekültáradatot látva az osztrák kormány által nyitott

162 ÖStA AdR BMfA Sektion II–Pol. 1956. Ungarn 3f 405. doboz. Szám nélkül. 1956. okt. 28.

163 *Arbeiter-Zeitung*, 1956. okt. 30.

164 Der „Kongress für die Freiheit der Kultur” (A kultúra szabadságának kongresszusa). Első összejövetelét 1950-ben tartotta, s a tekintélyuralmi rendszerek ellen hirdette meg A nemzet a kultúra szabadságáért az emberi jogokért harcol. Tiszteletbeli elnökei voltak: Karl Jaspers, Salvador de Madariaga, Jacques Maritain, Reinhold Niebuhr és Bertrand Russel.

165 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol. 1956. Ungarn 3. Szám nélkül.

166 *Die Presse*, 1956. okt. 28.

167 *Die Presse*, 1956. okt. 27.

168 *Die Presse*, 1956. okt. 31.

6400. számú kontóra sorra érkeztek az osztrák és külföldi magánadományok. A magánszemélyek felajánlásai között szerepelt Julius Raab szövetségi kancelláré is, aki – magánadományozóként – 2000 schillinget utalt át.¹⁶⁹ Érkeztek pénzadományok Tokióból, Varsóból, Madridból, Jamaikából, Kanadából, és több országból ajánlkoztak magánszemélyek menekültek – főleg gyerekek – befogadására.¹⁷⁰

Az osztrák külügyminisztériumhoz érkeztek érdekes levelek is, melyek különböző módon próbáltak segítséget nyújtani a magyaroknak. Például New Yorkból egy textilgyár felajánlotta, hogy takarókat szállít a menekülteknek. Ugyanebben az iratban szerepel egy magánszemély javaslata, aki szerint bélyegeket kellene kiadni Magyarországon megsegítésére. Az illető képeket is küldött az általa tervezett bélyegekről.¹⁷¹ A finn Vörös Kereszt felajánlotta, hogy faházakat épít magyar menekültek számára.¹⁷² Érkeztek olyan levelek is, amelyben írójuk személyes segítségét ajánlotta fel, például dél-afrikai diákok szerettek volna Ausztriába utazni, hogy a magyar menekülteknek segítséget nyújthassanak.¹⁷³

Sokakat az együttérzés mellett a kíváncsiság is vezérelt, hogy felkeressék a menekülttáborokat. Filmforgatás céljából többen is Bécsbe utaztak, de e kezdeményezéseket osztrák részről elutasították. Két osztrák férfi egy magyar menekültekről szóló film forgatókönyvét – amely a magyar menekült gyerekek ausztriai iskolai beilleszkedésére helyezte volna a hangsúlyt – is elküldte a külügyminisztériumnak.¹⁷⁴

Az egykori menekültektől is több köszönőlevél érkezett, akik hálájukat fejezték ki, hogy új életet kezdhettek a „nyugati világban”. Két svájci 18 éves lány Figl külügyminiszternek címezte levelét, amelyben megírták, hogy Magyarország helyzete nagyon megrendítette őket és félnek a harmadik világháború kitérésétől. A lányok aggodalmára válasz is érkezett a külügyminisztériumból, amelyben megnyugtatták őket, hogy nincs okuk félelemre.¹⁷⁵

Egy magyar nyelvű, nyomtatott betűkkel írt, anonim levelet is őriz az archívum, amelyet minden bizonnyal Magyarországról küldtek. A különös hangvételű

169 ÖStA AdR Bundeskanzleramt-Präs. Ungarischer Flüchtlingswesen M. 9607-Pr. 1a/56 Wien. 1956. nov. 21.

170 A felajánlások pontos összegét ld.: ÖStA AdR BMfAa Sektion II-pol./1956. Ungarn 3d Grundzahl 511.190 405 sz. doboz.

171 ÖStA AdR BKA – Präs. Ungarischer Flüchtlingswesen Zl. 10.216 – Pr.M/56 1956. nov. 26.

172 ÖStA AdR BMfAa Sektion II-pol.1956 Ungarn 3d. 403. doboz. 320.970 sz. irat.

173 ÖStA AdR BMfAa Sektion II-pol.1956 Ungarn 3f. 405. doboz. 791.914 sz. irat.

174 ÖStA AdR BMfAa Sektion II-pol.1956 Ungarn 3d. 404. doboz. 791.771 sz. irat.

175 ÖStA AdR BMfAa Sektion II-pol.1956 Ungarn 3f. 405. doboz. 520.471 sz. irat. 1956. nov. 13.

levél szerint „az orosz ágyúcsövek Ausztria felé állnak”, akárcsak Szlovákia és Csehország ágyúi, valamint Tito partizánjai. A levél írója szerint az oroszok már kivonulásuk idején felhívták Ausztria figyelmét, hogy vissza fognak térni. Az ismeretlen kéri Ausztriát, hogy „kényszerítsék az ENSZ-et a magyarországi beavatkozásra, amíg nem lesz késő.” Ezen kívül a levélíró gyógyszer és kötszert kért a sebesülteknek. A szerző Tildyt árulónak bélyegezte, és véleménye szerint Nagy Imre becsapta a népet. Végezetül több nevet is felsorolt, akik Ausztria megszállását készítették elő.¹⁷⁶ A levél írója – vélhetően – valamely emigráns szervezet tagja lehetett, aki már egy ideje nem élt Magyarországon, és akinek – mint említette – „kémelhárítók” is dolgoztak. Erre utal tört magyarsága, valamint hogy több helyen is német szavakat használt.

A fentiekén kívül különböző, a magyar helyzet megoldására javaslatokat tevő levelek is kerültek a külügyminisztérium iratai közé. Különös kezdeményezést tartalmaz C. Reichert, a C. Reichert Optikai Művek tulajdonosának indítványa, melyet az ismert gyáros Heinel miniszterhez írt, aki azt továbbította a külügyminisztériumnak. A szerző, aki a magyarokat „hős népnek” tartja, úgy véli, hogy a szovjetek ki akarják irtani a magyar nemzetet, mivel az „idegen testet képez a szláv tömbben”. Szerinte azzal nem lehet sokat segíteni e „bátor népen”, hogy néhány ezer magyar menekültet befogadnak más országok. Az ENSZ feladata lenne, hogy a világ minden tájára kiáramlott magyarokat összegyűjtse, és új hazát találjon számukra. Mivel a menekültek között minden szakma képviselői jelen voltak, adottak a feltételek egy saját állam kiépítéséhez. Mivel Leopold Figl jelenleg ügyis New Yorkban, az ENSZ ülésén tartózkodik, meg kellene bízni, hogy indítványozzon érdemi megoldási javaslatot, hiszen Ausztria szomszédos államként, és a magyar menekültügyben vállalt terheiért komolyan érdekelt az ügyben. Előtte azonban a szintén New Yorkban tartózkodó Kéthly Annával kellene egyeztetni. Végül Reichert megjegyzi, hogy valószínűleg keserű dolog feladni a hazát, mégis meggondolandó a terv megvalósítása, mivel a nép jelenlegi széttagoltsága a magyarság teljes felőrlődéséhez vezethet, és a régi Magyarország mai területén a jelen generáció számára alig képzelhető el tartós konszolidáció. Reichert olyan térségben képzelte el az új Magyarország területét, ahol a fehér faj nem kerülne összeütközésbe az őslakossággal, így például Ausztráliában, Tasmaniában, Madagaszkár szigetén, Dél-Afrikában, Észak-Amerikában, vagy Dél-Amerika déli részén.¹⁷⁷ Az osztrák külügyminiszter megköszönte a memorandumot, de ter-

176 ÖStA AdR BMfA Sektion II-pol.1956 Ungarn 3f. 405. doboz. 520.041 sz. irat. 1956. nov. 6.

177 C. Reichert memoranduma: ÖStA AdR BMfA Sektion II-pol.1956 Ungarn 3f. 405. doboz. 791.273 sz. irat. 1956. nov. 29. (Ld. Melléklet)

mészetesen nem tartotta reálisnak. Figl véleménye szerint egy efféle kezdeményezés bizonyára a magyar emigrációtól indulhatott ki.¹⁷⁸

A forradalom leverésén túl a Kádár-kormány hivatalba lépése is éles reakciókat váltott ki az osztrákokból. Az Európai Fialok Szövetsége Ausztriában november 16-án arra kérte az osztrák kormányt, hogy ne ismerje el az új magyar kormányt.¹⁷⁹ A Szövetség szerint az ENSZ főtitkárának azonnal Magyarországra kellene utaznia, hogy a kegyetlenkedéseket és a deportálásokat megakadályozza. Az ENSZ-ben világosan kellene azt az álláspontot képviselni, hogy a szovjetek vonuljanak ki Magyarországról.

Szintén november 16-án a salzburgi diákok a magyarok iránt szimpátiájuknak hangot adva néma tüntetést szerveztek, amelyen 2440-en vettek részt.¹⁸⁰ A következő transzparenszeket vitték magukkal: „*Imádkozzatok Magyarországiért!*”; „*Békéről beszélnek és temetőre gondolnak*”; „*Magyarország [piros-fehér-zöld zászló – Sz. R.] és nem Szovjetunió [Áthúzott vörös csillag – Sz. R.]*”; „*Munkabeszüntetést a tömeggyilkosoknak!*”; „*Ébredj ENSZ!*”; „*Káim, hol a bátyád, Ábel?*”; „*Hívjuk Európát*”; „*Az ENSZ elnapol, az ENSZ visszavonul*”; „*Magyarország meghal, Amerika alszik*”. A néma tüntetők olyan plakátokat is vittek, amelyen egy temető közepén egy tank és egy akasztófa volt, a következő felirattal: „*Szovjet béke*”. A diákok verseket szavaltak, énekeltek és felolvasták azt a határozatot, amelyet az amerikai elnöknek és az ENSZ főtitkárának szántak. Ebben kifejezték vágyukat a világbékére, és arra, hogy békés eszközökkel járjanak közben Magyarország szabadsága érdekében. Incidens nem történt, azonban a tüntetés után kb. 200 középiskolás a KPÖ székháza előtt hangos Pfuj-kiáltásokat hallatott. A biztonsági erők feloszlatták e csoportosulást.

A KPÖ iránti ellenszenv a magyarországi események hatására fokozódott, különösen miután november 7-én Bécsben a párt a szovjet októberi forradalom évfordulóját ünnepelte. Ezt a bécsi fiatalok provokációnak minősítették, többen demonstrálni kezdtek a gyűlés feloszlátását követelve, végül betörték a KPÖ néhány épületébe és feldúlták azokat.¹⁸¹ A spontán megmozdulást a rendőrök verték szét, bár köztük is akadt, aki inkább a tüntetőkkal szimpatizált.

A szovjetellenesség több levélből is kitűnik. Érdekes levél érkezett egy süketnéma japán diáktól, aki felháborodását fejezte ki a szovjet beavatkozással kapcsolo-

178 ÖStA AdR BMfaA Sektion II-pol.1956 Ungarn 3f. 405. doboz. 791.273 sz. irat. 1956. nov. 29.

179 ÖStA AdR BMfaA Sektion II-pol.1956. Ungarn 3f 405. doboz. 520.734 sz. irat. 1956. nov. 16.

180 ÖStA AdR BMfaA Sektion II-pol.1956 Ungarn 3f. 405. doboz. 520.585 sz. irat.

181 *Neuer Kurier*, 1956. nov. 7.

latban. A diák magyarul írta levelét, amelyben jogosnak tartja, hogy Magyarország megkapja a semleges státuszt.¹⁸²

A magyar forradalom az osztrák művészetet is megihlette: hatására Christine Busta két tragikus hangvételű költeményt írt, *Világtörténelem és Magyarország árnyékában* címmel.¹⁸³ Oskar Kokoschka két, Magyarország szenvedéseit bemutató litográfiája is a forradalom hatására készült.¹⁸⁴ *A betlehemi gyermek* című műve előterében megtört arcú anya látható halott gyermekével, az úton halottak fekszenek, a háttérben pedig tankokat lehet látni. *Ecce homo* című alkotása a szenvedő Krisztust ábrázolja, fején a töviskoronával.

3. Az osztrák sajtó reakciója (1956. október 24. – november 6.)

Az osztrák lapok többsége október 24-től a forradalom leveréséig első oldalon számolt be a magyarországi eseményekről, de az év hátralevő részében és 1957 elején is sokszor utalt a magyar forradalomra. Az írásokat olvasva a forradalom eseményei pontosan nyomon követhetők. Az osztrák lapok többsége eleinte a budapesti rádió és a hírügynökségi jelentések alapján írta cikkeit.¹⁸⁵ A fejezet megírásához elsősorban a legismertebb bécsi lapok, a *Die Presse*, a *Wiener Zeitung*, a *Neuer Kurier*, az *Arbeiter-Zeitung* és az *Österreichische Volksstimme* 1956. október 23-a és november 6-a közötti számait használtam fel.¹⁸⁶

Az október 24-i helyzetjelentések többsége összefüggésbe hozta a lengyelországi és a magyar eseményeket. A *Die Presse* „*Szovjetellenes lázadás Lengyelországban és Magyarországon*” címmel közölt cikket, és – a többi újsághoz hasonlóan – megemlítette az egyetemisták 16 pontos követelését, kiemelve a szovjet csapatok kivonására és a többpártrendszer visszaállítására irányuló óhajt. Az író azt is megállapította, hogy a magyar kormány már nem teljesen ura a helyzetnek.

Az első objektív hangvételű írások után másnap már jóval erősebb emóciókat figyelhetünk meg a Magyarországgal kapcsolatos írásokban (amelyek továbbra is az első oldalon jelentek meg). A legobjektívebb a *Wiener Zeitung* volt, amely a budapesti, szovjetekkel szembeni „véres felkelésről” tudósít, emellett kiemeli,

182 ÖStA AdR BMfA Sektion II-pol.1956 Ungarn 4-6. 406. doboz. 732.446 sz. irat. 1956. dec. 15.

183 1956. GLORIA VICTIS. 15–16. (Ld. Melléklet)

184 Uo. 2. p. (Ld. Melléklet)

185 MTI, Bécs, 1956. okt. 24. Bizalmas Tájékoztató. Szigorúan Bizalmas. 248 sz. irat (14. mikrofilm).

186 A *Die Presse*, a *Neuer Kurier* és a *Wiener Zeitung* független napilapok; az *Arbeiter-Zeitung* (AZ) az SPÖ központi lapja; az *Österreichische Volksstimme* a KPÖ központi lapja.

hogy Nagy Imre újra miniszterelnök lett és amnesztiát hirdetett. Az eseményeket a *Die Presse* már „októberi forradalom” címmel közli, a *Neuer Kurier* pedig „a magyar nép nagy szabadságharcának” minősíti, de a „forradalom” kifejezést is használja.

Az *Österreichische Volksstimme* október 24-én Gerő rádióbeszédéből idézett, majd másnap az új miniszterelnök szándékairól írt, miszerint „*a nép és a kormány ugyanazt akarja, a racionalizmus és a demokratizálódás kiépítését*”. A lap az ellenforradalmi bandák tevékenységét kritizálja, akik munkásokat, katonákat és más polgárokat gyilkoltak le. „A »reakciós kalandorok« terveit a magyar munkássztyály elítéli”, akik iránt a lap szolidaritását fejezte ki.

A következő napok tudósításai – az *Österreichische Volksstimme* kivételével – a magyarok iránti együttérzésről és a forradalmárok eszmei támogatásáról tanúskodnak: a *Die Presse* Magyarország „heroikus szabadságharcáról” ír, és közvetíti Ausztria szimpátiáját a forradalom iránt.¹⁸⁷ A lap felhívást közölt, hogy König érsek felhívása alapján adakozásra szólítsa fel olvasóit „a magyar szabadságharcosok áldozatai” szenvedéseinek enyhítésére. Az újság 10 000 schilling pénzadománnyal mutatott példát.¹⁸⁸ Másnap a lapban „*Segítetek a szabadságnak!*” címmel ilyen sorok jelentek meg a szabadságharcról: „*Ők értünk is harcolnak és halmak meg, mert ezen a világon csak egyféle szabadság létezik.*”¹⁸⁹

A *Neuer Kurier* felteszi a költői kérdést: „*Miért nem segítenek nekik?*”, majd félig válaszol is rá: „*Tudjuk, hogy az USA vagy más nyugati demokráciák hivatalos beavatkozása a III. világháború veszélyével fenyegetne*”.¹⁹⁰ A lap e száma véradásra és adományozásra szólítja fel olvasóit, hasonlóan az *Arbeiter-Zeitung*hoz, amely „szocialista segélyakciót” hirdetett meg,¹⁹¹ majd másnap Helmer hasonló felhívását közölte. A lap arról is tudósított, hogy Magyarország nagy része a felkelők kezén van.¹⁹²

Az *Österreichische Volksstimme* ellenforradalmi csoportok tevékenységét ecseteli, akik röplapokat osztogatnak, és „*Nagy és Kádár népszerűségét akarják kihasználni*.”¹⁹³ E röplapokon különböző követelések olvashatók, például kilépés a Varsói Szerződésből, vagy – amit a lap különösen sérelmez – Mindszenty bíboros politikai életbe történő bekapcsolódásának terve. A KPÖ lapja Raab beszédén gúnyolódik, amelyben a kancellár kinyilvánította: szeretné, ha Magyarország sza-

187 *Die Presse*, 1956. okt. 27.

188 *Die Presse*, 1956. okt. 27.

189 *Die Presse*, 1956. okt. 28.

190 *Neuer Kurier*, 1956. okt. 27.

191 *Arbeiter-Zeitung*, 1956. okt. 27.

192 *Arbeiter-Zeitung*, 1956. okt. 28.

193 *Österreichische Volksstimme*, 1956. okt. 27.

bad lenne. „Miféle szabadságot akar Raab Magyarországnak?” – hangzik a Volksstimme kérdése, majd Magyarország „feudális urait” – köztük Esterházy Pált – és „Horthy Magyarországot” említi. „Ki akarja, hogy Magyarország ehhez a múlthoz térjen vissza?”

Október 30-án és 31-én a magyar forradalom mellett a szuezi válság eseményei is az osztrák lapok első oldalainak főszereplői lettek. E napokban az Arbeiter-Zeitung foglalkozott a legtöbbet a magyar eseményekkel. Megrendülését és együttérzését fejezte ki a mosonmagyaróvári sortűzzel kapcsolatban: „*a vörös szívek Magyarorszáért dobognak*”.¹⁹⁴ Az SPÖ lapja a demokrácia újjászületéséről és a szovjet csapatok Budapestről történő kivonulásáról írt.¹⁹⁵

A Wiener Zeitung szerint „*Nagy Imre a felkelők minden követelését teljesíti: a pártok engedélyezését, szabad választásokat, az oroszok kivonulását.*” A lap kiemelte Mindszenty szabadon bocsátását is.¹⁹⁶ Az újság az ÖVP üdvözlétét is tolmácsolja Magyarországnak.¹⁹⁷ Az Österreichische Volkstimme e hírt gúnyosan közölte: „*Az ÖVP köszönti a »szabad Magyarországot«*”, és arról is tudósít, hogy „*Habsburg Ottó a korona visszaadását kéri az USA-tól a magyar szabadságharcosoknak.*”¹⁹⁸ A Neuer Kurier „*Győzelem Budapesten*” cím alatt képeket közölt a budapesti helyzetről, illetve a szabadságharcosokról.¹⁹⁹

Eközben a szuezi eseményekkel is kiemelt helyen foglalkoztak a lapok. A Neuer Kurier Dulles beszédéből idéz, amely szerint a III. világháború veszélye is fennáll (a szuezi válság miatt).²⁰⁰ Nagy Imre november 1-jei nyilatkozatát – amely szerint Magyarország kilép a Varsói Szerződésből és semleges státusz garantálását kéri a négy nagyhatalomtól – az osztrák lapok is közölték.²⁰¹ Egyidejűleg a Wiener Zeitung arról is hírt adott, hogy a határvidéken szovjet csapatok tartózkodtak, sőt, szovjet páncélosok hermetikusan lezárták az osztrák–magyar határt.²⁰² A szovjet csapatmozgásokról az Arbeiter-Zeitung is beszámolt. Emellett a lap arról is hírt adott, hogy Kéthly Annát – aki november 1-jén Bécsben részt vett a Szocialista Internacionálé Irodájának ülésén – szovjet páncélosok tartóztatták fel a határon, amikor Budapestre próbált menni.²⁰³ Az SPÖ lapja a címlapon számolt be Kéthly Anna bécsi látogatásáról.²⁰⁴ A lap üdvözölte az újjáalakított Szocial-

194 Arbeiter-Zeitung, 1956. okt. 30.

195 Arbeiter-Zeitung, 1956. okt. 31.

196 Wiener Zeitung, 1956. okt. 31.

197 Wiener Zeitung, 1956. okt. 31. és 1956. nov. 1.; Die Presse, 1956. nov. 2.

198 Österreichische Volkstimme, 1956. nov. 1.

199 Neuer Kurier, 1956. okt. 31.

200 Neuer Kurier, 1956. nov. 2.

201 Pl. Wiener Zeitung, 1956. nov. 2.

202 Wiener Zeitung, 1956. nov. 3.

203 Arbeiter-Zeitung, 1956. nov. 3.

204 Arbeiter-Zeitung, 1956. nov. 2.

demokrata Párt ideiglenes elnökét, és „csodálatra méltó asszonynak” nevezte. Kéthly Annát Bécsben Helmer belügyminiszter és az SPÖ több más vezetője is rendkívüli szívéllyességgel üdvözölte.²⁰⁵ Kéthly sajtónyilatkozatában kijelentette, hogy a „*jövendő független Magyarország szocialista jellegű állam lesz*”. A kérdésre, hogy megbízik-e Nagy Imrében, igennel válaszolt. Kéthly a Szocialista Internacionálé Irodájának ülésén összefoglaló jelentést tett a magyarországi helyzetről, tolmácsolva saját véleményét is.²⁰⁶

November 4-én a lapok többsége megjelentette Raab előző napi rádióbeszédét, melyben visszautasította az Ausztria elleni vádakát, „*kitalált jelentéseknek*” nevezve azokat. „*Ausztria tudatában van semlegességének.*” – írta a Wiener Zeitung.²⁰⁷ Helmer ugyanakkor a komolytalan híradásoktól – mint például egyes sajtótermékek túlzó és szenzációhajhász híreitől – óvta az olvasókat.²⁰⁸

A november 4-i szovjet intervenció híre után az osztrák lapok hasábjain még jobban elszabadultak az indulatok, és a legtöbb újság jórészt a magyar eseményeknek szentelte oldalait. Az Arbeiter-Zeitung a „*vasárnap drámájáról*” írt. „*Ismét lehullott a vasfüggöny.*”²⁰⁹ A Die Presse „*Felháborodás és rémület az egész világon*” címmel tudósított.²¹⁰ Minden lap beszámolt arról is, hogy a szovjet beavatkozás ellenére tovább folytak az „*elkeseredett harcok*”. A Die Presse, amely november 4-i számában a Kádár-kormányt a „*Szovjetunió marionett-kormányának*” nevezte, megnyugtatta olvasóit, hogy a semleges Ausztria nincs veszélyben, hiszen a szovjetek is elismerték semlegességét.²¹¹ Az Arbeiter-Zeitung szomorú képet festett a levett Magyarországról „*Éhség, terror és fosztogatások Budapesten*” címmel.²¹² Az Österreichische Volkstimme „*Harcok az ellenforradalom ellen*” címmel jelentetett meg cikket, majd ugyanebben a számában „*Így tombolt a fehérterror!*” cím alatt a Horthy-bandák garázdálkodását ecsetelte.²¹³ A cikk mellett két kép is volt, amelyeken „*fasiszta gyilkosok*” által brutális módon meglincselt ÁVO-sokat lehet látni. „*Így kezdődött a szabadság Magyarországon*” – olvasható az egyik képaláíráson. Az egyik halott arcát Lenin és Rákosi fotóival takarták be. A többi osztrák újság is írt a lincselésekről, de csak rövidebb hírek keretein belül, és inkább a szovjetek beavatkozására helyezték a hangsúlyt.

205 Az MTI jelentése Kéthly Anna Bécsbe érkezéséről és sajtónyilatkozatáról: In: 1956 ÉS A POLITIKAI PÁRTOK. 228–229.

206 Erről részletesebben ld. 1956 ÉS A POLITIKAI PÁRTOK. 229–232.

207 Wiener Zeitung, 1956. nov. 4.

208 Arbeiter-Zeitung, 1956. nov. 4.

209 Arbeiter-Zeitung, 1956. nov. 4.

210 Die Presse, 1956. nov. 6.

211 Die Presse, 1956. nov. 7.

212 Arbeiter-Zeitung, 1956. nov. 9.

213 Österreichische Volkstimme, 1956. nov. 6.

Tűlzásokkal azonban nemcsak a Volkstimme cikkeiben lehetett találkozni. Például a Neuer Kurier október 27-i számában tízezer halotról írt. Deák Ernő tanulmányában néhány rémhírt is megemlít. Egyik szerint a magyar futball-sztár, Puskás Ferenc is elesett a harcokban.²¹⁴ Hasonló tűlzás olvasható a Neuer Kurierban, amikor a lap a KPÖ több épületét szétdőltő osztrák akciót „*Bécs válasza Magyarországra*” címmel közölte.²¹⁵ Az antikommunista tüntetés valójában a KPÖ októberi szovjet forradalmat ünneplő rendezvényére adott reakció volt, bár kétségtelenül közrejátszottak benne a magyar események is.

November 4-e után a lapok a magyarországi harcok folytatásáról tudósítottak s drámai képet festettek a felkelők helyzetéről. A Neuer Kurier egyik cikke „*Levél Budapest poklából*” címmel jelent meg.²¹⁶ A Die Presse egyik szintén tragikus hangvételű cikkének ezt a címet adta: „*14 nap, mely megrendítette a világot.*”²¹⁷ A lap a magyar harcosokkal együttérezve és dicsőségüket hangsúlyozva ezt írja: „*Magyarország szabadsághősei nem haltak meg hiába.*”²¹⁸

V. Vélemények Ausztria forradalom alatti magatartásáról

Ausztria tevékenységét a magyar forradalom alatt, a Szovjetunió és a keleti blokk országait kivéve az államok nagy része pozitívan értékelte és méltatta. Főként a humanitárius segítségnyújtást és a menekültek befogadását emelték ki. Az ENSZ XI. Közgyűlése 1957. január 23-án külön határozatban mondott köszönetet az Osztrák Szövetségi Kormánynak a magyar menekültek fogadásáért és gondozásáért.²¹⁹ Az osztrák minisztériumokba a világ minden tájáról sorra érkeztek a köszönetnyilvánító levelek. Ezzel szemben a Szovjetunió és a keleti blokk államai, köztük Magyarország, különböző rágalmakkal illették Ausztriát a forradalom alatti tevékenysége miatt, emellett Ausztria Kommunista Pártja a semlegeség megsértését hozta fel vádként.

214 DEÁK, 1995. 53.

215 *Neuer Kurier*, 1956. nov. 9.

216 *Neuer Kurier*, 1956. nov. 9.

217 *Die Presse*, 1956. nov. 11.

218 *Die Presse*, 1956. nov. 16.

219 Soós, 1999. 78.

1. Rágalmak

a) A semlegesség megsértése – a Szovjetunió, a keleti blokk és a KPÖ vádjai

A forradalom kitörése után először a Szovjetunió kezdte a vádaskodást. Október 30-án a moszkvai osztrák követ, Norbert Bischoff arról tudósít, hogy szovjet részről az alábbiakat jelentették be: Ausztriából különböző „bandák” Magyarországra nyomultak; ezek szítják a felkelést, és vesznek részt a harcokban.²²⁰ Az Österreichische Volkstimme egyik cikke az osztrák semlegesség súlyos megsértését hangsúlyozza a Horthy-reakció által, kiemelve „Horthy emberének”, Nagy Ferencnek ausztriai útját.²²¹ A lap október 30-tól kezdve minden nap új információval jelentkezett az „ellenforradalomról”, illetve az osztrák semlegesség megsértéséről. November 1-i száma a Vöröskeresztet vádolta Magyarországra történő fegyverszállítással.²²² Nagy Ferenc utazása szünni nem akaró témának bizonyult a lap hasábjain: a volt miniszterelnök azért érkezett Ausztriába, hogy a Salzburgban, Linzben és Grazban alakuló egységek harcokkézségéről meggyőződjön.²²³ Ezek a vádaskodások is hozzájárultak ahhoz, hogy a határon az érvényes vízzummal rendelkezőket sem engedték át.

A szovjetek felnagyították az emigránsok azon törekvéseit, hogy Magyarországra jussanak, és ezt még saját magyarázatukkal is kibővítették. Ennek lényege az volt, hogy a forradalom kirobbantásában a nyugati hatalmak – elsősorban az USA – és a magyar emigráció titkos szervezkedése és anyagi segítsége komoly szerepet játszott.²²⁴ A többnyire koholt vádakat igyekeztek minél több fórumon, elsősorban a médiákban terjeszteni. Hajdu Tibor így jellemzi e módszert: „Nagy terjedelemben egymás mellett közölték, vagy összecsisztatták különbségtevés nélkül a politikai vezetés szintjének, valamint a propaganda- és kémszolgálatok alsóbb régióinak dokumentumait, az összefüggések elemzése nélkül.”²²⁵ Az Ausztria ellen irányuló rágalmazás tehát csak eszköz volt e módszerhez, és valójában nem nyugati szomszédunk volt a célpont.

Az osztrák külügyminisztérium részéről is megfogalmazódott az a gyanú Bischoff jelentéseit olvasva, akivel közölték, hogy fegyveres emigráns bandák az osztrák határőrség tudtával érkeztek Magyarországra, és szovjet, csehszlovák,

220 ÖStA AdR BKA/AA Ungarn 3e 519.692 sz. irat. (Panzerschrank-Akten) Bischoff táviratát közli: GECSÉNYI, 1996a. 182–183.

221 *Österreichische Volkstimme*, 1956. okt. 30.

222 *Österreichische Volkstimme*, 1956. nov. 1.

223 RAUCHENSTEINER, 1986. 53.

224 Közléteszi: GECSÉNYI, 1996b. 84.

225 HAJDU, 1989. 41.

valamint keletnémet rádiók azt a hírt terjesztik, hogy Ausztria az illegális beszivárgás eltűrésével megsérti semlegességét. „*Fennáll a veszélye, hogy az ilyesfajta állításokat szándékosan terjesztik, azért, hogy talán ürügyül szolgáljanak a különböző intézkedésekhez. A legelősebben fel kellene ezekkel szemben lépni, és a sajtóban erről közleményt közzétenni.*”²²⁶

A rágalmak tovább gyűrűztek, a vádaskodások folytatódtak, az osztrák kormány pedig – ahogy az iménti feljegyzés utalt rá – tiltakozott az osztrák médiákban. November 3-án Raab, „osztrák nőkhöz és férfiakhoz” intézett rádióbeszédében a kormány eddigi Magyarországgal kapcsolatos tevékenységén kívül keserűen jegyezte meg: „*Sajnos meg kell állapítanom, hogy néhány újságnál az utóbbi napokban nem volt jelen az a felelősségérzet, amely azoktól egy demokratikus államban elvárható.*”²²⁷ Néhány külföldi adó híreit hallva – amelyek szerint állítólag Ausztriából repülőgéppel fegyvereket szállítottak Magyarországra, és fegyverek lépték át a határt – csodálkozását fejezte ki. „*Ezek a híresztelések elejétől végéig kitalált vádak*” – jelentette ki Raab.²²⁸

Az ügy azért is kényes volt, mert a Szovjetunió mellett az Österreichische Volksstimme is folyamatosan szállította ezeket az információkat. A lap ellen a kormány végül sajtójogi lépéseket tett.²²⁹

A moszkvai osztrák követ utasítást kapott, hogy a szovjet vezetésnél határozott tiltakozását fejezze ki a rágalmak miatt.²³⁰ Annak ellenére, hogy ez megtörtént, a rágalomhadjárat folytatódott, pedig a legfelsőbb szovjet vezetők személyes nyilatkozataikban minden alkalommal kifejtették, hogy nem kételkednek az osztrák semlegesség szigorú betartásában.²³¹ E nyilatkozatok is azt támasztják alá, hogy a szovjet vádaskodások célpontja valójában nem Ausztria volt, hanem – november 4-e után – a saját politika igazolása. Bischoff november 4-e utáni feljegyzéseiből – amelyek a magyar eseményekkel kapcsolatos szovjet véleményekről számolnak be – kiderül, hogy a Szovjetunió mindent megtett a második katonai intervenció elkerülhetetlenségének alátámasztására. „*A Szovjetunió a múlt hó 30-i nyilatkozata értelmében kész lett volna, hogy a Nagy-kormányának messzemenő tárgyalási szabadságot hagyjon, s a semlegesség irányába fejlődés is elfogadható és tudomásul vehető lett volna, ha rendezett módon, és a Varsói Szerződés többi tagja biztonsági érdekeinek kellő figyelembevételével ment volna végbe. A szovjet csapatok beavatkozása csak akkor lett el-*

226 ÖStA AdR BMfA Ungarn 3e 519.818 sz. irat. (Panzerschrank-Akten) Közzéteszi: GECSÉNYI, 1996a. 184.

227 Raab rádióbeszédének szövege – többek között – a *Die Presse* 1956. nov. 4-i számában olvasható.

228 *Die Presse*, 1956. nov. 4.

229 RAUCHENSTEINER, 1986. 33.

230 Uo. 33.

231 GECSÉNYI, 1996a. 186.

*háríthatatlan, amikor Magyarországon éppenséggel kaotikus körülmények között egyértelműen a lázító ellenforradalmi és terrorista erők kerekedtek felül...*²³²

A szovjet vezetők szerint, mivel „a Nyugat erkölcsi és anyagi támogatásával az egész szovjet-demokratikus biztonsági rendszer ellen támadást indíthatott volna”, és az „ellenforradalmi mozgalom Magyarországon elérte a legvégső veszélyességi pontját”, nem volt más lehetőség, mint a katonai beavatkozás.

Ausztria hiába tiltakozott a vádak ellen, újabb híreket lehetett olvasni a szovjet lapokban, főként a *Pravdában* és az *Izvesztijában* november végén és decemberben. Bischoff november 30-án az alábbi, *Pravdában* megjelent cikkről tudósítja a kancellári hivatalt. A hír arra reflektál, hogy amerikai repülőgépek megkapták az osztrák minisztertanácstól a leszállási engedélyt, hogy menekülteket szállítsanak el. A *Pravda* szerint ez azt bizonyítja, hogy a semleges Ausztria – ha kerülő úton is – katonai bázissá válik. A követ ugyanebben a jelentésében egy másik cikkről is beszámol, amely a következő kérdést teszi fel: „*Ki irányította a fasiszta terrort Magyarországon?*” A cikk írója nyugatnémet és amerikai köröket vádol, valamint arról tudósít, hogy ezek Fritz Moldennel és Dulles mostohafiával vannak összekötötésben. Ezen kívül a magyar fasiszta emigráció főhadiszállását a bécsi Hotel Reginában feltételezte.²³³

A *Pravda* pár nappal később azt is megállapította, hogy a Magyarországra szállított fegyverek a budapesti osztrák követség osztotta szét a harcolóknak.²³⁴ Más Szovjetunióból származó hírek szerint az Osztrák Vöröskereszt is visszaélt feladatkörével, és gyógyszereket szállító autókban fegyvert is szállítottak.²³⁵

A Szovjetunióon kívül – többek között – az NDK sajtójában is hasonló hangvételű cikkek jelentek meg az „emigráns bandák” tevékenységéről. A *Neues Deutschland* „*Gyilkosok fészke*” címen jelentett meg írást arról, hogy a Traunsteinben (Felső-Bajorországban), magyar emigránsok ún. „gerillakurzuson” vettek részt.²³⁶ Azok között az emigráns bandák között, akiket már október 24–26-án Ausztriában az ún. „szabadság-formációvá” alakítottak, olyan egységek is találhatóak, akik ezen a traunsteineri „gerillaháború-tanfolyamon” részt vettek.

A *Neues Deutschland* november 23-i cikke szerint az imént említett már kiképzett magyar „nyilaskeresztes bandák” Ausztrián keresztül, magukat menekültnek ki-

232 Bischoff jelentése: Moszkva 1956. nov. 8. – Közzéteszi: GECSENYI, 1996a. 186–187.

233 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol.1956. Ungarn 4-6. 406. doboz. 791.502 sz. irat. 1956. dec. 4.

234 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol.1956. Ungarn 4-6. 406. doboz. 791.234 sz. irat. 1956. dec. 14.

235 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol.1956. Ungarn 4-6. 406. doboz. 791.431 sz. irat. 1956. dec. 14.

236 A *Neues Deutschland* nov. 21-i cikke az ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol. 1956. Ungarn 4-6. 406. doboz. Zu Gzl. 519.644

adva áramlottak Magyarországra.²³⁷ A levert „ellenforradalmárok” – 41 személy – amerikai géppel indultak, Bécset érintve, Münchenen át (ahol további 19 személy csatlakozott, akik Salzburgból érkeztek Münchenbe) New Yorkba. A szerző nem értette, hogy ezek a „Horthy-fasiszták” útlevél nélkül miképp léphették át az osztrák–NSZK határt. Decemberben Bulgária is tett olyan kijelentéseket, miszerint Ausztria megsértette a semlegességét.²³⁸

December 4-én az osztrák ENSZ-képviselő az ENSZ Közgyűlésén mondott beszédében állást foglalt a keleti blokk által terjesztett állításokkal kapcsolatban.²³⁹ Visszautasította azt a vádat, hogy a budapesti osztrák követség fegyvereket is osztogatott, és valótlannak nevezte azt a rágalmat, miszerint magyar emigráncsoportok tartózkodtak Ausztriában. Sem Horthy fia, sem Habsburg Ottó nem járt a forradalom alatt osztrák területen, Nagy Ferencet pedig felszólították az ország elhagyására. Az Ausztriából Magyarországra történő fegyverszállításokra utaló vádakokat pedig már Figl külügyminiszter visszautasította az ENSZ Közgyűlésé előtt november 22-én.²⁴⁰

Az osztrák politikusok még évekkel 1956 után is hangsúlyozták, hogy Ausztria tartotta magát semlegességéhez. Oscar Helmer 1957. október 22-i beszédében külön kiemelte ezt, visszatekintve a magyar eseményekre.²⁴¹ A cikk, amely megemlékezett a szabadságharcosok mártírágáról, kiemelte Ausztria áldozatvállalását és a Szovjetunió erőszakra épülő politikáját – ünnepélyes, tragikus és szökevényekben bővelkedő írás volt, amely tovább borzolta a kedélyeket. A *Szovjetszkaja Rosszija* 1957. október 25-i számában „Krokodilkörmök” címmel jelent meg írás,²⁴² amely gúnyos hangvétellel említi Helmer (valóban szemléletes) írását: „Az osztrák síráló az ellenforradalom bukásán ontja könnyeit. Keserűen panaszkodik amiatt, hogy a fasiszta bandáknak nem sikerült megkaparintaniuk a hatalmat.” „Helmer úr számára különösen az a körülmény kellemetlen, hogy „azokban a napokban” nem sikerült megszervezni a „Nyugat fegyveres beavatkozását”, sem ereje, sem joga nem volt hozzá, hogy beavatkozzék a szomszédos országokban folyó események menetébe.” A cikk felsorolja a már ismertetett vádpontokat – egy-két negatív jelzővel megtűzdelve –, majd végzőként elégedetten kijelenti: „Krokodilkörmök áradata sem tudja életre keltetni a halottat, és

237 *Neues Deutschland*, 1956. nov. 23. Az iratot ld. ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol. 1956. Ungarn 4-6. 406. doboz. Zu Gzl. 519.644

238 ÖStA AdR BMfA Sektion II–pol. 1956. Ungarn 4-6. 406. doboz 791.102 sz. irat. 1956. dec. 14.

239 A beszédet ld. A semleges Ausztria... 52–53. – Helmer a későbbi években, pl. 1958-ban és 1961-ben is megemlékezett a magyar eseményekről. Vö. *Arbeiter-Zeitung*, 1961. okt. 25.

240 *A semleges Ausztria...* 52. p.

241 *Arbeiter-Zeitung* 1957. okt. 22.

242 A cikket közli: A semleges Ausztria... 20. p.

Helmer úr siránkozása sem támasztja fel soha többé a magyar nép által szétvert ellenforradalmat.”

Miután a magyar ügy lekerült az ENSZ Közgyűlésének napirendjéről, az indulatok is elcsitulak. Mindezek ellenére a vádaskodások nem terhelték meg Ausztria viszonyát a Szovjetunióval, hiszen a Szovjetunióknak továbbra is érdekében állt a semleges Ausztria respektálása, és Ausztria sem akart nyílt konfliktust a nagyhatalommal. Úgy tűnik, a vitának Magyarország volt az egyetlen vesztese, hiszen minden erkölcsi támogatás megadása, és a magyar ügy 1962-ig az ENSZ Közgyűlésén történő többszöri tárgyalása ellenére megmaradt a kelet-európai status quo.

Joggal merül fel a kérdés: Ausztria valóban tartotta magát a semlegességhez? A vita az utóbbi években lángolt fel újra, amikor 1996-ban több cikk is megjelent az osztrák lapokban, újra feltéve a szinte már feledésbe merült kérdést. Matthias Németh utalt szakdolgozatában az osztrák semlegesség 1956 alatti megkérdőjelezhetőségére, dokumentumokkal azonban egyelőre nem lehet e feltevést alátámasztani. Az bizonyos, hogy Hunt amerikai követ Einem belügyminiszternek USA-ból származó dokumentumokat adott át, amelyekben ausztriai fegyvertáborokról van szó. Ezeket a „top secret” okmányokat azonban csak jelképesen nyújtotta át, és a csalódott történészek csupán az eredeti iratok tartalomjegyzékét olvashatták. Annyit lehet tudni, hogy a II. világháború után a CIA 79 fegyvertáborot létesített Ausztria USA által megszállt övezetében.²⁴³ A dolgozat szerzője szerint elképzelhető, hogy az Ausztriában tárolt fegyverek az 1956-os forradalom alatt eljutottak Magyarországra, de ennek módja még nem világos.²⁴⁴

b) A Kádár-kormány vádjai

November 4-én reggel – a november 1-jén éjjel eltűnt, és november 4-ig a Szovjetunióban tartózkodó – Kádár János Szolnokról sugárzott rádióbeszédében bejelentette, hogy megalakult a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, amelyet a magyar lakosság jó része nem fogadott el, hiszen egyrészt Magyarországnak volt törvényes kormánya, másrészt a többség az új kormányt bűnrészesnek tekintette a szovjet beavatkozásban. A második szovjet intervenció után sem szűntek meg a harcok; Budapesten és a vidéki városokban még több napig kitarzott a fegyveres felkelők egy része.

243 Hunt übergibt US-Dokumente zu Waffenlagern: „Sorry Guys, no Gold”. In: *Die Presse*, 1996. jan. 23.

244 NÉMETH, 1999.

A Kádár-kormány, amely az eseményeket ellenforradalomként értékelte, természetesen nem vette jó néven Ausztria nyílt szimpátiáját a forradalommal és a szabadságharcosokkal. A kormány szintén elfogadta a Szovjetunió által felsorolt vádakat, miszerint nyugatról érkező, és a Nyugat által pénzelt emigránsok voltak a forradalom fő szervezői. A fő vádpontokat az ún. „*Fehér könyvben*” foglalták össze.

A Kádár-kormány az is kellemetlenséget okozott, hogy Ausztria képviselője az ENSZ Közgyűlésén újra és újra kérte a magyar ügy megvitatását, elsősorban az Ausztriában tartózkodó menekültek kérdésében. Soós Katalin *1956 és Ausztria* című könyvének „*A magyar kérdés az ENSZ XI. Közgyűlésén és az osztrák ENSZ delegáció tevékenysége*” című fejezetében részletesen beszámol az osztrák ENSZ küldöttség munkájáról.²⁴⁵ A delegáció tevékenységét magyar részről a belügyekbe való beavatkozásnak minősítették. Puja Frigyes szerint „*Az ENSZ fórumát a Magyarországgal szembeni hangulatkeltésre használták fel*”.²⁴⁶ „*Ausztria a menekültek kérdésében meglehetősen negatív álláspontot foglalt el. Az ellenforradalom alatt a magyar–osztrák határ ugyanis gyakorlatilag bárki előtt nyitva állt (...) mely lehetővé tette a disszidálást.*”²⁴⁷ – szövelt a vád. Szirtes I. János azt is politikai gondként említette, hogy „*emigráns szervezetek a disszidensek körében aktív tevékenységet folytattak Magyarországgal szemben, ami – enyhén szólva – ellentmond egy semleges státuszú ország »menekültügyi« politikájának.*”²⁴⁸

A menekültüggyel kapcsolatos további magyar vádpont volt a magyar menekültek visszatérésének osztrák részről történő megakadályozása volt. A bécsi magyar követség már 1956. november 7-én jegyzéket intézett az osztrák Szövetségi Kancelláriai Hivatalhoz és a külügyminisztériumhoz, amelyben kérte, hogy a hazatérni kívánó menekültek Magyarországra jutását ne akadályozzák.²⁴⁹ November 28-án az osztrák külügyminisztérium szóbeli jegyzékben közölte a bécsi magyar követséggel, hogy nincs akadálya a menekültek hazatérésének.²⁵⁰ E jegyzékeket mindkét részről hasonlóak követték.

December 5-én újabb szóbeli jegyzék érkezett Ausztriához, amely a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának november 29-i amnesztiarendelejét tartalmazta. E szerint „*tiltott határátlépés büntette miatt nem lehet büntetőeljárást indítani az ellen, aki az ország határát 1956. október 23. napja és jelen törvényerejű rendelet hatály-*

245 Soós, 1999. 53–78.

246 PUJA, 1980. 167.

247 SZIRTES, 1981. 92.

248 SZIRTES, 1981. 92–93.

249 Magyar Országos Levéltár (MOL) bécsi követségi iratai (BkI) XIX–J–36a 305/5/1956 Idézi: Soós, 1998. 1039.

250 MOL BkI XIX–J–36a 305/5/1956 Idézi: Soós, 1998. 1039.

ba lépése közötti időben lépte át, feltéve, ha Magyarországra 1957. március 31. napjáig bezárólag önként visszatér.”²⁵¹

A hazaszállítás végrehajtására a magyar kormány 3 fős hazatelepítési bizottság kiküldését tervezte, amihez a bécsi magyar követség kérte az osztrák hatóságok engedélyét.²⁵² (A Repatriáló Bizottság 1957. január 15-én érkezett Bécsbe Esztergályos Ferenc vezetésével.) A bécsi magyar követség december 7-i szóbeli jegyzékében a magyar kormány nevében közölte az osztrák hatóságokkal, hogy „Az 1956. október 23-ával kezdődött harci cselekmények a Magyar Népköztársaság területén befejezettnek tekinthetők.” Ennek alapján most már valóban nincs akadálya a menekültek hazatérésének.²⁵³

Raab 1957. január 20-i rádióbeszédében megismételte az osztrák kormány többször hangoztatott állásfoglalását, melyben visszautasította a Kádár-kormány vádjait, és hangsúlyozta, hogy Ausztria nem politikai, hanem emberbaráti szempontból és a nemzetközi menekültügyi egyezményekből következő kötelezettség alapján fogadta be a menekülteket. Hangsúlyozta, hogy semmi akadályt nem gördítenek a hazájukba visszatérni kívánók elé. Ennek egyik bizonyítéka, hogy már többen is hazatértek Magyarországra. Osztrák részről viszont kérte a menekülteket, hogy tegyenek írásbeli nyilatkozatot önkéntes hazatérési szándékukról. A beszéd végén a kancellár javaslatot tett a nagyhatalmaknak, hogy tegyék lehetővé Magyarország semlegesítését: „A magyar nép bizonyára szívesen fogadná a semlegesség valamilyen formáját. Egy-egy semleges állam létrehozása annak az ideológiai demarkációs vonalnak mindkét oldalán, melyet Churchill egykori kijelentése alapján vasfüggönynek nevezünk, bizonyára lényeges hozzájárulást jelentene Közép-Európa általánosan nyugalmanak megteremtéséhez, annál is inkább, mivel egy ilyen megoldás senki biztonságát nem fenyegetné.”²⁵⁴ Raab nyilatkozata a magyar vezető körökben nagy felháborodást keltett.

A két ország közti jegyzékváltások ellenére a magyar rágalmak tovább folytatódtak, sőt magyar részről az a vád is előkerült, hogy az osztrák hatóságok kiskorú gyerekek hazatérését gátolják, és engedélyt adnak távoli országokba vitelükhöz. A Magyarországra visszatérni kívánókat „lebeszéli, ijesztgetik és ha szükséges, le is csukják őket.”²⁵⁵

251 MOL BKI XIX–J–36a 305/5/1956 Idézi: Soós, 1998. 1039.

252 ÖStA AdR BKA/AA II–Pol. Ungarn 3d 791.261 sz. irat. Közli: Soós, 1998. 1040.

253 MOL BKI XIX–J–36a Idézi: Soós, 1998. 1040.

254 A rádióbeszédet közli: *Wiener Zeitung*, 1957. jan. 22.

255 MOL BKI XIX–J–36a 316/Szt/1956 Közli: Soós, 1998. 1043. – A korábbi vádakat és Ausztria tiltakozását ld. Soós, 1998. 1043–1044.

Az osztrák felet nem érte váratlanul, amikor a magyar kormány bejelentette a „vasfüggöny” visszaállítását, és 1957 tavaszától megkezdte a forradalom előkészítésében és a forradalomban résztvevők népbíróság elé állítását.²⁵⁶

Leopold Figl felszólalása az ENSZ-ben 1957. szeptember 25-én ismét felháborította a magyar kormányt: Figl ugyanis felszólította Magyarország kormányát, hogy hirdessen általános amnesztiát azoknak, akiket a forradalom alatt letartóztattak vagy elítéltek. Végül hangsúlyozta, hogy az osztrák kormányt e javaslat tételekor emberi jogi szempontok vezérelték.²⁵⁷

Ausztria és Magyarország diplomáciai viszonya tehát a forradalom után – az említett nézeteltérések miatt – igen kedvezőtlenül alakult. Fontos megemlíteni, hogy a Szovjetunió most is – akárcsak 1955 és 1956 ősze között – támogatta a két ország viszonyának rendezését.²⁵⁸ A feszült légkörben pozitívnak ítéltető, hogy Horváth Imre külügyminiszter Bécsen átutazva találkozott Figlrel.²⁵⁹

Nagy Imre és társai 1958. június 16-i kivégzését az ENSZ őszi Közgyűlése elítélte.²⁶⁰ A koholt vádak alapján hozott ítélet ismét felelevenítette a nemzetközi életben a magyar forradalmi események emlékét, ami a kétoldalú kapcsolatokat negatívan befolyásolta. A magyar kormány vádaskodásai továbbra sem szűntek meg, még 1960-ban is jelent meg magyar cikk, amely szerint az „*osztrák semlegeség nem egyeztethető össze Ausztria ellenséges és gyakran provokatív Magyarországgal szembeni tevékenységével.*”²⁶¹ A két ország viszonya azután kezdett normalizálódni, miután 1962. november 20-án az MSZMP VIII. Kongresszusán Kádár a semleges Ausztriával való jószomszédi viszony kiépítését tűzte ki célul, majd bejelentette az általános amnesztiát.²⁶² Ehhez a bejelentéshez az USA nyomása is hozzájárult, mivel az Egyesült Államok kilátásba helyezte a Kádár-kormány által sérelmezett – magyar ügy levételét az ENSZ napirendjéről.²⁶³ Ez 1963 januárjában következett be, majd március 21-én a magyar országgyűlésben kihirdették az általános amnesztiát.²⁶⁴

A magyar–osztrák kapcsolatokban a fordulópontot az 1964-es év jelentette, amikor – az 1956-os forradalom óta először – osztrák politikus hivatalos látó-

256 Soós, 1999. 118.

257 A semleges Ausztria... 58.

258 HAJDÚ, 1996. 14.

259 Uo.

260 KIRÁLY, 1993. 16.

261 A *Népszava* 1960. nov. 11-i cikkéből idéz: MLYNAR, 1985. 24.

262 MLYNAR, 1985. 24.; KIRÁLY, 1993. 16.

263 KIRÁLY, 1993. 16.

264 Uo.

gatást tett Magyarországon: 1964 októberében Bruno Kreisky²⁶⁵ osztrák külügyminiszter Budapestre látogatott.²⁶⁶

VI. Összegzés

Az 1955-ös Államszerződés óta ismét független Ausztria önként vállalt és a nagyhatalmak által garantált örökös semlegessége kisebb mértékben ugyan, mint más tényezők, de katalizátorként hatott a magyar függetlenségi törekvésekhez és Magyarország semlegességi igényének hivatalos kinyilvánításához. Ausztriára is hatást gyakorolt az 1956-os magyar forradalom kitörése, szabadságharcá szélesedése és a szovjet katonai intervenció.

Nyugati szomszédunk semlegességének keretein – az osztrák semlegességi törvényben lefektetett jogain és kötelességein – belül igyekezett állást foglalni a magyar eseményeket illetően.

A semlegesség védelmével – amely az osztrák semlegességi törvény szerint Ausztria kötelességei közé tartozik – függött össze az Osztrák Szövetségi Kormány intézkedéseinek többsége: a határ védelmére szolgáló intézkedések, az emigráns szervezetek és magánszemélyek Ausztrián át Magyarországra történő utazásainak megakadályozására hozott rendeletek.

Ausztriának – a semlegességi törvénybe foglaltak alapján – joga van ahhoz, hogy kiálljon az emberi jogok védelmében. Ez a jog ösztönözte a kormányt arra, hogy Felhívást intézzon a Szovjetunióhoz október 28-án a harci cselekmények megszüntetésére Magyarországon. Ez volt az első alkalom, hogy Ausztria 1945 óta hivatalosan is fellépett a nemzetközi élet „porondján”. Ez volt az első lépés Ausztria „aktív külpolitikájához”.

Az emberi jogok védelmében lépett fel Ausztria akkor is, amikor befogadta a Magyarországról érkező körülbelül 180 ezer menekültet. Október 26-án Helmer menekültstátuszt biztosított a menekültek számára. Az osztrák állam a különböző segítségnyújtó szervezetekkel együttműködve gondoskodott a menekültekről, segélyakciókat szervezett részükre és a magyar szabadságharcosok részére. Az osztrák kormány kiemelkedő szerepet játszott a hazai és a külföldi segélyek koordinálásában is.

A kormány elismerte az állampolgárok szabad véleménynyilvánítási jogát, amelynek alapján az osztrákok többsége kifejezte szimpátiáját, együttérzését. Ez

265 BRUNO KREISKY: SPÖ, 1953–59 államtitkár a Kancelláriai Hivatalban, 1959–66 külügyminiszter. 1970–83 osztrák kancellár.

266 BIELKA, 1983. 220.

elsősorban a segélyakciókban való aktív részvételben, a szolidaritási akciókban nyilvánult meg. Különböző szervezetek is éltek ezzel a joggal, különösen az osztrák sajtó, amelynek szimpátiája – az Österreichische Volksstimme és a kommunista sajtó kivételével – egyértelmű, akárcsak az osztrák politikai pártoké (kivéve a KPÖ-t, amely a magyar forradalom hatására is egyre kevésbé volt népszerű Ausztriában).

A KPÖ, a Szovjetunió és a keleti blokk országai úgy vélték, hogy Ausztria „túteljesítette” a semlegességi törvényben lefektetett jogait, és 1956. október végétől kezdve kritizálták Ausztria magyar forradalom alatti magatartását. A rágalmak szerint Ausztria megsértette semlegességét „emigráns Horthy-fasiszta elemek” Magyarországra való beengedésével, magyarországi fegyverszállításokkal és anyagilag, erkölcsileg is támogatta az „ellenforradalmárokat”.

Bár ezek a rágalmak túloztak, és jó részük valószínűleg a Szovjetunió által előre megfogalmazott vádirat volt, az újabb források szerint feltételezhető, de nem bizonyítható, hogy Ausztria valóban megsértette semlegességét területén lévő fegyvertáborokból származó fegyverek Magyarországra szállításával.

Ausztria nemzetközi fórumokon, az ENSZ-ben is több alkalommal tiltakozott a rágalmak ellen, és kérte a nemzetközi segítséget a menekültügyben. Mint az ENSZ tagja, többször is felszólalt az ENSZ ülésén az éltelt magyar forradalmárok számára amnesztiát kérve. Az osztrák politikusok hangsúlyozták, hogy ezt a tevékenységet az emberi jogok védelmére irányuló szándék motiválta.

Miután tehát Ausztria felismerte, hogy geopolitikai adottságaiból, politikai és jogi státuszából, valamint a nagyhatalmak által biztosított garanciából adódóan – amelyet a forradalom után az USA és a Szovjetunió is megerősített – biztonságban érezheti magát, a nemzetközi életben a feszültségek csökkentésére irányuló tevékenységbe kezdett.

Az „aktív semlegességi politika” – amely Ausztriára napjainkig jellemző – a magyar forradalom hatásának köszönhetően intenzívebbé és tudatosabbá vált.

Ausztria semlegessége kiállta az első nemzetközi erőpróbát, amelyet az 1956-os magyar forradalom jelentett. Az ország magyar forradalom alatti humanitárius segítségnyújtása és békére irányuló tevékenysége elismerést szerzett Ausztriának az egész világon.

1. Einlageblatt zu 21.519.625-POL/56

3.

Te l e g r a m m i n c l a r i s

AUSTROAMB MOSKAU
STATISSIME

40102

Die Österreichische Bundesregierung trat heute unter Vorsitz des Bundeskanzlers Ing.Raab im Hinblick auf die Ereignisse in Ungarn zu einer Sondersitzung zusammen und beschloß, folgenden Appell an die Regierung der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken zu richten:

"Die Österreichische Bundesregierung verfolgt mit schmerzlicher Anteilnahme das nun schon fünf Tage andauernde blutige und verlustreiche Geschehen in benachbarten Ungarn. Sie ersucht die Regierung der UdSSR, mitzuwirken, daß die militärischen Kampfhandlungen abgebrochen werden und das Blutvergießen aufhöre.

Gestützt auf die durch die Neutralität gesicherte Freiheit und Unabhängigkeit Österreichs tritt die Österreichische Bundesregierung für eine Normalisierung der Verhältnisse in Ungarn mit dem Ziele ein, daß durch die Wiederherstellung der Freiheit im Sinne der Menschenrechte der europäische Friede gestärkt und gesichert werde."

Vorstehendes dient zu Ihrer Information. Der Appell wurde heute dem hiesigen sowjetischen Botschafter mit der Bitte um Weiterleitung an seine Regierung übermittelt.

AUSSENAMT

Abt. TRANS, 21.1	Ausgangsbuch- Zahl 93362
DEPESCHE	
in offener Sprache abgeleitet über Radio Austria-Fernschreiben-Telephon	
am 28.10.48 um 16.00	

Felhívás a Szovjetunióhoz (1956. október 28.)

„Az osztrák szövetségi kormány fájdalmas részvétellel figyeli a már öt napja tartó véres és veszteségeket követelő eseményeket a szomszédos Magyarországon. Kéri a Szovjetunió kormányát, hogy működjön közre, hogy a harci cselekményeket hagyják abba, és hogy szűnjön meg a vérontás.

Az osztrák szövetségi kormány Ausztriának a semlegesség révén biztosított szabadságára és függetlenségére támaszkodva fellép a magyarországi viszonyok normalizásáért azzal a céllal, hogy a szabadságnak az emberi jogok értelmében való visszaállításával az európai béke megerősödjék és biztosíttassék.”

Magyar menekültekre fordított kiadások 1956-ban és 1957-ben

Aufwand für ungarische Flüchtlinge in den Jahren 1956 und 1957.					
	Tages- satz je Flüchtling	Einma- liger Aufwand	Einmal- iger Auf- wand für 100.000 Flücht- linge ¹⁾	1956 ²⁾	1957 ³⁾
	₰	₰	Millionen Schilling		
Tageskosten:					
1) Unterbringung (Be- heizung, Beleuchtung, Miete, Betriebskos- ten wie Wassergebüh- ren, Reparaturen usw.)	5			18'726	146'000
2) Verpflegung.....	12			40'494	229'863
3) Verwaltung und Per- sonal	2			13'035	58'400
4) Taschengeld	1			7'035	23'740
5) Betreuung (Ärztl. Be- treuung, Spitalsaufent- halt, Toiletteartikel, Zigaretten)	6			25'633	176'245
Summe A)	26			104'923	594'248
Einmalige Ausgaben:					
1) Bekleidung		600	27'000		27'000
2) Lagereinrichtung (Tische, Betten, Stro- hmatratzen, Decken, Bett- zeug usw.)		1.000	80'000	19'048	60'952
3) Transport		300	45'000 ⁴⁾	9'550	35'450
4) Bau und Instand- setzung für die erste Unterbringung in Mas- senquartieren (Aufhang- lager-Notunterkunft)...		2.000	160'000	80'000	80'000
Summe B)		3.900	312'000	108'598	203'402
Bau von Wohnungen und Kasernen					2.500'000
Wiederinstandsetzungen					
Summe A)-B) ...				213'521 ⁵⁾	3.380'150
1) Erläuterungen siehe Beilage 1. 3) Erläuterungen siehe Beilage 3.					
2) Erläuterungen siehe Beilage 2. 4) Aufwand für ca. 150.000 Flüchtlinge.					
5) Hier von bedeckt durch bisheriges Spendenergebnis von rund 50 Mill. ₰ (Beilage 4) und durch restliche 10 Mill. ₰ Bundesbeitrag, zusammen 60 Mill. ₰, so daß 153 Mill. ₰ unbedeckt sind.					

*E. Reichert Optische Werke
Mittelpfaffensdorf*

Mon. 29. November 1956.
107, Kumbler Hauptstrasse 1079

MEMORANDUM

Betrifft: Ungarnproben.

Die Ungarn sind ein Heldenvolk, tapfer und zäh, ähnlich den ihnen rassistisch verwandten Finnen, das einst Europa vor dem Ansturm der noch unkultivierten Hunnen und Awaren geschützt hat und den wir heute ein zweitesmal die Abwehr der russischen Dampfwalze verdanken.

Das Ziel der russischen Machthaber scheint zu sein, die ungarische Nation auszurotten, um ein unbequemes Volk, das ein Fremdkörper im slawischen Block ist, auf diese Weise los zu werden.

Wenn auch die Vereinten Nationen sich diesen grausamen Vorhaben nicht widersetzen können, so haben sie doch die selbstverständliche moralische Pflicht, den ungarischen Flüchtlingsstrom in geordnete und vorausschauende Bahnen zu lenken. Mit der blossen Aufnahme und Unterbringung von einigen tausend ungarischen Flüchtlingen in den verschiedensten Ländern der Erde ist diesem bedauernswerten Volk nicht gedient. Aufgabe der Vereinten Nationen wäre es vielmehr, diese in alle Weltgegenden versprengten Ungarn zu sammeln und ihnen womöglich eine neue Heimat zu geben. Es dürfte auf dieser Erde noch Platz genug vorhanden sein, um einer tapferen, fleissigen und intelligenten Kulturnation diese Möglichkeit zu verschaffen. Selbstverständlich käme hierfür nur ein Land in Frage, das den Lebensbedingungen der ungarischen Tiefebene (Alföld) und dem anschliessenden Mittelgebirge des Bakonyer Waldes und Plattensees (Balaton) halbwegs entspricht; auch müsste es ein Land sein, wo die weisse Rasse mit der einheimischen Urvölkerung nicht in Konflikt kommt, wie z.B. Australien, Tasmanien, Madagaskar, Südafrika, die Vereinigten Staaten von Nordamerika oder das südliche Südamerika.

-/.

*Stegmann
Reichertwerke Wien
St. 2. 56.120, Tele. Wien 2177*

*Verlag:
F. B. G. & Edition
Reichertwerk Wien*

*Verlag:
Reichertwerke Wien 1957
Erdstrasse 107, Kumbler Hauptstrasse 1079*

Da unter den Flüchtlingen alle Berufe vertreten sind, so wären die Voraussetzungen für den Aufbau eines eigenen Staatswesens ohne weiteres gegeben.

Unser Außenminister, Herr Dr. Ing. Leopold FIGL, der sich anlässlich der Vollversammlung der Vereinten Nationen derzeit in New York aufhält, sollte von der Österreichischen Bundesregierung beauftragt werden, einen sinngemässen Initiativantrag an die Vereinten Nationen zu stellen. Österreich ist zu einem derartigen Schritt am ehesten berufen, weil es mit Ungarn durch mehrere Jahrhunderte in einem gemeinsamen Staatsverband gelebt hat und weil Österreich die ganze Schwere des ungarischen Flüchtlingstromes zu ertragen hat.

Bevor unser Außenminister, Herr Dr. Ing. FIGL, diesen Antrag bei den Vereinten Nationen einbringen sollte, möge er mit Frau Anna KETHLY, der Führerin der ungarischen Sozialdemokratie, die sich derzeit ebenfalls in New York aufhält, Fühlung nehmen und mit ihr gegebenenfalls über den einzubringenden Antrag beraten. Mag es auch für jeden Ungarn bitter sein, auf diese Weise seine Heimat endgültig aufgeben zu müssen, so muss er jedoch bedenken, dass die heutige Zersplitterung seiner Nation einer vollkommenen Vernichtung des ungarischen Volkes gleichkommt, da eine dauernde Konsolidierung auf dem heutigen Territorium des alten Ungarn bei der derzeitigen Sachlage für die heutige Generation kaum zu erwarten ist.

Ausserstenfalls wäre mit einer auch nur vorübergehenden Sammlung aller zersplitterten Ungarn auf einem bestimmten Territorium schon viel gewonnen.

A felhasznált irodalom jegyzéke

Levéltári források

- Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik
Gruppe 01: Auswärtige Angelegenheiten Sektion II. Pol. 1956. Ungarn
403, 403a, 404, 405, 406. doboz
- ÖstA, AdR, BmfaA
Österreich 2-4 – 396. doboz
- ÖstA, AdR, BMFLV Zl. 246.201-I/Präs/56 1956. okt. 28.
- MTI jelentések: Bizalmas Tájékoztató + Szigorúan Bizalmas
1956. okt. 6–17. 13. sz. mikrofilm
1956. okt. 18–25. 14. sz. mikrofilm
1956. okt. 26.–nov. 15. sz. mikrofilm.

Sajtó

- *Arbeiter-Zeitung*
- *Die Presse*
- *Neuer Kurier*
- *Österreichische Volksstimme*
- *Wiener Zeitung*
- *Neues Deutschland*

Szakirodalom

1956. GLORIA VICTIS

1956. *Gloria Victis (Dicsőség a legyőzötteknek), 1956–1986. A magyar október költői visszhangja a nagyvilágban.* Bécs – München, 1986.

1956 ÉS A POLITIKAI PÁRTOK

1956 és a politikai pártok. *Válogatott dokumentumok.* Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1998.

A SEMLEGES AUSZTRIA...

A semleges Ausztria. Dokumentumgyűjtemény 1955–1961. dec. 31. Budapest, Külügyminisztérium Dokumentációs Osztálya, 1962.

BÉKÉS

1994 BÉKÉS Csaba: Az Egyesült Államok és a magyar semlegesség 1956-ban. In: *Évkönyv III.* Budapest, 1956-os Intézet, 1994.

BIELKA

1983 BIELKA, Erich: Österreich und seine volksdemokratischen Nachbarn. In: *Die Ära Kreisky. Schwerpunkte der österreichischen Aussenpolitik.* Wien, Europaverlag, 1983.

BORBÁNDI

1994 BORBÁNDI Gyula: Nagy Ferenc emigrációban. In: *Hitel*, 1994. 11. sz. 24–31.

CSERESNYÉS

1998 CSERESNYÉS Ferenc: Ötvenhatosok menekülése Ausztriába és Ausztrián át. In: *Múltunk*, 1998. 1. sz. 42–70.

DEÁK

1995 DEÁK Ernő: Der Ungarnaufstand von 1956 in den österreichischen Medien. In: *Collegicum Hungaricum.* Wien, 1995. 51–55.

EGER

1981 EGER, Reiner: *Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während der ungarischen Aufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968. Ein Vergleich.* Wien – Hünden, Herold, 1981.

GECSÉNYI

1992 GECSÉNYI Lajos: A budapesti osztrák képviselőlet jelentéseiből 1946–47. In: *Levéltári Szemle*, 1992. 1. sz. 57–76.

1995 GECSÉNYI Lajos: Az osztrák követ Rákosinál. In: *História*, 1995. 3. sz. 31–34.

1996a GECSÉNYI Lajos: Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez. 1956. október–november. In: *Múltunk*, 1996. 2. sz.

1996b GECSÉNYI Lajos: Osztrák háttérdokumentumok az 1956-os forradalom történetéhez. In: *Társadalmi Szemle*, 1996. 6. sz. 84–94.

1998 GECSÉNYI Lajos: Magyar–osztrák kapcsolatok 1955–56. In: *Társadalmi Szemle*, 1998. 10. sz. 78–90.

GECSÉNYI – VIDA

1997 GECSÉNYI Lajos – VIDA István: Anglia és Ausztria 1956-ról. A bécsi angol nagykövet és az osztrák kancellár. In: *História*, 1997. 2. sz. 22–24.

GOSZTONYI

1986 GOSZTONYI Péter: *Föltámadott a tenger 1956. A magyar október története.* Budapest, Népszava, 1986.

- HAJDU**
1989 HAJDU Tibor: 1956 nemzetközi háttere. In: *Társadalmi Szemle*, 1989. 8–9. sz. 36–47.
- HAJDÚ**
1996 HAJDÚ András: *A magyar–osztrák kapcsolatok negyven éve*. Budapest, 1996.
- HALMOSY**
1958 *Nemzetközi szerződések gyűjteménye. 1945–58*. Szerk.: HALMOSY Dénes. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1958.
- HASLINGER**
1996a HASLINGER, Peter: *Hundert Jahre Nachbarschaft. Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn. 1895–1994*. Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1996.
1996b HASLINGER, Peter: Magyar menekültek az osztrák határon. In: *Barátság*, 1996. 5. sz. 1471–1475.
- HELMER**
1997 HELMER, Oskar: *50 Jahre erlebte Geschichte*. Wien, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1997.
- HELTAI**
1966 HELTAI András: Ausztria és Kelet-Európa. In: *Társadalmi Szemle*, 1966. 5. sz. 67–172.
- KEREKES**
1978 KEREKES Lajos: *Ausztria hatvan éve 1918–1979*. Budapest, Gondolat, 1978.
- KERN**
1959 KERN, Friedrich: *Österreich: Offene Grenze der Menschlichkeit. Die Bewältigung des ungarischen Flüchtlingsproblem im Geiste internationaler Solidarität*. Wien, 1959.
- KIRÁLY**
1993 KIRÁLY Béla: A magyar kérdés az ENSZ-ben: 1956–1963. In: *História*, 1993. 9–10. sz. 16.
- KISS**
1997 KISS Zoltán: Lapok az osztrák–magyar katonai kapcsolatok 1956-os történetéből. In: *Új Honvédelmi Szemle*, 1997. 3. sz. 115–131.
- KLEINDEL**
1978 KLEINDEL, Walter: *Österreich – Daten zur Geschichte und Kultur*. Wien, 1978. (Sonderausgabe)
- LITVÁN**
1998 LITVÁN György: Az 1956-os forradalom és a magyar szabadságkép. In: *História*, 1998. 9–10. sz. 33–35.

- MLYNAR**
1985 *Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn: Sonderfall oder Modell?* Hrsg.: MLYNAR, Zdenek. Wien, 1985.
- MOLDEN**
1980 MOLDEN, Fritz: *Besetzer, Tore, Biedermänner. Ein Bericht aus Österreich. 1945–62.* Wien, 1980.
- MOSER**
1974 MOSER, Aurel, B. J.: *Die Stellung des KPÖ zur österreichischen Neutralitätspolitik von 1955–1972.* Wien, 1974.
- NÉMETH**
1999 NÉMETH, Matthias: *Ungarn-Aufstand 1956. Unter militärischen Aspekten.* Wien, 1999. (Diplomarbeit)
- ÖSTERREICHISCHES JAHRBUCH...**
Österreichisches Jahrbuch 1956. Nach amtlichen Quellen. Herausgegeben vom Bundespressdienst. Wien, 1957.
- PUJA**
1980 PUJA Frigyes: *Magyar külpolitika.* Budapest, Kossuth, 1980.
- RAINER M.**
1998 RAINER M. János: Nagy Imre külpolitikai nézetei. In: *Társadalmi Szemle*, 1998. 6. sz. 113. p.
- RAUCHENSTEINER**
1980 *Das Bundesheer der zweiten Republik. Eine Dokumentation Österreichischer Bundesverlag.* Hrsg.: RAUCHENSTEINER, Manfred. Band 9. Wien, 1980.
1986 RAUCHENSTEINER, Manfred.: *Spätherbst 1956. Die Neutralität auf dem Prüfstand.* Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1986.
1987 RAUCHENSTEINER, Manfred.: *Die Zwei. Die Große Koalition in Österreich 1945–1966.* Wien, 1987.
- Soós**
1993 Soós Katalin: 1956 és Ausztria. In: *Acta Historica* (Szeged), 97. kötet. 1993. 47–59.
1996 Soós Katalin: 1956 és az osztrák politikai pártok. In: *Acta Historica* (Szeged), 104. kötet. 1996. 5–23.
1997 Soós Katalin: Az Osztrák Szövetségi Kormány 1956. okt. 28-i Felhívása a Szovjetunió kormányához és annak vitája az Osztrák Minisztertanácsban. In: *Levéltári Szemle*, 1997. 2. sz. 31–38.
1998 Soós Katalin: Ausztria és a magyar menekültügy 1956–57. In: *Századok*, 1998. 5. sz. 1019–1049.
1999 Soós Katalin: *1956 és Ausztria.* Szeged, 1999.

STANEK

- 1985 STANEK, Eduard: *Verfolgt, verjagt, vertrieben, Flüchtlinge in Österreich.* Wien – München – Zürich, Europaverlag, 1985.

SZABÓ

- 1985 SZABÓ János: *Fegyveres semlegesség.* Budapest, 1985.

SZIRTES

- 1981 SZIRTES I. János: A magyar–osztrák kapcsolatok fejlődése. In: *Külpolitika*, 1981. 5. sz. 88–103.

TONČIĆ-SORINJ

- 1967 TONČIĆ-SORINJ, Lujo: *Neutralität zwischen Ost und West.* Wien, 1967.
1986 TONČIĆ-SORINJ, Lujo: Die Vorgänge in Ungarn und unsere Neutralität. In: *Berichte und Informationen*, 1986. 544–545. sz. 7–9.

VEROSTA

- 1967 VEROSTA, Stephan: *Die dauernde Neutralität. Ein Grundriß.* Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1967.

ZÖLLNER

- 1998 ZÖLLNER, Erich: *Ausztria története.* Budapest, Osiris, 1998.

Szabó Vilmos László
Az 1956-os forradalom
a román központi napilapokban

Az 1956-os esztendő politikai történései új reményekkel és lehetőségekkel kecsgették Kelet-Közép-Európa népi demokratikus országainak lakosságát. Az SZKP XX. kongresszusa, a lengyelországi események és a magyar forradalom az élet minőségének javulása, illetve a szovjet elnyomás alóli szabadulás iránti vágy megvalósulásának eszközeként jelent meg képzeletükben. Mint utóbb kiderült, ezek a remények alapvetően téves helyzetértékelésen és elképzeléseken nyugodtak, a nagy várakozásoknak gátat szabtak a nagypolitika hideg számításai.

Az egyszerre két oldalról harsogó propaganda ugyanis a szocialista országok lakosságának jó része számára megakadályozta a tisztánlátást a világpolitika történéseinek helyes megítélésében. A Nyugatról érkező hírverésnek sikerült elhitetnie, hogy az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei a térség országainak helyzetét csupán ideiglenes állapotnak tekintik, és csak a megfelelő alkalmat várják a beavatkozásra, illetve hogy a szovjet iga lerázására irányuló közép-európai kezdeményezéseknek hajlandóak politikai, esetleg katonai támogatást is nyújtani. A másik oldalról érkező hatás ezeket ellensúlyozandó, a kizsákmányoló nyugati imperializmus háborús fenyegetésének rémképével próbálta jobb belátásra bírni a nemrég befejeződött világháború borzalmaira még élénken emlékező lakosságot, amivel akaratlanul is bizonyos értelemben alátámasztották elnyomott népek téves helyzetértékelésen alapuló vágyálmait.

A valóság azonban teljesen mást tükrözött: a propagandaháború felszínes csatározásai mögött a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, a diplomáciában Sztálin halála után beindult enyhülési folyamat eredményeinek és további lehetőségeinek védelmében, mindent elkövettek a komolyabb összeütközések elkerülése érdekében. Kölcsönösen elismerték és tiszteletben tartották a status quo alapján a másik fél érdekszférájába került területek belső ügyeinek intézését, és ezt többé vagy kevésbé burkoltan egymás tudomására is hozták.

A magyar forradalom, amely a legnagyobb várakozások kiváltója volt, és amely minden eddigi próbálkozásnál nagyobb mértékben kecsgettett a megvalósulás reményével, sokévi mesterséges elhatárolás után újra egy közös cél mögé sorakoztatta fel a Kárpát-medence magyarságát. A távolság és a különböző akadályozó körülmények ellenére az azonosságtudat, a közös gondolati és eszmei értékek hatásának köszönhetően a szomszédos országok magyarsága jelentette a

kommunista rendszerrel szemben megnyilvánuló ellenállás legmagasabb formáját a Magyarországgal határos szocialista államokban. A szomszédos országok kisebbségi sorban élő magyar lakossága a legkülönbözőbb módon nyilvánította ki együttérzését a magyar forradalommal. A röpcédulák terjesztése, tüntetéseken és különböző szervezkedésekben való részvétel mellett nem volt ritka, ha egyes tagjai a határon átkelve saját életüket és fizikai erejüket is a magyar forradalom szolgálatába kívánták állítani.

Ezen országok vezetése tehát megkülönböztetett figyelemmel kísérte a jelentős számú magyar kisebbség tevékenységét, úgy kezelve azt, mint a magyar forradalom átterjedésének legveszélyesebb eszközét. A magyar kisebbség féken tartásának és a társadalom többi részétől való elszigetelésének – a biztonsági intézkedések mellett – a legnagyobb szerepet a maximálisan ellenőrzött, szocialista sajtónak szánták. A sajtó volt ugyanis a hatalom kezében az az eszköz, amelynek segítségével a társadalom különböző rétegeinek igényeihez igazodva, és a fennálló társadalmi rendnek leginkább megfelelő módon értékelve az eseményeket, a legsikeresebben tudta befolyásolni a lakosságnak a magyar forradalomról és általában a világ eseményeiről kialakított képét.

A tanulmány célja, hogy az 1956. október 25.–december 20. közötti időszakban megjelent román központi lapok feldolgozásával¹ a román sajtó magyarországi eseményekhez való viszonyulásának és meghatározott korszakoként történő változásainak bemutatása, valamint a sajtóra ható politikai folyamatok áttekintése.

A román pártvezetés 1956-ban

Az 1956-os magyar forradalom sajátos helyzetben találta a legfelsőbb román vezetést. A moszkvai liberalizációs törekvésekkel szemben ugyanis az 1956-ot megelőző időszakban *Gheorghe Gheorghiu-Dej* vezetésével egy olyan csoport konszolidálta magát a hatalomban, amely a szocializmus ortodox alapján állva legfontosabb céljának azt tekintette, hogy a szocialista táboron belül olyan autonómiát építsen ki, amely megnehezíti a külső beavatkozást; meggátolva ezáltal Moszkvát abban, hogy lecserélje őket.²

1 A dolgozat megírásához elsősorban a következő román- és magyar nyelvű napilapok 1956. október 23.–december 20. között megjelenő, a magyar forradalommal foglalkozó cikkeit tekintettem át:

Scinteia – A Román Munkáspárt Központi Bizottságának lapja.

Scinteia Tineretului – A Dolgozó Ifjúság Szövetségének lapja.

România Liberă – A Román Népköztársaság Néptanácsainak lapja.

Előre – A Román Népköztársaság Néptanácsainak lapja.

2 Ld. CONSTANTINIU, 1997. 487.

A Szovjet Kommunista Párt (SZKP) 1956. évi XX. kongresszusa jelentette a Gheorghiu-Dej vezette csoport számára a legnagyobb veszélyt.³ A Hruscsov kezdeményezte desztalinizációt – még az általa elképzelnél jóval szerényebb mértékűt is – csakis az ő menesztésük árán lehetett volna megvalósítani. Lecserélésük azonban komoly akadályba ütközött. Az 1955 decemberében tartott Román Munkáspárt (RMP) II. kongresszusán ugyanis a Központi Bizottság (KB) első emberéhez való hűség alapján alaposan megrostált KB-ben és a Politikai Bizottságban (PB) alig maradt olyan ember, akire Hruscsov szükség esetén számíthatott.⁴ A Moszkvából hazatérő Gheorghiu-Dej csak március 23-án, az RKP KB ülésén számolt be Hruscsov beszédéről, úgy értékelve, hogy a desztalinizáció a Szovjetunió belső problémája, Romániában ugyanis ezt már korábban megvalósították a „jobboldali elhajlók”, *Vasile Luca*, *Teohari Georgescu* és *Ana Pauker* 1952-es eltávolításával.⁵ Gheorghiu-Dej tehát a sztálinizmus problémájának ilyen megoldásával részlegesen megvalósultnak tekintette a XX. kongresszus célkitűzéseit, majd pedig néhány külföldnek címzett desztalinizációs látszatintézkedés után a kivárási taktikáját alkalmazta.

A magyar forradalom kitörése és a korábbi rendszer gyors összeomlása megremítette az RMP vezetőit, akik a magyar elvtársakhoz hasonlóan nem tudták maguk mögött jelentős társadalmi támogatottságot. Hatalmuk megőrzése érdekében már október 24-én rendkívüli biztonsági intézkedések azonnali meghozatala mellett döntöttek.⁶ A hozott intézkedéseket október 26-án⁷ újabakkal bővítették ki, megvalósításuk érdekében pedig október 30-án Központi Parancsnokság (Comandament General) névvel egy négytagú ellenőrző testületet hoztak létre, amely bármilyen szükséges intézkedéshez szabad kezet kapott.⁸ A

3 Jellemző, hogy a kongresszusra utazó Gheorghiu-Dej – nem érezve magát biztonságban – moszkvai tartózkodása idején végig a román nagykövetség épületében lakott. Ld. FRUNZĂ, 1990. 424.

4 Az utolsó potenciális ellenfelektől Miron Constantinescutól és Iosif Chişinevicitől közvetlenül a magyar forradalom leverése után – éppen a desztalinizáció ürügyével – szabadult meg Gheorghiu-Dej. Ld. uo. 425–426.

5 Ld. POP, 1996. 46–49.

6 Ilyen intézkedések például: a két ország közötti posta cenzúrája, a határ megerősítése és a határátkelések megszigorítása a hadsereg mozgósítása, a stratégiai fontosságú épületek őrzése. Ezen kívül szabályozták az esetleges letartóztatások lefolytatásának módját is. Ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 74–78.

7 Uo. 91–95.

8 A Minisztertanácsnak és a PB-nek felelős Központi Parancsnokság „...feladata minden olyan intézkedés meghozatala, amely a Román NK egész területén a teljes rendet biztosítja”, így a rendkívüli állapot elrendelése, felsőoktatási intézmények működésének felfüggesztése, sőt indokolt esetben tűzparancs kiadása is. A testület hatalmát mutatja, hogy alárendeltségébe utalták többek között a Bel- és Hadügyminisztériumot és a Katonai törvényt is. Ld. uo. 144–145.

konkrét biztonsági intézkedések mellett jelentős megelőző, a forradalmi láz átterjedését meggátoló intézkedést hoztak, két nagyon fontos irányba hatva: a lakosság megfelelő informálása és hangulatának javítása területén.

A sajtó mellett a lakosság tájékoztatásának másik meghatározó eszköze az események szakszervezeti és pártkörökben való kiscsoportos feldolgozása volt, amelynek lépéseit szintén részletesen szabályozták a 24-i és a 26-i üléseken elfogadott határozatok.⁹

Már az első intézkedések között nagy hangsúlyt kapott a lakosság élelmiszerellátásának, valamint a fizetések és egyéb járandóságainak időben történő kifizetésének biztosítása. Ezen kívül sürgős döntést hoztak a minimálbér azonnali emeléséről, és a gyerekek utáni juttatásokra jogosultak körének kibővítéséről.¹⁰ Ezeket egészítették ki november 1-től az élelmiszerek szállításának megkönnyítéséről, 1957. január 1-től a jövedelemadó csökkentéséről, a kötelező beszállítások részleges eltörléséről és a felvásárlási rendszer feltételeinek javításáról hozott életszínvonal-javító intézkedések.

Ezen jóléti intézkedések hangulatjavító szerepén kívül volt még egy másik nagyon fontos hozadéka, az intézkedések ismertetésére és méltatására vállalati szintű üléseket lehetett összehívni, amelyeken meg lehetett bélyegezni a magyarországi ellenforradalmárok rémtetteit, a munkások pedig kinyilváníthatták a párt és a kormány iránti hűségüket.¹¹

9 Uo. 74–78.

10 Az intézkedés rendkívüli voltát támasztja alá az *Előre* november 4-én megjelent, a béremelésekkel kapcsolatos nagygyűlésről hírt adó összeállítás is. „Júniusban a párt feladatul jelölte ki a kormánynak és a Szakszervezetek Központi Tanácsának, hogy vizsgálják felül az egész bérezési rendszerünket (...) A kormány és az SZKT a pártkongresszus határozatai és a Pártbüro júniusi határozata alapján megkezdte bérezési rendszerünk tanulmányozását. Az év végéig megfelelő tervet dolgozunk ki a bérek megjavítására és a tervet a vállalatok dolgozói elé terjesztjük megvitatás végett. Addig is intézkedés történt a legalacsonyabb fizetésű munkások életfeltételeinek azonnali megjavítására, a minimális bér ezentúl 350–400 lej” Ld. *Előre*, november 4. 1.

11 Természetesen ezeket a gyűléseket pontos forgatókönyv szerint rendezték. Ezzel kapcsolatban néhány határozat az RKP KB 26-i és 30-i üléséről: „Az üzemekben gyűléseket fognak szervezni, amelyeken feldolgozzák az RKP KB, a Minisztertanács és a Szakszervezetek KB-nek a jelenlegi bérezés és nyugdíjfolyósítási rendszer megjavítását célzó határozatát. Ezekről az összejövetelekről táviratokat küldenek az RKP KB-nek és a Minisztertanácsnak.” (okt. 30.) Ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 145. – „Ezekben a gyűléseken munkások és tisztviselők, idősök és fiatalok egyaránt szólaljanak fel és az MNK-ban működő reakciós erők ellenforradalmár akcióit, és szolidarizálnak a magyar munkásosztálynak, az ellenforradalom szétzúzása érdekében folytatott hősi harcával.” (okt. 26.). Ld. uo. 92. – Hogy ezek lényegüket tekintve miről is szölgáltak, az egyik gyűlésen elhangzott bevezető is elárulja: „Mai gyűlésünk, amelynek célja, hogy megbeszéljük a dolgozók életszínvonalának megjavításáról szóló párt-

A belső rend megszilárdítása után a román pártvezetés aktív külpolitikai manőverekbe kezdett, egy esetleges Moszkvából érkező veszély megelőzése érdekében. A magyarországi valós helyzet feltérképezése céljából, egy segélyszállítmány kísérői között október 30-án a KB két tagja, *Valter Roman* és *Aurel Mălnășan* Budapestre érkezett. Látogatásuk hivatalos részének nem sok eredménye volt,¹² de az általuk készített helyzetjelentés rádöbbenette a román pártvezetést arra, hogy a magyarországi helyzet még annál is súlyosabb, mint azt korábban hitték.¹³ Egyúttal arra is rá kellett döbbsenüik, hogy reális esély van a forradalmi láz romániai átterjedésének, és arra, hogy ebben az esetben előreláthatóan csak szovjet segítséggel tudnának úrrá lenni a kialakult helyzeten. A megoldás kulcsa tehát a Szovjetunió kezében van, amely minél előbb tiporja el a magyar forradalmat, annál jobb Románia számára. Ettől kezdve a román külpolitikában a korábbi függetlenedési törekvések egy időre lekerültek a napirendről, és helyettük a szovjet vezetők kegyeinek keresése lett a meghatározó szempont. Ennek érdekében a Gheorghiu-Dej vezette román pártvezetés semmilyen eszköztől nem riadt vissza. Ők szervezték meg november 2-án Hruscsov és Malenkov találkozóját a román mellett a bolgár és a csehszlovák pártvezetőkkel, és a bolgárok mellett ők voltak az egyetlenek, akik a magyarországi rendteremtéshez katonai segítséget is felajánlottak.¹⁴ Ugyancsak Gheorghiu-Dej volt az, aki balkáni politikushoz il-

és kormányhatározatot, különleges nemzetközi körülmények között zajlik le. Olyan körülmények között, amikor a Magyar Népköztársaság munkásosztályának és a magyar népnek helyt kell állnia nemcsak a belső reakciós erőkkel szemben, hanem azzal a nyílt támogatással szemben is, amelyet a nemzetközi imperialista körök ezeknek az erőknek nyújtanak.” Ld. *Előre*, november 4. 1.

12 A látogatásról szóló beszámoló szövegét ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 166–180.

13 Az október 30-án, megérkezésük estjén (bukaresti idő szerint 22.30-kor) Bukarestbe küldött táviratában Mălnășan ezt írja: „Fontosnak tartjuk közölni, hogy az első találkozások (...) és az úton szerzett benyomásaink alapján kitűnik, hogy jelen pillanatban az általános helyzet súlyosabb mint ahogyan azt Bukarestben ismertük. Mindez annak ellenére, hogy a fegyveres harcok befejeződtek. Jelenleg nem létezik olyan megalapozott politikai erő, amely kezében tartaná a helyzetet Nem lehet érzékelni a párt jelenlétét. A kezdeményezés továbbra is a reakció kezében van, és a kormány (ennek nyomására) engedményről engedményre halad. Megjelennek az egyes polgári pártok jelszavai. A szovjetellenes hangulat elérte a párt- és állami kereteket. (...) A nacionalista szellem erősebb mint gondoltuk. Az emberek, akikkel találkoztunk hasonló eseményekre számítanak az RNK-ban is. Egyes régi elvtársak, akikkel felvettük a kapcsolatot, segítséget kértek a gyerekek kimenekítéséhez.” Ld. uo. 142.

14 Egyes források szerint a csehszlovák (Ld. BÉKÉS, 1996. 51.) és a jugoszláv vezetés is fontolgatta a katonai segítségnyújtás lehetőségét. Ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 339.

lően előbb elfogadta Nagy Imre közvetítési kérelmét,¹⁵ és annak szorult helyzetét kihasználva próbált a maga számára újabb jó pontot szerezni Moszkva előtt, majd a Nagy Imre-kormány bukása után azonnal váltott, és az ellenkormányt biztosította támogatásáról.

A forradalom sikeres leverése után a megkönnyebbült román elvtársak aktívan kivették részüket a magyarországi helyreállítási munkálatokból. A jelentős anyagi segítségnyújtás¹⁶ mellett nagy számú párt- és szakszervezeti aktivistát is küldtek Magyarországra, akik az új hatalom megszilárdításában segítettek a magyar elvtársakat.¹⁷ Szintén jelentős segítséget jelentett az egy időre saját sajtóorgánium nélkül maradt Kádár-kormány számára, hogy a pozsonyi *Új Szó* mellett a bukaresti *Előre* is jelentős számú, speciálisan magyarországi terjesztésre szánt példányt készített¹⁸ és csempészett át a határon, biztosítva ezáltal az új hatalom propagandája számára a terjesztési lehetőséget. A restauráció legfőbb akadályát, a komoly problémát jelentő Nagy Imre-csoport „eltüntetését” szintén Gheorghiu-Dej vállalta, amelynek sikeres végrehajtása művének megkoronázását jelentette.¹⁹

15 A kapcsolatfelvétel a szovjetek jóváhagyása és teljes ellenőrzése mellett történik, és miután a közvetítési kérelem az intervencióról hozott döntés után születik, az akció nem a békés megoldás keresését, hanem sokkal inkább Nagy Imre szorosabb megfigyelésére szolgált. Ezzel kapcsolatban ld. SZEREDA – RAINER, 1996. 91. és 95.; RETEGAN – LUNGU, 1996. 165–166., 181–182. és 185.

16 Természetesen a humanitárius segélyek küldése sem volt mentes a politikai megfontolástól. Ez derül ki a Magyarországon tartózkodó Málnásan Bukarestbe küldött táviratából is: „Figyelembe véve Bulganyin et. válaszát a magyar kormány segélykérésére, úgy gondoljuk, szükséges lenne meghatározni részünkről egy első segélyszállítmányt (...). Az első szállítmányokat – esetleg teherautókon – kezdjék el előkészíteni. Időben érkezésüknek politikai hatása lenne.” Ld. uo. 224.

17 A testvérpártok által Magyarországra küldött aktivisták között 2000 erdélyi, magyar anyanyelvű vagy magyarul jól beszélő elvtárs is részt vett a rendteremtésben. Ld. BRUCAN, 1992. 72. – A román elvtársak segítő munkájának értékeléséről ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 282–283. és SZEREDA – SZITKALIN, 1993. 176–177.

18 A pozsonyi *Új Szónak* napi 50 000 erre a célra szánt példánya (Ld. HAJDU, 1993a. 130.) mellett, 1000 darab speciális *Előre* is forgalomba került Magyarországon. Ld. GAGYI BALLA, 1996. 116. – Ezen *Előre* példányok készítéséről és tartalmáról ld. TÓFALVI, 1997. 13.

19 A román pártvezetésnek még volt egy általuk igen fontosnak ítélt diplomáciai lépése, amikor november 27-én a román–jugoszláv határon a két ország pártvezetésének képviselői között folytatott megbeszélésen a román fél a Nagy Imre-csoport elrablásán felháborodott jugoszlávokat próbálta lebeszélni arról, hogy az ügygel továbbra is foglalkozzanak a sajtóban. Az ötletért a szovjetek nem lelkesedtek, főlegesen bonyodalmakkal járó elkésést próbálkoznak tartva azt. Ld. SZEREDA – SZITKALIN, 1993. 244–247. és SZEREDA – RAINER, 1996. 108., 212. és 214–215.

A magyar forradalom rádöbentette a román vezetést arra, hogy a nemzeti kommunizmus meglehetősen szűk keretek között mozoghat a szovjet beavatkozás kockázatát nélkül.²⁰ Ezt követően a román vezetés taktikát változtatott: a Szovjetuniótól való távolodás munkálatai most a szovjet–román barátság túllicitálásának leple alatt folytatódtak.²¹ Az SZKP XX. kongresszusa után vesztes helyzetbe került Gheorghiu-Dej tehát a szomszédos országból fenyegető veszélyt nemcsak elhárította, de saját céljai megvalósítása érdekében sikerrel használta fel: a válságból jelentősen megerősödött pozícióval került ki. Politikájának sikerét az is mutatja, hogy amikor 1958. június 17-én a román lapok a Nagy Imre-csoport ügyében hozott bírói döntést közlik a harmadik oldalon, az első oldalt a szovjet csapatok Romániából való kivonulása tölti be.

A szocialista sajtó informálása

„*A Népszabadság rögtön a puszkák után jön és így is kell neki dolgozni*”.²² Abban a különböző elemzők²³ is egyetértenek, hogy a szocialista rendszer négy tartópillérének egyikeként a sajtóra nagyon fontos szerep hárult. A népi demokráciákban a hatalom megszerzésének és megtartásának az erőszakszervezetek után a legnagyobb szerepe éppen a megfelelően irányított és szigorúan ellenőrzött sajtónak volt.

Az eseményekről szóló sajtóbeli tájékoztatások megértéséhez ismernünk kell a szocialista sajtó szerepéről alkotott sajátos filozófiát, amely szerint a sajtó szerepe elsősorban nem az informálás, hanem az olvasó nevelése. E felfogás alapján nem az az elsődleges cél, hogy friss információkat szolgáltatassanak az olvasónak, hanem hogy olyan híreket juttassanak el hozzá, amelyek számára hasznosak, és helyes társadalomszemléletet adva, buzdítják őt a szocializmus megvalósításáért folytatott harcban. A hasznosság tehát a legfőbb cél: a társadalom akkor működik igazán hatékonyan, ha minden tagja a megfelelő világszemlélettel rendelkezik. Ennek kialakítására és megóvására a legalkalmasabb eszköz a sajtó, mint a széles néptömegek nevelő eszköze, amely az összes információ birtokában ki tudja szűrni

20 Az 1956 novemberében Budapestre érkező Gheorghiu-Dej a következő módon értékeli a helyzetet a vele utazó Silviu Brucannal folytatott bizalmas beszélgetésében: „...ha a szovjetekkel kapcsolatos viszonyunkban nem teszünk egy 180 fokos fordulatot, elveszünk.” Ld. BRUCAN, 1992. 72–73.

21 FRUNZÁ, 1990. 428.

22 Ld. LIPCSEI, 1996. 37. – Hasonló gondolattal találkozunk a *Pravdát* idéző *Scînteia* hasábjain is: „a sajtó, amelynek az a szerepe, hogy éles fegyver legyen a népi demokratikus rendszer megszilárdításában.” Ld. *Scînteia*, október 21. 3.

23 BÉKÉS, 1996. 48–49.

a munkásosztály számára fölösleges és káros információkat, megakadályozva ezzel az idegen – és ézáltal káros – befolyás térhódítását. Ezen szemlélet alapján tehát, amikor az újságolvasó valóságtól eltérő információkkal találkozik a sajtóban, nem arra kell gondolnia, hogy az újságíró elferdítve vagy meghamisítva a valóságot félre akarja tájékoztatni, hanem csupán a megfelelő hírek közlésével egy olyan helyes szemlélet kialakítására törekszik, a társadalmi fejlődés szempontjából számára a legoptimálisabb.

„Az objektív tájékoztatás nem állhat abból, hogy olyan információkat adunk a munkásosztálynak, amelyek nem tartoznak az érdekkörébe, hanem ellenkezőleg, tagadják a sajtó tömegnevelő szerepét.”²⁴

A szocialista sajtó ugyanis mint egy iránytű, a társadalmi események osztályharcos alapon való bemutatásával jelöli meg a helyes irányt a kijelölt cél, a szocializmus megvalósítása felé. A sajtónak tehát óriási a felelőssége, amikor az egész társadalom jóléte a tét, és amikor a legkisebb megingás is veszélyes lehet.

„Amikor a szenzáció, vagy az imperialista ügynökségek ellentmondásos hírei miatt a szocialista újságíró szem elől téveszti a munkásosztály szükségleteit, amikor pártosságát aláaknázza a látszatobjektivitás, meglopja a munkásosztályt, megbénítja annak tájékozódását osztályszerepében ahelyett, hogy lelkesítené az igazság, a haladás és a szocializmus érdekében folyó jogos harcban.”²⁵

A különleges feladathoz a szocialista újságírónak természetesen nemcsak szakmai ismeretekre, de ami ennél sokkal fontosabb, erős politikai elkötelezettségre van szüksége.

„Ézáltal az újságíró egy politikus, egy pártaktivista, aki szilárdan a marxizmus-leninizmus alapján áll, és ebből a pozícióból viszi a munkásosztály és forradalmi pártja harcát az imperializmus és militarizmus ellen a szocializmus győzelme érdekében.”²⁶

Az imént vázolt újságírói etikett betartását a hatalom korántsem bízta a szakma embereire. Ezt bizonyítja Kádár Jánosnak az MSZMP KB november 24-i ülésén elhangzott beszéde is, amelyben a *Népszabadság* szerkesztőségében tapasztalt engedetlenséggel kapcsolatban *„kijelentette, hogy a rádióknak és a többi információs szervnek a párt akarata és utasításai szerint kell írniuk, s amennyiben a dolog másként történik, velük szemben a proletárdiktatúra módszereit kell alkalmazni.”²⁷* Hogy ezek a „módszerek” – Fehér Lajos szerkesztő leváltása és a szerkesztőség megtisztítása a „káros munkatársaktól” – mennyire hatásosan működtek, azt az is mutatja, hogy a Budapesten tartózkodó szovjet elvtársak november 26-án már elégedetten jelenthették Moszkvának: *„jól rendbe hozták a helyzetet a Népszabadság című lapnál.*

24 SINDERMANN, 1957. 23.

25 Uo. 22.

26 Uo.

27 SZEREDA – SZITKALIN, 1993. 175.

*Ez az újság jelenleg a KB igazi szerve, és a szerkesztőség leváltása utáni első számára a pártos irányzatosság és az jellemző, hogy helyesen világítja meg az ország helyzetét.*²⁸

Ezen irányvonalak alapján működött tehát a hatalom árnyékában a szocialista tábor országainak „objektív” hírközlése, az osztályharcos valóság és az igazság legtöbb esetben nem egybeeső tartománya között egyensúlyozva. A hazugság eme megideologizálása mellett, még ha abban esetleg találunk logikát vagy nemes szándékot, nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyarországi események esetében az ellenforradalom forradalom és az osztályellenség maga a nép volt, ennek megfelelően a sajtó informálása sokkal inkább agymosás, mintsem nevelés vagy buzdítás.

A román sajtó sajtóosságai

1956 őszén a román központi sajtó²⁹ egymást követően kétszer is kényes szituációba került, előbb a lengyel események, majd később a magyar forradalom kapcsán. Mindkét esetben felvetődött a kérdés, hogy mennyit és milyen formában lehet megírni, de míg a lengyel kérdés ügyében a távolság és a nyelvi különbségek miatt helyzete egyszerűbb volt, addig a magyar forradalom esetében jóval összetettebb feladatról beszélhetünk. A magyarországi események kapcsán már nem lehetett a pillanatnyi érdek alapján egyszerűen csak üdvözölni vagy elítélni a különböző eseményeket, hiszen a hazai sajtó a lakosság számottevő része számára, csak másodlagos hírforrás szerepét töltötte be a *Kossuth Rádió* mellett. A magyarországi eseményekről szóló híreket tehát úgy kellett megfogalmazni, hogy a több forrásból tájékozódó olvasók számára ne legyen kirívó különbség a különböző források hírei között, de a hatalom megtartása érdekében mégis a megfelelő hatást érje el a csak a hazai sajtóból értesülő lakosság körében.

A speciális helyzetre való tekintettel, a helyes tájékoztatás érdekében, a fentebb említett általános irányelvek mellett a román sajtó esetében különleges utasításokat is megfogalmaztak. A sajtóval és a lakosság tájékoztatásával kapcsolatban a pártvezetés a következő intézkedéseket fogalmazta meg:

„A Sajtóközpont figyelmesen ellenőrizni fog minden Magyarországról érkező kiadványt és tájékoztatni fogja a KB-t azokról a kiadványokról, amelyekről úgy gondolja, hogy terjesztését meg kell állítani.”

28 Uo. 179.

29 A továbbiakban, az egyszerűség kedvéért román sajtó kifejezést használom, amely meghatározás minden esetben az írott sajtóra vonatkozik, független attól, hogy milyen nyelven jelentette meg írásait.

„A központi sajtó adjon ki sajtóközleményeket, amelyekben a *Magyar Népköztársaság Kormányának hivatalos közleményei alapján* közöljön információkat a magyarországi helyzet valós állapotáról.” (Kiemelés – Sz. V.)

„Az ismertetésekben *ne hozzák kapcsolatba a magyarországi eseményeket a lengyelországiakkal.*” (Kiemelés – Sz. V.)

„A magyar nyelven megjelenő lapok szerkesztősegeit (Előre, Utunk stb.) – figyelembe véve, hogy tagjaik között vannak egyes egészségtelen elemek – ideiglenesen erősítsék meg szemléletüket tekintve alkalmas aktivistákkal.”

„Egy (...) kollektíva ellenőrizni fogja a magyarországi eseményekkel kapcsolatos, sajtóban és rádióban közölt anyagokat”

„Az RKP KB propaganda és kultúrosztálya be fogja mutatni az RKP KB PB-nek azok listáját, akik speciális *Agerpres* jelentéseket kapnak, ezek számának csökkentése érdekében.”³⁰

Az erős központosítási és egyhangúsítási törekvések következtében romániai napilapokban a Magyarországgal kapcsolatos hírek túlnyomó többségét az *Agerpres* román hírügynökség által összeállított nyers hírügynökségi jelentések szó szerinti közlése teszi ki. Ezért a magyar forradalomról szóló hírek bár más és más címek alatt jelentek meg a különböző újságokban, a tartalmuk szóról szóra azonos. Az *Agerpres* jelentéseiben minden esetben magyarországi vagy más külföldi lapok cikkeire, hírügynökségek vagy rádióadások közleményeire hivatkozik, viszont a különböző hírek bevezetésére, illetve összekapcsolására használt egyikét mondat segítségével olyan értelmet kölcsönöz a különben hiteles híreknek, ami a hatalom érdekeinek leginkább megfelel. A szó szerinti közlés következtében a lapok számára nincs lehetőség a hivatalos állásponttól való eltérésre. Csak néhány esetben történt meg, hogy valamelyik újság nem közölt egy-egy ilyen jelentést, vagy bizonyos részeket kihagyott belőle annak érdekében, hogy az eseményekről korábban kialakított pozitívabb vagy negatívabb képet megőrizze a kommentárjaiban. A hírügynökségi jelentéseken kívül csak néhány (ezen a híreken alapuló) szerkesztőségi cikk jelent meg, amelyben a szerkesztők élni tudtak látszatszabadságukkal, ha éppen nem egy központilag megfogalmazott kommentárt kellett közölniük saját cikk gyanánt, mint ahogyan november 2-án is történt. Két újság – a *Scinteia* és az *Előre* –, amelynek sajátos helyzeténél fogva a tájékoztatásban nagyobb szerep jutott, saját kiküldött tudósítóinak beszámolóit és interjúit segítségével némileg árnyaltabb és emberközelibb képet tudott nyújtani az eseményekről. E három közlési forma, a hírügynökségi jelentés szó szerinti közlése, a tartalmát tekintve felülről meghatározott, saját értékelő cikk, valamint a legtöbb esetben kevés hírértéket tartalmazó tudósítói

30 RETEGAN – LUNGU, 1996. 74–78., 95. és 144.

jelentés jelöli ki a magyar forradalomról szóló híradások esetében a román sajtó mozgásterét. A forradalomról közölt híreket tekintve tehát elmondhatjuk, hogy a román sajtó a legkevésbé sem sokszínű, és árnyalatbeli különbségekről is csak legnagyobb jóindulattal beszélhetünk.

A napi sajtó általános jellemzőiről annyit érdemes tudni, hogy a napilapok a hétfői szünnap kivételével naponta szolgáltak friss információval, az ünnepi példányoktól eltekintve négy oldalon jelentek meg, és a külföldi hírek a lapok negyedik vagy harmadik oldalán kaptak helyet fontosságuk függvényében. A magyar forradalommal kapcsolatos hírek általában a nagyobb olvasottságnak örvendő negyedik oldalra kerültek.

A magyarországi eseményekkel kapcsolatos román sajtóközlemények általam áttekintett periódusa időben három szakaszra osztható, ezen szakaszok határait minden esetben egy-egy jelentős esemény jelzi. Az ezekhez az eseményekhez fűződő román pártpolitikai érdek határozza meg, hogy az adott szakaszban milyen hangnemben és miről kell írni, a közlésnek mennyire kell valósághűnek lenni, és milyen irányba kell terelni azon olvasók figyelmét, akik esetleg más forrásokból is tájékozódnak az eseményekről.

A magyar események megítélésének szakaszai

1. szakasz (október 23–30.)

A magyar forradalomról szóló első hírek a felhasznált hírforrásnak,³¹ valamint az írott sajtó sajátos korlátainak köszönhetően csak október 25-én jelenhettek meg a romániai központi sajtóban. A forradalomról beszámoló híreket két cikkbe foglalva közzölték a román lapok. Az első az MDP KV 24-i ülésén hozott határozatokat tartalmazza, ismerteti a KV-be és a PB-be beválasztott új tagok névsorát, viszont nem tesz említést Gerő Ernő megerősítéséről és Nagy Imre miniszterelnöki kinevezéséről.

A nap második híradása,³² amely közvetlenül az első alatt kapott helyet, már a konkrét eseményekkel foglalkozik. A cikket olvasva megállapíthatjuk, hogy – a benne található információkat tekintve – megfelel a magyar sajtóban közölt hivatalos értékelésnek, ezen kívül pedig, hogy minden olyan elem megtalálható benne, amelynek „a népi demokratikus rendszer elleni támadásokról” beszá-

31 Az *Agerpres* hírügynökség láthatóan leginkább a *Kossuth Rádió* műsoraiból tájékozódott, itt pedig a forradalomról szóló első híreket csak 24-én reggel közlik.

32 Teljes szövegét lásd a Függelékben.

moló cikkekben elengedhetetlenül szerepelni kell.³³ Ez alapján helyet kap a cikkben két olyan gondolat is, amely a magyar hivatalos értékelésbe csak később kerül bele. Az egyik az „idegen reakciós erők” szerepének hangsúlyozása, amelylyel a helyi kezdeményezés szerepét igyekeznek minimalizálni. A másik elem pedig a történetek befejezett voltára utal: „az ellenséges kalandot likvidálták”. Ez utóbbit egészíti ki az a tény, hogy míg a magyar sajtó lépten-nyomon ellenforradalmárokról beszél, a romániai lapok ebben a cikkben és a későbbiekben is óvakodnak ettől, és inkább olyan „enyhébb” és politikailag semleges megnevezéseket részesítenek előnyben, mint a „népellenes elemek”, „fasiszta huli-gánok”, „banditák” stb.³⁴ Ezekkel a „finomításokkal” – nem utolsó sorban önvédelmi céllal – azt próbálják sugallni, hogy az esemény nem nagy jelentőségű, időben behatárolt, és a lakosság támogatása hiányában nem tudott tömegméréteket ölteni, így elbukott.

Meglepő a cikkben a debreceni események említése, hiszen a vidéki események kapcsán a *Kossuth Rádióban* csak Tatabányáról és Salgótarjánról³⁵ találunk említést.³⁶

Az október 30-ig tartó első szakaszban megjelenő hírek, amelyek az események lezárultáról számolnak be, merítve a 25-i cikk optimizmusából a magyarországi helyzet gyors normalizálódásáról írnak, azt próbálják sugallni, hogy a meghatározó események után Budapesten helyreállt a rend, az élet egyre inkább visszatér rendes kerékvágásába. Már a 26-i lapok cikkei arról írnak, hogy „a magyarországi helyzet folyamatosan javul. Az ellenforradalmi lázadást felszámolták. A fegyveres támadások egyre elszigeteltebbek. Budapesten az élet visszatér rendes menetébe. Egyre több

33 A cikket összevetve az 1953. júniusi NDK-beli és az 1956. júniusi poznani eseményekről szóló sajtóbeszámolókkal (Ld. a *Scinteia*, 1953. június 20-i, illetve 1956. július 1-i számait), megállapíthatjuk, hogy mindhárom híradás összeállítása azonos séma alapján történt. Mindhárom esetben az események „idegen hatalmak fasiszta provokátorainak műve”, akiknek „idegen kalandorok tervei alapján” (*Scinteia*, 1953), valamilyen eseményt kihasználva (pl. a poznani nemzetközi vásár), „sikerült utcai zavargásokat provokálni (...) a népi hatalom ellen.” „A fizetett söpredék” támadást intézett „középületek ellen, ami emberáldozatokhoz vezetett.” (*Scinteia*, 1956) „A túlkapások teljes sikertelenséggel végződtek, mert a lakosság nagy részének és a hatalmi szervek csattanós válaszával találták szemben magukat” (*Scinteia*, 1953), „a hatóságoknak, a munkásosztály öntudatos részére támaszkodva sikerült úrrá lenni a helyzeten és helyreállítani a nyugalmat a városban.” (*Scinteia*, 1956)

34 Érdemes megfigyelni, hogy ellenforradalmárokról csak a cikk – valószínűleg utólag írt – bevezető mondatában és a végén beszélnek. Valószínű tehát, hogy a cikk első részét a *Kossuth Rádió* kora reggeli, első híradása alapján állították össze, amelyben az eseményeket még nem nevezték ellenforradalomnak. Ld. GYURGYÁK, 1989. 29.

35 Uo. 35.

36 Ezzel kapcsolatban ld. SZEREDA – RAINER, 1996. 26. és KAHLER – M. KISS, 1997. 24.

üzem újrakezdli a munkát.” Ezzel az optimista hangulattal némileg ellentétesen a következő napokban már egyre megfontoltabban írnak a pozitív fejleményekről: „a város egyes pontjain folytatódott a harcok az ellenforradalmi bandák ellen. (...) A III. és a város más kerületeiben több fegyveres csoport is megadta magát” (okt. 27.). „Tegnap [okt. 27-én] elkezdték az ellenforradalmárok utolsó három góciának felszámolását” (okt. 28.), „a Magyar Népköztársaság katonai parancsnokságának közleménye szerint a 27-ről 28-ra virradó éjszaka nyugalom volt, nem került sor fegyveres összetűzésekre.” (okt. 30.) Ezek az optimistának szánt hírek azonban elárulják az olvasó számára, hogy a magyarországi események korántsem voltak annyira jelentéktelenek és időben behatároltak, mint azt a korábbi napokban állították. Ugyancsak ezt támasztják alá azok a beszámolók is, amelyeknek normális esetben nincs hírértékük. Ilyenek például: „a villany, a gáz és a telefon normálisan működik, 25-től a kenyérgyárak is beindultak.” (okt. 26.), „26-án újra megjelentek az újságok” (okt. 27.), „a Magyar Népköztársaság kormánya Nagy Imrével az élen ura a helyzetnek.” (okt. 28.). A hasonló hírek és a részletesen közölt helyreállítási munkálatok alapján alkothat magának némileg realisabb képet az olvasó a lezajlott események súlyosságáról, arról hogy itt többről lehet szó, mint egy „ellenséges kalandról”.

Ezekkel hírekkel kapcsolatban, amelyek nem emelkednek felül a minden-napok történésein, elmondhatjuk, hogy tényszerűségüket tekintve kikezdehetetlenek. Egyik sem kitalált vagy elferdített, sőt – a felsőbb utasításoknak megfelelően, a magyar hivatalos híradások alapján – az események alakulásának megfelelően minden hír napra pontosan hivatkozva és olykor szó szerint idézve szerepel a híradásokban. Tehát a román sajtóban közölt összes hír hiteles, megfelel a magyar sajtóorgánumban közölt híreknek. Érvénytelenségük – vagyis az, hogy helyenként nem felelnek meg a valóságnak – csak ezen hírek átvételéből adódik. Az a tény, hogy az általuk közölt kép mégis torzít a magyar sajtóban megjelent képhez viszonyítva, az elhallgatásoknak és néhány igazán csekély számú ferdtítésnek köszönhető. Ez utóbbival mindössze három alkalommal találkoztam. Az első 26-án Nagy Imre beszédében fordul elő: „az elmúlt napok során hazánk tragikus eseményeket élt át. Az ellenforradalmár felbujtók Népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indítottak.”³⁷ A második eset a honvédelmi miniszter nyilatkozatában található, amelyben a miniszter a szovjet csapatok állítólagos manővereiről szóló információkat cáfolja: „az ilyen információk hamisak, az igazság az, hogy a szovjet seregek különösen értékes segítséget nyújtottak, de a harcok intenzitásának mérséklődésével a rend fenntartását a magyar katonai egységek vették át.” (Kiemelés – Sz. V.)³⁸ A harmadik esetnek már koránt sincs ekkora jelentősége, mindössze arról van szó,

37 Nagy Imre október 26-i nyilatkozatának eredeti szövegét ld. GYURGYÁK, 1989. 72.

38 A szöveg eredetijét ld. uo. 111.

hogy a 30-i lapok előre megelőlegeznek egy olyan eseményről szóló hírt, ami csak a lapok megjelenésének napján történt meg.³⁹ Ebben az időszakban igazán torzító hatása az elhallgatásoknak van.

A román sajtó rendszeresen említést tesz az MDP-ben és a kormányban október 24–27. között történt változásokról. A legfelsőbb szervezetekben történt személycseréken kívül a román sajtó hírt ad Nagy Imre október 24., 25. és 28-i, Kádár János 25-i és az MDP 26-i rádiónyilatkozatáról. A nyilatkozatokból a legtöbb esetben bizonyos részeket idéznek ugyan, de ezeket úgy válogatják ki, hogy abból semmilyen lényeges információ ne szivároghasson ki, sőt Nagy Imre október 28-i beszéde esetében csak említés szintjén tájékoztatnak a nyilatkozat megtörténtéről: „Nagy Imre elvtárs, az MNK Minisztertanácsának elnöke, október 28-án este elmondott rádióbeszédében ismertette a kormány programját.” Ennek következtében a Magyarországról szóló információk közül kimaradnak olyan fontos intézkedések, mint például az amnesztiarendelelet, a szovjet csapatok kivonása, az ÁVH megszüntetése a Nemzetőrség megalakítása, a Kossuth-címer és március 15-e nemzeti ünnepként való elfogadása, valamint a szovjet–magyar barátság új alapokra helyezésének és a mezőgazdaság-politika felülvizsgálatának ígérete, tehát a magyar forradalom olyan elemei, amelyek az október 29-ig tartó szakaszának alapkövei voltak. Szinte csak véletlenül derül fény a munkástanácsok megalakulására,⁴⁰ illetve arra, hogy vidéken is a budapestiekhez hasonló eseményekre került sor.⁴¹

A nyilatkozatok illetően való megnyirbálásával a fontos kormányintézkedések mellett kimarad a hírekből az a folyamat is, amelynek során az események megítélésében a magyarországi hivatalos értékelés eljut a 24-i „fasiszta reakciós elemek” ellenforradalmától, az október 30-i, „a nép forradalmi harcát” vívó szabadságharcosokig. Ezek az intézkedések azonban olyan problémák megszüntetése érdekében születtek, amelyek a többi szocialista országban is gondot okoztak, így ezeket a magyar forradalomhoz hasonló események kockáztatása nélkül nem lehetett a román sajtóban közölni.

Az SZKP KB október 24-én a bolgár, német és csehszlovák testvérpártok képviselőinek jelenlétében lezajlott tájékoztató ülésén elfogadott határozat értelmében⁴² a román sajtó első szerkesztőségi cikkei a forradalom kitérését

39 „A budapesti rádió hétfőn [okt. 29-én] reggel jelentette, hogy a fővárosban reggel 7 órakor megkezdődött a munka (...) A vasúti forgalom helyreáll.” Ezzel kapcsolatban ld. uo. 222.

40 „Az ipari üzemekben alakult munkástanácsok kijelentik, hogy a kormánnyal közösen harcolni fognak a kijelölt program megvalósításáért.” Ld. okt. 30-i lapok.

41 „Vidéken szintén normalizálódik az élet.” Uo.

42 SZEREDA – RAINER, 1996. 179.

követő első napokban nem jelenhettek meg. Október 28-án viszont mind a négy központi napilap saját cikket közöl.⁴³ Ezekben a cikkekben világosan felismerhető a központi meghatározottság, az események okait tekintve mindegyik a 25-i híradás alapján értelmezi az eseményeket, kiegészítve néhány olyan elemmel, amelyet korábban még nem hoztak kapcsolatba a magyar eseményekkel.⁴⁴ Ezen kívül minden napilap cikke ugyanazzal a kötelező (önvédelmi) elemmel zárul: „Románia népe nemzetiségre való tekintet nélkül” megbélyegzi az ellenforradalmárok akcióit, szolidarizál a magyar munkásokkal, és hűségéről biztosítja a párt- és kormányvezetést.⁴⁵ A mindegyik napilapban megtalálható elemeken kívül, az *Előre* és a *Scînteia Tineretului* az „ellenforradalmárok rémtetteiről” is ír, erre a napi hírekben az egész időszak alatt – október 25-e kivételével – csak egyszer volt példa (október 27-én), amikor azok „kórházak és mentőautók elleni támadásáról” számoltak be. Ezekben a cikkekben már arról írnak, hogy „az ellenforradalmárok a szó szoros értelmében vadállatok, pusztító dühükben borzalmas bűntetteket vittek végbe, ártatlan embereket gyilkoltak, múzeumokat gyújtottak fel stb.”⁴⁶

Az egyetlen olyan információ, amit a pártvezetés valószínűleg nem látott szívesen, az *Előre* cikkében található, ez a szovjet csapatoknak a további harcokban való részvételéről árulkodik⁴⁷ éppen azon a napon, amikor a hírekben a magyar honvédelmi miniszter nyilatkozatának meghamisítása árán is igyekeztek ezt cáfolni.

43 Ezek a következő címekkel jelentek meg: „Egy bukásra ítélt kaland” (*România Liberă*), „A magyar nép szétzúzza az ellenforradalmi kalandot” (*Scînteia*), „Az imperialisták reményei kudarcra vannak ítélve” (*Scînteia Tineretului*), „A magyar nép megvédi a népi hatalmat” (*Előre*). Ld. az október 28-i lapok 4. oldalán.

44 Ilyenek például: „Az ellenforradalmi összeesküvés célja Magyarországnak az imperialista körök függőségébe való visszatérése, a nemzeti függetlenség feladása, a grófok és polgárok hatalmának bevezetése, amelyek a múltban könyörtelenül kizsákmányolták a magyar népet.” „Aligha lehet kételkedni abban, hogy a népi demokratikus országok aláaknázására megszavazott 100 millió dollár és a később rátételt huszonöt millió dollár a magyarországi eseményekben is éreztette hatását.” „Az imperialista propaganda teljes erővel a nemzetközi közvélemény megtévesztésére törekszik, ennek az aljas lázadásnak céljait és eredményeit tekintve” Ld. *Scînteia*, október 28. 4.

45 „Románok, magyarok egyaránt felidézik a fasizmus, a horthysta és az antonesciánus uralom népellenes garázdálkodásait. Ezek az idők sohasem fognak visszatérni.” Ld. október 28-i *Előre*, 4.

46 *Scînteia Tineretului*, október 28. 4.

47 „A magyar munkásokkal és katonákkal együtt, a magyar kormány felkérésére és a Varsói Szerződés rendelkezéseinek megfelelően a szovjet harcosok is küzdenek a magyar nép létérdekeiért, az egész szocialista tábor érdekeiért folyó önfeláldozó harcban.” *Előre*, október 28. 4.

A felülről diktált, október 28-án megjelent cikkek mellett csak egyetlen kommentár látott napvilágot ebben az időszakban a magyarországi történések fejleményeiről, az *Előre* „A magyarországi eseményekről” címmel megjelent október 30-i cikke.⁴⁸ Erről a cikkről elmondható, hogy néhány olyan információt tartalmaz, amely a romániai olvasó számára új megvilágításba helyezi az eseményeket. A korábbi szemlélethez viszonyított új látásmód természetesen nem jelenti a régivel való szakítást, netán annak elítélését, az egész úgy van beállítva, mintha a beáramló, új információk fényében a magyarországi események újabb aspektusai tárulnának fel.⁴⁹

Az egyik pont, amiben előrelépés történik az események okainak feltárása területén, „a külső és belső reakciós körök aknamunkája” mellett már azt is megállapítja, hogy „a drámai események gyökerei mélyek (...) a magyar politikai és gazdasági életnek megvoltak a maga sajátos nehézségei, megoldatlan kérdései. Sok esetben megszegték a szocialista demokratizmus és a törvényesség elveit.” A másik lényeges elem az események résztvevőire vonatkozik, megemlítve, hogy a vázolt hibákat kihasználó „ellenforradalmi elemeknek sikerült megtéveszteni számos jóhiszemű dolgozót.”⁵⁰ Végül ugyancsak ebben a cikkben kerülnek említésre a magyar kormánynek a tűzszünet elrendeléséről és az új karhatalom felállításáról szóló intézkedései is.

Bár a román sajtóban korábban megjelent értesülésekhez viszonyítva jelentős előrelépés tapasztalható az *Előre* cikkében, a magyar sajtóhoz viszonyítva még mindig nagy a lemaradás, továbbra is annak 24-i szintjén áll.⁵¹ Annak a ténynek, hogy egy ilyen jelentőségű cikk éppen az egyetlen magyar nyelvű központi napilapban jelent meg – figyelembe véve, hogy a román sajtó más orgánumai, köztük az etalonul szolgáló *Scînteia* is csak jóval később tér át az események hasonló értékelésére⁵² –, természetesen nem a kisebbségi összetartozás érzése és az anyaországhoz fűződő kapcsolat még megmaradt emléke áll a háttérben, főleg egy olyan, maximálisan ellenőrzött sajtó esetében, mint a román volt. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a párt vezetése megpróbálta menteni a sajtó még megmaradt hitelét a magyar lakosság előtt, olyan információkat csöpögtetve, amelyeket a lakosság más forrásból már amúgy is régen ismert.

48 *Előre*, október 30. 4.

49 „Az eseményekről befutó újabb és újabb jelentések egyre inkább világossá teszik a bonyolult, sok részletében még tisztázatlan helyzetet.” Ld. október 30-i *Előre* 4. oldalát.

50 Az információ jelentőségét vastag szedéssel is kiemelték, ami szintén újdonság a magyar eseményekkel foglalkozó cikkek esetében.

51 GYURGYÁK, 1989. 31. és 42.

52 A *Scînteia*ban csak november 3-án jelenik meg az események okait és lefolyását boncolgató hasonló tartalmú kommentár. Ld. *Scînteia*, november 3. 4.

Az első időszak híreit tekintve elmondhatjuk tehát, hogy a román sajtó felsőbb utasításoknak engedelmességre követei a hivatalos magyar híreket és az események értékelését – még ha ezeket alaposan „kozmetikázza” is –, és vele együtt tolódik el a kezdeti kemény vonaltól egyre engedékenyebb irányba, ami az idő múlásával egyre több veszélyt hordoz magában a pártvezetés számára. Az események előrehaladtával pedig a hatalom már arra kényszerül, hogy a szocialista sajtó talán legfontosabb jellemzőjét, az egységességet áldozza fel annak érdekében, hogy elkerülje a nyílt ellentmondást a magyar médiák híreivel.

2. szakasz (október 31.–november 4.)

Az október 31-vel kezdődő második szakasz során a magyarországi eseményekkel kapcsolatban fokozatosan megváltozik a román sajtó hangvétele. Míg korábban a helyzet állandó javulásáról számoltak be, mostantól egyre sötétebben ítélik meg a kialakult helyzetet, sőt az idő előrehaladtával már nemcsak negatívan értékelnek, hanem kifejezetten a szovjet katonai beavatkozás ideológiai előkészítését végzik. Olyan helyzet bemutatására törekednek, amely alapján a magyar forradalom leglelkesebb szimpatizánsai is szükségesnek és jogosnak ítélik majd meg az intervenciót.

A 31-i beszámolót⁵³ még a már megszokott hangnemben készítik elő, olyan hírekről számolnak be, amelyek a hétköznapi élet folyamatos javulásáról tanúskodnak. Ehhez a képhez – amelyet láthatóan a Kossuth Rádió reggeli órákban közölt híryanagából állítottak össze – egy olyan hivatkozás nélküli bevezető szöveget illesztnek, amely egyrészt zavaros,⁵⁴ másrészt pedig teljesen ellentmond az utána következő híreknek. Ez a zavar mindenképpen azt sejteti, hogy az utolsó pillanatban felülről beavatkozás történt. Az elképzelés talán az lehetett, hogy a cikkben – úgy mint az a *Scînteia* esetében történt – csak a kormány átalakításáról szóló hír szerepel majd, és a bevezető szöveg mintegy megvilágítja a koalíciós kormány kialakulásának körülményeit. A próbálkozás minden esetre nem sikerült – talán éppen a sietségnek köszönhetően –, a *Scînteia* kivételével minden napilap a *România Liberă*hoz hasonlóan minden hírt közöl, különbség csak a hírek közlésének sorrendjében van. Nem egészen világos, hogy mi állhatott a próbálkozás hátterében. A legvalószínűbb, hogy *Aurel Mălăeșan* október 30-i budapesti távirata⁵⁵ miatt a párt legfelső vezetésében bekövetkezett, a magyar-

53 A beszámoló teljes szövegét lásd a Függelékben.

54 A szövegben szereplő „október 30-án éjjel” helyett október 29-ét kellett volna írni, hiszen a cikkben megjelölt időpontban a lapnak már a nyomdában kellett lennie.

55 Ezzel kapcsolatban ld. a 12. jegyzetet.

országi viszonyokkal kapcsolatos helyzet-átértékelés és a temesvári diáktüntetések következtében előállt belső feszültségek, illetve különleges biztonsági intézkedések együttes sajtóbéli lecsapódásáról lehet szó.⁵⁶

Az október 31-ét követő napokban a újságok cikkei egyre magabiztosabban lépnek fel a magyarországi eseményekkel szemben. A november elsején megjelent lapok hírei még átvesznek néhányat a *Kossuth Rádió* előző napi híreiből, viszont kiegészítik harcokról és könyvégetésről beszámoló információkkal, valamint egy, a nyugati és a keleti sajtó híreiből egyaránt tallózó összeállítással,⁵⁷ ami már egyértelműen az elkövetkezendő napok hangnemváltását készíti elő.

A november 2–4. között megjelent lapok cikkei és kommentárjai már nyíltan a magyar forradalom befeketítését célozzák. Ezekben a napokban az *Agerpres* által összeállított híradásokra az jellemző, hogy a külföldi és főleg a nyugati – ezáltal a romániai olvasó szemében hitelesebb – hírügynökségek és sajtóorgánumok korábbi, harcokról és kegyetlenkedésekről beszámoló híreiből válogatnak, néhány rövid, tendenciózusan megfogalmazott bevezető sor segítségével úgy állítva be az eseményeket, mintha azok a legutóbbi napokban történtek volna.⁵⁸ Ezen kívül valós eseményeket ferdítenek el,⁵⁹ de nem riadnak

56 Október 30-án még négy olyan esemény is történt, ami ezt a lépést indokolhatta: Budapesten a párház ostroma, a már említett kormányváltás – és ezáltal az egypártrendszer megszűnése –, valamint a szovjet nyilatkozat megjelenése. Ezek hatásának valószínűségét csökkenti az a tény, hogy a szocialista tábor többi tagjának sajtójában csak november 2-án következnek be változások a magyar események megítélésében. Ld. például GÖMÖRI, 1992. 147.

57 Ebben arról számolnak be – még alaposan hivatkozva az idézett forrásokat –, hogy az osztrák–magyar határon „valóságos fasiszta főhadiszállások alakultak, amelyek az amerikai hírszolgálat zsoldjában álló fasiszta központok közvetlen irányítása alatt állnak.” Ezek amerikai kékek, ellenforradalmár csoportok és menekülttáborokban élő magyarok határátelérését készítik elő, valamint a magyar határ menti városokban „ügynevezett »szabad« rádióadókat hoztak, amelyek műsora hasonló jellegű, mint a fasiszta *Szabad Európa Rádióé*”.

58 November 3-án írják „Csutörtők hajnalban Budapest utcáin heves tűzváltások zaja hallatszott. Az utcákon barikádokat emeltek és gépfegyverek ropogását lehetett hallani.» (a *Reuters* beszámolója alapján) „Már két nappal ezelőtt a halottak száma elérte a háromezret, a sebesültek meghaladta a tízezer főt” (*France Presse*). November 4-én a *New York Herald Tribune* alapján: „...öt nap leforgása alatt »Budapesten a tüzoltóknak 260 esetben kellett beavatkoznuk. Számos nagykitejedésű tűz pusztított különösen az élelmiszerraktárakban, a nagy üzletekben és a város központjában álló középületekben.»” Ez utóbbi hírről a *Kossuth Rádió* október 28-án számolt be. GYURGYÁK, 1989. 130.

59 November 2-án írják hivatkozás nélkül: „A tűz emésztette épületek között található a Nemzeti Múzeum is, amelynek pusztulása a magyar kultúrkincs számára pótolhatatlan veszteségeket jelent.” A Nemzeti Múzeumban keletkezett tüzesetekről a *Kossuth Rádió* október 25-én számol be. Ld. uo. 63. – Az itt keletkezett károkról (az Afrika-kiállítási rész (!) meg-

vissza a nyilvánvaló hamisításoktól és a hírek kitalálásától sem.⁶⁰ A közölt hírek alapján a helyzet Budapesten tarthatatlanná vált, gondok vannak a közellátással,⁶¹ mindennaposak a rablások és fosztogatások, az utcákon állandóak a kegyetlen gyilkosságok.⁶² A véres események bemutatásával párhuzamosan azokat a politikai okokat is megpróbálják felkutatni, amelyek ezek megtörténtét lehetővé tették, úgy értékelve, hogy az áldatlan állapotok a Nagy Imre-kormány gyengeségének és békülékeny politikájának, valamint a külső és belső reakció egyre nagyobb térnyerésének eredménye.⁶³ Ugyanakkor igyekeznek hangsúlyozni, hogy

semmisülése és a tetőszerkezet sérülései) ld. uo. 130. – November 3-án: „A Borsodi Rádió bejelentette, hogy a megye egy küldöttsége kérte a Parlament feloszlátását, amely haszontalanná vált.” A borsodi küldöttség budapesti tárgyalásairól a *Kossuth Rádió* október 28-án számolt be. Ld. uo. 79–80.

- 60 A november 4-i újságokban: „pénteken megjelent Budapesten a Németországból érkező Löwenstein herceg, aki rádióbeszédében hangsúlyozta, hogy a magyar ellenforradalmároknak egyesülniük kell Nyugat-Németországgal, amely anyagilag és erkölcsileg is támogatni fogja őket. (*Prágai Rádió*) Von Löwenstein rádióbeszédét ld. uo. 420–422. – November 3-án hivatkozás nélkül: „A polgári pártok és a nemzetközi reakció leplezett szervezetei kérik egy új kormány alakítását, amelynek legyen tagja a Király Béla által börtönéből kiszabadított és a jelenlegi kormány által primátusába visszahelyezett Mindszenty bíboros is.” November 2-án szintén a forrás megjelölése nélkül: „A kormánykoalícióban résztvevő pártok olyan programokkal jelentkeznek, amelyek a kizsákmányoló osztályok érdekeit valamint a belső és külső reakció terveit tükrözik, amelyek célja Magyarország kiszakítása a szocialista országok családjából.” November 3-án a *Kelet-Berlini Rádió*ra hivatkozva: „Több száz, a második világháború után Ausztriába menekült magyar fasiszta katonatiszt a magyar határon gyülekezik, hogy oda mint munkásokat átszállítsák. Ezeket az úgynevezett munkásokat (...) bizonyos angol beszélő urak fogadják, és Budapestre küldik őket. Egy részüket nyugat-németországi és angol repülőgépek szállítják, amelyek fegyvereket is szállítanak.”
- 61 „A *France Presse* budapesti kültudósítója beszámol arról, hogy minden üzlet zárva van. Megállapítja, hogy Budapesten nincs fűtőanyag és a város benzinkészletei kimerülően vannak. Még működik az áramszolgáltatás – írja a tudósító –, de ez is megszűnéssel fenyeget”. Ld. *Előre*, november 2. 3.
- 62 „Az *Associated Press* beszámol arról, hogy szerdán agyonverték az államvédelmi csapatok 130 katonáját, miután fejjel lefelé felakasztották őket. Ugyancsak az *Associated Press* közli egyes szemtanúk nyilatkozatát, akik Budapest utcáin látták, amint a gyilkosok 40 általuk leölt személy holttestét benzinnel leöntötték és meggyújtották.” Ld. *Előre*, november 2. 3.
- 63 Az *AFB* hírügynökségre-re hivatkozva „...a Nagy Imre-kormány nagyon instabil, teljes a politikai káosz, a munkások sztrájkja megbénítja a gazdaságot.” „A reakció erői egyre nyíltabban és egyre hevesebben lépnek fel megsemmisítve a magyar nép vívmányait. A kormánykoalícióban résztvevő egyes pártok olyan programmal állnak elő, amelyek a kizsákmányoló osztályok érdekeit tükrözik, a hazai és a külföldi reakció terveit, amelyek arra irányulnak, hogy kiragadják Magyarországot a szocialista országok táborából. Így a most újjászervezett kiszagdapárt politikai programja külpolitikai vonatkozásban nyíltan szov-

az ellenforradalmárok csak a kisebbséget képviselik, a lakosság túlnyomó része továbbra is szilárdan kitart a szocializmus eszméje mellett.⁶⁴

Jellemző, hogy minden új kezdeményezésben ellenséges megnyilvánulást látnak, például az MDP feloszlása és az MSZMP megalakulásáról a következőket írják: bejelentették „egy új lap, a »magyar szocialista munkáspárt« [sic!] orgánumának megjelenését »Nép Szabadság« [sic!] címmel.”⁶⁵

A felhasznált „hiteles” források mellett megpróbálják hitelteleníteni a hazai lakosság másik hírforrását, a *Szabad Kossuth Rádiót*, egy olyan eseményről szóló beszámolót tulajdonítva neki, amely valóban nem történt meg. November 4-én, az egy nappal korábban Marosvásárhelyen tartott nagygyűlésről tudósító beszámolóban ugyanis az egyik felszólaló szájába adják: „a magát szabadnak nevező Kossuth Rádió, azt a hazugságot közölte, miszerint Marosvásárhelyen ellenforradalmi tüntetések lettek volna.”⁶⁶

A második szakaszban mindössze két napon jelent meg a román sajtóban kommentár a magyar eseményekkel kapcsolatban, két egymást követő napon: november 2-án és 3-án.

November 2-án minden napilap cikket szentel a magyarországi semlegesség kinyilvánításának és a Varsói Szerződésből való kilépésnek. Lényegében ugyanaz a – központilag írt – cikk szerepel *Scînteia*, az *Előre* és a *România Liberă* hasábjain, a *Scînteia Tineretului* pedig ennek egy rövidített változatát közli.⁶⁷ A cikk úgy

jetellenes. A kiszagdapárt követeli Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből. Belpolitikai téren a párt – többek között – kártalanítást ígér az államosított gyárak volt tulajdonosainak. A szociáldemokrata párt – írja a *Trybuna Ludu* budapesti tudósítója – nem is titkolja, hogy kapcsolatban áll a külfölddel. Kéthly Anna az új szociáldemokrata párt központi bizottságának küldötteként ma Bécsbe utazott, hogy a labourista internacionálé megbízottjaival megbeszélje a párt irányvonalát, egyebek közt a Nagy Imre-kormányban való részvételét. Ebből a tényből önmagában véve még nem lehet pontos következtetést levonni, hangsúlyozza a *Trybuna Ludu*, de nem szabad elfelejteni, hogy a nyugati reakciók körök nagy reményeket fűznek a magyarországi helyzethez.” Ld. *Előre*, november 2. 3.

64 „Így a győri vagongyár dolgozói felhívást bocsátottak ki, amely szerint ellenállnak minden olyan kísérletnek, amely a vállalatokat, bankokat, földbirtokokat vissza akarná juttatni a kapitalisták és az egyház tulajdonába. A felhívás hangsúlyozza, hogy a munkások szembeállnak minden „jobboldali tendenciával” az ország külpolitikai, belpolitikai és kulturális életében.” Ld. *Előre*, november 4. 4.

65 Ld. *România Liberă* november 3-i száma 4. oldalát.

66 Uo. november 2. 8. – A megjegyzés jogos, hiszen a *Kossuth Rádió* november 2-án valóban beszámolt bizonyos erdélyi eseményekről (Ld. GYURGYÁK, 1989. 399.), amelyek azonban Marosvásárhely esetében nem érvényesek. Ezzel kapcsolatban ld. még: TÓFALVI, 1997. 13.

67 A cikkek a következő címmel jelentek meg: „Egy határozat, amely ellentétben áll a magyar nép és a nemzetközi együttműködés érdekeivel.” Ld. a november 2-i lapok 4. oldalát.

értékeli, hogy a magyar kormány lépése „...annak a jelenleg kialakult magyarországi politikai helyzetnek a következménye, amelyben a nyíltan aktivizálódó reakciós erők politikai pozíciókat kaparintottak meg.” A kommentár, amellettt hogy sajnálkozását fejezi ki Magyarország kilépésével kapcsolatban, már-már fenyegető hangot üt meg amikor arról ír, hogy „ez a tett csapást mér a Magyarország és a Varsói Szerződés többi aláírója közötti baráti kapcsolatokra, együttműködésre és kölcsönös segítségnyújtásra, azokra a kapcsolatokra, amelyek ezen országok biztonsággal szuverenitással és nemzeti függetlenséggel kapcsolatos érdekeinek megfelelnek.” A cikkből kiderül, hogy alapvető fontosságúnak tartják a szocialista tábor egységét, és hogy ennek megőrzése érdekében bármire hajlandóak.⁶⁸ A fenyegető hangnem azt mutatja, hogy a román vezetés már nyeregben érezte magát a cikk megírásának időpontjában.⁶⁹ Ez a magabiztosság sugárzik abból is, hogy a cikkben a magyar legfelsőbb vezetést szinte minden esetben csak mint „jelenlegi kormány” emlegetik, amely az adott körülmények között különleges megvilágításba helyezi a magyarországi állapotokat, ideiglenesnek, múlandónak mutatva azt.

November 3-án csak két országos napilapban, *Scînteia*ban és az *Előrében* jelent meg a forradalommal kapcsolatos „saját” cikk. A mindkét cikkben folytatódó, a napi hírekből már jól ismert lejáratási kampány mellett nagy jelentőségű új elemeket is tartalmaznak. A *Scînteia* cikkének jelentőségét az adja, hogy a román nyelvű sajtó esetében ez az egyetlen kommentár, amelyben ilyen részletességgel számolnak be a magyar forradalmat kiváltó okokról, kitérősen a körülményeiről és résztvevőiről, valamint az, hogy az ezekről alkotott elképzelés itt közölt formája jelenti a továbbiakban azt az alapot, amely szerint megítélik a magyarországi eseményeket a román sajtóban. Az események kiváltó okainak – az *Előre* október 30-i cikkéhez hasonlóan – továbbra is a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet során „a szocialista törvényesség” és „a pártélet lenini normáinak” áthágását, valamint a gazdaság irányításában elkövetett súlyos hibákat tartják. Az SZKP XX. kongresszusa után ezek helyrehozására irányuló törekvések a párton belüli megosztottsághoz vezettek, hiszen az egészséges, a hibák kijavítását sürgető irányzat mellett „anarchizáló törekvések” (*tendințe anarhizante*) is egyre erőteljesebben jelentkeztek. A résztvevőket tekintve megjegyzi, hogy az egységes irányvonal híján irányt vesztett széles néptömegek, a hibák kijavítását célzó

68 „Éppen ezért [a szocialista tábor tagjai] határozottak abban, hogy mint a szemük fényét megvédjék ezeket a kapcsolatokat, amelyek megfelelnek alapvető nemzeti érdekeiknek, ugyanúgy mint a béke, a demokrácia és a szocializmus erőinek a világ minden részéből, amelyek teljes szilárdsággal ennek az egységnek a megszilárdításáért dolgoznak.” Uo.

69 Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy cikk megjelenésének napján találkoztak Bukarestben a bolgár, a csehszlovák és a román pártvezetés képviselői a magyarországi intervenciót előkészítő „meggyőző körúton” lévő Hruscsov és Malenkov elvtársakkal.

törekvését kihasználta az ellenforradalom, amelynek demagóg jelszavakkal sikerült sok becsületes fiatalt is megtévesztenie.⁷⁰ A helyzet aktuális állapotáért pedig a kormányban résztvevő polgári pártokat teszik felelőssé.⁷¹ Ezen utóbbi kérdésben hoz újat az *Előre* cikke, amely differenciálva a kormánykoalíciót alkotó pártok között egyedül a Kisgazda Párt programját marasztalja el, a többi párt esetében kiemelve azok ellenforradalomtól való elzárkózását.

Érdemes megfigyelni ebben az időszakban a *Scînteia Tîmeretului* írásait. Láthatuk, hogy a november 2-i cikk az összes napilapban változatlan tartalommal jelent meg, és ez alól csak a *Scînteia Tîmeretului* képezett kivételt. Egyértelműen kimutatható, hogy a lap a többi újságban megjelent cikk szövegéből merít, néha szó szerint is idéz. A cikk hangulata mégis jóval enyhébb, kevésbé patetikus, és hiányzik belőle a fenyegető hangnem is.⁷² Ezen kívül megfigyelhető, hogy ebben a második szakaszban az *Előre*-hez hasonlóan itt is szinte minden nap kihagynak a híradásaikban valamilyen hírt – általában a legképtelenebb hazugságokat – az *Agerprest*-től kapott híryanagból. Látható tehát, hogy a második szakaszban tovább folytatódott az október 30-án az *Előre* cikkével elkezdődött folyamat, a román sajtó Magyarországgal kapcsolatos egysége fokozatosan megszűnt. A lapokban a magyar forradalom fejleményeit az egyes lapok által megcélzott közönség igényei szerint kellett tálni. A magyar kisebbség és a diákság esetében, amely jobban felismerte az események valós arcát az idő és az események előrehaladtával, az etalonnak tekintett *Scînteia* híradásaitól mennyiségben és minőségben is különböző információkat voltak kénytelenek szolgáltatni ezen csoportok nyugton maradása érdekében.

Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a román sajtóban jól nyomon követhetők a politikai életben végbement változások, egyaránt megmutatkozik az október 30-i események hatása, – egyértelmű szovjet álláspont hiányában – a pártvezetés

70 „A széles néptömegeket érintő zavarodottság lehetővé tette, hogy egyes jogos követelések támogatásának álcája mögött, a külföldi reakciós körökhöz szorosan kötődő reakciós- és polgári-földesúri ellenforradalmi erők felemeljék fejüket és zavartalanul felkészüljenek az akcióra. Így történhetett meg, hogy a zavargásokban nemcsak elvetemült ellenforradalmi elemek vettek részt, hanem sok becsületes ember is az ifjúság és a diákság soraiból, akik az elkövetett hibáktól megzavarodva és a népi demokratikus rend elleni celszövés demagógiájától áztatva képmutató módon használtak a nép számára drága jelszavakat, mint szabadság, demokrácia, nemzeti függetlenség.” Ld. *Scînteia*, november 4. 2.

71 „Az újjáalakult polgári pártok képviselői meghatározzák a koalíciós kormány irányultságát. A valóságban ez a kormány gyakorlatilag nem tölti be az állami főhatóság szerepét. Különben a reakciós erők mindazok eltávolítását kérik a kormányból, akiknek a leggyengébb kapcsolata is volt a munkásosztállyal...” Uo.

72 A „jelenlegi kormány” megnevezés is mindössze egyszer fordul elő, amikor pontosan idéz, helyette a „magyar kormány”, „budapesti kormány” megjelölést használja.

bizonytalansága és végül a magyar kérdés megoldására hozott szovjet döntés megnyugtató határozottsága. A sajtó a magyar hírközlő szervek és a helyzet magyar hivatalos értékelésének változása miatt a második szakasz elején nehéz helyzetbe került. Már október 31-én – a szocialista tábor sajtójában először – megtörténik a váltás, de a november 2-ig megjelent cikkekre még a határozatlanság, a tapogatózás nyomja rá a bélyegét. A korábban megbízható magyar sajtó, amelynek híreiből csak néhány veszélyesnek ítélt gondolatot kellett kihagyni, egyik napról a másikra hasznavehetetlenné válik a román sajtó számára, hírei között szinte alig akad publikálható információ. Ugyanakkor határozott álláspont hiányában minden figyelmetlenség vagy téves értelmezés belső és külső bonyodalmak veszélyét egyaránt magában hordozta. A többi szocialista ország sajtójának november 2-i váltása⁷³ után változik a helyzet, a román sajtó is egyre megbízhatóbb, és a megvalósítandó cél, a bevonulás előkészítése érdekében egyre gátlástalanabban folytatja a hírgyártást.

3. szakasz (november 5.–december 20.)

A szovjet intervenció és a magyar forradalom leverése új szakaszt nyit az 1956-os román sajtóban is. A szocialista táborban és azon belül Romániában ez az esemény óriási jelentőséggel bírt. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy annak ellenére, hogy a forradalom leverését követő nap hétfőre esett (amikor az újságok nem jelentek meg), két országos romániai napilap, a *Scinteia* és az *Előre* is olyan nyira fontosnak tartotta az eseményekről való mihamarabbi tájékoztatást, hogy különkiadást jelentetett meg. Azért is érdekes ez, mert a román sajtóban 1945 óta nem volt erre példa.

A november 5-vel kezdődő szakasz a felhasznált forrást és a híryanag jellegét tekintve is erős hasonlóságot mutat az október 31-én záruló első szakasszal. Ismét visszatérnek az újra megbízhatóvá vált *Kossuth Rádió* adásaihoz, ezek jelentik a román lapok elsődleges forrását, majd a hírforrások palettája a *Szabad Nép* és a *Népszabadság* megjelenésével válik teljessé. Az október 25-i híradáshoz hasonlóan november 5-e után is az ellenforradalmárok teljes vereségéről beszélnek, arról hogy „a magyar nép elleni reakciós összeesküvés erőit november 4-én reggel teljesen szétzúzták”, „egy egészen jelentéktelen felkelő csoport ellenállásának elfojtása folyamatban van, és ehhez a lakosság maga is tevékenyen hozzájárul”

73 Nem véletlen a sajtó a november 2-i váltás, hiszen ezen a napon történik váltás a lengyel sajtóban is (ld. a LEMP képviselőinek november 1-i Breszt-i találkozója a szovjet elvtársakkal. *Döntés a Kremlben*. 68. oldal) Ld. GÖMÖRI, 1992. 147.

[Kiemelés – Sz. V.], „sok magyarországi dolgozó akit magával ragadott a reakciós propaganda lánc, most döbben rá a valóságra.” Ezekből az idézetekből is kitűnik, hogy a vezetés, a forradalom leverését követő örömmámorában megfélemledik néhány olyan apróságról, amely mind az előző, mind pedig a következő napok híreivel ellentmond.

A magyarországi politikai váltásról mindössze annyit írnak a lapok, hogy új forradalmi munkás-paraszt kormány alakult, hiszen a Nagy Imre-kormány „felbomlott miután a magyarországi becsületes hazafiak elhagyták azt”.⁷⁴ A helyzet normalizálódásáról kialakított képet – „Budapesten és más városokban helyreáll a rend”, „az utcákon játszadozó gyerekeket lehet látni” – Kádár szolnoki, békeidőket idéző „látogatásával”⁷⁵ is igyekeznek megerősíteni. Ez a kép fokozatosan megváltozik a következő napok folyamán, amikor egyre inkább kiderül, hogy a harcok tovább folytatódnak, a gyárakban nem dolgoznak és a szolgáltatások továbbra sem működnek. Így amikor november 27-én a munka egyre általánosabb felvételéről számolnak be, egy elhullajtott szerkesztőségi morzsából arról tájékozódhatunk, hogy „az élet egyéb területéről a rendes kerékvágásba való visszatérésének csupán első, kezdeti jelei mutatkoznak még”.⁷⁶ A normalizálódásról szóló beszámolók mellett a napi hírekben nagy teret szentelnek az ellenforradalom nemzetközi összefüggéseinek, alantás céljainak, kegyetlenkedéseiről, a *Szabad Európa Rádió* tevékenységéről és a nyugatra menekültek sanyarú sorsáról. Egy-egy ilyen leleplező hírről kampányszerűen néhány napig részletesen foglalkoznak minden napilapban, majd újabb téma kerül a középpontba, miközben apró hírekkel a többi, éppen nem középpontban álló témát sem hagyják kiesni az olvasók tudatából.

A többi testvérpárt sajtójához hasonlóan, a megadott irányelvek alapján⁷⁷ a román sajtó is igyekszik gyorsan, mindjárt az első napokban megadni a november 4-ét megelőző időszak történéseinek helyes értelmezését, ami saját megítélése szerint annyira jól sikerül, hogy néhány apró kiegészítéstől eltekintve a továbbiakban nem lesz szükség ezek újraértelmezésére. Ennek köszönhetően a román lapok november 5-én és 6-án megjelent kommentárjaikban már jóval az események magyar értékelése előtt járnak. Itt ugyanis fel sem merül, hogy a hivatalos magyar értékeléshez hasonlóan „tömegmozgalomnak” vagy „népmozgalomnak” minősítsék az eseményeket, bár az első napokban még azok mindenáron

74 *Scînteia*, november 5. 3.

75 „Kádár János elvtárs, a munkás-paraszt kormány miniszterelnöke vasárnap este meglátogatta Szolnok városát és elbeszélgetett a város számos vezetőjével.” *Scînteia*, november 6. 4.

76 *Előre*, november 27. 1.

77 HAJDU, 1993a. 126.

ellenforradalomnak bélyegzésétől is ódzkodnak, inkább a „reakciós összeesküvés” meghatározást alkalmazzák. Az események kiváltó okai és résztvevői tekintetében a *Scînteia* november 3-i értékelése a mérvadó, továbbra is „a reakció csapdjába esett” dolgozókról beszél. A nyugatról érkezettek számát és szerepét⁷⁸ a kommentárok még nem túlozzák el, inkább a belső reakciók és a börtönökből kiszabadított köztörvényesek aktivitását emelik ki, „amelyek sorait erősítették az imperialista körök által Magyarországra küldött horthysták, nyilasok és mindenféle fasiszták”. Jelentős eltérés van viszont az események magyar értékeléshez képest a Nagy Imre-kormány tevékenységének megítélésében. Itt is kiemelik annak gyengeségét, de már jóval keményebben fogalmazznak, azt állítják, hogy „nem tudta és nem is akarta megtenni a szükséges szigorú intézkedéseket”, politikájával leplezte az ellenforradalmárok tevékenységét,⁷⁹ sőt a *Scînteia* cikkében már az árulás⁸⁰ szó is elhangzik ezzel kapcsolatban. A *Scînteia*-ban és a *România Liberă*-ban pedig egyaránt említésre kerül a *Pravda* november 4-én megjelent vezércikkéből átvett, Kádár János november 11-i beszédében használt két út közötti választás lehetősége is. A szovjet beavatkozást úgy ítélik meg, hogy „a lakosság nyugalmanak visszaállítása céljából” volt szükség arra, hogy „a legális új kormány” „arra kérte a Varsói Szerződés értelmében Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokat, hogy az ellenforradalmi erők megsemmisítése érdekében működjön együtt a magyar néppel”, annál is inkább, mert „...a munkások nem akarták, és nem is akarhatták a múlt visszatérését.”⁸¹

78 „Ausztriából és Nyugat-Németországból érkezett horthysta tisztek és más fasiszták százai most újra a határ felé szaladnak” Ld. *Scînteia*, november 6. 4. „... fasiszta, horthysta ellenforradalmi csoportok lépték át az osztrák–magyar határt, lázadásra és vérontásra uszítva a lakosságot.” *Scînteia Tineretului*, november 6. 3.

79 „A Nagy Imre kormány a reakció és az ellenforradalom útját egyengette” Ld. uo. – „... az ellenforradalomnak tett folyamatos engedmények és az alapelvektől való folyamatos eltávolodás magatartása a Nagy Imre kabinetet az ellenforradalom eszközévé tette.” *România Liberă*, november 6. 3. – „Ezen ellenforradalmi célok megvalósulási útjának egyengetését a szűk kabinet vállalta magára Nagy Imrével az élén. Amíg Nagy képmutató fecsegéssel szabadsággal, emberséggel, demokratizálódással, függetlenséggel áltatta a népet, Budapest utcáin gyalázatos módon gyilkolták, akasztották lámpavasra a munkásokat, a magyar nép legjobb fiait, holttestüket benzinnel locsolták le és gyújtották meg.” *Scînteia*, november 6. 4.

80 A november 6-án megjelenő szerkesztőségi cikkek előre meghatározott séma szerint íródtak, azonos a felépítésük és mindegyikben szerepelnek bizonyos kötelező elemek. Ez alapján a szocialista nézetazonosság bizonygatására mindhárom napilap cikkében tág teret kapnak a nemzetközi kommunista sajtó cikkeiből átvett idézetek is. Ezekben az idézetekben többször is említik a kormány és személy szerint Nagy Imre árulását, de ez román újságírói véleményként először csak a *Scînteia*-ban jelenik meg.

81 Ld. uo.

A későbbiekben a román sajtóban nem jelent meg olyan kommentár, amely átfogóan elemezte volna a magyarországi eseményeket. A megjelenő szerkesztőségi cikkek elsősorban a napi hírekhez kapcsolódtak, azok kiegészítésére szolgáltak. A cikkek egyes elemei már egyre inkább eltérnek a november eleji értékeléstől, az ellenforradalom céljai között a már korábban is hangsúlyozott gyárosok és földbirtokosok visszatérése mellett egyre nagyobb teret kapnak a nagypolitikai célkitűzések, az Egyiptom elleni támadás leplezése, a kommunista tábor egységének megtörése és egy harmadik világháború kirobbantása. Ennek megfelelően, résztvevőket tekintve a Nyugat-Európából hazaszállított emigránsok és mindenféle fasiszták kerülnek előtérbe. Ezek száma hirtelen megugrik, a korábbi néhány száz helyett immár a *Neues Deutschland* adatait átvéve 60 000 főről beszélnek, akik kiképzéséről felfegyverzéséről és hazaszállításáról az Egyesült Államok és Nyugat-Németország gondoskodik. Ugyancsak tág teret kapnak „fasiszta módszerekről” tanúskodó a gyilkosságokról, kegyetlenkedésekről, rablásokról és fosztogatásokról szóló fényképes riportok is, amelyeket a *Scimtei*ban december 15-től és 16-tól az *Előrében* is a Fehér könyvekből átvett fejezetek sorozatszerű publikálásával egészítik ki.

Annak ellenére, hogy nem születnek olyan kommentárok, amelyek folyamatosan értékelnék az eseményeket, a sok szörnyűség hatására az idő előrehaladtával az olvasó fejében kialakul egy kép, amely számára hiteles, hiszen a megadott alanyanyagokból saját maga alakította ki. Ezen kép alapján a magyarországi események idején a nyugatról érkezett „mindenféle fasiszták” és a kiszabadított köztörvényesek bármely békés lakos életét veszélyeztették, listák alapján végezték ki a kommunistákat családjukkal együtt, ami a Nyugat alantas céljainak megvalósítását szolgálta.⁸² A közölt „tények” hitelesítésére Magyarországon járt

82 Eme propaganda sikerességét példázza a Gagyai Balla István által Asztalos Lajossal készített interjú is. Ez alapján megbizonyosodhatunk arról, hogy a megfelelő hatások után, egy, a forradalommal korábban szimpatizáló erdélyi magyar ember, aki rádióján a magyar forradalmat élőben hallgatta, hogyan gondolkodik a magyarországi eseményekről:

A. L.: „És végig hallgattam a rádiót, apámmal, akkor ugye be-bejött még híradó is erről, még a moziban is lehetett látni a híradóban, hogy a szovjet tankot Molotov kóktéllal kinyírják, meg utcai harcok, effélék. És éjjel-nappal a rádióon voltunk apámmal, szóval az egy óriási dolog volt, amikor például a miskolci rádió megszólalt és kezdte mondani a miskolci eseményeket, tehát nem csak a Kossuth rádiót, vagy a szabad Kossuth rádiót hallgattuk, viszont azt meg kell mondanom, hogy valahogy furcsának tűnt nekem az, amikor november 4-én, ez most már lehet, hogy csak a körülményeknek a hatása volt, amikor arról kezdtek beszélni, hogy Esterházy gróf visszatért, hogy megalakult a Magyar Cserkész Szövetség, akkor valahogy egy olyan felemás dolognak tűnt nekem. Nem tudom miért, pedig mondom neked, hogy akkor még nagyon-nagyon bennem volt az ellenállási szellem.” Gagyai Balla István interjúalanyairól készített adattár alapján tudjuk, hogy Asztalos Lajos

szemtanúkat is megszólaltatnak, akik hasonló módon számolnak be az eseményekről.⁸³ Így fordulhat elő, hogy nemcsak a mozgalom jellege és a résztvevőinek kiléte változik meg néhány nap leforgása alatt, de már annak vérbefojtói⁸⁴ sem ugyanazok.

Ezeket a hatásokat némileg ellensúlyozzák azok az értékelések és információk, amelyek a november 4-e előtti időszakkal, valamint az éppen aktuális problémákkal foglalkozó magyar felső vezetés tagjai által tett nyilatkozatok közlésével jutnak az olvasó tudomására. Ezeket a nyilatkozatokat már jóval részletesebben ismertetik, mint az első szakaszban, sőt a legtöbb esetben hosszán, szó szerint idézik. Így forradalom leverését követő eufóriában, november 5-én még a magyar kormánynyilatkozat teljes szövegét közlik,⁸⁵ ezáltal olyan információkat is közzé tesznek, mint például „a résztvevő tömegek túlnyomó többsége becsületes dolgozó volt”, vagy az eseményekben résztvevők büntetlensége, a kormány más pártok képviselőivel való kibővítésének és a szovjet csapatok kivonásáról való tárgyalások terve, amelyekről a későbbiekben egyáltalán nem vagy csak a legritkább esetben beszélnek. November 4-i nyilatkozatot követően már óvatosabbak ezek közlésével.⁸⁶ Gondosan kiemelik belőlük a számukra elfogadhatatlan elemeket, így nem jelenhetett meg Nagy Imre politikai életbe való visszatérésének lehetősége, a szabad választások és a kereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozásának ígérete, ezzel azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy a gyermektelenségi adó eltörlése és a béremeléseken kívül a magyar felkelőknek semmilyen eredményt nem sikerült elérni. Így kimarad az események értékeléséből, hogy Nagy Imre nem akarta az ellenforradalmat segíteni, a fegyveres felkelésben résztvevő fiatalok nagy része a Népköztársaság hívének vallotta magát, az események kiváltó okait tekintve pedig a nemzeti érzést meggyalázó intézkedések, az önkéntesség lenini elvének megsértése és a szovjet modell gépies másolása („az antileninista, a kommunista párttól idegen vezetési módszerek”).

1936-ban született, 1956-ban egyetemi hallgató, foglalkozása nyomdász, 1989-ben nyugdíjas. Ld. GAGYI BALLA – KOVÁCS, 2000.

83 „Cernea rámutat arra, hogy amennyire ő megfigyelhette a munkások nem vettek részt ilyen törvénytelenésekben, hanem jórészt a gyárakban tartózkodtak és fegyverrel védték a nép javait. *Scînteia*, november 11. 4.

84 „Ez a merénylet, amely mindennek előtt a magyar népet sújtotta demokrata és szocialista megvalósításaiban, függetlenségében, a munkásosztály és az egész magyar nép egészséges erőinek ellenállásába ütközött és megbukott. Uo.

85 Egy nappal később *România Liberă*ban a kormányprogramnak már csak egy rövidített változata jelenik meg, a *Scînteia Timeretului* pedig egy rövid összefoglalóban tájékoztat róla.

86 Nem véletlen a magyarországi események tárgyalásában bekövetkezett változás, ebben meghatározó szerepe volt annak a Moszkvából érkezett utasításnak is, amely az események keményebb megítélését követelte a testvérállamok sajtójában. HAJDU, 1993b. 133.

Csak ritkán találkozunk az ezeket a hibákat elkövető klikk pontos megnevezésével is. Mindezek ellenére ezek a nyilatkozatok még mindig ellenpontként szolgálnak a lapok többi cikkével szemben, és a realitáshoz némileg közelebb álló információt jelentenek az olvasók számára.

Szintén tájékoztató pontot jelentenek az olvasóknak azok a sajtóban megjelent, „rágalmakra” adott hivatalos cáfolatok is, amelyek segítségével követeltetni lehet olyan – a román sajtóban semmilyen más formában meg nem jelenő – eseményekre, mint például a szovjet hadsereg brutális magatartása, a nagy számú letartóztatás vagy a lakosság deportálása.

A román sajtó munkástanácsokhoz való viszonya már kezdettől fogva ellenséges, csak október 30-án írnak róluk először. Az ellenérzés itt nem abból fakad elsősorban, hogy ezek a magyar kormány potenciális riválisai lehetnének, sokkal inkább abból adódik, hogy a Magyarországi példa alapján, hasonló alulról jövő szervezkedéseknek Romániában is helyük lehetne az ipar vezetésében. Megjelenik a román sajtóban is a Kádár Jánossal november 13-án és 15-én folytatott megbeszélések szövege, de ezekben a munkástanácsok csak a szakszervezetekhez hasonló konzultatív szervként vannak feltüntetve. Nem ismertetik követeléseiket, és az egész „megbeszélés” a *Népszabadságban* ezzel kapcsolatosan közzétett cikkhez hasonlóan egyszerűen csak Kádár János monológjaként jelenik meg, anélkül hogy ismertetnék, milyen követelések miatt váltak szükségessé ezek a tárgyalások. Éppen a magyarországi gyors normalizálódás iránti vágyakozás következtében csak nehezen indul be a munkástanácsok és vezetőinek lejárátását célzó kampány. A magyar sajtót követve kezdetben a munkástanácsok nem tűnnek fel negatív színben, még akkor sem, amikor november 21-én a Központi Munkástanács kibocsátja 48 órás sztrájkfelhívását. Ekkor is a döntés helyett inkább az ellenforradalom tevékenységét és az üzemanyaghiányt emelik ki, mint a munka folytonosságának legfőbb akadályozóját. A feloszlítás után már természetesen hosszasan sorolják a „bűneit”⁸⁷ annak a „budapesti csoportnak, amely törvénytelenesen központi munkástanácsnak nevezi magát”, valamint közlik a magyar munkásoknak ettől a szervtől és sztrájkfelhívásától elhatárolódó nyilatkozatait, amellyel a magyar dolgozók „megsemmisítő választ adtak az ellenforradalomnak”.

87 „Bizonyos elemek megkíséreltek bejutni a munkástanácsokba, hogy beszédekkel és fenyegetésekkel akadályozzák a munkát.” *Scinteia*, november 30. 4. – „Sok helyen a választásokat nem lehetett rendben megtartani. Gyakran ezeken nem vett részt a munkások nagy része, a szavazás végrehajtásában pedig súlyos szabálytalanságok történtek. Ilyen feltételek között kerültek az egyes munkástanácsok élére demagóg, néha egyenesen fasiszta vagy fasizáló elemek, volt tulajdonosok, a Horthy-hadsereg tisztjei stb. *Scinteia*, december 2. 3.

Mint az ellenforradalom újabb provokációs kísérletéről számol be a román sajtó a budapesti tüntetésekről, de a hivatalos *Agerpres* hírekben csak a december 6-i kormánypárti tüntetésekről esik szó. Ezekben bár említik a helyszíneket (Nyugati pályaudvar, Magyar ifjúság útja), de csupán provokátorok tevékenységéről és letartóztatásokról számolnak be,⁸⁸ összecsapásokkal, áldozatokkal kapcsolatos hírekkel csak a december 8-i híradásban találkozunk.⁸⁹ Az eseményekről némileg részletesebben tájékoztat a helyszínre kiküldött tudósítókkal rendelkező *Scînteia* és *Előre*. A *Scînteia* december 7-i tudósításában a december 4-i nőtüntetésről is beszámol, bár kissé összezavarva az eseményeket, ennek időpontját is csütörtökre (december 6.) teszi. Ezen kívül beszámol az angol és amerikai nagykövetség előtti demonstrációkról, valamint a tüntetések során alkalmazott letartóztatásokról és lezajlott összecsapásokról, bár a *Népszabadság* cikkéhez hasonlóan kissé sajátos módon mutatva be ezeket.⁹⁰ A szintén saját tudósítóval rendelkező *Előre* is említést tesz a december 8-i tüntetésekről és „provokációkról”, sőt már egy tetőről leadott lövést is említ. Ezeket a töredékes információkat csak a december 10-i kormánynyilatkozat közlésével formálják „teljes képpé”, amelyben a salgótarjáni vérengzésről, valamint Tatabányán, Békéscsabán és Battonyán történt hasonló próbálkozásokról adott hírekkel is kiegészítik a korábbi információkat. A *Scînteia* tudósítója december 15-én még budapesti és pécsi tüntetésekről számol be,⁹¹ ezzel lezárul a december eleji tüntetésekről szóló hivatalos beszámolóik sora. A továbbiakban csak a miskolci, kecskeméti és egri rendőri és bírósági eljárásokról közölt hírek alapján lehet következtetni arra, hogy itt is hasonló események történtek.⁹² A megmozdulások és az ezeket követő 48 óras

88 „Felbujtók és provokátorok megpróbálták meghiúsítani, és a kormány, valamint az MSZMP ellen irányítani ezeket a gyűléseket. A rendfenntartó erők egyes felbujtók letartóztatását határozták el. A fasiszta huligánok diverziós uszítási kísérletét a rendfenntartó szervek meghiúsították.” *România Liberă*, december 7. 4.

89 „A köztörvényes gyilkosokat és ellenforradalmi banditákat, akik megölték, illetve megsebesítettek néhányat a munkás-paraszt kormány iránti támogatásukat kifejező munkások közül, letartóztatták és átadták a bíróságnak.” *România Liberă*, december 8. 4.

90 A Nagykörúton történt összetűzésekről például a következőket írják: „... egy adott pillanatban a provokátorok egy csoportja megpróbálta elállni a menet útját. Az eredmény? A fasiszták közül sokan jó ideig nem fogják elfelejteni a csepeli munkások öklét.” „Sajnos a terrorista elemekkel való összecsapások során újra munkásvér folyt. A Nyugati pályaudvar előtt a fasiszták megölték Janka Sakaci [sic!] munkásnőt.” *Scînteia*, december 8. 4.

91 A december 7-i pécsi tüntetésről ezt írják: „Néhány csavargót, aki provokációval próbálkozott, gyorsan elintézték.” *Scînteia*, december 15. 4.

92 „A hadbíróóságok meghozták az első ítéleteket azoknak a banditáknak a pereiben, akik az ellenforradalmi erők által megszervezett budapesti, miskolci és kecskeméti vízfürdőkért felelősek.” *Előre*, december 16. 3. – „Heves megye rendőrségi főosztálya vizsgálatot indított a múlt heti egri zavargásokkal kapcsolatban.” *Scînteia*, december 18. 4.

sztrájk okaként a provokációt említik, de nem feledkeznek meg azok külföldi irányítottságának és előre eltervezett voltának „bizonyításáról” sem.⁹³

A magyar forradalom külföldi visszhangjáról a gyakran idézett baráti sajtó, valamint ritka esetekben a nagy nyugati lapoknak a román állásponttal egyező megnyilatkozásaik (például a Szabad Európa Rádió szerepével kapcsolatban) közlése mellett, legnagyobb mértékben az ENSZ munkálatairól beszámoló terjedelmes cikkek lettek volna hivatottak tudósítani. Ezek a cikkek azonban szinte minden esetben kimerülnek a szovjet és a román képviselő felszólalásának részletes közlésével, és olykor valamelyik baráti országot képviselő küldött beszédének rövid összefoglalójában. Részletesen közlik az egyes határozatok elfogadásakor történő szavazások eredményét, és a szovjet elképzelések mellett szavazó országok listáját, viszont ezek tartalmáról szinte alig tájékoztatják az olvasót. Ugyancsak nem lehet megtudni ezekből a beszámolókból a nyugati hatalmak álláspontját az „ügynevezett magyar kérdéssel” kapcsolatban, azon kívül, hogy képviselőik a Szovjetunió és a szocialista rendszert támadták és rágalmazták.

A szovjet–jugoszláv sajtóvitából a romániai olvasó szinte semmit sem érzékelhetett a sajtóból. A lapok mindössze a vitát kiváltó Josip Broz Tito beszédét, valamint ennek „értelmezésére” született szovjet kommentárokat közlik. Tito november 11-i pulai beszédét a román lapok csak december 20-án közlik, bevárják a *Pravda* ezzel kapcsolatos előző napi értékelő cikkét, és egyszerre közlik mindkettőt. A Tito-féle beszéd és ennek helyes értelmezését biztosító kommentár egyaránt rövidített formában, alaposan cenzúrázva jelenik meg a román lapokban.⁹⁴ Tito beszédének magyar vonatkozású részében csupán Jugoszláviának a magyar és lengyel válságban játszott szerepét hangsúlyozó vádak tisztázása, a reakció magyarországi rémtettei és a Nagy Imre-kormány gyengesége kap nagyobb teret. Ezen kívül csak egy-két mondatban utalnak a Rákosi- és Gerő-féle vezetés, és általában a sztálinisták által elkövetett hibákra, a szovjet hadsereg első beavatkozásának téves voltára, a második beavatkozás szükségességére, valamint arra, hogy a jugoszláv vezetés támogatja a Kádár-kormányt. A beszéd után

93 „...az volt a rendeltetésük, hogy rágalmazó propagandaanyagot szolgáltatssanak az ENSZ-ben lévő reakciós köröknek a népi Magyarország ellen” (*Berliner Zeitungra* hivatkozva) *Scînteia*, december 8. 4. – „Ellenkezőleg, Washingtonban azt gondolják, hogy mindaddig, amíg a magyar kérdés az ENSZ napirendjén van, minden lehetséges lépést meg kell tenni annak érdekében, hogy Magyarországon a helyzet feszült maradjon. Úgy kell cselekedni, hogy december közepére legyen előkészítve egy újabb akció (...) az a döntés született, hogy új utasításokat adjanak a területi munkástanácsokban lévő 'megbízható embereinek'. Új követeléseket kell előkészíteniük és a Kádár-kormány elé terjeszteniük, valamint hasonlóképpen a munkásokat sztrájkra hívják fel.” *Scînteia*, december 13. 4.

94 Hasonló módszerrel teszik közzé a december 23-i román lapok Edvard Kardelj december 7-i beszédét is, kiegészítve a *Pravda* december 18-i kommentárjával.

közölt, valamint a november 27-én közreadott második szovjet kommentárból ismerhetünk meg néhány új – a Tito-beszédből kimaradt – elemet, mint például: a személyi kultusz a rendszer terméke, a magyar problémát korábban orvosolni lehetett volna, és hogy Magyarországon a nemzeti függetlenség kivívásáért harcoltak.

A november 5-vel kezdődő új szakasz megnyugvást jelentett a hatalom és a sajtó szempontjából egyaránt. A forradalom leverése utáni felszabadult hangulatban azzal a reménnyel, hogy Magyarországon a rend gyors helyreállása következik, szigorú cenzúra nélkül kezelik a *Kossuth Rádió*ból szerzett híreket, és a lapok is némileg nagyobb szabadsággal válogatnak ezek közül. Hamarosan kiderül azonban, hogy bár a forradalom áterjedését illetően különösebb veszély nem fenyeget, a magyar eseményeket nem lehet levenni a lapok hasábjairól, és felsőbb utasításra megítélésük módján is változtatni kell. A magyarországi hírek maradnak, a lapok közlési szabadsága megnövekszik, így bár továbbra is szűk keretek közt maradva, de a hírek megfelelő válogatásával lehetővé válik az események egyénibb megítélése, azokról pozitívabb vagy sötétebb kép ismeretetésére.

„Ég a szomszéd csüre és a tűz hozzánk is elér majd”

A hatalomhoz hasonlóan a lakosságot is váratlanul érte a magyar forradalom kitörése, hiszen annak ellenére, hogy az SZKP XX. Kongresszusát itt is követte bizonyos fokú enyhülés, Romániában semmilyen jel nem utalt arra, hogy a szocialista táboron belül ilyen léptékű események bekövetkezhetnek. Az 1956-os év folyamán csak néhány erdélyi megye magyar lakossága érezkelhetett valamit abból az erjedési folyamatból, ami Magyarországon zajlott, ezért a forradalom kitörése után is éppen ez az a terület, ahol a legnagyobb fokú volt az aktivitás.

A lakosság hangulatát felmérni hivatott titkosszolgálati napi jelentések alapján kiténik, hogy a magyar forradalomról értesülő lakosság nagy része (románok és magyarok egyaránt) lelkesedéssel fogadta az eseményeket, egy olyan folyamat részének tekintve a magyarországi eseményeket, amely a pozítani eseményekkel kezdődött, és amely várhatóan a többi szocialista országban, így Romániában is az élet minőségének gyökeres javulását, valamint a Szovjetunióhoz fűződő, már-már fojtogató kapcsolatok lazulását eredményezi majd.⁹⁵ A jelentések tájékoz-

95 „A Nyomdaközpontban néhány dolgozó úgy nyilatkozott, hogy »súlyos események történtek Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon és most meglátjuk még hol következnek.«” RETEGAN – LUNGU, 1996. 90. – „Márka községen egy párttag azt észlelte, hogy a

tatása alapján látható, hogy a lakosság a magyar forradalomban kiutat látott helyzete javulására, és pillanatok alatt felkészült a hasonló romániai eseményekre.⁹⁶ Annál is inkább, mert helyzetét ugyanolyan nyomorúságosnak látta, mint a magyar lakosság, és ugyanazok a megélhetési és a rendszer hibáiból adódó gondok gyötörték.⁹⁷ Ez a várakozás már olyan fokra hágott, hogy a hasonló események kirobbanása elkerülhetetlennek tűnt. A korábban elképzelhetetlen követelések megvalósulása már nemcsak reménység volt, hanem már-már a bizonyosság erejével hatott.⁹⁸ A lakosságba tudatába korábban belesulykolt, a kom-

lakosok arról beszélnek, »ha két országban is voltak lázadások, nálunk is lesznek.« Uo. 104–105. – „Egyes ellenséges elemek rámutatnak, hogy a Lengyelországból kiindult események átvonultak Magyarországon, és átfogják a többi népi demokratikus országot is.” Uo. 158.

- 96 „Újszentes községben az alapszervezet titkára úgy nyilatkozott, hogy »a község lakosságának többsége a gazdasági nehézségek miatt egyetért az MNK-i ellenforradalommal, hiszen a kvóták túl magasak, nem hagyva a parasztnak egy szem búzát sem.«” Uo. 131. – „A KISZ-tag Bucium Albert a putnai (Rădăuți) kultúrotthonban egy csoport fiatal között kijelentette: »ha nálunk is megtörténik az, ami Magyarországon volt, ő lesz az első, aki a kommunisták ellen fordul.«” Uo. 201. – „Ópécsha községben Carabaș Mircea szövetzeti könyvelő, akinek vannak letartóztatott rokonai, kijelentette, ha nálunk is lesz valami, mint Magyarországon, fegyvert ragad és bosszút áll a kommunistákon.” Uo. 227. – „Rădoi, Obreza falu tiszteletes úgy nyilatkozott, hogy »van egy kialakított csoportja, amely egy Magyarországhoz hasonló akcióban segíteni fogják, és amelyről november 5-én a rajon többi tagjával együtt tartandó összejövetelen hoz a tudomásukra.«” Uo. 201.
- 97 „Năpalcă Eugen et. Szatmárnémeti város tanácsának kereskedelmi osztályáról felhívta a figyelmet, hogy »a városban az a hír járja, hogy a budapesti lázadást az váltotta ki, hogy a város nem volt rendesen ellátva élelmiszerekkel.«” Uo. 88. – „A máramarosszigeti IRC főkönyvelője és más alkalmazottak azt mondták, hogy »a lázadást a magyarországi nyomorúságos bérek és a munkások gyenge ellátása váltotta ki, ami nálunk is várható.«” „A volt PNȚ-tag (Partidul Național Țărănesc, Román Nemzeti Parasztpárt) kijelentette, hogy »a magyarországi felkelést csak a Szovjetunió Hadseregének segítségével sikerült leverni, és hogy hamarosan nálunk is elkezdődik, hiszen a túl nagy kvóták és adók miatt a nép elégedetlen.«” Uo. 201.
- 98 „Bognári Eugen Fogaras rajonból azt mondta »mindaz ami Magyarországon történt, az lesz Romániában is legkésőbb egy hét múlva.«” Uo. 155. – „Buftea községben Constantin Mihai párttag azt terjesztette a szövetzeti tagok között, hogy »ne szántsanak közösen, mert a [rendszer] hamarosan megszűnik, a kormányt pedig leváltják.«” Uo. 114. – „A MIU aradi telepének egyik alkalmazottja elkésett, és amikor rákérdeztek, azt válaszolta: »a budapesti rádiót hallgatva nagyon jól érezte magát, és beküldte a városba a feleségét, hallgassa meg a hangosbemondón, hátha nálunk is bejelentik, hogy a munkások ne menjenek dolgozni.«” Uo. 87. – „Ploiești város Blocul de Ulei vállalatánál Chirvase párttag, a szakszervezeti tanács elnökéhez szólva: »elnök úr, eljött az ideje, hogy megfizessünk, de kamatostul.«” Uo. 99. – „Kishavas faluban akasztással fenyegették meg a társas elnökét, az illető személy állítja, hogy a környezetében még van 70 személy, aki támogatja.” Uo. 288. – „Szatmárnéme-

munizmus ádáz ellenségét jelentő agresszív Nyugat képe, amelyet a magyar események alatt is megerősítettek a forradalmároknak nyújtott katonai segítség hangsúlyozásával, most visszautított, hiszen a lakosság a Nyugattól remélt segítséget.⁹⁹

A nagy várakozások ellenére a magyar forradalom alatt – egyéni megnyilvánulások és bosszúcelemek, vagy kisebb csoportok által elkövetett, falfirkákban, kézzel írt röplapok terjesztésében és a rendszer szimbólumai ellen elkövetett magánakciói kivételével – alig került sor komolyabb megmozdulásokra. Ez elsősorban a különleges biztonsági intézkedéseknek és az ezek végrehajtásában kiemelkedő szerepet vállaló titkosrendőrség, a hírhedt Securitate alaposságán múlott, amely minden lehetséges megmozdulást csírájában elfojtott. A második ok, amely a fogadkozások és készülődések ellenére meggátolta a magyarországhoz hasonló események kitörését Romániában, annak tulajdonítható, hogy hiányzott az a szikra, amely ezeket belobbantotta volna. Bár az idő múlásával egyre gyakrabban találkozunk ezekben a jelentésekben kommunista-, párt- és szovjetellenes jelszavakkal és olykor királypárti megnyilvánulásokkal is, a lakosság nagy része a változást nem a rendszer leváltásával kívánta elérni. A hozzá eljutó lengyelországi és magyarországi események torz hírei alapján, egy, a szocialista országok mindegyikében megvalósuló folyamat részeként látva az eseményeket, a másik két országban használt foratókönyv alapján kommunista vezetőitől várta a hazai események kibontakozását. Gyakran találkozunk olyan megnyilatkozásokkal, amelyek Gerő Ernő jugoszláviai látogatásához kötve a magyar forradalom kirobbanását az éppen Jugoszláviában tartózkodó, Gheor-

ti rajonban a párttagok körében az a tendencia, hogy nem jelennek meg a gyűléseken. Védiş községben 79 párttagból és jelöltből csak 52 ment el, a többi hiányzott, annak ellenére, hogy mindegyiket személyesen hívták. Egyesek úgy nyilatkoztak, »nem jönnek, mert félnek, hisz nem tudják, mit hoz a holnap.«” Uo. 103. – „Fogaras rajonban, Felsővenice faluban Ovesea Dumitru, Ovesea N. Gheorghe és Ovesea Gh. Gheorghe kijelentették az alapszervezet titkáranak, hogy »lemondanak párttagságukról és visszaadják tagkönyvüket«. Azt állították, hogy »félnek, hogy megkínózzák őket az amerikaiak, amikor bejönnek az országba.«” Uo. 288. – „Alsóbogáta községbe, Dej rajon, megérkezett Pop Petru, a Stalin rajonban lévő Codlea vállalat szakszervezeti bizottságának elnöke. Azt mondta a lakosoknak, hogy »elhagyta a munkahelyét és hazajött, hogy ne járjon úgy ő is, mint ahogy megjárták a Magyarországi vezetők.«” Uo. 228.

99 „Botoşani városban ügyvédek egy csoportja több lakos előtt kijelentette, hogy a magyarországi események nem más jelentenek, mint a kommunizmus végét és a szabadság korának kezdetét. Ezen kívül kijelentették, hogy »a Nyugat eldönti majd a mi sorsunkat is.«” Uo. 191. – „Egy kulákyerek kijelentette: az amerikaiak segítenek, hogy mi is elkezdjük a felkelést.” Uo. 190.

ghiu-Dej vezette román küldöttség hazatérésétől várta a változást.¹⁰⁰ Egy másik elképzelés a Gomulka és Nagy Imre politikai visszatéréseivel kapcsolatos, az ő példájuk alapján várták vissza a párt élére a korábban onnan letaszított, reformpolitikát képviselő *Ana Paukert* és *Vasile Lucat*.¹⁰¹ A politikai helyzet azonban távolról sem igazolta ezeket a várakozásokat, amint azt az előzőekben láthattuk. A hatalom igen távol állt attól, hogy ilyen lépéseket tegyen, a későbbiekben tett engedmények csak egyetlen célt szolgáltak: a lakosság féken tartását a hatalom megtartása érdekében.¹⁰²

Alulról jövő kezdeményezésre a román társadalom még nem volt eléggé érett a magyar forradalom kitörésekor. Bár a helyzet nyomorúságosabb, az elnyomás erősebb volt, mint Lengyelországban vagy Magyarországon, történelmi okokból következően fejlettségét tekintve a román társadalom elmaradt a tőle nyugatabbra fekvő testvérállamokétól.¹⁰³

- 100 „Nálunk is nagy politikai események lesznek, miután a küldöttség hazatér Jugoszláviából.” Uo. 116. – „Bitu Gavrilă volt törzsőrmester, jelenleg a nagybányai ILL-nél dolgozik, azt nyilatkozta: »nálunk is ez következik, ugyanis Tito ilyen irányban készítette fel Gheorghiu-Dejt.«” „Boitov Ioan, a néptanács pénzügyi osztályáról úgy nyilatkozott: »nálunk is lesz, ha a miénk hazatérnek Jugoszláviából, hiszen ott utasításokat kapnak, melyeket majd pontosan végrehajtanak.«” Uo. 88.
- 101 „Lucat is rehabilitálhatnák, mint Nagy Imrét” Uo. 86. – „A pártból kizárt Filiboga Alexandru, Vlasinești-Saveni-i tanító úgy nyilatkozott, »a jövőben Luca és Ana kerülnek majd a hatalomra.«” Uo. 117. – „Lucăi Samoil a halmágyi TSZ-ből kijelentette: »Gheorghiu-Dej et. Jugoszláviai látogatása alkalmából az RNK küldöttségét Tito felelősségre vonta, és megkérdezte, hol van Teohari [Georgescu], Ana és Luca megszabta feladatul, hogy álljanak szóba velük a mezőgazdaság szocialista átalakításával kapcsolatban, hogy azokat a módszereket, alkalmazzák, amelyeket ezek használtak.«” Uo. 156.
- 102 A kormány által bevezetett könnyítések hátterében álló okokat a lakosság pontosan felismerte: „V. Epifan a Säveni-i Elektromos Üzemből azt mondta, »a Határozat azért jött, hogy ne történjen az, ami Magyarországon.«” Uo. 155. – „Grozea ügyész a Kóhalom rajon ügyészségéről, amikor véleményét kérdezték a [fizetésemelési] Határozatról, azt válaszolta, hogy »nagyon jó, hogy megtörténtek a magyarországi események, hiszen ezeknek az eseményeknek köszönhetően hozták a fizetésekkel kapcsolatos intézkedéseket.«” Uo. 155. – „Szentágota rajonból az ILL Intézet főkönyvelője úgy nyilatkozott, hogy »jó, hogy a 12-ik órában a kommunisták gondoltak arra, hogy a munkásoknak jobb fizetést adjanak, mert eddig az oroszokat és a koreaiakat itatták át [laktatták jól?].«” Uo. 155.
- 103 A hasonló események elmaradását a lakosság a következőkben látta: „...a magyar származású Kavari Atila [sic!] kijelentette: »egyetért a magyarországiak bátorságával, akik a forradalom útjára tértek, és kétségét fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy a párt által hazánkban is hasonló kérdések [megoldására] sor kerülne.«” Uo. 163. – „Több tiszt, aki jelenleg munkásként a tonolai IPROFIL-nál dolgozik, arról beszélt, hogy »a mi diákjaink nem cselekszenek úgy, mint a magyarországiak.«” Uo. 192. – „Argeșan Ion volt vasgárdista Vatra Dorneiból, lázítva a lakosság soraiban azt mondta, hogy »a románok puhák, a

Az egyetlen igazán tömeg erővel rendelkező kezdeményezést a temesvári diákok október 30-i tiltakozó gyűlése jelentette. Nem mellékes, hogy amikor a társadalom ráébredt, hogy a hatalomtól hiába vár reformlépéseket, az alulról jövő kezdeményezésként – a magyar példa alapján – éppen tőlük várta a vezető szerepet. Ennek előzményéhez tartozik a hatalomnak abbéli kísérlete, hogy a XX. kongresszus utáni olvadás fényében és a nemzetközi diákszövetséghez való csatlakozás érdekében a KISZ mellé egy demokratikusan szerveződő, országos diákszövetséget hozzon létre. Ez a törekvés a diákok körében kezdetől fogva pozitív fogadtatásra talált, ám a lelkesedés következtében az általuk készített programok elvei messze meghaladták a hatalom által még elfogadhatónak megítélt szintet. Ezek ugyanis túlnőttek az egyetemek falain, és nemcsak társadalmi és politikai problémákat feszegettek, de ezek váltak hangsúlyosabbá.¹⁰⁴ Eme kezdeményezés magyarázza, hogy az egymástól teljesen külön szerveződő bukaresti és temesvári diákezdeményezések programjaiban szereplő pontok szinte azonosak. Így a hatalom már október 23-ról 24-re virradóan letartóztatta a diákok első számú vezetőit. Mindkét kezdeményezést azonban, mielőtt még bármi történhetett volna, azonnal elfojtották. A temesvári egy október 30-i forró hangulatú gyűlés után az egyetemi oktatás felfüggesztésével és a diákság nagy részének elhurcolásával ért véget.¹⁰⁵ Bukarestben pedig már a gyűlés megtartását is megakadályozták. A magyar diákság részéről csak a kolozsvári diákok Házsongárdi temetőben megtartott, Halottak-napi megemlékezése jelentette a rendszerrel való szembenállás megnyilvánulását.

A magyar forradalom leverése után mély csend telepedett az országra, az elkeseredés és a félelem lett úrrá a lakosságon.¹⁰⁶ Mindenki igyekezett meghúz-

bukaresti vezetők pedig a szovjet vezetők által dróton rángatott bábuk.» Uo. – „...Hughy Lajos volt malomtulajdonos kijelentette, »hogy a Magyarországon történtek azért történhettek meg, [mert] a magyar nép kulturális és politikai szempontból emelkedett, és nem lehet orránál fogva vezetni, mint ahogyan Rákosi és Gerő próbálta. Nálunk az országban a munkásokat hazugsággal lehet vezetni. (...) Országunkban nem fog az történni, ami Magyarországon, mert ez egy kulturálisan elmaradott ország. Az RNK-ban a puliszka jelenti az életszínvonalat.«” Uo. 186.

104 DÁVID, 1991. 21.

105 Október 30-án és 31-én Temesváron több mint 3000 diákot tartóztattak le, és szállítottak a közeli Becskerekre egy korábbi szovjet laktanyába. Közülük 31 esetben hoztak bírósági ítéletet. BAGHIU, 1991. 23–27.

106 Kelemen Csongor és Kacsó Tibor így emlékszik a november 4-e utáni hangulatra: „...mikor meghallottuk, hogy az oroszok lerohanták Magyarországot, akkor azzal tökéletesen elcsendesedett minden vagy mindenki abban a faluban, hiszen óriási félelmet okozott az, hogy most mi következünk utána. Mindjárt az orosz invázió után, a háború után egy 10 évre, amikor még a sebek élők voltak, amikor az emlékek elevenek voltak meg minden, szóval egy olyan hangulat volt, egy olyan halálos hangulat vette elő magát a faluban.”

ni magát, és túlélni a hatalom egyre nagyobb alapossággal végzett tisztogatási akcióit. A vezetés ugyanis a magyar forradalom hatására maga is rádöbbsent, hogy helyzete a korábban hittnél jóval ingatagabb, és a hatalom megtartása érdekében egyrészt néhány – a lakosság életszínvonalát emelő – lépéssel meg kell erősíteni a híveket, ezzel párhuzamosan pedig még keményebb terrorral megtörni az ellenállókat. Amint a magyar forradalom leverése után a vezetés ismét elég szilárdnak ítélte meg hatalmát, elkezdődtek a letartóztatások és az ezeket követő koncepciók perek. A perek természetesen nem a „bűnösök” megbüntetésére irányultak, annál is inkább, mert Romániában nem voltak a magyarországi eseményekhez fogható fegyveres harcok. A magyar forradalomhoz való viszonyulás alapján pedig a lakosság nagy részét börtönbe lehetett volna zárni. A cél az volt, hogy a lakosság minden rétegét érintő, példát statuáló kiválogatással elítéljenek olyan embereket, akik valamilyen módon kapcsolatba hozhatók a magyar forradalommal. A szándék szerint ez majd félelmet és bizonytalanságot vált ki a lakosságban, és elrettentő erővel hat. A legcsekélyebb próbálkozás vagy a magyar forradalom követeléseivel, eredményeivel való egyetértés, valamint a feljelentés elmulasztása – megfelelő módon felnagyítva és átírva – bőven elegendő volt több éves börtön- vagy akár halálbüntetés kiszabásához, ha a hatalomnak a konstruált perek egyik-másik szerepének eljátszására szüksége volt valakire. A tisztogatást követő perek áldozatai között számarányukkal jóval meghaladó mértékben szerepeltek magyar nemzetiségűek. A magyar nemzetiségű lakosság elleni fellépést a társadalom eme részének jobb tájékozottsága, és ezáltal az ellenállásra való nagyobb hajlandósága motiválta, de a magyar kisebbség elleni fellépés egyúttal beleillett a hatalomnak az egyfajta saját, nemzetibb elkötelezettségű politika kialakításának elképzelésébe is. Minden társadalmi rétegből igyekeztek a vádlottak padjára ültetni, voltak munkások, parasztok, de leginkább az értelmiségiek közül kikerülők száma volt kimagasló. Nagy számban ítélték el tanárokat, papokat és diákokat, sőt még gimnáziumi tanulókat is. A magyar értelmiség lefejezése előkészítette a terepet a magyarság intézményrendszerének felszámolására. Így került sor magyar tannyelvű általános- és középiskolák összevonására vagy megszüntetésére, 1959-ban az önálló magyar egyetem felszámolására a Bolyai Egyetemnek a Babeş Egyetemmel való összevonásával és a Magyar Autonóm Tartomány 1960-ban kezdődő feldarabolására, majd 1968-as végleges megszüntetésére, amely korábban, ha tényleges autonómiát nem is, de mindenképpen szélesebb mozgásteret biztosított az ott élő magyar lakosságnak.

(Kelemen Csongor) „Ez nem csak nekem vagy egy-kettőnek volt. Somlyón egész nap tulajdonképpen nem lehetett embert látni az utcán. Bevonult, ha valakivel az ember találkozott, csak a kétségbeesett arc, nem tudtuk, hogy most már itt mi lesz ebből.” (Kacsó Tibor) Ld. GAGYI BALLA – KOVÁCS, 2000.

Az „Erdély-kérdés”

Az Erdély-kérdés felhasználása jól bevált diverziós módszere a mindenkori román hatalomnak. A felszín alatt lappangó, a másságon alapuló ellentéteket 1956-ban is sikerült kihasználni, éppen akkor, amikor a lakosság soraiban tapasztalható, a sorsközösségből adódó összetartozás és egymásrautaltság érzése feledtetni látszott az etnikai különbségeket. Bár a magyarországi eseményekhez fűződő szimpátia igen erős volt a román nemzetiségű lakosságban is, és komoly ellentétekre csak elvétve került sor¹⁰⁷ a két nemzetiség között, a még időben elülte-tett diverzió elegendő volt arra, hogy az alulról jövő, esetleg magyar kisebbség vezetésével történő kezdeményezés mögé a román lakosság ne sorakozzon fel. Tehát sikerült elérni, hogy a nemzeti ellentétek legyőzzék az emberekben a változás iránti igényt, hogy a régi gyűlölködés felelevenítésével a szabadulási vágy kicsinyes kárörömnek rendelődjön alá. A visszaemlékezések alapján a két nép egymás iránti bizalmatlansága érdekes módon nem annyira a régi királyság területén, hanem sokkal inkább Erdélyben és a vegyes lakosságú területeken volt jellemző, a társadalmi rétegek közül pedig inkább az alap- és a középfokú végzettséggel rendelkezők körében. Ám előfordult, hogy a hadsereg tisztjei,¹⁰⁸ az értelmiségiek és a diákok között is jó eredménnyel be lehetett vetni a nemzetiségi uszítást. Így például a kolozsvári diákoknak a forradalommal szimpatizáló román–magyar közös tüntetése is diverzió áldozata lett, amikor ezzel kapcsolatban az a döntés született, hogy a magyar diákok vonuljanak a menet élén, illetve ahogy Dávid Gyula, a Bolyai Egyetem tanársegédje visszaemlékezik: „Október

107 „Doba faluban a magyar nemzetiségű Szabó Lajos megfenyegette, sőt rátámadt a román Pop Ionra és Pop Eugenra, azt mondvá nekik, hogy »Romániának vége van és rövid időn belül Erdélyt elfoglalják a magyarok, és akkor majd meglátják a románok, mi történik velük«. Hodot [Hodod?, Hadad] községben, Szilágycseh rajon több román nemzetiségű párttag azt mondta, hogy »ha nálunk is hasonló lázadás lenne, a románok megölnék az összes magyart«.” RETEGAN – LUNGU, 1996. 129.

108 A hadseregben uralkodó, a magyar forradalommal kapcsolatos nézetekről Gagyí Balla István kérdéseire válaszolva, Szántó János – 1956-ig a román hadsereg tisztje – így emlékezik:

„V: Senki se tudta, hogy mi történt. Nagyon sokan voltak azon a véleményen, hogy Magyarországon forradalom van. De ezt rendre-rendre mindenki visszazírta, és azt mondták, hogy Magyarország el akarja foglalni Erdélyt. Ez volt a nagy szó.

K: Ottan, a hadsereg tisztjei között?

V: De ez valahogy nem minden egyénnek volt az elképzelése, hanem valahogy úgy tűnt, hogy ez olyan kívülről jött vélemény volt, nem a saját véleményük volt, hanem úgy gondolta, mert úgy mondták neki.” Ld. interjú Szántó Jánossal. In: GAGYÍ BALLA – KOVÁCS, 2000.

25-én már a román egyetemnek a tanszemélyzetét Raluca Ripan, a rektor összehívta, és azon a tanszemélyzeti gyűlésen felhívta a figyelmet arra, hogy magyarázzák meg a diákoknak, hogy vigyázzanak, hogy mit csinálnak, mert a magyarok Erdélyt akarják elszakítani.”¹⁰⁹

A lakosság hangulatáról készített jelentések alapján láthatjuk, hogy a hatalom ezirányú félelme nem volt teljesen alaptalan. A lakosság soraiban gyakran találkozunk olyan megnyilvánulásokkal, amelyek a korábban ismertetett, az élet minőségének javulását óhajtó vágyakozások mellett már szinte feledésbe merült revíziós álmokat is felszínre hoztak.¹¹⁰

Bár a követségi jelentések és a Magyarországra látogató román pártszemélyiségek tájékoztatói¹¹¹ alapján a román vezetésnek tudomása volt arról, hogy a

109 Gagyi Balla István interjúja Dávid Gyulával. Uo.

110 „A megbeszéléseken voltak olyan elvtársak, akik kifejtették véleményüket, hogy a lázadók csatlakoztatni akarták az észak-erdélyi magyarokat.” RETEGAN – LUNGU, 1996. 86. – „A sztálinvárosi diákok soraiban arról tárgyalnak, hogy az MNK-i lázadás idején követelték, hogy »Erdélyt csatolják Magyarországhoz (...)«.” Uo. 101. – „Október 27-e folyamán egy dési polgár kiszállt Niriş [Nires?, Nyíres], Retteg és Csicsómihályfalva falvakba, ahol arra buzdította a magyar lakosokat, hogy készüljenek Erdély átadásával kapcsolatban; a román kulákoknak azt mondta, megvédik őket, ha jól viselkednek.” Uo. 115. – „Keresztes Márton, a dévai Securitate tisztje október 28-án, egy csernakeresztúri mennyegzőn, ittasan azt mondta: »ha Erdély nem Romániáé volna, ma mi is szabadok lennénk«. Letartottatták.” Uo. 160.

111 A budapesti román nagykövetség október 27-i táviratában arról tudósítják Bukarestet, hogy „A levegőben lóg a románellenes megnyilvánulások veszélye.” Uo. 96. – Az október 30-án Magyarországra érkező Aurel Málnăşan és Valter Roman az RMP KV PB-nek november 2-i ülésén számolt be a Magyarországon tapasztaltakról és a magyar elvtársakkal folytatott megbeszélésekről. A Vas Zoltánnal folytatott beszélgetésük Erdéllyel kapcsolatos részében a következőket említik: „...nagyon határozottan figyelmeztetett, hogy tanuljunk abból, ami náluk történt és a náluk használt módszerekből, és tartuk szem előtt, hogy fel fog csapni egy románellenes hullám. Azt mondta, hogy náluk a nép gyűlöl minket, így mondta ő, hogy máris elterjedt a régi magyar sovinizista, irredenta jelszó, a »nem, nem soha« (...)” A továbbiakban pedig „...azt mondta: én őszinte akarok lenni veletek, fenntartom a véleményem; nálatok még van egy probléma, ti azt hiszitek, hogy meg van oldva, de nincs megoldva. Végül is az az autonómia forma, amit ti adtatok, nem autonómia, és jól gondoljátok meg, mert az ottani magyarság a Budapesti Rádiót hallgatja, hogy a Lúdas Matyi mennyire elterjedt nálatok, mert a magyarok innen tájékoznak.” Uo. 168–169. – A Kádárral folytatott beszélgetésből: „Hazainduláskor – ez románellenes lelkiállapotra mutat meg a vezetésben is, nem hunyhátnak szemet afőlőt, hogy természetesen volt egy alulról jövő nyomás Erdélyre vonatkozóan, de annak a ténynek köszönhetően, hogy a vezetés Erdély ügyében nem foglalt határozottan állást, sőt ellenkezőleg, bátorította ezeket az elemeket és ebben a tragikus helyzetben is, ahelyett hogy azt mondják: legyenek erősek és nem tudom mi – Kádár, megjegyeztem Kádár egyes szavait, azt mondta: »adjatok autonómiát Erdélynek«. Pontosan így mondta. Mit értett ő ez alatt, nem tudtuk megtárgyalni. És ebben a helyzetben, amikor ott immár ellenfor-

határ másik oldalán is felvetődött Erdély kérdése, az utcán és a pártvezetés szintjén is elhangzottak revizionista jelszavak és elképzelések – pontosabban: amit ők annak értékelték –, nem használta fel a sajtóban Erdély fenyegetettségének kérdését. Tette ezt annak ellenére, hogy a kérdés sajtóbeli hangsúlyozásával a román lakosságot, amely amúgy is mindig mindennel szemben idegenkedett, ami Magyarországról jött, eme legerősebb ütőkarttyájának bevetésével végleg a maga oldalára állíthatta volna a magyar forradalommal szemben. A hatalom azonban bizonytalan volt, és zászlaján a szocialista internacionalizmus jelszavával ilyen eretnek kérdéssel nem mert előhozakodni, inkább a más esetekben jól bevált kivárá, a „mondja ki más” elvét alkalmazta. Így a forradalom alatt a román sajtóban csak az üzemekben megtartott nagygyűlésekről a párt és a kormány vezetéséhez intézett hűségnyilatkozatokban esik szó a magyar kisebbségről, „országunk dolgozó népe nemzetiségre való tekintet nélkül” stb. formában. Az állítólagos területi igények kérdésével kapcsolatban csak a forradalom leverése után, november 7-én írnak legelőször, akkor is a prágai rádió adásaiból idézve, amelyben az ellenforradalmárok szándékaként Erdély és a Felvidék Magyarországhoz csatolásával egy Szent István-i Magyarország megteremtését jelölik meg.¹¹² Ezt követően az erdélyi kérdés kötelezően érintendő kérdéskörként bekerül a hűségnyilatkozatok szövegének eszköztárába, a párt és a kormány iránti hűség kifejezése és a forradalmi éberség szükségessége mellé. A szerkesztőségi cikkekre ezután az a gondolat is bekerül, hogy a „béke ellenségei” imperialista törekvéseik megvalósulása érdekében a nemzetek közötti gyűlölködés mesterséges szításának hitleri módszerével, Magyarország Erisz almájaként való felhasználásával akarták megbontani a keleti blokk egységét. Abban már nincs összhang, hogy lényegében milyen célokat takarnak ezek a törekvések, a legkülönbözőbb dolgokban látják ezek mibenlétét. Ezek között szerepel a gazdasági kizsákmányolás, a Szovjetunió elleni háború, egy újabb Reich kialakítása vagy az Osztrák–Magyar Monarchia újraélesztése is. Tehát minden esetben valami világ-

radalom van, ahelyett hogy azt mondja: tartsátok erősen Erdélyt, azt mondta: adjatok autonómiát Erdélynek.” Uo. 176.

- 112 *A România Liberă* „Milyen irányba mutattak a fasiszta elemek tervei?” címmel számol be november 7-i számában a *Prágai rádió* (!) híradásáról. A cikkből megtudhatjuk, hogy: „Horthysta tisztek ezrei, a nép által régen elűzött kompromittálódott politikusok lépték át az osztrák határt, rádióállomásokat és fegyvereket hozva magukkal. És amint Magyarország urainak kezdték érezni magukat, máris Szlovénia [Szlovákia?] és Erdély anektálásáról kezdtek beszélni. Miután éhínséget és káoszt hoztak létre, elkezdtek beszélni a szenvedő magyaroknak egy Nagy-Magyarország ábránról, egy olyan Magyarországról, mint amilyen Szent István uralkodása alatt volt.” *România Liberă*, november 7. 4.

méretű szerencsétlenség szerepel, ami alapján a forradalmat leverő Szovjetuniót az emberiség megmentőjeként lehet beállítani.

* * *

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a sajtó, mint a tájékoztatás és a propaganda legfőbb eszköze, a lehető legnagyobb mértékben teljesítette a rá szabott feladatot. Természetesen, a viszonylag hosszú időtartamnak és az információk nagy részének csonkított, illetve hamisított voltának köszönhetően számos tévedéssel, a sajtó által kialakítani kívánt képpel össze nem egyeztethető közléssel is találkozunk az újságok hasábjain. Ezekről a hibákról az esetek túlnyomó többségében nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy valóban tévedésből vagy az újságírói lelkiismeret parancsára kerültek be a lapokba. Egyértelműen mutatnak az utóbbi irányába az ifjúság lapjában, a *Scînteia Tineretului*-ban folyamatosan megjelenő hírek, amelyek a határozott tiltás ellenére a Nyugat csehszlovákiai, kelet-németországi léggömb- és kémakcióiról számolnak be. A leghatározottabb kiállítás az *Előre* szerkesztősége részéről nyilvánul meg, amely a magyar eseményekben bekövetkezett fordulat híreiről a hétfői szünnap ellenére, a *Scînteia*-hoz hasonlóan november 5-én különszámban számol be, viszont az így elveszített szabadnapot éppen november 7-ét megelőző napon veszik ki, így a Szovjetunió legnagyobb ünnepén *Előre* nem jelent meg.

A *Kossuth Rádiót* is fogni képes, magántulajdonban csak kis számban lévő rádiókészülékek, és a főleg falun elterjedt, a bukaresti rádió adását sugárzó, lakásokba szerelt hangszóró-rendszer mellett a lakosság (főleg a román lakosság) nagy része számára, az egyetlen hírforrást a magyarországi eseményekről az írott sajtó jelentette. Ennek megfelelően sokan, és amint a magyarországi eseményeket feldolgozó párt- és szakszervezeti gyűléseken felszólalók kérdéseiből kiderül, igen figyelmesen olvasták a napilapokat.¹¹³ A sajtóból tájékozódók többsége tisztában volt a közölt információk hamis voltával, de igyekeztek a hazug propaganda mögött az események valós jellegére következtetni. Ezek a következtetések azonban – mint azt korábban is láthattuk – a propaganda és a diverzió hatására az idő múlásával egyre távolabb kerültek az igazságtól.

113 „Szatmárnémeti rajon pártbizottságának tagjai és más aktivisták, az RMP KB körlevelének feldolgozása alkalmából a következő kérdéseket tették fel: »melyek voltak azok az okok, amelyek meghatározták a magyarországi lázadás kitörését«; »hogyan lehet megmagyarázni az embereknek azt, hogy Nagy Imre, akinek 1953-ban egy sor eltérése volt, most a Minisztertanács elnöke«; »hogyan lehet tisztázni a lengyelországi Poznanban történeteket, amelyekről azt mondták a maguk idejében, hogy az imperialisták készítették elő, és most Gomulka et. beszédéből kitűnik, hogy ezeket a rossz vezetés és az anyagi nehézségek eredményezték.«” RETEGAN – LUNGU, 1996. 88.

A moszkvai és a bukaresti vezetés által kétszeresen is befolyásolt román sajtó tehát még ha féltve őrzött egységességének feladása árán is, de teljesítette feladatát, csak olyan információkat közölt, amelyek még nem veszélyeztették a fennálló társadalmi rendet, az események megítélése tekintetében pedig sikerült megosztani, és ezáltal a hasonló próbálkozásoktól elrettenteni az ország lakosságát. Azok pedig, akikre a propaganda nem volt hatással, és továbbra is a magyar forradalommal szimpatizáltak, és saját hazájukban is hasonló eseményekben reménykedtek, a sajtó mellett a hatalom megtartásának másik eszközét jelentő erőszakszervezetek érdeklődési körébe kerültek.

Függelék

A magyar forradalomról beszámoló első híradás teljes szövege:

Ellenforradalmárok által provokált zavargások Budapesten

BUDAPEST (Agerpres) – Október 23-án reakciós, felforgató szervezetek Budapesten ellenforradalmi lázadást provokáltak a népi hatalom ellen. Nyilvánvaló, hogy ezt az ellenséges kalandot korábban előkészítették, az idegen reakció szisztematikusan lázította a népellenes elemeket a törvényes hatalom ellen.

Az ellenséges elemek kihasználták az október 23-án a fővárosban zajló diáktüntétést, hogy általuk korábban előkészített csoportokat vigyenek az utcára, akik a lázadás magját alkották. Agitátorokat használtak, akik a népben zavart keltve igyekeztek tömeges felfordulást provokálni.

Számos közintézményt és vállalatot támadtak meg. A fasiszta huligánok üzleteket kezdtek fosztogatni, lakások és középületek ablakait zúzták be, és megpróbálták tönkretenni az üzemek berendezéseit.

Lázadó különítmények, amelyeknek sikerült fegyverre szert tenniük, egyes helyeken vérontást okoztak. A forradalmi rendfenntartó erők ellenállást tanúsítottak a felkelőkkel szemben. A Minisztertanács elnökévé újonnan kinevezett Nagy Imre rendelete alapján a városban ostromállapotot hirdettek. A magyar kormány a Szovjetunió kormányától kért segítséget. A kérésnek megfelelően a Varsói Szerződés értelmében Magyarországon tartózkodó szovjet egységek segítséget nyújtottak a magyar csapatoknak Budapesten a rend helyreállításában.

Számos ipari üzemben a munkások fegyveres ellenállást tanúsítottak és fegyveres őriséget állítottak a banditákkal szemben, akik a berendezéseket igyekeztek megromlítni. 24-e estére az ellenséges kalandot felszámolták. Budapesten helyreállí-

tották a rendet. Nagy Imre, a minisztertanács elnöke 24-i rádióbeszédében a rend és a nyugalom megőrzésére hívta fel az ország népét.

Nem járt sikerrel az ellenforradalmárok azon törekvése sem, hogy Debrecenben és néhány más városban is híveket találjanak.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségéhez és a kormányhoz az ország minden részéből táviratok érkeznek, amelyekben a dolgozók erős felháborodásukat fejezik ki az ellenforradalmárok gyilkos tetteivel szemben, és biztosítják a pártot és a kormányt, hogy bármilyen ellenséges merénnyel szemben készek elszántan megvédeni a népi demokratikus rendszert és megszilárdítani barátságukat a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal.

Forrás: A *Scinteia* október 25-i száma 4.

A lapok október 31-i híradása:

A magyarországi helyzet

BUDAPEST 30. (Agerpres) – Október 30-án éjjel Budapesten a helyzet bonyolulttá vált – néhány intézmény székházát feldúlták.

A város különböző kerületeiben géppisztoly-, puska- és revolver-tűzharcra került sor. Azokban a kerületekben, ahol a rend helyreállt, a lakosság megkezdte normális tevékenységét. A legtöbb élelmiszerboltot és falatozót kinyitották, a munkások és tisztviselők megkapják fizetésüket. Az iparvállalatok többségében azonban még nincs munka.

* * *

BUDAPEST 30. (Agerpres) – Mint a Magyar Távirati Iroda jelenti, Budapesten a közüzemek rendszeresen dolgoznak, megkezdődött a villamos- és földalatti vasúthálózat rendbehozása, a fogaskerekű vasút működik, rövidesen megindul az autóbuszforgalom is.

A magyar főváros ellátása csaknem kielégítő. Elegendő liszt, zsír, hús, rizs és zöldség áll rendelkezésre. Számos vidéki város és megye sietett a budapesti lakosság segítségére: élelmiszert és egyéb közszükségleti cikkeket küldött.

Vidéken is fokozatosan helyreáll a nyugalom. Debrecenben megkezdődött a rendes munka. Hasonló a helyzet több más megyében is.

A budapesti rádió kedden reggel bejelentette, hogy a honvédelmi miniszter újabb felhívással fordult a felkelőkhöz, és felkérte őket, hogy 9 óráig tegyék le a fegyvert. A rend helyreállításával egyidejűleg a szovjet csapatok Budapestről visszatérnek

támaszpontjaikra. A Honvédelmi Minisztérium egyik közleményében rámutatott arra, hogy a rend fenntartását a magyar hadsereg, a rendőrség és a munkásokból alakult egységek vették át.

* * *

BUDAPEST 30. (Agerpres) – Nagy Imre miniszterelnök kedden beszédet mondott a budapesti rádióban. Kijelentette, hogy a kormány kebelében több párt képviselőiből szűkebbkörű kabinet alakult. A kabinet tagjai: Nagy Imre, Tildy Zoltán, Kovács Béla, Erdei Ferenc, Kádár János, Losonczy Géza, valamint az a személy, akit majd a szociáldemokrata párt jelöl ki.
Tildy Zoltán, Erdei Ferenc és Kádár János szintén beszédet mondtak a rádióban.”

Forrás: *România Liberă* 1956 október 31-i száma, 4. oldal

A felhasznált irodalom jegyzéke

BAGHIU

1991 BAGHIU, Aurel: Az 1956-os romániai diákmozgalmak. In: *Hitel*, 1991. 21. sz. 23–27.

BÉKÉS

1996 BÉKÉS Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

BRUCAN

1992 BRUCAN, Silviu: *Generația irosită. Memorii*. București, 1992.

CONSTANTINIU

1997 CONSTANTINIU, Florin: *O istorie sinceră a poporului român*. București, Editura Univers Enciclopedic, 1997.

DÁVID

1991 DÁVID Gyula: Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság. In: *Hitel*, 1991. 21. sz. 20–23.

1996 DÁVID Gyula: 1956 Erdélyben és ami utána következett. In: *Korunk*, 1996. 10. sz. 30–40.

FRUNZĂ

1990 FRUNZĂ, Vasile: *Istoria stalinismului în România*. București, Humanitas, 1990.

GAGYI BALLA

1996 GAGYI BALLA István: Forradalom után Erdélyben (Romániában). In: *Magyar '56. 2. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton*. Szerk.: SZÉKELYHIDI Ágoston. Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága – Antológia Kiadó és Nyomda Kft, 1996.

GAGYI BALLA – KOVÁCS

2000 GAGYI BALLA István – KOVÁCS Lehel István: *'56 Erdélyben*. VET 2000. (CD-ROM)

GÁL – HEGEDŰS – LITVÁN – RAINER

1993 A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk.: GÁL Éva – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György – RAINER M. János. Budapest, Századvég – 1956-os Intézet, 1993.

GÁLL

1992 GÁLL Ernő: Az erdélyi magyar értelmiség 1956 után. In: *Valóság*, 1992. 12. sz. 65–80.

GÖMÖRI

1992 GÖMÖRI György: A magyar forradalom lengyelországi visszhangja. In: *Szemle. Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóirataiból*. Szerk.: KOZÁK Gyula. Budapest, Századvég – 1956-os Intézet, 1992.

GYURGYÁK

1989 *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9.* Főszerk.: GYURGYÁK János. Budapest, Századvég – Nyilvánosság Klub, 1989.

HAJDU

1993a HAJDU Tibor: „A magyar reakció népellenes puccsa”. In: *1956 Évkönyv II. 1993*. Szerk.: BAK M. János – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György – S. VARGA Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1993.

1993b HAJDU Tibor: A SZKP Központi Bizottságának levele a párt-szervezetekhez (1956. december 19.). In: *1956 Évkönyv II. 1993*. Szerk.: BAK M. János – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György – S. VARGA Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1993.

HEGEDŰS – BECK – GERMUSKA

1996 *1956 Kézikönyve. Kronológia*. Szerk.: HEGEDŰS B. András – BECK Tibor – GERMUSKA Pál. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

NAGY

- 1989 *1956 sajtója. Október 23.–november 4.* Szerk.: NAGY Ernő. Budapest, Tudósítások Kiadó, 1989.

KAHLER – M. KISS

- 1997 KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: *Kinek a forradalma?* Budapest, Püski – Kortárs, 1997.

LIPCSEI

- 1996 LIPCSEI Ildikó: Ellenállás, megtorlás, a pártállam újrászervezése. In: *Magyar '56. 2. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton.* Szerk.: SZÉKELYHIDI Ágoston. Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága – Antológia Kiadó és Nyomda Kft, 1996.

POP

- 1996 POP, Adrian: A temesvári és bukaresti diákság tiltakozó megmozdulásai. In: *Korunk*, 1996. 10. sz. 46–49.

RETEGAN – LUNGU

- 1996 RETEGAN, Mihai – LUNGU, Corneliu Mihai: *1956 Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria.* București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.

SINDERMANN

- 1957 SINDERMANN, Horst: Obiectivitatea și actualitatea presei socialiste. In: *Presă noastră.* februarie-martie 1957. 22–24.

SZEREDA – RAINER

- 1996 *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* Szerk.: SZEREDA, Vjacseszlav – RAINER M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

SZEREDA – SZTIKALIN

- 1993 *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Szerk.: SZEREDA, Vjacseszlav – SZTIKALIN, Alekszandr. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993.

TISMĂNEANU

- TISMĂNEANU, Vladimir: *Arheologia terorii.* Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Editura Allfa, é.n.

TÓFALVI

- 1997 TÓFALVI Zoltán: Látszat és valóság (14). A romániai sajtó és a reformmozgalmak. In: *Erdélyi Napló*, 1997. január 22. 13.
- 1998 TÓFALVI Zoltán: Az 1956-os magyar forradalom visszhangja Romániában, Erdélyben. In: *Századok*, 1998. 5. sz. 989–1018.

Görgőy Rita

Nagy Imre útkeresése

Bevezetés

Az 1956-os forradalomról és szabadságharcról könyvtárnyi irodalom van. Nagy Imre személyéről igen ellentmondásos, illetve sokszor egyértelműen hamis képet festenek a megjelent írások.¹ Dolgozatomban Nagy Imrével, 1953–1957 közötti gondolati útjával foglalkozom, 1953. július 4-ei beszédének,² 1955–56-os vitairatainak,³ 1956. október 23-a és november 4-e közötti megnyilatkozásainak, valamint snagovi naplójának⁴ tükrében. Céloom, hogy néhány adalékkal hozzájáruljak Nagy Imre személyének és történelmi szerepének tisztázásához, *Egy évtized*,

1 Ehhez lásd az alábbi idézeteket, műveket: HEGEDŰS András *A történelem és a hatalom ígézetében* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.), valamint – mint egyértelműen hamis helyzetelemzést adó művet – FÖLDES László *A második vonalban* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.) című munkájának néhány részletét emelem ki. Hegedűs András a kijárási tilalommal kapcsolatban egyrészt leírja, hogy Nagy Imre aludt a rendelkezés megjelentetésekor, és amikor tudomást szerzett arról, határozottan követelte a rendelkezés visszavonását. Hegedűs a továbbiakban arról ír, hogy a „...A délutáni órákban Nagy Imre újra határozottabb lett és nemcsak aláírta a statáriumról szóló intézkedést, hanem aktívan részt vett ennek előkészítésében is...” (HEGEDŰS, 1988. 294.) Földes László pedig november 4-ével kapcsolatban a következőket írja: „...Már a kormány [ti. a Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány] megalakítását megelőző hét során világossá vált előttem, hogy Nagy Imre nemcsak egyszerűen tehetetlen, de együtt úszik az árral, nemcsak nem tud, hanem nem is akar fellépni az ellenforradalmárokkal szemben. Egyetlen lépést sem tett a szocializmus védelmébe, sőt minden, ezt a célt szolgáló politikai, katonai intézkedést igyekezett keresztelni, megakadályozni...” (FÖLDES, 1984. 246–249.) Lásd még: HOLLÓS – LAJTAI, 1986., illetve HOLLÓS, 1976., továbbá NÉMETH-NÉ VÁGYI – SIPOS, 1993. és a *Fehér Könyveket*. A Kádár-kormány által a forradalom eseményeiről kiadott *Fehér Könyvek* 1957 januárja és 1958 augusztusa között 5 kötete jelent meg, amelyek közül az első négy a következő címet viselte: „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben”, az ötödik pedig „Nagy Imre ellenforradalmi összeesküvése”. Valamennyit a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztató Hivatala adta ki. Az ötödik kötetben tették közzé a vádirat kivonatát, amely a vádra vonatkozó egyetlen ismert szöveg. Az ítélet szövegét a Magyar Igazságügyminisztérium 1958. június 17-i közleménye alapján tekintették át. Lásd KENDE, 1989. 4. és 98.

2 NAGY Imre: *Egy évtized. Válogatott beszédek és írások*. II. Budapest, Szikra, 1954. 349–376.

3 NAGY Imre: *A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek, 1955–1956*. Párizs, 1984. (Magyar Füzetek)

4 *Nagy Imre feljegyzései*. (A továbbiakban: GONDOLATOK.)

„MOL. XX. 5-h vizsgálati iratok 8.183. (V-318. MV). Az ugyanott elfekvő, 1957. szeptember

Válogatott beszédek és írások (I–II. Budapest, Szikra, 1954.); *A magyar nép védelmében, Vitairatok és beszédek 1955–1956.* (Párizs, 1984. Magyar Füzetek) című műveinek és 1956. november vége és 1957. április eleje⁵ között írt snagovi naplójának elemzése segítségével.

Miközben ezen írások segítségével megpróbálom megismerni és bemutatni legújabbkori történelmünk egyik alakját, rámutatok a személyével kapcsolatban felvetett problémákra a tárgyalt időszakban, és egy interjúban megszólaltatom az ún. „Nagy Imre-csoport”⁶ közelmúltban elhunyt tagját, *Vásárhelyi Miklóst*.⁷

6-án kelt Feljegyzés szerint (Ferencsik József r. ny. ezds.) Nagy Imre snagovi naplójának eredeti kéziratát is elhelyezték a vizsgálati anyagban, ez a példány 1992-ben nem volt az iratoknál. Feltalálható volt [e dolgozat készítője is ehhez jutott hozzá] az eredetiről gépirással készült másolati példány. A dokumentum 135+18 oldal, 135 oldalon folyamatos számozással „Nagy Imre feljegyzései” címmel.” KAHLER – M. KISS, 1997. 313. A másolat, amely Kahler, M. Kiss tulajdonában van, töredéke Nagy Imre snagovi írásának. A *Nagy Imre feljegyzései* címmel megtalálható 135 oldal után következő Feljegyzéseket az általam tanulmányozott 18 oldalon túl is folytatta a szerző, valószínűleg 1957. április közepéig. Rainer M. János *Nagy Imre* (1953–1958) című könyvének állítása szerint: „...Míg 1956. november vége és 1957. február közepe óta 588 füzetlapot írt tele, a hátralevő két hónapban ennek csak körülbelül hatodrészt vetette papírra. Mivel a »Feljegyzések« utolsó meghatározó utalása 1957. március legvégére vonatkozik, feltételezhető, hogy csaknem letartóztatása napjáig (1957. április 14.) folytatta az írást.” RAINER M., 1999. 359.

5 A Gondolatok másolati példányának számozása szerinti 115. oldalon Nagy Imre – miután már utalt a *Pravda* 1957. február 12-ei számára – úgy dönt, hogy befejezi „naplóját”, ahogy a fentiekben már utaltunk rá, később mégis tovább ír, valószínűleg 1957. április közepéig. Lásd: 4. jegyzet.

6 „Nagy Imre-csoport” nem létezett, illetve tulajdonképpen az 1958 februárjában megkezdett Nagy Imre-per irányítói találták ki. Ez illeti a kádári „ellenforradalmi koncepcióhoz” annak ellenére, hogy a Nagy Imre-per vádlottjai egyáltalán nem voltak politikai kérdésekben egy állásponton. A háttérbe szorított Nagy Imre körül 1955 tavaszán-nyarán kialakult egy kommunista íróból, újságírókból, értelmiségiekből álló kör, amelyet Nagy Imre snagovi emlékiratában pártellenzékként emleget, de ez nem volt egy politikailag szervezett és irányított csoport, mint ahogy azt a későbbi Kádár-kormány, és az általa kiadott Fehér könyv állította. Az ún. „belső kör” tagjai voltak mindenek előtt: Haraszti Sándor, Losonczy Géza, Vásárhelyi Miklós, Gimes Miklós, Újhelyi Szilárd, Donáth Ferenc, Heltay György, Szilágyi József, Jánosi Ferenc, Fazekas György, Méray Tibor, Aczél Tamás, Déry Tibor. A Nagy Imre körül kialakult antisztálinista csoportosulásról az *1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézetének szerzői* (Bak M. János, Kozák Gyula, Litván György és Rainer M. János) többek között a következőket írták: „...ez a csoportosulás formailag nem is létezett (hogy is létezhetett volna az egypárti diktatúrában?), nem is nevezte vagy tekintette magát »csoportnak« ...” Az 1956-OS MAGYAR FORRADALOM. 21. – Bill Lomax pedig *Magyarország 1956* című könyvében ugyanerről a társaságról így ír: „...Nagy Imre köre korántsem volt szervezett ellenállási csoportosulás. Inkább a baráti kapcsolatok laza rendszere, amelynek különböző csoportjai időről időre felkeresték a mindannyiuk által becsült Nagy

Nagy Imrével kapcsolatban az egyik kulskérdés az, hogy tett-e olyan lépést a forradalom idején – 1956. október 23-a és november 4-e között –, amiről korábban teoretikusként ne dolgozta volna ki nézeteit, illetve ha már szinte mindent megjósolt 1955–56 fordulóján, akkor mivel magyarázható 1956. október 23-a és november 4-e közötti viselkedése, egymásnak ellentmondó lépései, és október 28-a, a „Fordulat napja”?

E sarkalatos kérdésnek megfelelően épül fel tanulmányom, amelynek első fejezetében Nagy Imre 1953 és 1956 eleje közötti „gondolati útját” mutatom be, és elemzem 1953. július 4-i beszéde mellett az ezen időszakban írt főbb műveit.

Fent említett „kulskérdésem” logikájának megfelelően tanulmányom második fejezetében Nagy Imre 1956. október 23-a és november 4-e közötti megnyilatkozásait, lépéseit elevenitem fel, majd megvizsgálom ezek viszonyát az előzőek-

Imrét, hogy megvitassák a közös érdeklődésre számot tartó kérdéseket... Hívei közül azok, akik határozottabb akciókra törekedtek, csalódtak Nagy rendíthetetlenül pártserű mentalitása és a párt hivatalos eljárásmodjai iránt tanúsított csökönyös lojalitása miatt, és mert elvetette a »frakciós« tevékenység mindennemű formáját. Miután a Szabad Nép lázadó szellemű taggyűlése 1954 októberében kinyilvánította, hogy támogatja őt, Nagy szemhéányást tett az újságíróknak, amiért azok terjeszteni akarták a taggyűlés jegyzőkönyvét. Nagy Imre teljes meggyőződéssel hitt ügyének igazában, ugyanakkor megingathatatlanul hű volt a párt iránt...” LOMAX, Bill: *Magyarország 1956*. Fordította és kiegészítette KRASSÓ György. Aura, 1989. 29., ill. LOMAX, 1982. – Litván György *A Nagy Imre-csoport* című tanulmányában a Nagy Imre körüli társaságon belüli különbségekről a következőképpen nyilatkozik: „...Bár Nagy Imre és a csoport tagjai között létezett egy alapvető egyetértés a Rákosi-féle politikával és a sztálinista struktúrával kapcsolatban, azonban nem tagadható, hogy a csoporton belül is voltak nem jelentéktelen nézeteltérések, időnként feszültségek is, amelyek időről időre válsághelyzetekhez vezettek. Két fő kérdéskör mentén voltak kitapinthatók ezek a nézeteltérések és feszültségek; az első a demokrácia értelmezése...ez egy reformkommunista csoport volt, amely a pártot akarta demokratizálni, és egy megújított párt lényegében egyeduralmát akarta fenntartani az országban. Nagy Imrének és a csoport többségének is alapjában ez volt a felfogása. Ugyanakkor néhányan a csoportból, elsősorban Gimes Miklós, aki szenvedélyesen tovább és előre gondolkodott, és taktikai okokból sem igen volt lakatot tenni... a szájára, igazi értelemben kezdte felfogni a demokráciát, és már ebben az időben szakított a marxista és különösen a leninista dogmákkal....”, LITVÁN, 1989. 104. – Nagy Imrének a demokráciával kapcsolatos elgondolásával dolgozatomnak a többpártrendszer kérdését tárgyaló részében foglalkozom részletesebben. Lásd még: RAINER M., 1999. 173–202.

7 Vásárhelyi Miklós (1917–2001): újságíró, politikus. 1945 után a *Szabad Nép* és más lapok munkatársa. 1954-ben a Tájékoztató Hivatal elnökhelyettese, a Nagy Imre körül tömörülő pártellenzék vezető alakja. Ellenzéki tevékenysége miatt kizárták a pártból. 1956 októberében a Nagy Imre-kormány sajtófőnöke. A Nagy Imre-csoporttal Romániába internáltak. A Nagy Imre-perben öt évi börtönbüntetésre ítélték. 1960-as szabadulása után az *Élet és Tudomány* munkatársa, kisipari szövetkezeti dolgozó, az Irodalomtudományi Intézet munkatársa. A demokratikus ellenzék aktív tagja, a TIB egyik alapítója.

ben ismertett írásokban felmerült kérdésekkel. Ezen kívül az elemzés során előkerült problémákra a szakirodalomban megjelent lehetséges válaszok megítéléséhez, az azok közötti eligazodáshoz kísérek meg segítséget adni.

Írásom harmadik részében pedig Nagy Imre nem sokkal halála előtt írt feljegyzéseinek 135+18 oldalas töredékét⁸ dolgozom fel. Elemzem a *Gondolatokat* egyrészt önmagában, másrészt az első két fejezetben ismertetésre kerülő korábbi munkáihoz, illetve az 1956-os forradalom alatti tevékenységéhez képest, végül – de nem utolsó sorban – mint a szerző gondolatvilágának, személyiségének, cselekedeteinek és történelmi szerepének megértéséhez alapvetően fontos dokumentumot.

Nagy Imre 1953 és 1956 közötti „gondolati útja”

Nagy Imre 1953. július 4-ei, az Országházban elhangzott beszéde (A kormány programja az országgyűlés előtt)⁹ a politikai szenzáció erejével hatott, hiszen ez a somogyi tájzólású, cvikkeres értelmiségi az ott felsorolt feladatokkal (a terror, a törvénytelenések és a *kulák-minősítés megszüntetése*, az életszínvonal emelése, *amnesztia*, a nehézipar fejlesztésének kritikája, az *internálás intézményének megszüntetése* stb.) valóban „új szakaszt” hirdetett meg, hangot adván ezzel a magyar társadalom jogos vágyainak.¹⁰ Már ebből az 1953. július 4-ei beszédéből kitűnik két tényező, amely majd Nagy Imre 1956. október 23-a és november 4-e közötti magatartásának megértésénél is alapvető szempont lesz. Nevezetesen, hogy Nagy Imre mindvégig kommunista meggyőződésű ember volt, aki a szocializmusban látta az emberiségnek és – ez lesz a másik nagyon fontos tényező – azon belül a magyarságnak is a jövőjét. Igazolja ezt például az 1953. júliusi beszéd következő részlete:

8 Lásd a 4–5. jegyzeteket.

9 Lásd: NAGY, 1954. – Az 1953. július 4-ei beszédet, annak hatását, jelentőségét elemzi RAINER M., 1996. 531–541.: „...Nagy Imre 1953. július 4-én lett azzá, aki mellé belső számkivettségében az adott kereteket feszegető, vele rokonszenvező politizáló értelmiségiek felsorakozhattak; akit 1956. október 23-án a tüntető tömeg a kormányba követelt; akit a forradalom miniszterelnökének tudott elfogadni a társadalom nagy többsége, még akkor is, ha – mint hozzátették – kommunista volt. Nagy Imre 1953-ban foglalta el helyét a társadalom tudatában és emlékezetében; ebben az emlékezetben az 1956-os és 1958-as Nagy Imre-kép az 1953. július 4-én programot adó miniszterelnökkel kezdődik...”

10 Az 1953. július 4-ei beszéd megszületésének körülményeiről lásd: LOMAX, 1982. 17–18., KAHLER – M. KISS, 1997. 284., RAINER M., 1996. 489–542., illetve RAINER M., 1999. 10–21., valamint MÉRAY, 1989. 44–46.

„...A népek barátságának szellemében a fokozottabb gazdasági együttműködéshez, a népek békés együttélésének biztosításához a magunk szerény erejével a legmesszebbmenően hozzá kívánunk járulni. Ugyanakkor szilárdan helytállunk függetlenségünk és nemzeti szuverenitásunk sérthetlenségéért, azt féltve őrizzük. Fokozza erőnket, hogy nem állunk egyedül, hogy mellettünk van, segít, támogat bennünket a Szovjetunió, hogy olyan legyőzhetetlen tábor tagjai vagyunk, mint a béke-világmozgalom.”¹¹

Nagy Imre 1953-as beszédével kapcsolatban Hegedűs András *A történelem és a hatalom ígézetében* című könyvében¹² megjegyzi: „Nagy Imre pedig új szerepben lépett a történelem színpadára: nem földosztó miniszter, ami elsődlegesen mégiscsak az agrárproletárok-újbirtokosok szemében népszerűsítette, különösen nem begyűjtési miniszter [...], hanem olyan új kormányfő, aki le akarja gyűrni a sztálini korszak sötét erőit és új elviselhető szocializmust akar”.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a fent említett két tényezőt (hogy ti. Nagy Imre személyiségének alapvonása hazafiságának és kommunista „hitének” kettőssége) a Nagy Imre *Vitairatok és beszédek 1955–1956* című mű szerkesztői munkaközössége is sarkalatos tényezőnek tartja és megjegyzi:

„...Hűsége – ti. Nagy Imréné – az Eszméhez elgondolkoztató lehet sokak számára, de ennek ténybelisége kétségbevonhatatlan. Ebben a tekintetben írásai valóban a koronatanú szerepét töltik be. Helyenként éppen azzal, ami a mai olvasó számára a legfeltűnőbb: a szigorú doktrinérséggel, a fárasztó terminológiával, a dermesztő rutinstílus-fordulatokkal, vagy a marxizmus-leninizmus kulcsszövegeinek sűrű idézésével. De azzal is, ami a végzetét okozta: vagyis, hogy mindez nem ölte ki belőle a nemzeti érzést, sem az etikai érzéket.”¹³

Ezen kívül Vásárhelyi Miklós, az ún. „Nagy Imre-csoport”¹⁴ néhai tagja a vele készült interjú kapcsán többször visszatér erre, illetve Nagy Imre személyiségének, valamint konkrétan 1956. október 23-a és november 4-e közötti magatartásának megértéséhez alapvető szempontnak tartja kommunista hűségének, egy jobb, eszmei szocializmusban való hitének, ugyanakkor magyarságtudatának leszögezését. Vásárhelyi Miklós kiemeli a fentieket például akkor, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy Nagy Imre már 1955–56-os írásaiban, de a forradalom ide-

11 NAGY, 1954. 375–376.

12 HEGEDŰS, 1988. 206.

13 NAGY, 1984. XIII.

14 Lásd a 6. jegyzetet.

jén különösen szem előtt tartotta Jugoszlávia példáját,¹⁵ amely számára bizonyítéka volt annak, hogy nemzeti függetlenség és szocializmus „megférnek” egymással. Vásárhelyi Miklós szavaival élve: „Ahhoz, hogy egy ország szocialista ország legyen, ahhoz nem kell Varsói paktum, lehet egy ország semleges és szocialista egyaránt.” Továbbá ezzel kapcsolatban Vásárhelyi Miklós megjegyezte, hogy a jugoszlávokhoz hasonlóan az 1955 májusában szerveződő Nagy Imre-csoportot is gyakran „nemzeti kommunisták” néven emlegették. Itt megjegyezzük, hogy Nagy Imre tartózkodott a „nemzeti kommunista” kifejezés használatától, ahogy az 1955 decemberében írt vitairatából is nyilvánvaló: „*Ki kell ütni a nép- és a szocializmus ellenségeinek kezéből a sovinizmus, a szovjetellenesség és az antiszemitizmus fegyvereit [...] Ennek azonban nem a nemzeti kommunizmus az útja, hanem a párt- és az államvezetésnek politikai és morális megújítása, és az elkerülhetetlenül velejáró őrsgérváltás.*”¹⁶

Nagy Imre gondolatvilágának, céljainak megértéséhez a Központi Vezetőség elé terjesztett, 1955–56 folyamán írt vitairatai közül¹⁷ *A két rendszer békés egymás mellett élése* (1955. október), *A magyar közélet időszzerű erkölcsi-etikai kérdéseiről* (1955. december), *A munkás-paraszt szövetség és a Népfront kérdései* (1955 nyara), *Az 1953. júniusi párthatározat jelentősége és szerepe pártunk életében* (1955 nyara) *A marxizmus-leninizmus néhány időszzerű kérdése* (1955. január), *A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése* (1956. január) és *A Nacionalizmus és a proletárnemzetköziség* (1955. nyara) című írásait fogjuk az alábbiakban kiemelni.

Nagy Imre *A két rendszer békés egymás mellett élése* című műve kiváló bizonyítéka kommunista, ugyanakkor nemzeti eszmerendszerének, hiszen benne – ahogy gyakran teszi – Leninre hivatkozva így ír:

„...Történelmi tapasztalatok alapján megállapítást nyert az az elv, hogy a szocializmus győzelme biztosításának legfőbb és alapvető kérdésében megnyilatkozó egység mellet, a történelmi és nemzeti sajátosságtól függően alkalmazhatók különböző formák és módszerek a szocialista építés konkrét problémáinak megoldására...”¹⁸ Továbbá a belgrádi nyilatkozatból levont tapasztalatok között megjegyzi, hogy „...Ilyen értelemben a »magyar szocializmus« [...] nem más, mint a szocializmus magyarországi válfaja, más szóval a marxizmus-leninizmus alkalmazása a sajátos magyar viszonyokra...”¹⁹

15 Jugoszlávia a Szovjetunió ideológiai táborán belül volt ugyan, de semleges volt, sőt jelentős nyugati támogatást kapott. Részletesebben lásd dolgozatomnak Nagy Imre 1955–56-os tanulmányait tárgyaló részének elsősorban a nemzetközi kapcsolatok öt alapelvevel foglalkozó részét, illetve a forradalom alatti intézkedéseket.

16 NAGY, 1984. 224.

17 NAGY, 1984.

18 Uo. 201.

19 Uo. 202.

Az előbb említetteket támasztja alá még Nagy Imre *A magyar közélet időszerű erkölcsi-etikai kérdéseiről* című munkájában, amikor rámutat, hogy „...A szocializmus nem fosztja meg a népeket nemzeti jellegüktől, nemzeti érzéseiktől és sajátosságaiktól. Ellenkezőleg ezekkel minden nép gazdagítja a szocializmus egyetemes erkölcsi-etikai értékeit...”²⁰

Nagy Imre személyiségének e legfőbb kettős összetevőjét – hogy ti. egyrészt hű kommunista, másrészt igaz magyar volt – Nagy Balázs történész a következőképpen fogalmazza meg: „...Nagy Imre azonban nem volt elfogult nacionalista politikus, hanem éppen azért tudott igazán internacionalista is lenni, mert helyesen fogta fel a nemzeti politika feladatait és követelményeit. A más népekkel való együttműködés óhaja éppen abból a magatartásból fakadt, amellyel saját népének nemzeti létét, sajátosságait érzékeltte és figyelembe vette...”²¹

1955–56-os vitairatai közül is talán ebből az erkölcsi-etikai kérdéseket tárgyaló írásból tűnik ki leginkább, hogy Nagy Imre már ekkor mennyire átgondolta a magyarországi helyzetet, és mennyire érezte, illetve vetítette előre a konkrétan majd 1956. október 23-a és november 4-e között kialakult helyzetet, óva intve – a sajnós majd bekövetkező – tragédiától:

„...Ma még úgy látszik, hogy az új szakasz²² politikájához való visszatérés, az ország gazdasági, politikai és kulturális életének a júniusi elvekre²³ való alapozása áthidalhatná a mindjobban érlelődő válságot és megelőzhetné a katasztrófát. De kétséges, hogy vajon holnap ez még hozhat-e megoldást, elegendő-e júniusi elvekhez visszamenni? A júniusi politika ma még erőteljesen hat, iránta még nagy bizalom nyilvánul meg és az ország népe, valamint a párt tagsága kitörő örömmel fogadná képviselőivel és a júniusi politika elvi alapjain megújítható kommunista párttal együtt. *Félő azonban, hogyha ez nem következik be, bizalmukat veszítve, a júniusi úttól és a kommunista párttól is elfordulnak a tömegek és jóval messzebbre kell visszamenni, hogy urai maradhassunk a helyzetnek.* A Rákosi-féle párt- és állami vezetés esztelensége, politikai vakága miatt egyre bizonytalanabb, hol tudunk majd megállni.”²⁴ [Kiemelés – G. R.]

Erre a gondolatára tér vissza Nagy Imre 1956 végén, a forradalom leverése után snagovi naplójában – amit részletesebben dolgozatom harmadik részében

20 Uo. 223.

21 NAGY BALÁZS, 1992. 201.

22 Nagy Imre *Az „új szakasz” jellemző vonásai és sajátosságai* címmel önálló tanulmányt írt vitairatai között, lásd: NAGY, 1984. III. fejezet (25–30.)

23 Ehhez lásd: T. VARGA, 1992. 234–269., továbbá az új politikai irányvonalat fémjelző dokumentum megszületésének körülményeiről, illetve részletes felépítéséről: RAINER M., 1996. 517–530.

24 NAGY, 1984. 213.

fogok majd elemezni –, amikor így ír: „...Akkor meg lehetett volna állni az 1953. júniusi platformon, és nem kellett volna visszamenni az 1945–46-os idők platformjára...”²⁵

Milyen platformokra utal Nagy Imre? Egyrészt emlékeztet az 1945-ös, másrészt az 1947-es politikai választásokra, amelyek közül ő egyértelműen a '47-es modellt fogadta el, hiszen akkor nem veszélyeztette semmi a kommunista párt primátusát. Az 1945. november 4-ei választásokon a Független Kisgazdapárt az érvényes szavazatok 57 %-át szerezte meg, a Magyar Kommunista Párt (MKP) csupán 17 %-ot szerzett holt versenyben a Szociáldemokrata Párttal. Ezzel szemben 1947-ben a MKP kapta a legtöbb szavazatot: 22 %-ot. A választási eredmények nem értelmezhetők azonban a következő szempontok figyelembevételével. Míg 1945-ben a parlamentáris demokrácia szabályai szerint zajlottak le a választások,²⁶ az 1947-es választásokat ("kékcédulás választások") az MKP manipulálta,²⁷ másrészt, hogy bár az MKP kapta a legtöbb szavazatot, a szavazók többsége továbbra is a „polgári életforma” mellett voksolt, hiszen az ellenzéki pártok és a Független Kisgazdapárt szavazatainak száma együttesen 55%-ot ért el.²⁸

Nagy Imrének az erkölcsi-etikai kérdésekkel foglalkozó vitáira jelzi tehát azt is, hogy bár Nagy Imre már 1955-ben foglalkozott a többpártrendszer megvalósításával, annak bevezetését egyrészt visszalépésnek tartotta, és ennek megfelelően „...csak akkor akarta megosztani a politikai hatalmat, amikor ez elől már kitérni nem lehetett. De megtette.”²⁹ Másrészt az is kiderül idézett írásából, hogy amikor ő demokráciáról beszélt, illetve valamiképpen utalt a többpártrendszer lehetőségére, soha nem kérdőjelezte meg a kommunista párt elsőségét, irányító szerepét.

Vásárhelyi Miklós is utalt arra az előzőekben már idézett interjúban, hogy Nagy Imre – bár a forradalom szorítása alatt eljutott az 1945-ös politikai alaphoz – 1947-es alapon, vagyis a kommunista párt vezetése, döntő befolyása mellett tar-

25 GONDOLATOK, 1957.

26 Lásd: BALOGH, 1999. 228–234.

27 1947 nyarán, a Dinnyés-kormány programjának megvitatása során Sulyok Dezső igen találóan mutatott rá az 1945-ös és 1947-es választások közti alapvető különbségre: „Dinnyés miniszterelnök úr..., beszéljen arról a szintkülönbségről, amely az 1945. novemberi demokrácia és az 1947. júniusi demokrácia között van! Azt számítsa ki, és azt mondja meg, hogy e között hány méter a szintkülönbség. Ha ezt meg tudja mondani és ki tudja fejteni, akkor mély tisztelettel fogok meghajolni politikai és matematikai képességei előtt... A valóság az...: ma már egy látszatdemokráciában élünk.” A Nemzetgyűlés Naplója, Atheneum, 1948. VII. köt. 852–853., lásd: IZSÁK, 1999.

28 Lásd: IZSÁK, 1999. 254. – A választásokkal kapcsolatban lásd még: HAVASY, 1990. 27–32.

29 KAHLER – M. KISS, 1997. 288., továbbá ehhez lásd még Nagy Imre snagovi naplójának részletes tárgyalásakor: GONDOLATOK, 1957. 14–15.

totta csak elképzelhetőnek a többpártrendszert. Vásárhelyi az 1956. október 30-ai többpártrendszer bevezetéssel kapcsolatban a következőket mondta:

„...Ez egy kommunista számára ugye a legnagyobb eretnokség volt. Nagy Imre olyan többpártrendszert, ami akkor néhány nap alatt kialakult, azt ő nem kívánta. Ő olyan többpártrendszert kívánt, ahol a különböző irányzatoknak van hangja és képviselete, de azért a vezető szerep, a hegemonia, az a kommunista párté. És ez megint nem egy szűk pártszempont volt, hanem ő szerinte ez a garanciája annak, hogy ugyan sokkal nagyobb szabadság legyen, demokrácia legyen, a parasztek kiléphessenek a kolhozokból, de a szocializmus felé haladjunk, a végső cél a szocializmus...”

Hogy Nagy Imre demokrácia-fogalmába beletartozott a kommunista párt primátusa, egyértelműen igazolja az MDP III. kongresszusán (1954. május 28-án)³⁰ elmondott, *Az államigazgatás és a tanácsok feladatai* című előadása,³¹ a Hazafias Népfront 1954. novemberi alakuló kongresszusán elmondott beszéde,³² illetve az arra hivatkozó, *A munkás-paraszt szövetség és a Népfront kérdései* című, 1955-ös tanulmánya³³ is. Az alábbiakban kiemelek ezekből a dokumentumokból néhány jellemző részletet.

Nagy Imre az MDP III. kongresszusán többek között a következőket hangsúlyozta:

„...Az új népfrontnak³⁴ szélesebbnek és demokratikusabbnak kell lennie, mint a multban volt. Ennek megvalósítása azt jelenti, hogy az új népfront ne politikai pártoknak vagy töredékeiknek legyen az egyesülése, hanem pártunk részvételével és vezetésével a dolgozók legszélesebb tömegeit felölelő tömegszervezeteké és népi bizottságoké, melyben helyet foglalnak a szakszervezetek, a Dolgozó Ifjúság szövetsége, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, a tudományos, kulturális és szociális téren működő társadalmi szervezetek, az Országos Béketanács és bizottságai, a különböző népi bizottságok, termelési bizottságok, lakóbizottságok, az állami, társadalmi és egyházi élet vezető egyéniségei, az értelmiség képviselői és így tovább...”³⁵ 1954 novemberében Nagy Imre a Hazafias Népfront céljának a nemzeti egység megeremtését nevezi meg, és felhívja a figyelmet arra, hogy az „az

30 A III. Kongresszus megerősítette az 1953 június 28-ai parhatarózatban foglaltakat.

31 Az előadás szövegét lásd: NAGY, 1954. 480–575.

32 A beszéd szövegét lásd: TÓBIÁS, 1989. 62–72.

33 NAGY, 1984. 119–125.

34 Nagy Imre az 1945-től létező Magyar Függetlenségi Front tevékenységével kapcsolatos elégedetlenségére utal.

35 NAGY, 1954. 507–508.

*ország minden polgárának lehetőséget nyújt arra, hogy tetterejét és képességét legjobb tudása szerint a haza javára gyümölcsoztesse... A Hazafias Népfrontban a magyar hazafiak, kommunisták és nem kommunisták egyaránt részt vesznek. A kommunisták és a pártonkívüliek szoros baráti együttműködéséből, amely a teljes egyenlőség alapján áll, sok erőt meríthet a Hazafias Népfront...*³⁶

Nagy Imre 1955-ben született, *A munkás-paraszt szövetség és a Népfront kérdései* című tanulmányában cáfolja az 1955. március 4-ei KV-határozat vádját, miszerint népfrontkoncepciója „jobboldali elhajló” magatartásra utal. Sőt, egyenesen a III. kongresszus népfontra vonatkozó határozatának eltorzításával, illetve az általa kifejtett és a kongresszus által elfogadott népfrontkoncepció elhallgatásával vádolta a márciusi KV-határozat szerzőit.³⁷

A „jobboldali elhajlás” vádját Nagy Imre például a következő szavakkal utasítja vissza:

„...Az egyik ilyen vád az, hogy a népfrontot a párt és az állami szervek fölé akartam helyezni és a népfrontnak irányító és ellenőrző szerepet akartam feleltük biztosítani. Ennek merőben ellentmondanak a kongresszusi beszámolómba kifejtett nézeteim a párt és az állam szerepéről és a Népfronthoz való viszonyáról. Hangsúlyoztam, hogy a népfront politika sikeres kibontakozásának előfeltétele, pártunk új politikájának [ti. az 1953. júniusi határozatnak] következetes megvalósítása. Ez azt jelenti, hogy a népfrontot kell a párt politikájának szolgálatába állítani és nem megfordítva, a pártot a népfront alá rendelni, amivel a márciusi határozatban vádolnak, ha nem is név szerint... Többször rámutattam arra a PB-ülések keretében, hogy a főfeladat átmenetileg nem a Népfront további szélesítése, hanem a már meglévő mozgalom és elért eredményeik megszilárdítása, biztos megalapozása, a tömegszervezetekkel való együttműködésnek, és ami a legfontosabb, a párt vezetésének politikai és szervezeti biztosítása... a Népfront egész működésében érvényt kell szerezni annak a fő szempontnak, hogy a Népfront a párt politikájának elvi alapján áll...”³⁸

Nagy Imrének *A magyar közélet időszzerű erkölcsi-etikai kérdéseiről* című munkájából kiemelünk még néhány fontos részletet. Nagy Imre hangsúlyozza, hogy a Rákosi-rendszerben elkövetett hibák, bűnök nem a szocializmus velejáráói, hanem annak következményei. Rákosiék teljesen eltértek az alapvetően jó, és Magyarországon is megvalósítandó marxista-leninista úttól, hiszen a Rákosi-rendszerben „...*A hatalmat nem a szocializmus, vagy a demokratizmus szelleme hatja át, hanem a*

36 TÓBIÁS, 1989. 62–65.

37 NAGY, 1984. 119–125.

38 Uo. 123–125.

kisebbség diktatúrájának, a bonapartizmusnak a szelleme. Célkitűzéseit nem a marxizmus, a tudományos szocializmus tanításai határozzák meg, hanem egyeduralmuk mindenáron és minden eszközzel való megtartásának szempontjai...”³⁹ Ebben a helyzetben – írja Nagy Imre – „...A politikai vitát a néptömegek meggyőzését és megnyerését mindinkább az erőszak alkalmazása, a hatalom eszközei váltották fel, ami az Á.V.H.-t a társadalom és a párt fölé emelte és a hatalom csúcsszervévé tette. A nemzeti egység, a népfront, a munkásparaszti szövetség politikája, a demokratizmus elve, amely az állami és pártéletben az előrehaladás, a szocializmus felé való fejlődés záloga, mindinkább elhalt és erőszakszervek lettek úrrá a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális életen...”⁴⁰

„...E téren súlyos felelősség terheli a sztálini politikát, amely messzemenő segítséget nyújtott a bonapartista rendszer megvalósítása ellen ható erők felszámolásához, a párton belül és azon kívül [...] egyre inkább a bonapartista diktatúra hatalmi érdekei határozzák meg, mi a törvény, hogy értelmezendő és hajtandó végre; úgy ahogyan azt a személyi diktatúra érdekei pillanatnyilag megkövetelik. Állami, társadalmi és pártéletünkben nemcsak a szocialista, de az általános haladó emberi erkölcsi elvekkel szöges ellentétben álló machiavellizmus hódít mind nagyobb tért. Így áll elő az a helyzet, hogy van ugyan alkotmányunk, van felépített jogrendünk, vannak törvényeink, amelyeknek hazánk és népünk szocialista fejlődését kellene biztosítani, de a bonapartista hatalom kezében mindez a dolgozó nép nagy többsége fölött gyakorolt személyi diktatúrának az eszközévé válik...”⁴¹ A megoldást pedig Nagy Imre a következőkben látja: „...Abból a súlyos válságból, amelybe a Rákosi-rezsim sodorta az országot, két úton kerülhetünk ki: vagy mi magunk idejekorán felszámoljuk a sztálinista politikát és visszavezetjük az országot a júniusi útra, amivel elejét vehetjük a gazdasági és politikai csúdnak, vagy nem sikerül az események menetét megváltoztatni és akkor a növekvő feszültség súlyos válság elé állíthatja az országot. A magyar kommunistáknak mindkét esetben úrrá kell lenniök a helyzeten. Ehhez azonban élesen el kell határolni magukat Rákosi katasztrófa-politikájától, bátran harcolni a júniusi célkitűzésekért, amely a nép tömegeire támaszkodva lehetetlenné teszi a reakció számításainak megvalósulását.”⁴²

Nagy Imre a fentiekben idézett tanulmányában említett júniusi politika mi-benlétét önálló tanulmányban fejtette ki vitairatai között. Az *1953. júniusi párthatározat jelentősége és szerepe pártunk életében* című írásban a szerző szoros kapcsolatba hozza a „júniusi elveket” a „kapitalizmusból a szocializmusba való át-

39 NAGY, 1984. 213.

40 Uo. 214.

41 Uo. 215–216.

42 Uo. 222.

menettel”. Az „átmeneti korszak” sajátos, békés nemzeti útja – ahogy majd snagovi feljegyzései elemzésekor is látni fogjuk – Nagy Imre politikai-gondolati alapdilemmája volt egészen haláláig. Az 1953. júniusi KV-határozattal kapcsolatban Nagy Imre többek között a következőket hangsúlyozza:

„...A júniusi Központi Vezetőségi határozat jelentősége, az azonnali operatív beavatkozással és éles fordulattal egyidejűleg a szocializmus építése terén történt új irányvétel, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti korszak elvi alapjainak a tudományos szocializmus tanításai szellemében történt helyes megállapítása volt...”⁴³ Valamint „...A júniusi határozat objektíve szükséges, elméletileg megalapozott és indokolt volt: az államhatalom megerősítését, a párt és a kormány, valamint a párt, az állam és a nép közötti kölcsönös viszonyt, a munkás-paraszt szövetséget, a nemzeti egységet, a társadalmi és a politikai élet demokratizmusát, az új gazdasági politikát, a népgazdaság arányos fejlődését, az objektív törvények szabad érvényesülését, a szocialista törvényességet, a párton belüli demokráciát és bírálatot, továbbá a kollektív vezetést, összefoglalva – a szocializmus építésének egész elvi kérdéskomplexumát volt hivatva az átmeneti szakaszon a tudományos szocializmus elvi alapjaira helyezni, a sajátos magyarországi viszonyok között...”⁴⁴

Nagy Imrének *A marxizmus-leninizmus néhány időszerű kérdése* című vitairatát azért tartottuk fontosnak kiemelni, mivel ebből világosan látható, hogy bár – ahogy azt a fentiekben bemutattuk – Nagy Imre kommunista meggyőződésének megfelelően sűrűn idéz a marxizmus-leninizmus kulcsszövegeiből az ismert terminológiával, mégis fontosnak tartja leszögezni, hogy „...nincsenek örökérvényű, megváltoztathatatlan, tértől és időtől, a konkrét viszonyoktól függetlenül alkalmazható tanítások. A marxizmus – mert tudomány – nem állhat egyhelyben, a marxizmus fejlődik és tökéletesedik...” Valamint a marxizmus-leninizmus továbbfejlesztésének – Nagy Imre szavaival élve – „mind súlyosabbá váló akadályaként” a következő két dolgot jelöli meg: „a, a dogmatizmus, a »bibliamagyarító talmudizmus«, tehát a már elavult, régi tételekhez való merev ragaszkodás és azok mechanikus alkalmazása; b, a marxizmus-leninizmus magyarázásának a személyi kultusz alapján Sztálin által történt kisajátítása, amely elkerülhetetlenül maga után vonta a dogmatizmust, a bátor, úttörő, elméleti munka megbénítását, a különböző országok sajátosságainak figyelmen kívül hagyását és a régi, néha elavult tételek skolasztikus alkalmazását, holott a marxizmus-leninizmus elméleti-tudományos továbbfejlesztésének alapját elsősorban ezek a sokoldalú, sajátos viszonyok képezik...”⁴⁵

43 Uo. 13.

44 Uo. 16.

45 Uo. 190–191.

Ezen kívül a fejlődés mikéntjét leíró következő gondolata is kulcsfontosságú, sokat segít Nagy Imre 1956. október 23-a és november 4-e közötti szereplésének megértéséhez:

„...A fejlődés a szocialista társadalom építése terén nem ilyen irányú, nem az erőszak, a proletárdiktatúra, a kényszereszközök mind nagyobb mérvű alkalmazása és élesítése útján megy végbe, sem a társadalmi, sem a gazdasági élet terén, hanem az antagonisztikus érdekek és ellentétek kiküszöbölése, az erőszak alkalmazásának mind fokozottabb csökkentése alapján a demokratikus módszerek és formák mind erőteljesebb megvalósításával, a legszélesebb néptömegekkel való szoros együttműködés érdekében.”⁴⁶

E legutóbb idézett részlet is igazolja, hogy a kommunista Nagy Imre egyrészt rendíthetetlenül, egyfajta utópisztikus tisztasággal hitt a szocializmusban, másrészt élesen szemben állt az erőszak alkalmazásával. Fontos lesz ezeket szemünk előtt tartani akkor, amikor majd részletesebben tárgyaljuk Nagy Imre 1956. október 28-a előtti magatartását, illetve a szovjet csapatokhoz való viszonyát.

Mielőtt azonban részletesen elemezzük az 1956. október 23-a és november 4-e közötti időszakban Nagy Imre legfontosabb lépéseit, említsük meg még vitairatai közül a külpolitikai szempontból leghatásosabbat, az 1956 januárjában született, *A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése* című munkát. Nagy Imre ezen írása a fentiekben tárgyalt *A két rendszer békés egymás mellett élése című munkája* – illetve majd a későbbiekben tárgyalt snagovi napló – mellett igazolja, hogy Nagy Imre mennyire figyelemmel kísérte a nemzetközi helyzetet, a szocialista államok közötti kapcsolatrendszer Sztálin utáni alakulását, és ahogy a *Vitairatok és beszédek 1955–1956* című mű előszavában is olvasható, érezte, hogy „...Kína, Jugoszlávia, stb. porondra lépésével új lehetőségek nyíltak a kisállamok szuverenitását illetően...”⁴⁷

Nagy Imre így ír az öt alapelv⁴⁸ fontosságának hangsúlyozásakor:

„...le kell vonni azt az elvi következtetést, hogy csak független, szuverén, szabad és egyenjogú országok építhetik sikeresen, legkevesebb áldozattal és a legcélraveetőbben a szocialista társadalmat...” Továbbá ezzel összefüggésben: „...Felme-

46 Uo. 196.

47 NAGY, 1984.

48 1955. április 18–24. között Indonéziában, Bandung városában 29 ázsiai és afrikai ország hirdette meg a békés egymás mellett élés öt alapelvét, amelyet az 1955. december 14-én aláírt indiai–szovjet közös nyilatkozatban a Szovjetunió kormánya is elismert. Az öt alapelv a következő: a nemzeti függetlenség, a szuverenitás, az egyenjogúság, a belügyekbe való be nem avatkozás és az önrendelkezés. Lásd: KENDE, 1989. 132., illetve NAGY, 1984. 225.

rül a kérdés, lehet-e munkásosztály egyidejűleg a szocialista társadalom építésének főereje és élharcosa, valamint a nemzeti eszmék és feladatok képviselője és gyakorlati megvalósítója? Összeegyeztethető-e a szocializmus, a proletár nemzetköziség és a nemzeti függetlenség eszméje? A kérdésekre feltétlenül igennel kell válaszolni.⁴⁹ Nagy Balázs a fentiekben már idézett munkájában⁵⁰ ezzel kapcsolatban a következőket tartja fontosnak kiemelni: „...Számára [ti. Nagy Imre számára – G. R.] elfogadhatatlan az a hipokrata magatartás, amellyel gyarmattartó nagy nemzetek elmaradott nacionalizmusnak bélyegzik a kis nemzetek törekvéseit nemzeti függetlenségük és szuverenitásuk kivívására és biztosítására. A nemzetek közötti helyes viszony kialakításának feltételét a híres bandungi öt alapelv, a Panca Sila alkalmazásában látja. Azonban »az öt alapelv nem korlátozódhat a kapitalista rendszerre, hanem a demokratikus és szocialista táboron belüli országok egymás közötti viszonyára is ki kell terjednie«...⁵¹ Nagy Imre az öt alapelv alkalmazásában látja annak feltételét is, hogy helyesen össze lehessen hangolni a nemzetköziség és a nemzeti függetlenség látszólag ellentmondó eszméit. »Ez a körülmény – írja – olyan országok és népek számára is lehetővé teszi a szocializmus felé való közeledést és fejlődést, amelyek marxista munkáspártok, vagy más haladó nemzeti pártok és hazafias erők vezetésével nem a szovjet úton haladnak a szocialista társadalom felé.»⁵²

Nagy Imre *A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése* című vitairata a magyar–szovjet viszonytalap kapcsolatban alapvetően eltér a fentiekben idézett 1953. július 4-ei beszédétől. Míg az 1953-as beszédben egyenesen a Szovjetuniót jelöli meg Magyarország függetlenségének és szuverenitásának legfőbb támogatójaként, 1956 januárjában „történelmi szükségességnek” nevezi az országa és a Szovjetunió közti baráti viszonyt, sőt, kapcsolatuk alapját tekintve már nemzetközileg lefektetett elvekre hivatkozik: „...a Szovjetunió és Magyarország közötti jószomszédi, baráti viszony történelmi szükségesség. A kapcsolatok fejlesztésének még nagy lehetőségei vannak. Ezeket a kapcsolatokat azonban az öt alapelv alapján kell helyezni és kölcsönösen tiszteletben kell tartani...”⁵³

Hivatkozhat is, hiszen 1955 decemberében az indiai–szovjet közös nyilatkozatban a Szovjetunió kormánya is elismerte a függetlenség, a szabadság, az egyenjogúság, a belügyekbe való be nem avatkozás és az önrendelkezés elvét. 1953. júliusi beszédével szemben 1956 elején az öt alapelvből kiindulva felveti annak lehetőségét is, hogy egy ország a szovjet úttól eltérő módon jusson el a szocializ-

49 NAGY, 1984. 230–231.

50 lásd: 21. jegyzet, NAGY BALÁZS, 1992. 201–202.

51 NAGY, 1984. 226.

52 Uo. 230.

53 Uo. 233.

musához. Álláspontját alá is támasztja: „a szocializmus sajátos útjairól szóló marxilenini tételre”⁵⁴ hivatkozik, és a nemzetközi kapcsolatok alapjának megjelölése során az öt alapelvhez hozzáteszi hatodikként az „ideológiai be nem avatkozás elvét”.

Sőt, itt már mintegy előrevetítve, illetve óva intve az 1956. október 23-a és november 4-e közötti katasztrófától, rámutat, hogy „...*A nemzet...ragaszkodik függetlenségéhez, szuverenitásához és szabadságához, ...nem engedhet és nem is enged semmiféle kényszernek, még kevésbé vállalja »önként« a lemondást ezekről az elvekről...*”⁵⁵ Illetve alább: „...*Végzetes lenne a kérdés elől egyszerűen kitérni, káros következményeit elhallgatni, mintha minden a legjobb úton haladna, a legnagyobb rendben lenne, vagy a problémákat egyszerűen a reakciós mesterkedések számlájára írni...*”⁵⁶

Továbbá felhívja a figyelmet a hatalmi tömbök felszámolásának nagy jelentőségére is, egyrészt hazája, Magyarország védelmében, mert már ekkor (1956 januárjában) világosan látta, hogy e kis ország csak veszíthet a birodalmak közötti háborúskodásban, másrészt kommunista meggyőződéséhez híven az egész emberiség boldogulását is szem előtt tartva:

*„...Kis országok számára, mint Magyarország, létkérdés helyesen meghatározni helyzetüket az államok közötti viszonyok terén. Az országnak minden eszközzel a béke fenntartása mellett kell kitaratania. El kell kerülnie, hogy az ország a hatalmi tömbök összecsapásának aktív részese legyen, háborúba keveredjék, hadszíntérre, vagy felvonulási területté váljék és biztosítani kell, hogy mindezekben a kérdésekben a nemzet, szuverén jogainak teljes birtokában, saját maga döntsön...”*⁵⁷ „...*A hatalmi tömbök felszámolása a nemzeti érdekeken, a szocialista táboron túl, az egész haladó emberiségnek is érdeke...*”⁵⁸ Már ebben az írásában felmerül a majd 1956. november 1-én megvalósuló semlegesség: „...*A fő kérdés az, hogy a hatalmi tömbök felszámolásához melyik a legcélravezetőbb út [...]. A legcélravezetőbbnek látszik a haladó demokratikus és szocialista vagy hasonló típusú, úgyszintén az öt alapelvet osztó más rendszerű országok egybehangolt külpolitikája és együttműködése a hatalmi tömbök politikája ellen, semlegesség vagy aktív egymás mellett élés alapján.*”⁵⁹

54 Nagy Imre *A marxizmus-leninizmus alkalmazásának néhány időszerű kérdése* című tanulmányában, ahogy gyakran teszi, idézi Lenin: „Minden nemzet eljut a szocializmushoz, ez elkerülhetetlen, de nem teljesen egyformán fognak eljutni, mindegyik sajátos vonást kölcsönöz majd a demokrácia ilyen vagy olyan formájának, a proletárdiktatúra ilyen, vagy olyan válfajának, a társadalmi élet különféle területein végrehajtott szocialista átalakulások ilyen vagy olyan ütemének.” NAGY, 1984. 192.

55 Uo. 228.

56 Uo. 233.

57 Uo. 235.

58 Uo. 236.

59 Uo. 236.

A semlegesség említésekor már meglévő példára, Jugoszláviára hivatkozik Nagy Imre ugyanúgy, mint amikor a belgrádi–szovjet közös nyilatkozat⁶⁰ jelentőségét fejtegeti: „...Az öt alapelv és a bennünket közvetlenül érintő belgrádi–szovjet nyilatkozat, nagy elvi és politikai lehetőségeket teremtett számunkra. Felvázolta annak a világos és határozott marxista platformnak a körvonalait, amelynek alapján a különböző országok kommunista, vagy más marxista munkáspártjai a proletár nemzetköziség és a nemzeti függetlenség összhangja alapján kidolgozhatják a szocializmus sajátos útjának összefüggő elméleti és politikai rendszerét, valamint megvalósítása irányelveit. A belgrádi nyilatkozatot a M.D.P. [sic!] vezetése...teljesen helytelenül ideiglenes kompromisszumnak tekinti, áldozatnak, amelyet a Sz.K.P. kénytelen volt hozni annak érdekében, hogy Jugoszláviát kiszorítsa az imperia-
listák hatalmi befolyása alól. Ez a magyarázata annak, hogy a belgrádi nyilatkozattal deklarált elvek megvalósítására s az általuk teremtett lehetőségek kihasználására nálunk úgy szólván semmi sem történt eddig. Világos, hogy az öt alapelv és a belgrádi nyilatkozat nem ideiglenes kompromisszum, hanem történelmi szükségesség volt, még akkor is, ha vannak, akik hátsó célzattal politikai mesterkedéseik leplezésére igyekeznek felhasználni...” Továbbá a „sztálini ideológiai egyeduralom” felszámolásával összefüggésben is utal a belgrádi–szovjet nyilatkozatra: „...az ideológiai egyeduralom ellenében áll a belgrádi nyilatkozat szellemével és tétéles megállapításaival is, amelyek mindenféle beavatkozást megengedhetetlennek tartanak, beleértve az ideológiai beavatkozást is, amely megszünteti a pártban az eszmecserét, a vitát, a vélemények harcát, a pártélet demokratizmusát, erényé avatja a szolgálai utánzást, feleslegessé és értelmetlenné teszi az ideológiai munkát, összegezve – lebecsüli, megalázza és függő viszonyba hozza a pártot és önérzetükben sérti a magyar marxistákat...”⁶¹

E fenti szövegekből is látszik, hogy Nagy Imrének 1956. november 1-jei cselekedete, a semlegesség kimondása és a Varsói Szerződésből⁶² való kilépés nem egyszerűen a közvélemény, illetve az »utca« nyomásának a következménye, és nem is pillanatnyi elhatározásnak a műve volt.⁶³

60 1955. május 26-án váratlanul Belgrádba érkezett Hruscsov, az SZKP főtitkára, és Bulgari-
nyin (1955–58. között szovjet miniszterelnök), és a nyilvános önkritika és bocsánatkérés
fejében sikerült helyreállítani a Szovjetunió és Jugoszlávia kapcsolatát. Tárgyalásai ered-
ményeiről közös nyilatkozatot adtak ki.

61 NAGY, 1984. 232–233., illetve KENDE, 1989. 136–137.

62 A Szovjetunió, Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország, a Német Demokratikus
Köztársaság, Lengyelország és Románia Varsóban 1955. máj. 11–14. között aláírták a
barátságról, együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról szóló egyezményt.

63 MOLNÁR, 1992. 237–243.: „...A magyar forradalom és főleg Nagy Imre megítélésének egyik
sarkalatos pontja a varsói paktumból való kiválás és a semlegességi deklaráció értékelése.
Sokan ebben a két »végzetesen elhamarkodott« lépésben vélik felfedezni a forradalom
bukásának legfőbb okát, és természetesen Nagy Imrét teszik érte felelőssé. Ez lett volna
állítólag a nagy bűn, a fő tévedés, ezért lenne Nagy »másodrangú politikus«, feladatai
terhe alatt összeroskadó ember, közepes képességű vezető, erőtlen kormányos a nagy vi-

Továbbá művét olvasva az is újra igazolást nyer számunkra, hogy Nagy Imre már 1955–56-ban látta az országban lévő feszültség okait. E feszültség majd az 1956. október 23-a és november 4-e közötti forradalom két fő követelésében kap egyértelműen hangot: a szovjet csapatok távozásának és a valódi hatalomátvételnek a követelésében. Mind a magyar–szovjet kapcsolat elfogadható rendezésének, mind a hatalmon belüli fordulat megvalósíthatóságának már megvalósult példáira hivatkozhatott⁶⁴ – és hivatkozott is⁶⁵ – Nagy Imre és a forradalmi tábor egyaránt, úgymint Jugoszláviára és a Gomulka hatalomra kerülése utáni Lengyelországra. Ezzel kapcsolatban álljon itt néhány, a fentieket velősen megfogalmazó, ütemes, a pesti utcákon 1956. október 23-tól hallható jelszó: „*Lengyelország példát mutat,*

harban. A varsói paktumból való kilépésre irányuló tárgyalásokat Nagy Imre legalább 36, esetleg 48 órával előbb kezdte meg, mint ahogy a semlegességé nyilvánkozatására sor került. A két lépés okait és eredetét tehát nem lehet azonosítani. A semlegességi nyilatkozat valóban egyoldalú intézkedés volt, válasz és védekezés olyan helyzetben, amely 36 órával korábban még nem volt előre látható, illetve gyengébbnek ígérkezett. Ezzel szemben a varsói paktummal kapcsolatos tárgyalások olyan pillanatban kezdődtek, amikor mindkét fél éppen ezzel vélte elkerülhetőnek a súlyosabb következményeket...” Ehhez lásd még e dolgozat Nagy Imre forradalom alatti tevékenységét dátumszerűen tárgyaló részét.

64 Jugoszláviára vonatkozólag lásd a 15. és a 60. jegyzeteket, illetve Henry KISSINGER *Diplomácia* című könyvének következő részletét: „...1948-ban Tito, az egyetlen kelet-európai vezető, akit nagyrészt saját erőfeszítései juttattak hatalomra, kifejezésre juttatta, hogy Belgrád a saját, Moszkvától független útját fogja járni. Sztálin ezt az elhatározást úgy torolta meg, hogy kizárta Jugoszláviát a Kommunista és Munkáspártok tájékoztató Irodájából. Sztálin reményeit meghazudtolva, hogy a jugoszláv modell hamarosan össze fog omlani, Tito rendszere életképesnek bizonyult a nyugati demokráciák támogatásával... Sztálin utódai... 1955-re már hajlandók voltak megbékélni a kelet-európai nacionalizmussal, ha az adott ország vezetői szigorúan megmaradnak a kommunizmus mellett. A szovjet vezetés Titóval ...a megbékélést választotta, jelképéül az újfajta megközelítésnek... Hruscov beszéde az 1956 februárjában megtartott XX. pártkongresszuson, amelyben a sztálini gaztetteket részletezte, tovább diszkreditálta a kommunizmust. Az egyetlen kivétel Jugoszlávia volt, ahol a kommunizmust oly módon sikerült átalakítani, hogy nacionalista érdekeket szolgáljon. Hamarosan világossá vált, hogy Sztálinnak igaza volt, amikor annak idején fenyegetőnek találta a titóizmust országa számára. ...Hruscov belgrádi látogatása nyomán a kelet-európai csatlós államok szovjet ellenőrzése egyre nagyobb nyomásnak volt kitéve...” KISSINGER, 1996. 542–543.

Lengyelország: 1956 júniusában felkelés Poznanban, amelyet a szovjet hadsereg segítségével levernek, de a belpolitika megváltozik, „Októberi lengyel tavasz”, a szovjet vezetők hivatalos látogatása ellenére újraválasztják a Kommunista Párt nemzeti csoportjának vezetőjét, Wladislaw Gomulkát a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkárának.

65 Lásd a későbbiekben elemzett snagovi napló idevonatkozó részeit: GONDOLATOK, 1957. 17–18., illetve 21., 25.

kövessük a lengyel utat!” „Bem apó és Kossuth népe, együtt megyünk, kéz a kézbe!” „Függetlenség, szabadság, lengyel–magyar barátság!” „Nagy Imrét a kormányba, Rákosit a Dunába!” „Új vezetés, új irány, új vezetőket kíván!” „Szabadságra szavazunk, Kossuth-címert akarunk!” „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!” „Ne csináljunk mindent késve, Nagy Imrét a vezetésbe!”⁶⁶

Nagy Imre *A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése* című vitairatát egy olyan gondolattal zárja, amely már az előzőekben többször előkerült, illetve Nagy Imre világképének, személyiségének alapjellemezője:

„...A proletár nemzetköziség, valamint a nemzeti függetlenség, a nemzetközi szolidaritás, valamint a nemzeti érzés és a mély hazaszeretet összhangja és eszmei-elvi egysége az egész emberiség számára kiszélesíti az utat a szocialista társadalom megteremtése felé. Mi magyar kommunisták hűségesen ápoljuk és változatlanul valljuk a kommunista kiáltvány marxi történelmi jelmondatát: »Világ proletárjai egyesüljete!«, s hozzáfűzzük a nemzeti érzésnek és hazaszeretetnek a Szózatban megfogalmazott jelmondatát: »Hazádnak rendületlenül légy híve ó magyar!«⁶⁷

*Nacionalizmus és proletárnemzetköziség*⁶⁸ című tanulmányában pedig – szintén kettős jellemvonásának megfelelően – miután Leninre hivatkozva, illetve saját beszédeinek és írásainak sűrű idézésével szenvedélyesen visszautasítja a nacionalizmus vádját, a következőkre hívja fel a figyelmet:

„... Ugyanakkor minden félreértés elkerülésére hangsúlyozni kívánom, hogy mint a magyar nép fia és a magyar nemzet tagja, magyar voltomra büszke vagyok, magyarságomat meg nem tagadom, magyar hazámat és népemet forrón szeretem, igaz hazafisággal, amely más népek és nemzetek szeretetével és megbecsülésével együtt képezi proletárnemzetköziségem alapját és lényegét. Ez különböztet meg és ma is ez határol el a kozmopolitáktól, a »baloldali« túlzóktól, akik idegenek a magyar néptől, annak a szocializmus eszményével és nagyszerű ügyével összeforrott törekvéseitől és igaz hazafiságától, akik a múltban is, most is a magyar nép nemzeti érzésével szembefordulva, a nacionalizmus-sovinizmus konkolyát hintik a lelkekbe, akarva-akaratlanul...»⁶⁹

Idézzük majd fel Nagy Imre ezen 1955-ös vitairatának e részletét akkor, amikor snagovi fogságában írt feljegyzéseit elemezzük, illetve amikor a bevezetőnkben

66 GYURKÓ, 1996. 10–11.

67 NAGY, 1984. 243.

68 Uo. 140–148. (XV. fejezet)

69 Uo. 147–148.

megfogalmazott kulcskérdésre próbálunk választ adni. Szinte félelmetes, mennyire „ráillik” ez az idézet Nagy Imre 1956 végi, 1957 eleji vívódására.

Nagy Imre az 1956-os forradalom és szabadságharc időszakában

Most, miután elemeztük Nagy Imre 1953. július 4-ei beszédét, valamint legfontosabb 1955–56-os írásait, tekintsük át dátumszerűen 1956. október 23-a és november 4-e közötti megnyilatkozásait, illetve említsünk meg néhány azokkal kapcsolatos problémát, véleményt.

1956. október 23-án kilenc óra körül Nagy Imre beszél a Parlamentnél. A beszéd szövege a *Szabad Nép* 1956. október 24-ei számában olvasható *Nagy Imre elvtárs beszéde* címmel.⁷⁰ Néhány gondolatot szeretnék csak a beszéddel kapcsolatban felvetni.

70 „Pontosan 9 órakor a Parlament erkélyére lépett a fiatalok küldötte, aki meghallgatást kért a körülbelül kétszázezrenyi tömegtől. Majd átadta a szót Nagy Imre elvtársnak. (Óriási taps.)

Elvtársak! – kezdte beszédét Nagy Imre elvtárs. – Szeretett barátaim! Hívásukra megjelentem, szeretettel üdvözlöm valamennyiüket, minden nagyrabecsülésem a magyar ifjúságé, amely elő kívánja segíteni a nehézségek leküzdését és a szocialista demokrácia kifejlesztését! (Óriási taps, zajongás.)

Barátaim! Szólni akarok. A lelkesedésnek és tettváagnak párosulnia kell a józansággal, igazsággal, meggondolással és felelősséggel, mert ha nem, akkor ez kockára teheti az ügyet, amelyért ma összejöttünk. A kibontakozás lehetősége a párton belüli tárgyalás és tisztázás útján a párt Központi Vezetőségében útban van. Eppen ezért a magyar ifjúságnak tudnia kell ezt. Barátaim! Mindennél fontosabb, hogy nyugalmatokat megőriztétek. Ez a feltétele mindennek. Erről a magyar ifjúság most józanságával és felelősségérzetével tehet bizonyosságot és kell is tennie. A magyar ifjúságnak a népi demokráciánk mellett, a szocializmus igaz ügye mellett a helye, azok mellett, akik a nép, a haza, a szocializmus igaz ügyét, de a magyar ifjúság ügyét is méltóképpen képviselni tudják és annak bátor szószólói. A magyar ifjúság bízhat és bízson bennünk, de akkor hallgasson is ránk, mint fiúk hallgatnak az apákra, akikkel egy család. Kibontakozó demokratizmusunk lehetővé teszi, hogy az ifjúság a hazai és nemzetközi események kapcsán felelősségérzettel véleményt nyilvánítson. Ne hagyja a magyar ifjúság, hogy soraiban a demagóg uszítás elharapózzék, ettől a magyar ifjúságnak, az egyetemi ifjúságnak el kell határolnia magát. Az egyetemi ifjúságnak jogos követelése vagy sérelmei meghallgatásra találnak, azok megtárgyalásra kerülnek. Egyetemi ifjúságunk tehát hallgasson a mi szavunkra és arra, amit szocialista hazánkhoz való hűsége diktál neki. Ez pedig most fegyelmezett magatartást és felelősségérzetet követel. A mi erőnk a demokratizmus, az alkotmányos rend és fegyelem, a leghűesebb hazafias, demokratikus erők egysége.

Barátaim! Ezen az úton előre akarunk és előre is tudunk menni. A Központi Vezetőség a közeli napokban meghozza idevonatkozó messzemenő határozatait, meghozza döntését, amelyek majd alapot teremtenek.

Sokan bírálják Nagy Imrét e beszéde miatt, mondván, más tartalommal és más szavakkal kellett volna beszélnie, gondolva itt például az „*Eltársak!*”, a „*Nem kell soká várni*”, „*A kibontakozás lehetősége a párton belüli tárgyalás és tisztázás útján a párt Központi Vezetőségében útban van*” – mondatokra. De itt felhívjuk a figyelmet arra, hogy Nagy Imrét egyrészt korábbi, a fentiekben már áttekintett gondolatai, félelmei ellenére 1956. október 23-án váratlanul érték az események,⁷¹ és csak október 28-ára jutott el odáig, hogy a forradalom élére álljon. Másrészt Gyurkó Lászlónak 1956. október 23-ára vonatkozó értékelése, miszerint „olyan helyzet alakult ki, amikor csak rosszul lehetett választani... Nagy Imre 1956.

Barátaim! Ha én azt mondom, hogy ezek a döntések meg fognak születni, akkor bízzanak ebben a szóban (óriási taps!), meg fognak születni azok a döntések, amelyek alapot teremtenek a szabad, független, szocialista Magyarországhoz.

A kormány sem késlekedik a kibontakozásra kerülő döntéseiben. Barátaim! Idehívtatok azért, hogy mondjak egy pár szót. Idehívtatok, hogy mondjam meg a véleményemet. Ha nekem erre lehetőséget nem adtok, akkor hiába minden szó. Hallgassatok rám. Azt hiszem, eddig még szavaimban nem csalódtatok. Amikor azt mondom, hogy a kormány nem késlekedik, akkor higgyétek el, hogy ez így is van. Bízom abban és nektek is bízni kell abban, hogy a parlament alkotmányos úton elhárítja az akadályokat és előrehaladásunk valóssággá válik.

Éljen a párt, a párt megújhodása! Éljen népköztársaságunk! Bízunk abban, hogy fegyelem, rend terén is példát mutattok, kommunistákhoz, magyar hazafiakhoz méltóan viselkedtek. Most pedig kérlek benneteket, hallgassatok szavamra, rendben és fegyvelmeztlen vegyünk bizsút egymástól. Kedves barátaim, fegyvelmeztettségre hívlak fel, nyugodtan bizva a jövőben, távozzatok a legközelebbi viziontlátásig. Töltsön el benneteket a hit, és olyan hit a jövőben, ami engem is eltölt, és olyan hidegvér és józanság, amire ma mindenkinek szükségére van – mondotta befejezésül.” IZSÁK – SZABÓ, 1989. 47., illetve BENCZÉDI – SZALAY, 1989.

- 71 „[Nagy Imrét] Az első követelések, a rádió első közlése október 22-én este, amely szerint a Közgazdasági Egyetem diákgyűlésén »a fiatalok erélyesen követelik, hogy Nagy Imre elvtársat helyezték vissza a legfelső állami és pártvezetésbe«, vidéken éri. A Balaton mellett van, Badacsonyan. Szüretre vesz részt. Éjfél tájt érkezik vissza Pestre, az Orsó utcai villába...” MÉRAY, 1989. 149–150., illetve Molnár Miklós Nagy Imre 1956. okt. 23-ai beszédével kapcsolatban a következőket írja: „Nagy Imre a szokásos »Eltársak!«-megszólítással kezdi beszédét. Ugyanazok az emberek, akik az egyre hűvösebb őszi estével dacolva kitartóan várták, most kifütyülik. Jegyezzük meg: két év óta ez volt a leváltott miniszterelnök első nyilvános szereplése. Az a férfi, akitől elindult a mozgalom, amely október 23-án a parlament előtti tömeget összehozta, még nem értette meg, hogy most már mást várnak tőle, nem a két év előtti programját. Végül mégis sikerült beszélnie az összegyűlt tömeghez. Mély csendben, rövid, színtelen szónoklatot tartott, egyetlen szava sem szólt a helyzet hullámhosszán. »A párt és a kormány majd dönteni fog.« Nos, a döntést Gerő Ernő jelentette be a rádióban este 8 órakor, alig néhány perccel azután, hogy a Parlament előtti tömeg szétoszlott. A párt első titkára azonban más döntést közölt, mint amit Nagy Imre várt. Ha igaz, hogy Nagy Imre rosszul értékelt a helyzetet, méginkább igaz, hogy a párt vezetői mit sem értettek meg belőle. Nagy legalább az út felét megtette »a nép felé«, Gerő azonban csilgászati távolságokban volt a néptől...” MOLNÁR, 1991. 114.

október 23-án olyan szerepet vállalt, aminek nem tudott megfelelni”,⁷² nem fedi a valóságot. Sőt, Nagy Imre személyiségének nagysága éppen abban ragadható meg, hogy 1956. október 23-án vállalta a vezetést – hiszen dönthetett volna úgy is, hogy nem vállalja a felelősséget – és lehetőségeihez mérten jól tette, amit tett.⁷³ Gerő Ernő⁷⁴ és hívei azzal, hogy október 23-án a szovjet csapatok segítségét kérték,⁷⁵ és bevetették az ÁVH-t, kizárták a békés megoldás lehetőségét,

72 GYURKÓ, 1996. 67.

73 „...Nagy Imre írásai világosan bizonyítják, hogy ő tudatában volt: személye és politikája alternatívát jelent a Rákosi féle politikával szemben. Ebből következik – s ezt az írások hangvétele nem is igen leplezi –, hogy valóban miniszterelnöki ambíciói voltak. Nagy nem magáért a hatalomért akart miniszterelnök lenni, hanem azért, mert képesnek érezte magát arra, hogy az egyre mélyülő válságot megoldja, és a szocializmus keretein belül a nemzet felemelkedésén munkálkodjék...” KAHLER – M. KISS, 1997. 289–290.

74 Gerő Ernő (1898–1980): kommunista politikus, 1956. júl. 17-től október 25-ig az MDP KV első titkára. 1960-ig a Szovjetunióban emigráns. Hazatérése után Magyarországon fordító.

75 A szovjet csapatok 1956. október 23-ai intervenciójával kapcsolatban is többféle megközelítéssel találkozunk. KOPÁCSI, 1989. 116. oldalán a következőket olvashatjuk: „...Az egész világ keresi a választ arra a kérdésre, vajon ki volt az, aki 1956. október 23-án éjszaka behívta Budapestre a szovjet páncélosokat? Vajon a köztutálatnak örövendő Gerő, a párt főtitkára, Hegedűs miniszterelnök, vagy az éppen kinevezett új miniszterelnök: Nagy Imre? A nem régen (1955-ben) megkötött Varsói Szerződés záradéka értelmében szükség volt hivatalos segélykérésre ahhoz, hogy fegyveresen beléphessenek egy másik ország területére. A valóságban ez a szovjet páncélos hadsereg hazánkban állomásozott, a Balaton körzetében. A hívás egyszerűen porhintés a világ szemébe...” RIPP Zoltán pedig Kopácsi Sándor helyzetértékeléséhez hasonlóan a következőket írja: „...Ma már biztosan állítható, hogy az éjszaka [ti. október 23-án] összeült Központi Vezetőség csak tudomásul vette a beavatkozás tényét. Miközben 23-án este a PB tagjai vitájukat folytatták, lezajlottak a legfontosabb telefonbeszélgetések az ún. VCS-vonalon, amely közvetlen összeköttetést teremtett Moszkvával. A Kremlben magyar idő szerint este 9 órától az SZKP Elnöksége is ülést tartott, és meghatározó tényezőként kapcsolódott be a magyarországi döntési folyamatba... az egészen bizonyos, hogy Gerő legalább kétszer beszélt az első számú szovjet vezetővel, Nyikita Hruscsovval, s a tíz óra körüli beszélgetésen közölték vele a szovjet döntéseket. Arra is következtetni lehet, hogy a háttérből rendkívül fontos szerepet játszott a döntési folyamatban Jurij Andropov, a szovjetunió budapesti nagykövete, aki kezdettől az erőteljes beavatkozás álláspontját képviselte, hogy így előzzék meg a konfliktus elfajulását [!]?...” Lásd: RIPP, 1997. 183–184., HEGEDŰS, 1988. 291. – Ugyanakkor – mintegy sejtetve, hogy Nagy Imre felelőtlen-ségből, karrierizmusból nem vállalt szerepet a szovjetek segítségül hívásában – a kérdéssel kapcsolatban így ír: „...Gerő közölte velünk, hogy esetleg szükség lehet a szovjet csapatok segítségül hívására. Pontosabban arra, hogy a rend helyreállítása érdekében a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok egy része bevonuljon Budapestre [...] A Gerő által felvetett kérdésre egyhangú egyetértés volt a válasz [...] Nagy Imre is egyetértett. De ezt persze nem lehet úgy venni, hogy »Nagy Imre is azok között volt, akik behívták az oroszokat«. Ott ült a karosszékre, fáradt volt, az egész helyzet számára kétségbeejtő, és nem reagált semmire. Nem mondta, hogy nem [...] Gerő arra kérte Nagy Imrét, hogy ő – mint

ami pedig Nagy Imre elképzeléseiben alapvető pontként szerepelt. Nagy Imre tehát október 24-én, miniszterelnöki kinevezését bejelentő rádióbeszéde idején már kényszerpályán volt, és nem azt kellett megvalósítania, amiért ő miniszterelnök lett, hanem ami a kialakult helyzetben megvalósítható volt.⁷⁶ Helyzetének tragikumát, mártíriumát Nagy Imre feljegyzéseiben⁷⁷ a következőképpen mutatja be:

„...Nekem már a felkelés, a fegyveres harcok, az »Ellenforradalom« tüzében kellett a párt határozata alapján a kormány élére állni, vállalnom a miniszterelnökséget. Ha nem vállalom, ami sokkal kényelmesebb lett volna, s nem tettem volna ki magam szörnyű meghurcolásnak, vádaknak, joggal dezertőrnek bélyegeztek volna és kiközösítettek volna a kommunisták soraiból. Hazánk történetének egyik legviharosabb időszakában, vállaltam a megbízást és oda álltam, ahova a párt állí-

miniszterelnök – írja alá a levelet, ami azt jelentette volna, hogy beleegyezett volna a szovjet csapatok szükség esetén Budapestre való bevonulásába és a rendcsinálásban való részvétel igénylésébe. Nagy Imre azonban nem írta alá. Húzta az időt. [...] Szóval Nagy Imre nem írta alá utólagosan a szovjet vezetéshez 23-ról 24-re virradó éjjel intézett kérését. Egészen okt. 26-ig húzódik ez a dolog, amikor már nem lehetett tovább halasztani. Nyilván dokumentálni kellett a szovjet beavatkozás jogi hátterét. Ekkor Gerő és Andropov nem tehettek mást, azt kérték, hogy írjam alá én a levelet. Aláírtam. Teljesen természetesnek tartottam ezt, hiszen részt vettem a döntésben. A felelősségben osztoznom kellett. Ugyanakkor teljesen megértettem Nagy Imrét, hogy ő nem írta alá, [...] bár a döntés meghozatalában szemem láttára, fülem hallatára részt vett...”. Itt hangsúlyoznunk kell, hogy Nagy Imre 1956. október 24-én hajnalban – tehát nem október 23-án! – lett miniszterelnök, így az 1956. október 23-ai döntésekben államférfiként nem vehetett részt. Ehhez lásd: KAHLER – M. KISS, 1997. 40–63., valamint Szűcs, 1989. 69.; FÖLDES, 1984. 238.; HEGEDÚS, 1988. 294–295. és HOLLÓS – LAJTAI, 1986. 114.

76 Ehhez lásd még Ripp Zoltán Nagy Imre 1956. okt. 24-ei miniszterelnöki kinevezésével kapcsolatos megállapításait: „...a bizottságban [ti. a KV jelölőbizottságban] nem volt vita arról, hogy a miniszterelnöki posztot Nagy Imrének kell átadni... Feltételei Nagy Imrének voltak... elsősorban azt szabta feltételként, hogy reformelképzeléseit rövid időn belül fogadják el kormányprogramként, s a kabinet összetételét ennek megfelelően állítsák össze... [azonban] az új kormány megalapítását elnapolták, a Nagy-kormány lényegében nem alakult meg egyidejűleg a miniszterelnök megbízásával... Nagy Imre további feltételei... az MDP első titkárának személyére és a pártvezetés összetételére vonatkoztak... Nagy Imre nem ment bele minden további nélkül abba, hogy az előre tisztázott személyi feltételek biztosítása nélkül vállalja a kormányfői posztot... jól számoltak... azok, aki Nagy felelősségérzetére apelláltak. Ő nyilvánvalóan csak azért engedett, mert a kialakult helyzet gyökeresen más volt, mint amivel előzetesen számoltak. Folyt a rádió ostroma, a fegyveres felkelés egyre jobban kiterjedt, s Nagy Imre úgy vélhette, személyes presztízsével segíthet megfékezni a harcokat, kinevezése csillapíthatja az indulatokat...” RIPP, 1997. 203–205.

77 GONDOLATOK, 1957. 108–109.

tott. Láttam az események tragikus fordulatát és éreztem a roppant felelősséget, számoltam azzal is, hogy a harcban elbukom, hogy áldozata leszek egy nép és nemzetellenes bűnökkel terhelt korszak politikájának, amelynek felelősei az általuk előidézett katasztrófa elől elmenekültek. [Kiemelés – G. R.] Bűneik következményeit nekem kellett és kell viselnem. Velem nemcsak azt követték el, hogy egy nemzeti tragédia közepén álljak a lelépett bűnösök helyére, igyekezzem a háborgó néptengert lecsendesíteni és menteni, ami menthető, hanem azt is, hogy az ország élére állításom után magamra hagytak: a vezetők szétfutottak, jórésztük ki az országból, a párt széthullott, szervezeti erőnek nyoma sem maradt. Ezt betetőzte Kádár és Münnich⁷⁸ szökése, akik a legkritikusabb időben szó nélkül otthagyták a pártot is és a helyet is ahova a párt állította őket. Kádár János, nyilvánvalóan a maga igazolására több beszédében utalt arra, hogy Nagy Imrének, amikor látta, hogy nem tud megbirkózni a feladatokkal, ott kellett volna hagynia a helyét. Szökésükkel olyan helyzetbe hozták, hogy rendkívül nehezen lehetett kézben tartani a vezetést, aztán, mintha mi sem történt volna, kérdőre vonnak, miért nem birkóztam meg »az eseményekkel«, vagy miért nem távoztam el én is, magyarul: miért nem követtem a példájukat. Véleményem szerint akkor lettem volna áruló, ha otthagytam volna a helyemet, ahová a párt állított...” Illetve másutt: „...Most Nagy Imrétől kérik számon [Rákosi,⁷⁹ Gerő, Kádár, Münnich és híveik] a helyzetállást. Arra nem óhajtanak emlékezni ezek a »hősök«, hogy október 23-án gyáva megfutamodásuk első napján a félelemtől reszketve kérték, hogy a tömegek viharzásában, a pattanásig feszült helyzetben helyettük Nagy Imre álljon helyt. Nagy Imrének kellett a tömeg elé állni, a tömeget megnyugtatni, csillapítani, neki kellett a kormány élére állni, sürgősen visszatérni a pártvezetésbe. Akkor Nagy Imre hellett, hogy megmentse őket is, a helyzetet is, a hatalmat is, akkor szétesett a párt és az államhatalom, amikor a vezetők gyáván megszöktek, Nagy Imrének kellett a helyükbe lépni. Nagy Imre oda állt és ott is maradt, megtette azt, ami emberileg tehető volt. A helyén maradt mindaddig, amíg fegyveres erők a helyéről el nem űzték. De [Kiemelés – G. R.] egy szétesett párt és államhatalom, egy megszökött párt és állami vezetés feladatát egy, vagy egynéhány ember nem láthatja el. A szökés helyett miért nem álltak oda segíteni? Bizonyára jobban, eredményesebben lehetett volna a feladatokkal megbirkózni. Nagy Imrét magára hagyták és most felelőssé teszik, sokkal nagyobb azoknak a felelőssége, akik a szökés szegyenletes útját választották...”⁸⁰

78 Kádár János (1912–1989), kommunista politikus, 1957–1988 az MSZMP első-, illetve főtítkára. Münnich Ferenc (1886–1967), jogász, kommunista politikus. 1956-ban a második Nagy Imre-kormány belügyminisztere, 1957–1965 között a PB tagja, 1956. november 4-től a szolnoki Kádár-kormány elnökhelyettese, a fegyveres erők minisztere. 1958–1961 között a Minisztertanács elnöke. 1961–1965 között államminiszter. Mindvégig a feltétlen Moszkva-hűség képviselője.

79 Rákosi Máttyás (1892–1971), az MKP, illetve az MDP főtítkára. 1952–1953 miniszterelnök. 1956 nyarán leváltották, haláláig a Szovjetunióban élt.

80 GONDOLATOK, 1957. 85.

Rainer M. János Nagy Imre 1956. október 23-ai beszédének elemzésekor többek között a következőket írja: „...A beszéd valóban nem nagy szónoki teljesítmény. Elsősorban Nagy Imre döbbenetét fejezi ki, amit akkor érzett, amikor lenézett az ablakból. Majd az erre következőt, ami megremegtette, amikor kifütyülték az elvtárs megszólítást. Aggodalmát és szorongását mutatja, amit az alant álló ismeretlen erő kiszámíthatatlansága miatt érzett. Kapkodást, ami a rövid beszédbe számtalan ismétlést vitt (demokratizmus, fegyelem, józanság) – ám ezek legalább utólag megvilágítják, mi járhatott a fejében. Ott volt abban a »demokratizálás«, egy »szabad, független és szocialista haza« megteremtésének programja, de mi lehet itt, ha ez a tengernyi nép tényleg elveszti józanságát? E pontig Nagy nem is készített rossz diagnózist, amikor úgy értékelte, hogy a téren állók még nem veszítették el azt végképpen, még megnyugtathatók. A Kossuth téren gyülekezők még nem gondoltak erőszakra, hatalomátvételre, erejüket csak abban látták, hogy változást kényszerítenek ki. De erről bizonyosságot akartak – s e bizonyosság megnyugvást hozhatott volna. Azt Nagy Imre is megértette – újabb bizonyíték rá, hogy a zavar távolról sem volt benne végzetes –, hogy erre már egyedül csak ő képes [...] Amit mondott, abból úgy tűnik, Nagy is érezte, hogy mit kellene mondani, ígérni – de csak a maga módján tudta annyira, amennyire pillanatnyi helyzete a pártban megengedte.”⁸¹ [Kiemelés – G. R.]

Október 24-ei beszédében, amely 12 óra 10 perckor, a PB átalakulása, a KV kijárási tilalmat elrendelő felhívásai, valamint a statárium Nagy Imre miniszterelnöki rendelkezéseként való beolvasása után hangzott el a Kossuth Rádióban, hangsúlyozza, hogy akik aznap 14 óráig leteszik a fegyvert, mentesülnek a statáriális eljárás alól, továbbá, kiemeli az 1953. júniusi kormányprogram megvalósításának fontosságát, és ezzel kapcsolatban hozzáteszi: „...Ahhoz azonban, hogy a munkához közös erővel veletek együtt hozzáláthassunk, a legelső dolog a rend, a fegyelem, a nyugalom megteremtése. A békésen tüntető magyar ifjúsághoz csatlakozva ellenséges elemek félrevezettek sok jóhiszemű dolgozót, a népi demokrácia, a néphatalom ellen fordultak.”⁸²

Az október 24-éhez kötődő kijárási tilalom⁸³ és statárium kérdésében a korabeli dokumentumokban, a visszaemlékezésekben, illetve a későbbi feldolgozások-

81 Részlet Rainer M. János Nagy Imréről szóló írásából, amely tulajdonképpen az 1999-ben megjelent könyvének egyik előtanulmánya. In: *Élet és Tudomány*, 1998. 43. sz. 1351., illetve kisebb változtatásokkal megtaláljuk ugyanezeket a gondolatokat: RAINER M., 1999. 245–246.

82 NAGY, 1984. 253. – Ezen október 24-ei Nagy Imre-beszéddel kapcsolatban lásd: RIPP, 1997. 211.

83 Lásd Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor által összeállított kronológiát. KAHLER – M. KISS, 1997. 44–45. – Lásd továbbá: Mikojan és Szuszlov [szovjet politikusok, az SZKP KB elnökségének tagjai] 1956. október 26-ai jelentését: „...Dél előtt a Nagy Imrével folytatott meg-

ban⁸⁴ igen sok feltűnő ellentmondás van. Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor a fentiekben már idézett könyvükben, miután pontról pontra végignézték az idevonatkozó döntéseket, és elemezték az azokkal kapcsolatos dokumentumokat, emlékiratokat, a következőket állítják:

„...A kijárási tilalomról 24-én kora hajnaltól⁸⁵ folyamatos vita volt egészen a 26-ai KV-ülésig, majd másnap ismét fellángolt, s az újabb PB-ülésen csúcsozott ki. A Katonai Bizottság állt az egyik póluson, háta mögött a militáns szármánnyal, míg a másikon a politikai kibontakozást támogatók, élükön Nagy Imrével. A vita tétje nagy volt, hiszen a fegyveres megoldás tétje éppen az – s a terv szakszerűségét nem

beszélésből kitént Nagy álláspontjának a kijárási tilalom fenntartásának és a tüntetések betiltásának kérdésében. Mi határozottan amellet voltunk – és a Politikai Bizottság tagjainak többsége támogatt bennünket –, hogy ezen a napon, valamint a helyzettől függően másnap is fenn kell tartani a legszigorúbb kijárási tilalmat, nemcsak éjszaka, hanem nappal is, meg kell tiltani az utcai közlekedést, hogy el lehessen kerülni a tüntetéseket...”
DÖNTÉS A KREMLBEN. 190–192., illetve SZEREDA – SZTOKALIN, 1993. 109–113.

84 Lásd: Hadtörténeti Levéltár '56-os gyűjtemény 8. ö.e. – A Magyar Népköztársaság és az 1956. okt.-nov.-i ellenforradalom (a Hadtörténeti Intézet 1957 márciusában készült tanulmánya)

– Uo. 1. ö.e. Tóth Lajos vezérőrnagy visszaemlékezése

– BM II. Fő. VIII. Osztály Kronológia. A Nagy Imre-per melléklete

– HOLLÓS – LAJTAI, 1986. 114.

– BEREZ János: *Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956*. Kossuth, 1986. 81.

– Szűcs, 1989. 69.

– HEGEDŰS, 1988. 294–295.

– Földes, 1984. 238–239.

Földes László [az Ellenforradalom-konceptiót támogató, és ezért fenntartással kezelendő (!) könyvében] a következőképpen emlékszik vissza 1956. okt. 24-ére: „...Kihirdettük a statáriumot [...] Nagy Imre bejelentette, hogy este hat óráig meghosszabbították a türelmi időt a fegyverletételre. A katonai bizottság igen egyetért e ezzel Nagy Imre [...] Így talán önkényesen, hogy nem tudjuk teljesíteni kötelességünket, ha kétfelől adnak ki intézkedéseket [...] Apró Antal fel is hívta Nagy Imrét, és megkérdezte, mit jelent ez a meghosszabbítás. Ő azzal magyarázta a dolgot, hogy a harcolók jóakarátú emberek, ő már tárgyal is velük.”

85 „...Hajnalban [1956. október 24-én] megfogalmaztunk egy rendelkezést a kijárási tilalomról [...] Annyira nyilvánvalónak tűnt számomra a rendelkezés helyessége, hogy fel sem merült bennem a kérdés, vajon egyetért e ezzel Nagy Imre [?! ...] Így talán önkényesen, de egyetértettem azzal, hogy a rendelkezés a Minisztertanács nevében [!] jelenjék meg. Nagy Imre kb. éjjel után 2-3 órakor elaludt és nem akartam e miatt [?!] felébreszteni [...] Mások viszont, miután a rádió 6 órakor beolvasta a kijárási tilalmat, felkeltették Nagy Imrét, s most is magam előtt látom, amint magából kikelve, kialvatlan arccal berohan a titkársági szobába és követeli a rendelkezés visszavonását, amit ellenkezve ugyan, de megtettem...” HEGEDŰS, 1988. 294. (vő. 1. jegyzet)

lehet vitatni –, hogy »üres« legyen az utca, s ott csak a fegyveresek maradjanak. E szituáció megteremtésének alapfeltétele a kijárási tilalom – s nem a statárium! – életbe léptetése volt. Nagy Imre – akit a tüntető tömeg követelt a miniszterelnöki székbe – nyilvánvalóan nem kívánt támogatóival szembefordulni, s ezzel legitimációs bázisát szűkíteni. Tudhatta, hogy a tömeg az inváziós szovjet csapatokkal és a gyűlölt ÁVH-val szemben a fegyveres forradalmárokat támogatja. Ő maga, akárcsak Kádár János, folyamatosan tárgyalt a felkelők küldötteivel,⁸⁶ s meggyőződhetett arról, hogy a »túloldalon« nem fasiszták, hanem munkások és diákok találhatók. Integrálásukra és további támogatásukra egyaránt szüksége volt a KV militáns baloldalával szemben. Ezt a támogatást viszont csak akkor kaphatta volna meg, ha megakadályozza a felkelők ellen tervezett általános támadást. Beszédei utalnak arra is, hogy neki is az volt a meggyőződése, hogy a fegyveresek között »ellenforradalmárok« is vannak. Részben a rá nehezedő nyomással, részben ezzel a felfogással magyarázható, hogy a statáriumot elfogadta, de végrehajtását meg is akadályozta. Tovább bonyolította a kérdést, hogy felkelőkkel való fegyveres leszámolásra irányuló kísérleteket ugyan a Katonai Bizottság próbálta meg koordinálni, de a támadásra a fővárosi erők dezorganizáltsága következtében csak a fővárosba érkezett szovjet csapatok voltak képesek. Igaz, a tervezett ellencsapásban szerep jutott volna a magyar hadsereg egységeinek is. A kijárási tilalom tehát szovjet igény volt,⁸⁷ amit személy szerint a Különleges Hadtest tábornoka, Malinyin tábornok és a magyar honvédelmi miniszter első számú tanácsadója, Tyihonov altábornagy követelt. Nagy Imre rendkívül hátrányos helyzetből, szívós küzdelemmel, lépésről lépésre szorította vissza október 24-e és 28-a között a militáns és fegyveres leszámolást követelő baloldalt. Okkal állíthatjuk, hogy ez volt Nagy Imre megfontolt politikai tehetőségének legnagyobb győzelme.”⁸⁸

Október 25-én 15 óra 18 perctől Kádár János – a frissen megválasztott első titkár – beszéde után elhangzó Nagy Imre-beszéd szintén alátámasztja, hogy Nagy Imre politikai megoldásra törekedett, és a helyzet konszolidálása érdekében hajlandó volt engedményeket is tenni. Az alábbiakban felvázoljuk, hogy milyen politikai körülmények között született meg Nagy Imre és Kádár János október 25-ei beszéde, majd a beszédek összehasonlításának⁸⁹ segítségével megcáfoljuk a *Vitairatok és beszédek 1955–1956* című mű szerkesztőinek kijelentését, miszerint Nagy Imre és Kádár János „Azonos szellemben beszéltek”.⁹⁰

86 Lásd ANGYAL, 1991. – Angyal István 1956. november 25-i keltezésű vallomásában részletesen leírja, hogy mikor miről tárgyaltak a forradalom napjaiban Kádár Jánossal.

87 Lásd 49. jegyzet, Mikojan és Szuszlov 1956. október 26-ai jelentése.

88 KAHLER – M. KISS, 1997. 47–48.

89 Ehhez lásd RIPP, 1997. 226–227.

90 NAGY, 1984. Bev.

A Központi Vezetőség Politikai Bizottsága október 25-én délelőtt⁹¹ az SZKP képviselőinek jelenlétében leváltotta Gerő Ernőt a párt első titkári posztjáról, és helyébe Kádár Jánost nevezte ki. Ez a személycseré már régóta esedékes, igen fontos politikai lépés volt, közvetlen kiváltó okának megítélésében megoszlanak a szakirodalmi vélemények. Míg Rainer M. János állítása szerint „Gerő leváltásához és Kádár János első titkárrá választásához a döntő lökést a Kossuth téri mézszárlás adta”,⁹² Ripp Zoltán sokkal valószínűbbnek tartja, hogy a szovjet küldöttek (ti. Mikojan és Szuszlov) indítványozták a cserét vagy úgy, hogy még a PB-ülés előtt telefonon egyeztettek Moszkvával, vagy egyszerűen éltek az ott kapott széleskörű felhatalmazással.⁹³

A témára vonatkozó dokumentumokból⁹⁴ az imént felmerült valamennyi szempont kiolvasható, valószínűleg a felsorolt tényezők együttesen vezettek Gerő Ernő leváltásához. Egyrészt tudjuk, hogy mivel Gerő Ernő leváltása a forradalomnak a szovjet csapatok kivonása mellett egyik legfontosabb követelése volt, azzal a PB-

91 A Kossuth téri eseményekre kb. 11 órakor került sor, a lövöldözés zaja behallatszott a KV-ülésre. A Kossuth rádió valamivel fél egy után jelentette be Gerő Ernő leváltását, az arra vonatkozó döntés így 11 és 12.30 között született meg.

91 A Kossuth téri eseményekre kb. 11 órakor került sor, a lövöldözés zaja behallatszott a KV-ülésre. A Kossuth rádió valamivel fél egy után jelentette be Gerő Ernő leváltását, az arra vonatkozó döntés így 11 és 12.30 között született meg.

92 Lásd RAINER M., 1999. 259–260. – Rainer M. János egyrészt Kádár Jánosnak az ülésen elhangzott kijelentésére utal, miszerint „A fegyveres harcok újból való fellángolása, az újból való demonstráció következtében rendkívüli következtetéseket kellett levonni”. RIPP, 1997. 34. – Rainer M. János továbbá felteszi a kérdést, hogy „Ha a szovjet kiküldöttek már reggel Gerő leváltását tervezték, miért vártak ennyit?”, valamint, hogy miért ne tájékoztatták volna erről Nagy Imrét. Rainer hozzáteszi, hogy ha Nagy Imre tudott volna az erre vonatkozó szovjet döntésről, biztos, hogy elmondta volna Losonczy Géának és Donáth Ferencnek.

93 RIPP, 1997. 222–224. – Ripp Zoltán Hegedűs András visszaemlékezése mellett Rainerhez hasonlóan szintén Kádár János magatartására hivatkozik elsősorban, abból azonban egészen más következtetést von le: „...nyilvánvalóan nemcsak azért vállalta rögtön a megbízatást – ellentétben a 23-ról 24-re virradó éjszakával –, mert belátta, hogy Gerő személye tarthatatlan, hanem, mert a korábbi tiltással szemben ezúttal bizonyos lehetett Moszkva támogatásában...” RIPP, 1997. 224. – Hegedűs András Gerő leváltásával kapcsolatban egyrészt leírta, hogy mikor a Kossuth-téri lövöldözést meghallották, már tárgyaltak Gerő leváltásáról, másrészt kiemelte Nagy Imre ezzel kapcsolatos álláspontját: Nagy Imre láthatóan fellelegzik, Gerő leváltása megnyugtatja. Az első órától kezdve – már csak habitusából következően is – a fegyveres felkelőkkel való megegyezésre, politikai megoldásra törekszik. Úgy tekinti a felkelőket, mint akik a régi vezetés hibájából és a nyugati ellenséges propaganda [?!] hatására ragadnak fegyvert...” HEGEDŰS, 1988. 296.

94 Lásd A „JELCIN DOSSZIÉ”, továbbá DÖNTÉS A KREMLBEN, valamint A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai. In: RIPP, 1997.

nek számolnia kellett, ilyen értelemben a személycseréhez vezető „döntő lökést” jelenthette a Kossuth-téri vérengzés.⁹⁵ Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy a magyar pártvezetés folyamatos kapcsolatban állt Moszkvával, az SZKP véleménye irányadó volt számára. S mivel az SZKP-nak két képviselője is jelen volt ezen időszakban Magyarországon, az ő folyamatos jelentéseikből is nyomon követhette Moszkva a magyar forradalmi eseményeket, tehát az SZKP-t is bizonyára foglalkoztatta a Gerő-kérdés.

Nagy Imre 1956. október 25-ei beszédének szövege a következő volt:

„Magyarország dolgozó népe! Az elmúlt napok során hazánk *tragikus eseményeket* élt át. *Kisszámú ellenforradalmár, felbujtó, népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indított, amelyet Budapest dolgozóinak egy része, az ország helyzete felett érzett elkeseredése következtében támogatott. Ezt az elkeseredést okozták a múlt súlyos politikai és gazdasági hibái, amelyek helyrehozását az ország helyzete és a nép általános óhaja feltétlenül megkövetelte.* A párt új vezetősége és az új vezetés alatt álló kormány el van szánva arra, hogy a tragikus események tanulságait a legmesszebbmenően levonjuk. A rend helyreállítása után rövidesen összeül az országgyűlés. Ezen az országgyűlésen mindenre kiterjedő és megalapozott reformprogramot fogok benyújtani, amely felöleli nemzeti életünk összes fontos kérdéseit. E program megköveteli a kormánynak a megújuló Hazafias népfront legszélesebb demokratikus nemzeti erők összefogása alapján való alakítását. E program megvalósításához elengedhetetlenül szükséges a harc azonnali beszüntetése, a rend és a nyugalom helyreállítása és a termelés folyamatossága. Felhívom az ország dogozó népét, minden igaz hazafit, hogy ezt minden erővel segítse elő! *Mint a minisztertanács elnöke bejelentem, hogy a magyar kormány tárgyalásokat kezdeményez a magyar népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolatokról, többek között a Magyarországon állomásozó szovjet haderők visszavonásáról, a magyar–szovjet barátság, a proletár internacionalizmus, valamint a kommunista pártok és a szocialista országok közös egyenjogúsága és a nemzeti függetlenség alapján.* Meggyőződésem, hogy az ezen az alapon felépülő magyar–szovjet viszony szilárd alapja lesz népeink őszinte, igaz barátságának, nemzeti fejlődésünk és szocialista jövőnknek. *Azoknak a szovjet csapatoknak a visszarendelése, amelyeknek a harcokba való beavatkozását szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé, a béke és a rend helyreállításával haladéktalanul meg fog történni.* [Kiemelés – G. R.] Mindazokkal szemben, akik nem népi demokratikus rendünk megdöntése szándékával fogtak fegyvert, és a harcot haladéktalanul beszüntetik, mindazokkal az ifjakkal, munkásokkal, és honvédségi személyekkel szemben, akik ezt teszik, a kormány a kiengesztelődés és a megbékélés szellemében messzemenő nagylelkűséget fog tanúsítani, velük szemben nem alkalmazzuk a statáriális eljárást. Ugyanakkor a békét és rendet óhajtó dolgozó nép érdekében, népi demokratikus államrendünk védelmében a

95 Ehhez lásd GYÖRKEI – HORVÁTH, 1996.

törvény szigorát fogjuk alkalmazni azok ellen, akik továbbra is fegyverrel támadnak, felbújtanak és fosztogatnak. Különös gonddal óvom dolgozó népünket a felelőtlen zavart keltőktől, rémhírterjesztőktől, akiknek káros munkája a béke és nyugalom helyreállításának egyik legfőbb akadály. Mélységes áldozattal tölt el e tragikus napok során áldozatul esett ártatlan dolgozó emberek minden csepp kiöntött vére. Legyen vége a tragikus harcoknak és a hiába való vérontásnak. Magyarok, barátaim, elvtársaim! Induljunk meg a párt vezetésével népünk jobb, szocialista jövőjét építő békés alkotó munka útján!”⁹⁶

Nagy Imre a fentiekben idézett, kb. négy órával a Parlament előtti mézárulás után elhangzott⁹⁷ rádióbeszéde alapvetően eltér Kádár Jánosnak néhány perccel korábban elhangzott beszédétől, Nagy Imre jóval megengedőbb, mint Kádár János.⁹⁸

Nagy Imre „tragikus eseményeknek” nevezi az október 23-a óta történeteket, csupán „kisszámú ellenforradalmárról, felbújtóról” beszél – tehát nem mondja, hogy ellenforradalom lenne az országban! –, sőt, tulajdonképpen jogosnak tekinti az ország lakosságának „elkeseredését”, amikor a történetek okát „a múlt súlyos politikai és gazdasági hibáiban” jelöli meg. Kádár János ezzel szemben nem is foglalkozik a „súlyos helyzet” okaival, azt hangsúlyozza, hogy bár kezdetben békés, „a résztvevők többségének céljait tekintve becsületes felvonulásról” volt szó, az „néhány óra múlva a bekapcsolódott népellenes ellenforradalmi elemek szándékai szerint a népi demokrácia államhatalma ellen irányuló fegyveres támadássá fajult”. Kádár ennek megfelelően határozottan, szinte fenyegetően leszögezi, hogy „Pártunk vezetősége teljes egységében állást foglalt amellett, hogy a Népköztársaságunk államhatalma ellen irányuló fegyveres támadást minden lehetséges eszközzel vissza kell verni.”

Hogy Kádárnak a párt egységes álláspontjára vonatkozó kijelentése nem fedte a valóságot, igazolja a fentiekben a kijárási tilalommal kapcsolatban dokumentumokra⁹⁹ alapozott megállapítás is, miszerint a Központi Vezetőség két részre oszlott: egyrészt a politikai megoldásra törekvő Nagy Imre vezette csoportra,

96 A FORRADALOM HANGJA. 72., A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai. In: RIPP, 1997. 138–139., valamint NAGY, 1984. 255.

97 A Kossuth-téri sortűz 11 óra körülre tehető, Kádár János és Nagy Imre beszéde pedig 15 óra 18 perctől hangzott el a Kossuth rádióban.

98 Kádár János 1956. október 25-ei rádióbeszédének teljes szövegét lásd: A FORRADALOM HANGJA. 71–72., valamint A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai. In: RIPP, 1997. 136–137.

99 Lásd DÖNTÉS A KREMLBEN, SZEREDA – SZTOKALIN, 1993. Ehhez lásd még A Magyar Dolgozók Pártja Vezető testületeinek dokumentumai, KAHLER – M. KISS, 1997., valamint a 83. jegyzetet.

másrészt a fegyveres „megoldást” szorgalmazókra, élükön a Katonai Bizottsággal. Kádárral ellentétben Nagy Imre a kormány „kiengesztelődő”, „megbékélő” és „nagylelkű” hozzáállásáról és a statáriális eljárás alól való mentesítésről biztosítja azokat, akik a „a harcot haladéktalanul beszüntetik, fegyvereiket beszüntítik”. A helyzet megoldása érdekében mindketten reformokat helyeznek kilátásba, azonban míg Nagy Imre a „Hazafias Népfront legszélesebb demokratikus nemzeti erők összefogása alapján való átalakítását” hangsúlyozza, Kádár János a párt állami és a társadalmi élet demokratizmusának elmélyítését ígérve árulkodó megjegyzést tesz, miszerint azt „a reális lehetőségek figyelembevételével... akarjuk megoldani”.

Végül a két beszéd alapvetően eltér a szovjet csapatok kérdésének tekintetében, annak ellenére, hogy ez a forradalom egyik legfontosabb követelése volt, és az október 25-ei KV-ülésem is központi helyen szerepelt. Míg Nagy Imre határozottan bejelenti, hogy „a magyar kormány tárgyalásokat kezdeményez a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolatokról, többek között a Magyarországon állomásozó szovjet haderők visszavonásáról”, Kádár János csupán „a két szocialista ország közötti kérdések mindkét fél számára méltányos és igazságos rendezéséről” beszél.

Hozzá kell tennünk, hogy Nagy Imre, mivel ő is úgy gondolta, hogy ellenforradalmárok is szerepet játszottak az októberi eseményekben, igazolva látja a szovjet csapatok korábbi bevetését:¹⁰⁰ „Azoknak a szovjet csapatoknak a visszarendelése, amelyeknek a harcokban való beavatkozását szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé, a béke és a rend helyreállításával haladéktalanul meg fog történni.”¹⁰¹

Nagy Imre október 28-a, vasárnap 17 óra 25 perckor a Kossuth Rádióban elmondott beszéde kapcsán 1956. október 28-a „A Fordulat napja” néven vonult be a történetírásba. A miniszterelnök e sarkalatos beszédében a korábbiaktól eltérően határozottan kijelenti, hogy október 23-a és október 28-a között Magyarországon az egész népet átfogó népmozgalom bontakozott ki:

„...A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna. [...] Reakciós, ellenforradalmi elemek is bekapcsolódtak, igyekeztek az eseményeket felhasználni a népi-demokratikus rendszer megdöntésére... Vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó, és eggyé forrasztó nemzeti mozgalom. Ez a mozgalom célul tűzte ki, hogy biztosítja nemzeti függetlenségünket, önállóságunkat és szuverenitásunkat, kibontakoztatja társadalmi, politikai életünk demokratizmusát, mert csak ez lehet a szocia-

100 Ehhez lásd dolgozatomnak az október 23-ai szovjet intervencióval foglalkozó részét, valamint a 75. jegyzetet.

101 Lásd A FORRADALOM HANGJA. 72.

lizmus alapja hazánkban. [Kiemelés – G. R.] Ezt a megmozdulást az elmúlt történelmi korszak súlyos bűnei robbantották ki. A helyzetet még súlyosabbá tette, hogy a vezetés még a legutóbbi időkhöz sem szánta rá magát arra, hogy véglegesen szakítson a régi, bűnös politikával. Főleg ez vezetett a tragikus testvérharchoz, oly sok hazafi pusztulásához mindkét oldalon... Az új kormány támaszkodva a nép erejére és ellenőrzésére abban a reményben, hogy a nép teljes bizalmát megnyeri, hozzákezd a nép jogos követeléseinek megvalósításához...¹⁰²

Továbbá úgy tűnik, a fentiekkel összefüggésben máshogy értékeli a szovjet csapatok beavatkozását is, hiszen az október 25-ei beszédhez képest október 28-ai beszédéből kihagyja a – fentiekben már kiemelt – következő megjegyzést: „...a szovjet csapatoknak [...] a harcokba való beavatkozását szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé...”, és újra megerősíti ígéretét a Magyarországon állomásozó szovjet haderők visszavonásáról. Valamint Nagy Imre azt is leszögezi, hogy „...Senkinek semmiféle bántódása nem eshet amiatt, hogy a fegyveres harcokban részt vett.”¹⁰³

Fordulatról beszélhetünk az októberi eseményeknek a Központi Vezetőség által hivatalosan kiadott megítélését illetően, illetve abból a szempontból, hogy Nagy Imre október 28-ától már egyértelműen a forradalmi erők integrálására törekedett, annak erejét nem csökkenteni, hanem irányítása alá vonni igyekezett. Nagy Imrének azonban az eseményekre vonatkozó értékelése nem változott meg gyökeresen, gondolkodásában nem következett be teljes fordulat, hiszen ahogy a korábbiakban láttuk, ő több-kevesebb sikerrel, de végig a forradalmi tömegekkel való megegyezésre törekedett.

Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor *Kinek a forradalma?* című könyvük október 28-ával részletesen foglalkozó fejezetében többek között a következőket állítják:

„...Nagy Imre és szűkebb környezete, miközben mondhatni élethalálharcát vívta a párt dogmatikus erőivel szemben, a válság politikai megoldásával kísérletezett. Ennek a válságkezelésnek egyik feltétele a forradalmi tömegekkel való konszenzus keresése volt, s e konszenzus megteremtése után vagy a hatalom megosztása következik, vagy a forradalmi erők integrálása. Nagy Imre, figyelembe véve az ország polgárainak politikai törekvéseit, Hegedűsék kizorításával [Hegedűs és Gerő például ugyanis a fegyveres megoldás hívei voltak] egy időben egy ellenőrizhető hatalommegosztási kísérlettel is próbálkozott. A konszenzuskeresés jegyében jött létre a nemzeti kormány... mely egyben kísérlet volt a forradalmi erők integrációjára is. Csakhogy ugyanerre az integrációra a menet közben ki-

102 NAGY, 1984. 257.

103 Uo. 259.

alakult új hatalmi központok is törekedtek – pl. a SZOT –, s a Kádár vezette MDP sem mondott le arról, hogy a párt legyen a központi integrálóerő. Folyt tehát a harc és a versenyfutás a tömegek »kegyeinek« elnyeréséért, miközben a szovjet érdekekre is figyelemmel kellett lenni. S emellett arra egyetlen valós és önjelölt hatalmi központnak sem volt ereje, hogy a társadalomban megindult folyamatokat ellenőrizze, illetve a maga felfogása szerint irányítsa. A hatalom – s ez az október 24–29-e közötti változó összetételű Nagy Imre-kormányok mindegyikére vonatkozik – még abban a tudatban volt, hogy elég kiegyezni a felkelt társadalommal, a magyar társadalom pedig, miközben maga választotta vezetői folyamatosan tárgyalta a kormánnyal, építeni kezdte a magyar és a szovjet politikai vezetéstől is független, önálló életformáját... Mind e változás csak október 25-e után indult meg az országban...”¹⁰⁴

A forradalomban nem következett be fordulat, a Kádár vezette MDP-ben pedig csupán olyan értelemben, hogy tagjai egy idő után maguk is belátták, hogy „az események alakulása következtében a párt nem tehet mást, mint hogy megpróbál az események élére állni [sic!]”,¹⁰⁵ és így tulajdonképpen elfogadták az álláspontjukkal mindvégig kisebbségben lévő Nagy Imrének és támogatóinak a forradalmi erőik integrálására törekvő politikáját. Ez a fordulat azonban a párton belül nem tekinthető teljesnek, valódinak, hiszen az MDP többsége továbbra sem tette magáévá a békés megoldás platformját. Október 28-át ugyan a győzelem napjává kiáltották ki, ez a győzelem azonban azt jelentette, hogy az addig ellenforradalmároknak tituláltak közül azok, akik elfogadták, hogy győztek és letették a fegyvert, azokból forradalmár lett, akik viszont továbbra is követelésekkel álltak elő, azok ellenforradalmárok maradtak.¹⁰⁶

Ezzel kapcsolatban kiemeljük Kádár Jánosnak és Nagy Imrének az MDP KV PB október 28-ai ülésén¹⁰⁷ elhangzott beszédének néhány részletét. Kádár János többek között a következőkre hívja fel a figyelmet beszédében:

„Lehetővé kell tenni a fegyverletételt anélkül, hogy ellenforradalmároknak tekintenék a harcban résztvevőket... Fenn kell tartani a továbbiakban, hogy aki a deklaráció után és bizonyos átváltási lehetőség után továbbra is fegyverrel támad a Népköztársaság ellen, azzal szemben a megadásig vagy megsemmisítésig kell fellépni... A tűzszünetről nem szoltam, mert a deklaráció egyúttal álláspontot ad arra, hogy valamilyen formában módot adjunk a fegyveres harcban még résztvevők átállítására. Éjfélkor értesültünk arról, hogy a SZOT tárgyal egy diákszervezet-

104 KAHLER – M. KISS, 1997. 133–134.

105 Uo. 291.

106 Uo. 138.

107 Az ülés jegyzőkönyvének másolatát lásd: RIPP, 1997. 98–115.

tel, ami alapjában különbözik attól, amit mi megoldásnak tekintünk. Ez megegyezés lenne, külön a párttól, az egész megmozdulást, úgy ahogy van, nemzeti forradalomnak tekintené. Az a tény, hogy a SZOT és a diákok külön nyilatkozatot adnak ki a párt és a kormány nélkül, ez a mi politikai vonalunk teljes kettéválását jelenti... A külön nyilatkozat a munkásosztály elválását jelentené a párttól... Ez elvileg is tarthatatlan, gyakorlatilag pedig azt jelenti, hogy a KV és a kormány minden tekintélye megdőlt, ha azt mondjuk, hogy akik még az utolsó percben is harcolnak, nemzeti hősök, akkor a vezető szervüket a munkások és diákok nem a párt KV-ban, hanem a SZOT-ban vagy egybeült látják... Szovjet csapatok: megmondtuk az ország népének, hogy mi hívtuk a csapatokat, meg is indokoltuk. Ahogy mi kértük a harcba vetését, ugyanúgy kérhetjük, hogy vonják ki a csapatokat a harcból és kérhetjük, hogy vonják ki a csapatokat az ország területéről. Az, hogy kivonják vagy nem vonják, az a Szovjetunió kizárólagos döntésétől függ. Ha ilyesmi formailag helyes, továbbra is tartjuk, amit Nagy elvtárs felvetett a tárgyalásokról,¹⁰⁸ mert az jó, elfogadhatjuk...¹⁰⁹

Bár egyetértését fejezi ki Kádár értékelésével kapcsolatban, Nagy Imre a forradalmi erők integrálását és a szovjet csapatoknak a harcokból való kivonását hangsúlyozza felszólalásaiban:

„...Két lehetőség van: ha mi a széles alapokon nyugvó mozgalmat ellenforradalomnak értékeljük, mint ahogy először annak értékeltük, akkor nem marad más lehetőség, mint az az út, hogy fegyveres tankok és tüzérség segítségével verjük le. Ez a tragédia. Most már látjuk, hogy ez az út nem a mi utunk. A Szovjetunió számára rendkívül súlyos helyzetet teremtünk és az ország számára azt hogy elönt bennünket az ellenforradalom... Nagy, hatalmas népi erőkre, amelyek mozgásban vannak, támaszkodni kell és élére kell állni... Szovjet csapatok: a tűzharcból ki kell vonni, párhuzamosan magyar csapatokat kell bevonni: honvédséget, demokratikus rendőrséget, munkásokra támaszkodni, és én nem zárom ki a diákságot sem.”¹¹⁰

A forradalom sorsára vonatkozó döntő szót kimondó SZKP-ban pedig folyamatos vita volt ugyan a magyar kérdés megoldását illetően, az intervenció hívei voltak fölényben.¹¹¹ S mivel október 28-án az USA moszkvai nagykövete hivata-

108 „Nyilván a szovjet kiküldöttekkel éjszaka vagy kora hajnalban folytatott döntő fontosságú megbeszéléseken vetette fel a csapatkivonásokról szóló tárgyalásokat. Erről szóló dokumentum a pártiratok között nem maradt fenn, és az ott elhangzottakról az Oroszországból átadott dokumentumok sem tájékoztatnak.” RIPP, 1997. 113.

109 Uo. 98–100.

110 Uo. 106–107.

111 Lásd DÖNTÉS A KREMLBEN.

losan is közölte, hogy az Eisenhower vezette kormány nem fog beavatkozni a magyar kérdésbe, vagyis továbbra is „szovjet belügy minden, ami a Szovjetunió megszállta kelet-közép-európai térségben történik”,¹¹² Hruscsov és támogatói hozzákezdhetnek a fegyveres „megoldás” végrehajtásához.

Mielőtt a dokumentumok alapján részletesen megvizsgálánk az október 28.–november 1. közötti, a „magyar kérdéssel” kapcsolatos kremlbéli álláspontokat, tekintsük át Nagy Imrének ezen időszakban elhangzott nyilatkozatait.

Nagy Imre továbbra is bízott abban, hogy sikerül integrálnia a forradalmat, és ennek megfelelően újabb kísérletet tett a szovjet csapatok kivonására. Október 28-ai állásfoglalásának megfelelően nyilatkozott október 30-ai, az egypártrendszer megszüntetését bejelentő beszédében, amikor a „forradalom vívmányainak” megőrzésére hívja fel „Hazánk hű polgárait” valamint a nemzeti kormány nevében felhívja a szovjet csapatok parancsnokságát, hogy „azonnal kezdje meg a szovjet csapatok kivonását Budapest területéről.”¹¹³ November 1-jén 18 óra 12 perckor a budapesti rádió bejelenti a Varsói Szerződésből való kilépést:¹¹⁴

„Figyelem, figyelem, nagy fontosságú közleményt olvasunk fel! Nagy Imre, a Minisztertanács elnöke és megbízott külügyminiszter ma, november 1-jén magához kérte Andropov¹¹⁵ urat a Szovjetunió magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövetét. Közölte vele, hogy a Magyar Népköztársaság kormányához hiteles értesületek érkeztek újabb szovjet katonai alakulatoknak Magyarországra való bevonulásáról. Követelte ezeknek a szovjet katonai alakulatoknak haladéktalan, azonnali visszavonását. Kijelentette a szovjet nagykövetnek, hogy a magyar kormány a Varsói Szerződést azonnal felmondja, egyidejűleg kinyilvánítja Magyarország semlegességét, az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordul és az ország semlegességének védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri! A szovjet nagykövet tudomásul vette a Minisztertanács elnökének és megbízott külügyminiszternek tilkozását és közlését, és megígérte, hogy haladéktalanul választ kér kormányától. A Minisztertanács elnöke a budapesti szovjet nagykövetnek átadott szóbeli jegyzékéről tájékoztatta a Budapesten akkreditált összes diplomáciai képviselőt vezetőjét. Ugyanakkor táviratilag értesítette az ENSZ főtitkárát az eseményekről és a magyar kormány elhatározásáról. Kérte, hogy az ENSZ most megnyíló közgyűlésének napirendjére a kérdés tárgyalását soron kívül tűzze ki!”¹¹⁶

112 KAHLER – M. KISS, 1997. 145.

113 NAGY, 1984. 260.

114 Ehhez lásd 63. jegyzet.

115 „J. V. Andropov (1914–1984). 1956–57-ben magyarországi szovjet nagykövet, 1957-től 1961-ig az SZKP KB szocialista országok kommunista pártjaival fenntartott kapcsolatokkal foglalkozó osztály vezetője.” KAHLER – M. KISS, 1997.

116 A FORRADALOM HANGJA. 357–358.

Molnár Miklós *Tévhitek Nagy Imre megítélésében*¹¹⁷ című, a fentiekben már idézett munkájában részletesen és igen meggyőzően leírja, hogy Nagy Imre miért döntött úgy, hogy Magyarország lépjen ki a Varsói Szerződésből:

„...Hogy Nagy Imre miért tartotta szükségesnek a tárgyalások kezdeményezését, ez – véleményünk szerint – csaknem nyilvánvaló és távolról sem valami elkeseredett ballépésnek minősítendő, hanem a helyzet józan mérlegeléséből fakadó, egyedül lehetséges indítványnak [...] Nagy Imre [...] egy lángban álló országot kapott örökül, s működése első percétől kezdve csaknem a legutolsó napokig három hatalommal kellett szüntelenül egyezkednie és egyben harcolnia [...] a forradalmi Magyarországon akár »négyes hatalomról« is beszélhetünk. Az egyik Nagy Imre kormánya volt, a másik a forradalom a maga fegyvereivel és ideiglenes intézményeivel, a harmadik a szovjet hadsereg és a negyedik a kommunista párt, amely a látszólag teljes összeomlás ellenére is hatalmi tényező maradt [...] Kiutat kellett keresni, mindenekelőtt fel kellett számolni a »négyes hatalmat«, hogy a forradalmi kormány váljék a hatalom tényleges urává. Nos, ezt a célt szolgálta a Varsói Szerződés felbontására irányuló tárgyalás, más szóval a »lét vagy nemlét kérdése« a forradalmi kormány szempontjából. Ha ugyanis ez nem sikerül, elkerülhetetlenül újra fellángol a harc, amelynek kimenetele nem lehetett kétséges Nagy Imre szemében. Ha viszont sikerül, ezzel a forradalom egyik alapkövetése teljesül s az ezt kivívó kormány egy csapásra két csatát nyer: még jobban elszigeteli a »régik« erők befolyását és megnyeri a forradalmi erők döntő többségének abszolút támogatását [...] A »második hatalom«, vagyis a forradalom tehát egyesült volna a kormányhatalommal, s harmadik, a kommunista párt elvesztette volna a végső csatát. A kérdés az, mit szólt ehhez a »negyedik hatalom« a 200 milliós Szovjetunió. A Varsói Szerződés ügyében megindult tárgyalások ténye elég, hogy bizonyítsa: kezdetben korántsem valami egyoldalú kalandról volt szó Nagy Imre részéről [...] 1956. nov. 1-én Nagy – ekkor már valóban egyoldalúan – bejelentette Magyarország kilépését a varsói paktumból és kinyilatkoztatta az ország semlegességét. Ezt az egyoldalú döntést azonban kétoldalú tárgyalások előzték meg!...”¹¹⁸

November 1-jén 19 óra 50 perckor pedig Nagy Imre kinyilvánítja Magyarország semlegességét, „nemzeti forradalomnak”, „hősi küzdelemnek” nevezve a felkelést.¹¹⁹

A fentiekben már utaltunk rá, hogy a magyar forradalom és szabadságharc sorsára vonatkozólag a döntő szót Moszkvában mondták ki, illetve hogy az USA

117 Lásd a 63. jegyzetet: MOLNÁR, 1992.

118 MOLNÁR, 1992. 238–240.

119 NAGY, 1984. 262.

magyar kérdésre vonatkozó közömbös nyilatkozata világossá tette, hogy nem kívánja megváltoztatni a jaltai status quot, tehát Moszkva továbbra is szabad kezet kap az érdekszférájába tartozó országokban.

Az SZKP október 28.–november 1. közötti üléseinek jegyzőkönyveit¹²⁰ tanulmányozva megállapítható egyrészt, hogy az SZKP-n¹²¹ belül megkülönböztethető ugyan egy „liberális” és egy „keményvonalas tábor” (Vorosilov, Molotov, Kaganovics, Bulganyin, Szuszlov), az utóbbi jóval erősebb, mint a „liberális szárny”. Másrészt hogy ez a politikai megoldást előtérbe helyező „liberális” társaság (Malenkov, Zsukov, Szaburov, Mikojan) az események hatására ugyan elképzelhetőnek tartotta, hogy a szovjet csapatok kivonuljanak Magyarországról, Magyarország Varsói Szerződés-beli tagságának fennmaradását, valamint a kommunista pártnak a magyar politikai életben való hegemóniáját, illetve legalábbis dominanciáját soha nem kérdőjelezte meg.¹²²

Az SZKP 1956. október 28-ai ülésén¹²³ nemcsak hogy megoszlottak a „magyar kérdéssel” kapcsolatos vélemények, de nem egy meghatározó elnökségi tagnak az ülés elején képviselt álláspontja jelentősen megváltozott az ülés végére. Bár az ülés kezdetén Molotov leszögezi, hogy „Ne vonjuk ki a csapatokat, erőlyesen el kell fojtani a felkelést”, ekkor még a tagok többsége, élükön Hruscsoval a Nagy Imre-kormány támogatása és a békés megoldás mellett foglal állást. Miután Hruscsov elmondja, hogy „Kádár hajlik arra, hogy tárgyalásokat folytasson az ellenállási góccokkal... A munkások támogatják a felkelést”, két lehetőségéről beszél: „*Az a kérdés, olyan lesz-e a kormány, amely velünk van, vagy olyan amely nincs velünk, és kérni fogja a csapatok kivonását?...*” [Kiemelés – G. R.] Továbbá a „lehetséges változa-

120 Lásd DÖNTÉS A KREMLBEN.

121 Az SZKP KB Elnökségének (a Politbüronak) három szintje különböztethető meg. A XX. Kongresszus által megválasztott 11 elnökségi tag: Nyikita Szergejevics Hruscsov (az SZKP első titkára), L. M. Kaganovics (első min. elnökhelyettes és építőanyag-ipari min.), V. M. Molotov (állami ellenőrzési min.), G. M. Malenkov (villamosenergia-ipari min.), K. J. Vorosilov (a Legfelső Tanács Elnökségének elnöke), A. I. Mikojan (a minisztertanács elnökhelyettese), M. A. Szuszlov (SZKP KB-titkár), Ny. A. Bulganyin (a min. tanács elnöke), M. G. Pervuhin és M. Z. Szaburov (mindketten a min. tanács elnökhelyettesei), A. I. Kiricsenko (az Ukrán KP első titkára).

Szavazati jog nélküli 6 póttag: L. I. Brezsnyev (SZKP KB titkára), J. A. Furceva (a Moszkvai Városi Pártbizottság első titkára), Muhitnyinov (üzbégi első titkár), D. T. Sepilov (külgügyminiszter), G. K. Zsukov (honvédelmi min.).

A „harmadik szint” szintén szavazati jog nélkül: A. B. Arisztov (SZKP KB-titkár), Ny. I. Beljajev (SZKP KB-titkár). L. V. SZEREDA: *Bevezetés a Döntés a Kremlben, 1956* című dokumentumgyűjteményhez, valamint KAHLER – M. KISS, 1997. 163.

122 Lásd Rainer M. János állításait: DÖNTÉS A KREMLBEN. 137.

123 DÖNTÉS A KREMLBEN. 37–45.

tok” felvázolása során az első pontban már felveti a későbbi Kádár-kormány megalakítását is: „1, *Bizottság alakítása, [amely] kezébe veszi a hatalmat* (ez a legrosszabb variáns), amikor mi [itt a szöveg megszakad], 2, Megtartani ezt a kormányt. A kormány megbízottait elküldeni vidékre. Platformra van szükség. Esetleg felhívást [intézni] a lakossághoz, a munkásokhoz, parasztokhoz, értelmiségiekhez – mert enélkül csak lövünk. 3, Nem kellene-e a kínaiaknak, bolgároknak, lengyeleknek, cseheknek, jugoszlávoknak felhívást intézniök a magyarokhoz? 4, Erélyesen levérni a felkelők fegyveres erőit...” Ezután Hruscsov a Nagy Imre-kormány támogatására vonatkozó kérdésben leszögezi: „Támogassuk. Nincs más kiút”. Kiemelünk még néhány erre vonatkozó felszólalást: Kaganovics: „...Ha nem támogatjuk [a kormányt], akkor az ország megszállása [következik]. Ez messzire vezet minket. Menjünk bele abba, hogy támogatjuk a kormányt...” Malenkov: „...A jelenlegi kormányt kell támogatni...” Molotov azonban a Nagy Imre-kormány támogatásához hozzáfűzi, hogy „De ők a Szovjetunióval való barátságról úgy beszéltek, hogy a csapatokat ki kell vonni – cselekedjünk óvatosan”. Hruscsov újból felszólal a Nagy Imre-kormány támogatása mellett, és hozzáteszi egyrészt, hogy „Ki kell dolgoznunk a taktikát”, másrészt „Hogy hajlandók vagyunk kivonni csapatainkat Budapestről. Feltételünk, hogy az ellenállási göcök szüntessék be a tüzet.”

Hruscsov „Ki kell dolgoznunk a taktikát” megjegyzése, valamint a majd október 30-án kiadott nyilatkozattal kapcsolatban tett „Politikailag előnyös számunkra”-mondat azonban már árulkodik arról, hogy Hruscsov nem gondolt komolyan a magyar forradalmi erőknek nyújtott engedményadásra, csupán taktikázott. A Magyarországról időközben megérkező Szuszlov helyzetértékelése után Hruscsov korábbi kijelentésével (hogy ti. támogatni kell a Nagy Imre-kormányt) ellentétben a következőket mondja: „*Új szakasz kezdődött. Nem értünk egyet a kormánnyal*”. Sepilov pedig egyenesen kijelenti, hogy „*A tényleges hatalom a hadsereg. Ha engedményeket teszünk, azt gyengeségnek fogják tekinteni*”.

Az október 30-ai SZKP-ülés¹²⁴ központi kérdése a kormánynyilatkozat megfogalmazása volt. Sepilov külügyminiszter a nyilatkozat szükségességét a következőképpen okolta meg:¹²⁵ „Az események alakulása megmutatta, hogy a népi demokratikus országokkal való kapcsolataink válságban vannak. Széles körben elterjedt a szovjet ellenes hangulat.” Bár „a mélyen fekvő okok” feltárására szólít fel és megjegyzi, hogy „Ki kell küszöbölni a parancsolgatás elemeit”, a nyilatkozat lényegi részére vonatkozólag határozottan kijelenti, hogy „Az alapok megingathatatlanok maradnak”, és ennek megfelelően „Ne engedjük, hogy kihasznál-

124 Uo. 50–57.

125 Uo. 53.

ják a helyzetet.” Magyarországgal kapcsolatban Sepilov többek között a következőket mondta: „A fegyveres erőkről: a benemavatkozás elvét valljuk. Magyarország kormányának egyetértésével hajlandók vagyunk kivonulni. Hosszú harcot kell majd folytatni a nemzeti kommunizmus ellen.”

Sepilov külügyminiszter a „liberális szárnyhoz” tartozott a SZKP-n belül, állásfoglalása is igazolja, hogy a békés megoldás hívei számára is egyértelmű volt, hogy „Az alapok”, vagyis ebben az esetben a Szovjetunió és Magyarország közötti viszony, a Varsói Szerződés, Magyarország politikai berendezkedése (kommunista diktatúra) „megingathatatlanok maradnak”. Sepilov „Hosszú harcot kell majd folytatni a nemzeti kommunizmus ellen” – mondata ennek megfelelően elsősorban Nagy Imrére utal, aki lehetetlen feladatra, a szocializmus megreformálására vállalkozott.

A csapatkivonásra vonatkozó megjegyzések nem mindig egyértelműek a területi érvényességet illetően, Zsukov marsall azonban október 30-ai felszólalásában ilyen értelemben félreérthetetlenül fogalmaz: „A csapatokat ki kell vonni Budapestről; ha szükséges, Magyarországról is.”¹²⁶ Hruscsov pedig mintegy az addigi, Magyarországgal kapcsolatban megállapításokat összegezve az ülés végén megállapítja, hogy „Két út van. A háborús: a megszállás útja. A békés: a csapatok kivonása, tárgyalások.”¹²⁷

1956. október 31-ei SZKP KB ülésen¹²⁸ azonban gyökeres változás következett be Magyarország kérdésének megítélését illetően, ott már szó nem volt „két útról”, vagyis alternatívákról. Hruscsov ismertette a döntést: „Felül kell vizsgálni az értékelést, a csapatokat nem vonjuk ki Magyarországról és Budapestről, kezdeményezően lépünk fel a rend helyreállítása érdekében Magyarországon. Ha kivonulnánk Magyarországról, ez felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. Ezt gyengéségünknek fognák fel és támadásba lendülnének. [A kivonulással] pozícióink gyengéségét demonstrálnánk... Megbeszélni Titóval. Tájékoztatni a kínai elvtársakat, a cseheket, románokat, a bolgárokat. Nagy háború nem lesz...” Az SZKP KB üléseiről készített feljegyzések szerzője, Vlagyimir Nyikiforovics Malin, Hruscsov felszólalása mellett megjegyzi: „Egyetértének: Zsukov, Bulganyin, Molotov, Kaganovics, Vorosilov, Szaburov”.¹²⁹

A rendelkezésre álló dokumentumokból¹³⁰ megállapíthatjuk, hogy az SZKP KB 1956. október 31-ei ülésén elhangzott, hazánk számára tragikus döntéshez biztosan jelentősen hozzájárult az amerikai elnök nyilatkozata (miszerint nem fog

126 Uo.

127 Uo. 57.

128 Uo. 62–73.

129 DÖNTÉS A KREMLBEN. 62–65., továbbá KAHLER - M. KISS, 1997. 146.

130 DÖNTÉS A KREMLBEN, A „JELCIN DOSSZIÉ”, SZEREDA – SZTOKALIN, 1993.

beavatkozni a kelet-európai térségben), valamint a birodalmi presztízs védelme is.¹³¹

A Nagy Imre-kormány SZKP-n belüli megítélésére már utaltunk az október 28-ai ülés áttekintésekor. Hruscsov már akkor rámutatott, hogy „Az a kérdés, olyan lesz-e a kormány, amely velünk van, vagy olyan amely nincs velünk, és kérni fogja a csapatok kivonását?” Továbbá hozzáteszi, hogy „Ott [ti. Magyarországon] sem a pártban, sem a kormányban nincs szilárd vezetés... Két változat. A kormány cselekszik, mi segítünk. Ez hamar véget érhet. Vagy pedig Nagy ellenünk fordul, követelni fogja a tűz beszüntetését és a csapatok kivonását...” Ennek megfelelően a „lehetséges változatok” felvázolása során Hruscsov szintén ezen az ülésen utal egy ellenkormány, a későbbi Kádár-kormány megalakítására: „Bizottság alakítása, [amely] kezébe veszi a hatalmat...” A felállítandó – és tudjuk, a későbbiekben a törvényes magyar kormányt erőszakkal félreállító – ellenkormány tehát a szovjet érdekek szolgái kiszolgálója lesz, s vállalja a második szovjet intervencióban való segédkezést, annak „jogosságát” elismeri. Hruscsov az október 30-ai ülésen is utalt Nagy Imrével kapcsolatos elégedetlenségére, megjegyzi ugyanis, hogy „Kádár jól viselkedik. A 6-ból 5 szilárdan tartja magát”.¹³² Vagyis Kádár János, Apró Antal, Kiss Károly, Münnich Ferenc és Szántó Zoltán magatartása beleillett a szovjet tervekbe, Nagy Imréé azonban egyáltalán nem. Október 31-én a „magyar kérdésre” vonatkozó döntés kihirdetésekor pedig leszögezi, hogy „Ideiglenes Forradalmi Kormányt kell alakítani...”¹³³ Miután Szuszlov megjegyzi, hogy „Nem gondolom, hogy Nagy szervezte a felkelést, de a nevét felhasználták. Nincs biztosíték arra, hogy a kormány tartani tudja magát”, kimondja az ellenkormány alakítása és a fegyveres megszállás közti összefüggést: „Csakis megszállással biztosíthatunk magunknak olyan kormányt, amely támogat bennünket”.¹³⁴

November 4-én hangzott el Nagy Imre utolsó felhívása a Szabad Kossuth Rádióban és a Szabad Petőfi Rádióban. A beszéd szövege a következő volt:

„Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke! Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! – A kormány a helyén van! – Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”¹³⁵

131 Ehhez lásd még: KAHLER – M. KISS, 1997. 146., valamint Rainer M. János *Kísérlet a feljegyzések értelmezésére* című tanulmányát, in: DÖNTÉS A KREMLBEN. 140–142.

132 DÖNTÉS A KREMLBEN. 55.

133 Uo. 62.

134 Uo. 70.

135 NAGY, 1984. 265.

Nagy Imre november 4-ei felhívásával kapcsolatban felhívjuk a figyelmet arra, hogy nem véletlenül fogalmaz úgy: „Csapataink harcban állnak! – A kormány a helyén van!” Nagy Imre ugyanis az 1955–56-os – elsősorban *A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése* című műve – írásainak kapcsán már kiemelt meggyőződésének – Magyarországnak létérdeke, hogy ne váljon hadszínterré – megfelelően nem azt mondja, hogy szálljatok szembe a Szovjetunióval.

Vásárhelyi Miklós ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „A november 4-ei rádiófelhívás nem azt mondta, hogy harcoljatok a szovjetek ellen, hanem közölte, hogy behatoltak, és hogy »Csapataink harcban állnak!«. Király Béla¹³⁶ a Nemzetőrség, illetve Budapest védelmének parancsnoka is azt mondta, hogy ő fegyverhasználatra nem adott parancsot, azért mert Nagy Imre nem akart vérengzést.¹³⁷ Magyarországnak, ennek a kis országnak az állig felfegyverzett iszonyú birodalommal, a Szovjetunióval szemben semmi esélye nem lett volna.”

Nagy Imrének „*A kormány a helyén van!*” mondata pedig a Kádár-kormány alábbiakban részletesen tárgyalt illegitimációjára utal.

Nagy Imre snagovi naplójának elemzése

Ígéretemhez híven dolgozatomban itt következő, harmadik fejezetében részletesen elemzem Nagy Imre 1956. november vége és 1957. április eleje között írt feljegyzéseinek rendelkezésemre álló töredékét.¹³⁸ Látni fogjuk, hogy Nagy Imre ezen munkájának részletekbe menő ismerete mennyire fontos ahhoz, hogy végre tisztán láthassuk alakját, történelmi szerepét.

A *Gondolatok* tartalmi elemzésével foglalkozom, keletkezési idejéről, valamint szerkezeti felépítéséről részletesen ír Rainer M. János Nagy Imre életének 1953 és 1958 közötti szakaszát tárgyaló könyvében.¹³⁹

136 Lásd KIRÁLY, 1990.

137 Lásd GONDOLATOK, 1957. 66.

138 Nagy Imre snagovi feljegyzéseinek 135+18 oldalas töredékét dolgoztam fel. Ehhez lásd még a 4. jegyzetet.

139 Lásd 4. jegyzet, RAINER M., 1999. 358–368. – Rainer M. János ezen munkájából a következőket emeljük ki: „Készülök munkáját [Nagy Imréét] számozással fejezetekre, betűkkel alfejezetekre tagolta, nyilvánvaló tehát, hogy a szöveget részletes vázlatnak szánta. Rövid idő alatt igen sokat írt, a nagyszámú ismétlés és bizonyos problémák átugrása („Erre vissza kell térni”, „Ezt alaposan ki kell dolgozni”) azt a benyomást kelti, hogy Nagy Imre sietett, és írás közben többször került szembe olyan kérdésekkel, amelyeknél nem tudott, vagy éppen nem akart időzni. 1956. december vége felé a már amúgy is formálissá vált, áttekinthetetlen tagolással is felhagyott, s egyre inkább a beérkezett hírek, határozatok és az újabb hazai értékelésekkel való vita gombolyította benne a Gondolatok, emlékezések

A snagovi feljegyzésekkel kapcsolatban mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy azt teljes mértékben áthatja, döntően meghatározza Nagy Imre személyiségének a fentiekben is hangsúlyozott kettős jellemzője (ti. hazafiúi, ugyanakkor kommunista hűsége), valamint hogy benne részletes tárgyalásra kerülnek a Nagy Imrét leginkább foglalkoztató, illetve a személyével kapcsolatban felmerülő legfontosabb kérdések: az 1956. október 23-ai és az október 31-e és november 4-e közötti szovjet intervenció, a Varsói Szerződésből való kilépés, a semlegesség, az öt alapelv, a nemzetközi viszonyok, Jugoszlávia és Lengyelország helyzete, a forradalom kitörésének, illetve leverésének oka, az SZKP beavatkozása, a többpártrendszer, a Kádár-kormány illegitimitása, az „ellenforradalom” és a „banditizmus”. Továbbá a harmadik fontos tényező, amit a Gondolatok tartalmi elemzése és azt alátámasztó részletes idézése előtt le kell szögezni: Nagy Imre ezen művében nagyon sok ellentmondás van.¹⁴⁰ Nagy Imre személyiségének kulcsát, döntő jellemvonását (hű kommunista és ugyanakkor igaz magyar) feljegyzéseiben a következőképpen fogalmazza meg:

„...Én a nemzeti kérdésben a marxizmus alapján állok. Nem vagyok burzsoá nacionalista, de élesen elutasítom a kozmopolitizmus és a nemzeti kérdés létezését tagadó minden olyan nihilista felfogást, ami a ténylegesen fennálló nemzeti probléma tagadásával akar a kérdésen túljutni. Nemzeti kérdés így is van, s számunkra, a magyar nemzeti politika számára, mint ezt az események októberben világosan megmutatták, döntő kérdéssé vált. Októberben a nemzeti kérdés, a függetlenség,

fonalát... Nagy Imre eredeti elgondolása – a Gondolatok, emlékezők első oldalain még nyomonkövethető szerkezet – szerint nem kívánt foglalkozni sem a forradalom előzményeivel, sem szorosan vett eseménytörténetével, hanem jellegét és szakaszait szándékozott értékelni és elemezni, mégpedig a végkifejlet szemszögéből. November 4-e volt a kiindulási pontja. Az ellene irányuló puccs és az intervenció indokául felhozott érveket cáfolva próbálta saját politikáját és a forradalom logikáját magyarázni, s így eleve félrevette az elemzést. Nem a tárgyból magából indult ki, hanem annak következményeiből, amelyeket viszont személyes sérelemként fogott fel. Ebből adódik az írás belső feszültsége, olykor ellentmondásossága is...” RAINER M., 1999. 358–359.

Az 1956 október 23-a és november 4-e közötti eseményekre, annak előzményeire és következményeire gondolva úgy vélem, természetes, hogy Nagy Imre snagovi fogságában írt feljegyzéseit „belső feszültség” jellemzi, sőt az is, hogy személyes sérelmeinek is hangot ad írásában, amit nem a nagyközönség, főleg nem az utókor tájékoztatására szánt. A Gondolatok ellentmondásossága azonban véleményem szerint elsősorban nem a feszült hangnemből és nem is egyszerűen a Rainer M. János által „másik alapvető okként” megjelölt tényezőtől, vagyis a „reformkoncepció és a forradalom közötti áthidalhatatlan szakadékból” adódik. Erre vonatkozó megfigyeléseimet dolgozatomban alábbi részlein részletesen kifejtem.

140 Ehhez lásd a 139. jegyzetet.

a szuverénítás [sic!], az egyenjogúság formájában jelentkezett. A kérdés másik oldala, amely még nem merült fel, az a szomszédos baráti szocialista országokban élő magyar nemzeti kisebbség kérdése...”¹⁴¹

Itt kell megjegyeznünk, hogy a szerző ezen meghatározó jellemvonása jelentősen hozzájárult gondolatatai ellentmondásosságához is.¹⁴² Ha pusztán tartalmilag elemezzük a snagovi naplót, meg kell állapítanunk, hogy abban Nagy Imre összeegyeztethetetlenül ír a forradalom kitörésének, illetve leverésének okáról, ezzel összefüggésben a Szovjetunió és az SZKP, valamint a Varsói Szerződés szerepéről. Továbbá ellentmondásokba keveredik a szerző, amikor az „ellenforradalmi veszély”, a „banditizmus” mibenlétéről és nagyságáról, a többpártrendszerről, Kádár Jánosról, valamint a forradalom kibontakozásáról, jellemvonásairól nyilatkozik.

Nagy Imre újra és újra felidézi az 1956. október–novemberi eseményeket, művének egyes részein országa ’56-os tragédiáját két dologra vezeti vissza, úgymint a magyar függetlenség és a szocializmus összeütközésére, valamint az SZKP-nak a magyar politikába való beavatkozására. Vagyis szerinte egyrészt:

„...A magyar tragédiának az a lényege, hogy a szocializmus és a magyar függetlenség eszméje szembekerültek egymással. A magyar felkelés alapvető értelme az volt, hogy megkeresse és megtalálja ennek az ellentétnek a megszüntetését és megte-remtse a kellő egységét, teljes összhangját. Nem lehet kétséges, hogy ezt a problémát meg kell oldani. Csupán az a kérdés, hogy bölcs előrelátással békés és demokratikus módon történik-e meg ez, vagy fegyveres harcban. Nálunk – nem a magyar kommunisták és nem a magyar nép hibájából fegyveres harcra került sor...”¹⁴³

Másrészt – írja Nagy Imre – „...Megdöböntő az a politikai vakság, amellyel a szocializmus sorsáért, az egész világon felelősséget vállaló és¹⁴⁴ annak vezetésére hivatott¹⁴⁵ SZKP elnöksége meg van verve...”¹⁴⁶ Hiszen „...Az ellenzék érdeme, hogy az 1948–1952. évi terror-cselekmények, Rákosi »hatalma«, az ÁVH terrorja nem félemlítették meg. Az ellenzék már akkor vállalta az egyenlőtlen harcot azon pribékjeivel, bíróságaival, börtöneivel és az egész állami bürokrácia terror-gépezetével szemben, amely megalázást, kenyértelenséget és nyomort jelentett. Az

141 GONDOLATOK, 1957. 31.

142 Lásd a 139–140. jegyzeteket.

143 GONDOLATOK, 1957. 54. – Ebből látszik az is, hogy Nagy Imre haláláig hitt a szocializmus és a nemzeti függetlenség összeegyeztethetőségében.

144 „általa később kihúzza: »magát«”

145 „nak tartó: később kihúzza”.

146 GONDOLATOK, 1957. 17.

ellenzék még ilyen egyenlőtlen feltételek mellett is [...] győzelmesen meg tudta volna vívni a harcot Rákosi és klikkje és terror-rendszere felszámolásáért. Ami ezt akadályozta és végső fokon lehetetlenné tette – ez az SZKP elnökségének állandó beavatkozása volt a magyar párt ügyeibe. Itt nem is a beavatkozások van a hangsúly, hanem azon, hogy milyen irányba segítették vagy terelték az eseményeket. Ha a Rákosi-klikk és annak kártékony politikája ellen nem léptek volna fel, legalább ne támogatták volna. Beigazolódott a példabeszéd: »Az ellenségeinkkel majd csak elbánunk valahogy, csak a barátainktól ments meg Uram minket!« Az SZKP elnöksége ugyanis a Rákosi-klikket és a körülötte kialakult sztálinista vezető réteget minden eszközzel támogatta – a magyar kommunisták és a magyar nép ellen. A Rákosi–Gerő-klikk tehetségtelegebb, gyávább és szolgálékübb volt, semhogy bármit is megvalósított volna az SZKP elnökségének támogatása, tudomása nélkül. A két párt közötti viszony legjelentősebb nemzetközi tanulságaként azt kell megállapítani, hogy az SZKP ideológiai-politikai monopóliuma, amely megakadályozta, hogy a magyar kommunisták maguk és népük erejére támaszkodva, országuk sajátosságaiból kiindulva, maguk döntsék el belső problémáikat – a tragédia fő oka volt Magyarországon és lesz máshol is, ha továbbra is ragaszkodnak az SZKP és a testvérpártok között fennálló méltatlan, megalázó és a proletár nemzetköziséggel szöges ellentétben álló viszonyhoz...¹⁴⁷

Tehát a feljegyzések ezen részlete szerint Nagy Imre úgy gondolta egyrészt, hogy az SZKP diktatórikus beavatkozása Magyarország ügyeibe minden téren megengedhetetlen, másrészt – mivel a forradalom másik fő okának a Rákosi–Gerő-rendszer tevékenységét jelölte meg – hogy a forradalmat meg lehetett volna akadályozni a „régis rendszer hibáinak” kijavításával, a pártvezetés tagjainak lecserélésével, az irányítási módszerek megváltoztatásával.

Nagy Imre az ellenzékben jelölte meg azt az erőt, amely szerinte – ha az SZKP nem akadályozta volna – képes lett volna harmonizálni a szocializmus és a magyar függetlenség eszméjét. Nagy Imre többek között a következőket tartja fontosnak kiemelni az ellenzékkel kapcsolatban:

„...1955 márciusa és 1955 júliusa között a Rákosi–Gerő-klikk diktatúrája és terrorista módszerei [...] rohamosan növelték a belső feszültséget. [...] Kommunisták vezetése alatt az egész népet átfogó hatalmas és egységes ellenzéki mozgalom jött létre, amely Nagy Imre és a júniusi program körül alakult ki. Egységes ellenzék volt, határozott platformmal, amely közel 2 éven át a párt politikai fő vonala volt...¹⁴⁸

147 Uo. 59.

148 Uo. 44.

Továbbá az ellenzék szerepének, céljainak tisztázásakor Nagy Imre részletesen elemzi Kádár János hovatarozását is, elutasítva egyúttal azt a vádat,¹⁴⁹ miszerint az ellenzék harca 1956 tavaszától a párt ellen irányult:¹⁵⁰

„...Kádár az ellenzékkel szemben a sztálinista Gerő-klikk mellé szegődött. Kádár és társai addig voltak »ellenzékiek«, amíg az nem veszélyeztette a Rákosi–Gerő-féle klikk hatalmi pozícióit. De azonnal melléjük álltak, amikor az ellenzéki harc élesebb és határozottabb formát öltött. Az MSZMP¹⁵¹ Id. KV-nak határozata és Kádár maga is most azt mondja, hogy az ellenzék egyik – Nagy Imre–Losonczy – szárnyának a harca a XX. Kongresszus és az MDP KV. 1956. márciusi határozata után már a párt ellen irányult. Ez nem igaz először azért, mert a párt az a sokszázeges kommunista tömeg, amely az ellenzékkel egyúttal harcolt a vezetés és annak politikája ellen. Tehát a párt az ellenzék oldalára állt. Mint a későbbi események világosan feltárták, az ellenzék képviselte a párt túlnyomó nagy többségét. Az ellenzék harca nem irányult a párt ellen azért sem, mert az ellenzék nem képviselt olyan álláspontot, amely a párt megszüntetését, feloszlátását stb. tűzte volna ki célul. Az ellenzék gyökeres változásokat követelt a párt vezetésében, a párt politikájának alapvető megváltoztatását, a párt belső életének demokratizálását és a párt szerepének, valamint működésének új meghatározását az átmeneti szakasznak és a magyar úton való fejlődésnek megfelelően. Az ellenzék és a kommunisták tömegei annyiban kerültek szembe a párttal, amennyiben a párt szűk vezetése, a Rákosi–Gerő-féle sztálinista klikk a pártot kisajátította, a párt nevében beszélt, intézkedett, határozott, vezette az államot a kommunista tömegek és a magyar nép megkérdezése nélkül, sőt akaratok ellenére. Ezzel a »párttal« – amennyiben valaki, mint most Kádár is, ezt a sztálinista klikkvezetést tekinti pártnak – az ellenzék, a kommunisták tömegeivel és a néppel egyúttal igenis élesen szembeállt ezzel a »párttal«. Ez azonban már régen nem volt a magyar kommunisták pártja. A nyílt harc az ellen a »párt« ellen akkor kezdődött el a kommunisták részéről, amikor a Gerő–Kádár-féle vezetés a saját maga védelmére a kommunisták és a néptömegek ellen idegen szovjet fegyveres erők beavatkozásához folyamodott...”¹⁵²

Ugyanakkor a napló más részein a szerző határozottan állítja, hogy a nemzetközi helyzetből adódóan mindenképpen sor került volna az 1956. október–novemberi szovjet intervencióra Magyarországon. Amikor Nagy Imre az 1956. október–novemberi magyarországi eseményeket elemelve „fegyveres beavatkozás-

149 Lásd KENDE, 1989.

150 Lásd KENDE, 1989. 34.

151 Ti. az MDP 1956. nov. 1-jei megszüntetése után megalakított új párt. Lásd még MÉRAY, 1989. 287–288., illetve NAGY BALÁZS, 1992. 221.

152 GONDOLATOK, 1957. 57.

ról” beszél, az október 23-ai és az október 31.–november 4-e közötti szovjet intervencióra utal.

Dolgozatomnak korábbi fejezetében rámutattam, hogy az 1956. október 23-ai szovjet beavatkozással kapcsolatban – hogy ti. kérte-e valaki, és ha igen, akkor ki kérte a szovjet csapatok közbelépését – megoszlanak a vélemények.¹⁵³ Nagy Imre ezzel kapcsolatban feljegyzéseiben a következőket írja: „...*A szovjet katonai beavatkozás kérését hivatalos levél formájában csak napok múltán készítették el, s velem akarták aláírni. Felháborodásomat látván, amelynek nyíltan kifejezést adtam, Kádár maga is helytelenítette, hogy a szovjet kormányhoz intézett levelet velem akarták aláírni, bár akkor még nem voltam sem a párt vezetésének, sem a kormánynak tagja, nem hogy miniszterelnök lettem volna. Hegedüs volt a kormány feje, s végül ő írta alá az SZU kormányához intézett levelet. Ez volt az egyik – mint látható – alaptalan vád velem szemben...*”¹⁵⁴

A második, 1956. november 4-ei szovjet támadással, illetve annak „elkerülhetlenségével” kapcsolatban a Gondolatokból¹⁵⁵ a következőket emeljük ki:

„...Magyarország tehát az Anglia és Franciaország ellen irányuló szovjet hatalmi nyomás tervében, mint stratégiaileg fontos terület jött számításba.¹⁵⁶ Ez azt jelenti, hogy a szovjet hadsereg akkor is benyomult volna Magyarországra, megszállta volna hazánkat és elfoglalta volna a stratégiaileg fontos pozíciókat (a Varsói Szerződés értelmében és arra való hivatkozással), ha Magyarországon nem következtek volna be a forradalmi események [...] A magyar és szovjet kormány katonai megbízottainak a szovjet csapatok kivonásának technikai végrehajtásáról folyó tárgyalások idején, főképpen 1956. november 2-án és 3-án a magyar nemzeti kormány megkérdése nélkül, akarata ellenére, sőt többszöri hivatalos és diplomáciai úton történt tiltakozása ellenére egy egész szovjet páncélos hadsereg tört be¹⁵⁷ az országba a hozzá tartozó tüzérségi és repülő kötelékekkel együtt. Előrenyomulásuk az ország belsejébe egészen az ország nyugati határáig a tervszerű hatalmas felvonulás képét mutatta...”¹⁵⁸

1956. november 4-ével kapcsolatban továbbá Nagy Imre feljegyzéseiben hangsúlyozza a Kádár-kormány illegitimitását is:¹⁵⁹

153 Lásd a 75. jegyzetet.

154 GONDOLATOK, 1957. 78.

155 Nagy Imre adta e nevet 1956. nov. vége és 1957. április közepe között írt feljegyzéseinek.

156 Itt Nagy Imre eredeti kéziratáról való gépirásos másolat készítői megjegyzik: „A 17. oldal az eredeti jegyzetből kitépvé, szövegét a fotokópiáról másoltuk”. In: GONDOLATOK, 1957. 4.

157 A gépirásos másolat készítői ide beszúrták: „(általa javítva: jött be)”

158 GONDOLATOK, 1957. 4.

159 Lásd: Nagy Imre 1956. okt. 23.–nov. 4-e közötti magatartását tárgyaló fejezetünknel Nagy Imre nov. 4-ei rádiószózatából a „A kormány a helyén van”-mondatot.

„...Ezt [ti. a szovjet katonai beavatkozást] egyébként a nemzeti kormány nem kérte, és mivel 1956. november 7-ig más kormány Magyarországon nem volt, más sem kérhette. A Kádár-kormány 1956. november 7-én tette le az esküt,¹⁶⁰ ekkor lépett hivatalba. Ezt megelőzően sem közjogilag, sem ténylegesen (tehát sem de jure, sem de facto) nem tölthette be a magyar kormány szerepét. [...] 1956. november 7-ig a nemzeti kormány volt de jure hatalmon, ez volt nemzetközileg elismerve, ezzel voltak diplomáciai kapcsolatok. 1956. november 7-ig a Szovjetunió kormánya sem szakította meg vele a kapcsolatot, ami nem akadályozta meg abban, hogy a törvényes kormány megdöntésére fegyveres harcot indítson. A nemzeti kormányt a szovjet csapatok fegyveres hadműveletei megakadályozták alkotmányos működésében. A Kádár-»kormány« 1956. november 7-ig sem de facto, még kevésbé de jure nem kormányzott Magyarországon. [...] Ezt akarta áthidalni Sepilov külügyminiszter a Nagy-kormány menedék-joga kérdésében a jugoszláv és szovjet kormány között Moszkvában 1956. november 4-e utáni napokban folyt tárgyalásokon, amikor is 1956. november 4-ével antidotált [sic!] lemondó nyilatkozatot követelt tőlem, amit én megtagadtam. 1956 november 4-ei lemondási nyilatkozattal áthidalták volna a Kádár-»kormány« törvénytelenységét és azt a súlyos nemzetközi lépést, hogy a második szovjet intervenció a törvényes nemzeti kormány tiltakozása ellenére történt, s a Kádár-»kormány« a szovjet csapatok magyarországi megszállását és hadműveleteit a Kádár-»kormány« már csak a súlyos harcok befejezése után kérhette vagy szentesithette...”¹⁶¹

Valamint másutt: „...Mindez 1956. október 30. és november 4. között történt, amikor Magyarországon a nemzeti kormány volt hatalmon Nagy Imre vezetésével, amikor ezzel a kormánnyal a szovjet-kormány diplomáciai viszonyt tartott fenn, azt elismerte és tárgyalásokat folytatott vele. A Szovjet haderőnek október 30-a és november 4-e között történt másodszori beözönlését semmiféle magyar kormány, tehát az ugynevezett Kádár-féle kormány sem kérte. A magyar nemzeti kormány nem kérte, Kádár-kormány pedig nem létezett. Kádár és néhány társa csak 1956. november 7-én tette le az esküt. November 4-ig a benyomult szovjet-csapatok befejezték az ország katonai megszállását (minden ellenállás nélkül, mert ezt parancs tiltotta, nehogy provokáció történhessen, ami ürügyül szolgálhat beavatkozásra!). Tehát »Kádár-kormány«, amely november 4-ig nem létezett, nem hívhatta be a szovjet-csapatok[at], amelyek 1956. október 31-e és november 4-e között megszállták az országot...”¹⁶²

A fentiekén kívül Nagy Imre szerint az is elképzelhető, hogy sztálinista provokáció eredményeként robbant ki a forradalom, mivel úgy vélte, hogy az úgy-

160 De a megalakulás híre csak 1956. nov. 10-én jelent meg a Magyar Közlönyben, tehát ettől kezdve lépett törvényerőre a rendelet!

161 GONDOLATOK, 1957. 8–9.

162 Uo. 94.

mond marxizmus eltorzításával kialakult sztálinizmus igen nagy veszélyt jelentett nem csupán a „kapitalizmusból szocializmusba tartó Magyarország”,¹⁶³ hanem az egész szocialista tábor számára. Egy esetleges provokáció lehetőségéről többek között¹⁶⁴ így nyilatkozik a szerző:

„...Amikor az október 23-i békés tüntetésből a fegyveres harc kirobbant, számos elvtársnak az volt a határozott véleménye, hogy az tudatos provokáció következménye, amit a Rákosi-klikk az ÁVH segítségével hajtott végre. A következőkből indultak ki: A Rákosi-klikk 1956 júniusa után teljes politikai vereséget szenvedett. A júliusi kísérlet, hogy ezt a politikát és annak képviselőit valahogy átmentsék, szintén kudarcot vallott. Mindezt világosan jelezték az események és a nyomokban nőttön-növő feszültség a párton belül is, a legszélesebb néptömegekben is, ami ellen politikai téren és politikai eszközökkel semmit sem tudtak tenni. Terror eszközökhöz, amivel júniusban még fenyegetőztek (A Pravda egyik cikke is ilyen hangot ütött akkor meg) már nem lehetett nyúlni... Politikai bukásuk tehát elkerülhetetlen volt, ami személyüknek és az egész Rákosi garnitúrának a közéletből való eltávolítására vezetett volna. Ezt belső erővel annál kevésbé tudták volna megakadályozni, mert a kommunisták tömegei, a funkcionáriusok tömegei is, akik a tömeghangulatot látták, ellenük fordultak... Ebben a helyzetben született meg a provokáció gondolata: az október 23-i békés rokonszenvtüntetés során zavargásokat szítani, ami jogcím, ürügy lehet terror eszközökhöz nyúlni, fegyveres erő felhasználásával fellépni, vérbefojtani a tüntetést. Majd a reakció és az ellenforradalom ürügyén felszámolni az ellenzéket, a Petőfi Kör, az ifjúsági mozgalmat, a lakosságot megfélemlíteni, szóval visszatérni a régi Rákosi módszerekre... A provokáció tragikus fordulatot vett, mert szervezői elszámították magukat: olyan hatalmas tömegek mozdultak meg, amely ellen nem lehetett fellépni; a fegyveres erő, amelyre számítottak, ellenük fordult, a párt, amelyben kézben kellett volna tartani az eseményeket, teljesen felbomlott...”¹⁶⁵

A szerzőnek a sztálinizmus veszélyével kapcsolatos gondolatairól szólva vissza kell utalnunk – a fentiekben már felvetett – a Szovjetunióhoz, illetve az SZKP-hoz való viszonyulásának ellentmondásaira és a Varsói Szerződésre vonatkozó véleményére. Nagy Imre ugyanis annak ellenére, hogy felhőborítja az SZKP korlátlan beavatkozása Magyarország ügyeibe, illetve az elfogadhatatlan szovjet intervenció, újra és újra bizonygatja, hogy Magyarországnak baráti viszonyban kell lennie a Szovjetunióval. Teszi ezt a szerző „nemcsak” azért, mert kis országgént hazájának stratégiailag nincs más lehetősége egy hatalmas birodalommal szem-

163 Uo. 61.

164 Uo. 17. és 67.

165 Uo. 114–115.

ben, hanem a kommunista eszme számára megkérdőjelezhetetlen volta miatt. Bár Nagy Imre újabb és újabb kritikával élt mind a SZKP, mind az MDP (illetve MSZMP) módszereivel, tagjaival, lépéseivel szemben, azt nem vállalta – nem vállalhatta –, hogy a szocialista eszmeiség, mozgalom felett törjön pálcát. A snagovi naplóban felfedezett ellentmondásoknak is ez az alapja, vagyis, hogy Nagy Imre magának sem vallotta be a szocializmus megreformálhatatlanságát. Nevezhetjük ezt finoman végtelen naivitásnak, amellyel Nagy Imre a kommunisták emberiségét „megváltó” küldetésében hitt, de legalább annyira tudatalatti egészséges életöszönnek is, amellyel elkerülte tulajdonképpen saját alapgondolkodásának, szinte egész addigi életének megtagadását.

Nagy Imre ennek megfelelően azt mondja, hogy a súlyos problémák gyökere abban van, hogy a sztálini időszakban tulajdonképpen nem szocializmus volt, illetve hogy feljegyzései írásának időpontjában is mind a SZKP-ben és a testvérpártokban, mind a forradalom alatt megalakult MSZMP-ben¹⁶⁶ is a „neo-sztálinisták” látszanak felülkerekedni. A szerző ezzel összefüggésben többek között a következőket fogalmazza meg:

„...A sztálinizmus a marxizmus durva eltorzítása és revíziója. A leplezésére most helyébe lépő neo-sztálinizmus nem más, mint Lenin és tanításai dogmává merevítésével, a legdurvább sztálini hibák, elsősorban a szocialista törvényesség megsértése terén való felszámolásával egyidejűleg fenntartani és megőrizni, megvédelmezni mindent, amit szocializmus néven a sztálini időszak alatt létrehoztak. A neo-sztálinisták a sztálinizmust Lenin dogmává merevítésével próbálják átmen-

166 Az MSZMP megalakulásának körülményeit és későbbi alakulását a következőképpen mutatja be Nagy Imre feljegyzéseiben: „...A Rákosi–Gerő-féle sztálinista klikk vezetése és terror-rendszere elleni harc tehát elkerülhetetlenül a »párt« és a terror-rendszer elleni harc volt. Ebben az értelemben és ilyen módon az ellenzék, de vele együtt a kommunisták sokszázévezres tömegei és a magyar nép nagy nemzeti egységfrontban harcolt azellen a »párt« ellen, amely a népellenes diktatura megtestesítője volt Magyarországon. A harc helyességét és szükségességét a legjobban bizonyítja az a tény, hogy a fegyveres harc legsúlyosabb napjaiban új pártot kellett létrehozni, nemcsak az események elvi-politikai irányítására, de azért is, annak bizonyítására is, hogy a régi Rákosi-féle sztálinista párt valóban megszűnt, eltűnt a magyar politikai életből. Még a nevét is el kellett tüntetni, sőt a helyiségeit is el kellett hagyni, hogy még az se emlékeztesen az elmúlt sötét eseményeire. A kérdés politikai lényege természetesen ennél jóval több volt: mégpedig az, hogy vajjon eltűnt-e vele együtt a hazaárulás, a népellenes politika is? Hogy az új párt vajjon valóra váltja-e a magyar kommunisták forradalmi leninista célkitűzéseit, amit a néptömegek zászlajukra írtak a fegyveres harcokban: a nemzeti függetlenséget és a szocialista demokracizmus. Az MSZMP, amely hatalmas és történelmi jelentőségű lépéseket tett ezen az úton, a bátor kezdet után Kádár János és társai árulásával letért erről az útról és az MDP sztálinista politikájának nyomdokába lépett...” In: GONDOLATOK, 1957. 58.

teni. Amit Lenin, vagy Marx 30–40, vagy utóbbi 80–90 esztendővel ezelőtt írt, vagy mondott az anyagi és szellemi világ életében végbement rendkívül nagy, mélyreható és valóban új korszakot alkotó változások ellenére, ma is szószerint, betűszerint alkalmazzák...”¹⁶⁷

A fentiekben általam leginkább hangsúlyozott dolgokkal – hogy ti. Nagy Imre legalább annyira volt elkötelezett magyar hazafi, mint „hívő” kommunista; hogy bár látta a megvalósult szocializmus visszásságait, és annak képviselőivel, módszereivel szemben újra és újra kritikával élt, nem tagadta meg az eszmét magát, és hogy ebből következően ellentmondásosan nyilatkozott a döntő kérdésekről, és valószínűleg saját maga előtt sem vállalkozott arra, hogy az ellentmondásokat kiküszöbölje – szorosan összefügg a következő megállapításunk, amelynek igazolásához a legalapvetőbb, leghitelesebb dokumentum a snagovi napló.

A Gondolatok elemzése során ugyanis világossá válik, hogy Nagy Imre nem értette meg valójában az 1956-os forradalmat, illetve nem úgy akarta érteni, hogy elfogadja azt a tényt, hogy a magyar nép nem a (Nagy Imre számára „szent”) szocializmusért adta vérért, hanem tényleges szabadságért, függetlenségért, egyenjogúságért harcolt.

Fogságban írt naplójában azonban mégis „hangot ad” Nagy Imre kétségeinek is, és ebben az egyik legdöntőbb kérdésben ellentmondásba keveredik. Bár feljegyzéseinek adott részein újra és újra igazolni próbálja, hogy Magyarországon „nem forgott veszélyben a szocializmus ügye”,¹⁶⁸ a „kommunista vezetők” (elsősorban Kádár János és társai) felelősségét (sőt „árulását”) tárgyalva mégis megjegyzi, hogy „...a népi demokrácia, a szocializmus sorsáról volt szó...”¹⁶⁹ Sőt, Nagy Imre gondolatainak gépelt másolatában nem, csupán a szintén megtalált fotókópián¹⁷⁰ egy átfogóbb történelmi elemzése kapcsán a következőket írja:

„...A magyar kommunistáknak fel kell ismerniök, hogy a megelőző korszakok (1848–49 és 1918–19) nemzeti felszabadító forradalmi demokratikus harcaiban meg nem valósított demokratikus feladatok közül 1945-ben következetesen és forradalmi módon csak a feudális maradványok megszüntetését, a földreformot hajtottuk végre. Ugyanezt nem tettük meg a másik nagy forradalmi demokratikus örökség, *nemzeti függetlenség, szuverenitás és egyenlőség kérdésében.*

Ez kísért most a néptömegek forradalmi mozgalmaiban, ebben vannak annak kitép-

167 Uo. 67.

168 Uo. 19.

169 Uo. 111.

170 Nagy Imrének csupán a fotókópián fellelhető megállapításait a Gondolatok másolati példányának készítője „Feljegyzések” címszó alatt 18 oldalban a 135 oldalas „naplóhoz” csatolta. Ehhez lásd még a 4. jegyzetet.

hetetlen gyökerei, *amit mi magyar kommunisták a múltban sem akartunk és most [sem] akarunk tudomásul venni.*

A kérdés demokratikus megoldását sem megkerülni, sem szocialista »megoldással« helyettesíteni nem lehet, különösen akkor, ha az utóbbi nélkülözi a marxizmus tudományos alapjait...»¹⁷¹

A Gondolatok előbb idézett, a „kommunista vezetőkről” szóló részén Nagy Imre ír az „ellenforradalomról” is:

„...a »kommunista vezetők« még gyávábbak lettek, amikor a népi demokrácia, a szocializmus sorsáról volt szó. Elpárologtak, eltűntek, kereket oldottak. Egyetlen egy sem akadt közülük, aki a tömegek élére mert volna állni, az ellenforradalom elleni harcban résztvett volna, aki fegyvert fogott volna a szocializmus ügyének védelmére. Megbocsájthatatlan bűnük, hogy maguk helyett a szovjet tankokat küldték a magyar népi demokratikus rendszer védelmére...»¹⁷²

A szerző feljegyzéseinek más részein azonban éppen az „ellenforradalmi koncepció” ellen száll síkra, amelyet állítása szerint a nemzetközi helyzetnek megfelelően alakítottak:

„...Annak, hogy Magyarország szovjet megszállásának valódi okát nem a magyar »ellenforradalomban« kell keresni, hanem a nemzetközi feszültségben¹⁷³ egyebek között az is bizonyítható, hogy a második magyarországi szovjet intervenciót megelőzően a lengyel–német határon szovjet csapatösszevonások történtek, hasonló katonai intézkedéseket hajtottak végre a kelet-európai népi demokratikus országokban, Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában, Kelet-Németországban pedig újra életbe léptették, helyesebben visszaállították a potsdami katonai rezsimit. A nyugat-atlanti tömb ellen irányuló szovjet katonai intézkedések egyik láncszemének kell tekinteni,¹⁷⁴ a magyarországi szovjet megszállást és annak fedezetére ürügyül kellett kitalálni a magyar »ellenforradalomról« szóló mesét. Magyarországon nem volt ellenforradalom; a népi forradalmi mozgalmat kezdetben Gerő és Hegedűs – Mikoján az első koncepció¹⁷⁵ alapján, mint ismeretes – ellenforradalomnak minősítette. Ezt azonban az új vezetése, amely a demokratikus kibontakozás koncepciójának alapján állott, elvetette, és a magyarországi eseményeket *népi forradalomnak és szabadságharcnak értékelte.*¹⁷⁶ [Kiemelés – G. R.] Most

171 GONDOLATOK, 1957. „Feljegyzések” 18. (Kiemelések – G. R.)

172 Uo. 111.

173 A másolat készítőinek beszúrása: »általa kihúzva: »és a megkezdődött szovjet hatalmi katonai törekvésekben«, – de a fotókópián megtalálható».

174 „21–28 oldalig az eredeti jegyzetből kitépve, a fotókópiáról másoltuk”.

175 Lásd GONDOLATOK, 1957. 1.

176 Lásd 1956. okt. 28-a a „Fordulat napja”.

Kádár és vele együtt az SZKP, valamint a szocialista tábor pártjainak vezetőségei ismételten »ellenforradalom«-ról beszélnek. Ezzel azonban csak megtévesztik magukat is, a szocialista tábort is, annak pártjait is [...] A magyarországi események »ellenforradalommal« való leegyszerűsítése amellet, hogy a tényekkel ellentétben álló hazugság, – elhomályosítja azokat a rendkívül mély és nagy horderejű kérdéseket, azokat a súlyos hibákat, amelyek a népek, országok és pártok egymásközi viszonyáról, a szocialista táboron belül az SZKP sztálinista vezetése, annak antimarxista magyarázata miatt a magyarországi feszültség kirobbanásához vezettek...»¹⁷⁷

Nagy Imrének imént idézett kijelentésével kapcsolatban, miszerint kormánya október 28-tól „népi forradalomnak és szabadságharcnak értékelte” az eseményeket, meg kell jegyeznünk, hogy Nagy Imre és kormánya még a „Fordulat Napja” után is csupán nemzeti/népi mozgalomról, és nem forradalomról, illetve szabadságharcról beszélt.

Tehát Nagy Imre egymással összeegyeztethetetlen kijelentéseket tesz művében az ellenforradalmi veszéllyel kapcsolatban is, mindenestre az biztosan állítható – és már 1956. október 23-a és november 4-e közötti magatartását elemezve látuk –, úgy gondolta, hogy ellenforradalmárok is vannak a felkelők között, és kormányának az „ellenforradalmi erőkkkel” meg kellett küzdenie. Bizonyítja ezt például feljegyzéseinek következő részlete:

„...A kormány¹⁷⁸ intézkedései kifogták az ellenforradalom vitorlájából a szelet, ezért nem volt tömegbázisa. November első napjaiban megvoltak a politikai feltételei a konszolidációnak saját erőnkéből. A demokratikus erőknak, a szocializmus demokratikus szövetségeseinek négy párt koalíciós együttműködésében való egyesítése, az ellenforradalmi erők politikai elszigetelését és a tömegektől való leválasztásukat, amint a banditizmus útjára való térésük is mutat. Tömegek nélkül nem maradt számukra más eszköz céljuk megvalósításáért. A terror nem az erejüket, hanem a gyengeségüket, nem a tömegbefolyásuk növekedését, hanem csökkenését mutatta. Párt nélkül, szervezett erő nélkül néhány kommunista helytállása, lavírozása, manőverezése, taktikázása, amely elkerülhetetlen kompromisszumok közben ment végbe, döntően hozzájárult ahhoz, hogy az ország demokratikus és szocialista erői és nem az ellenforradalmi erők kerekedtek¹⁷⁹ felül. Ezzel a politikával magyarázható, hogy a tömegek nem álltak az ellenforradalom mögött, a régi rendszer visszaállítására irányuló törekvéseiben. November elejére tehát az volt a helyzet, hogy sikerült az ellenforradalmi erőket politikailag elszigetelni és a néptömegektől

177 GONDOLATOR, 1957. 5.

178 Ti. Nagy Imre nemzeti kormánya.

179 „általá utólag javítva: »maradtak«”

leválasztani [...] Ha a kommunisták és a kormány nem ezt a politikát követik, kiindulva természetesen abból az alapelvből, hogy a szovjet beavatkozás nélkül, csupán a saját belső erőinkkel konszolidáljuk a helyzetet – ha nem tettünk volna különbséget a néptömegek, a munkásság és a kommunisták jogos nemzeti sérelmei és azok orvoslására kifizűzött követeléseit, és az imperialista befolyás alatt álló reakciós körök törekvései és követeléseit között, ha mindezt az egész megmozdulást és a nép követeléseit egyszerűen ellenforradalomnak minősítettük volna, és ha ilyen módon, ahelyett, hogy szétválasztottuk volna, a néptömegeket és az ellenforradalmi reakciós erőket összekovácsoltuk volna, ha mi kommunisták ezekben a rendkívül nehéz, súlyos időkben helytállunk, megszökve mindent ott hagytunk volna,¹⁸⁰ akkor az ellenforradalom valóban előntötte volna az országot, akkor a polgárháború és egy általános szovjetellenes felkelés véres harcai következtek volna el, amely vérbe borította volna az országot...”¹⁸¹

A „November első napjaiban megvoltak a politikai feltételei a konszolidációnak saját erőnkéből. A demokratikus erőknél, a szocializmus demokratikus szövetségeseinek négy párt koalíciós együttműködésben való egyesítése..” – részlethez hozzá kell tennünk, hogy bár Nagy Imre a forradalom követeléseinek, szorításának hatására eljutott az 1945-ös politikai alapokhoz, de ezt magának sem szívesen vallotta be, mivel ő ’45-ös alapon nem volt miniszterelnök. Ahogy 1955-ös írásaiból is kiderült, számára a demokrácia, a többpártrendszer a ’47-es modellt jelentette, vagyis olyan politikai berendezkedést, ahol a kommunista párt primátusa megkérdőjelezhetetlen. Ennek megfelelően Nagy Imre soha nem ítélte el az 1945–1948 közötti koncepciós pereket, azokat mintegy a „szent” cél eléréséhez szükséges eszköznek tekinthette.¹⁸²

180 Ahogy ti. Kádár János és Münnich Ferenc 1956. nov. 1-én megszökött!

181 GONDOLATOK, 1957. 80.

182 *A magyar közélet időszzerű erkölcsi-etikai kérdéseiről* című, dolgozatomban első fejezetében idézett tanulmányában Nagy Imre beszél ugyan koncepciós perekéről, de csak az 1950–55 közötti időszakra vonatkozólag, így feltételezhetjük, hogy csupán az ezen időszakra eső pereket ítélte el: „...Megrendült a szocialista törvényességbe vetett hit és maga a törvényesség is. A hatalommal való visszaélés és a törvénytelen eszközök alkalmazása 1955-be aggasztóvá vált és meghaladta az 1950–52-es évek méreteit. A helyzet odáig fajult, hogy a dolgozó nép legszélesebb rétegeiben egyre inkább olyan vélemény alakul ki, hogy ki vannak szolgáltatva törvénytelenéseknek és visszaéléseknek, hogy emberi és állampolgári jogait törvény nem védi... Nem egyeztethető össze a közélet tisztaságával az, hogy vezető állásban legyenek és maradjanak a koncepciós tömegperek irányítói és szervezői, ártatlan emberek megkínzásának és kivégzésének felelősei, nemzetközi provokációk szervezői, gazdasági kártevők vagy a közvagyon elherdálói, akik a hatalommal visszaélve a dolgozó nép ellen súlyos cselekményeket követtek el, vagy kényszerítettek másokat ilyenek el-

Snagovi töprengése alatt továbbá az ellenforradalmi „terrorcselekményekkel” kapcsolatban valamint e témával összefüggésben a „banditizmus” mibenlétéről szólva Nagy Imre hangsúlyozza a következőket is:

„...Ismeretes, hogy a harcok folyamán terror-cselekmények is történtek, amelyek áldozatokat követeltek. Elsősorban az államvédelmi hatóság emberei közül, akik az elmúlt 12 év folyamán gyűlöletessé tették magukat azzal, hogy a Rákosi-klikk néppellenes cselekedeteinek véres eszközei, hóhérai, a magyar nép nyúzásának és megkínzásának végrehajtói voltak.

Ezek ellen irányult a felháborodott nép haragja, ezek ellen irányultak a terror-cselekmények. Münnich volt a belügyminiszter, de ő sem tudta megakadályozni. Ez annál nehezebb volt, mert a harcok idején is az ávosok voltak azok, akik a néphe belelőttek, provokáltak és vérengzéseket rendeztek, ami köztudomású volt...”

Ugyanakkor, írja Nagy Imre, „...Nem lehet helyeselni, sőt *el kell ítélni az önkényes terror-cselekedetet még akkor is, ha ezt jogos ellenszenv szüli*. Mi sem helyeseltük és fel is léptünk ellene.

De fel kell vetni a kérdést, miért fasiszta fehér-terror a felbőszült nép leszámolása azokkal a banditákkal, akik a kommunisták és nem kommunisták százait és ezreit kínozták halálra a legbrutálisabb, hitleri faszizmust megszegyenítő válogatott kínzásokkal? Mert ezek ellen irányultak a terrorcselekmények. Kommunisták voltak? Nem, csak párttagsági könyvvel a zsebükben gyakorolták a banditizmust. Kádár és társai őket tartják kommunistáknak, őket tekintik a »faszizmus« áldozatainak és a »fehér-terror« mártírjainak és nem azokat, akik a banditizmusuknak estek áldozatul.

Történtek valóban ellenforradalmi terror-cselekmények is? Igen. Az osztályellenesség is bosszúra készült és több helyen ennek kommunisták is áldozatul estek. A forradalom mártírjai ők, akiket a nemzet gyászol, s akiknek halálát *törvényes úton meg fogja bosszulni...*¹⁸³ [Kiemelés – G. R.]

követésére. Ezekről az elemektől meg kel tisztítani a közéletet, a pártot és az állami szervezetet egyaránt...” In: NAGY, 1984. 216–217. – Nagy Imrének az az állítása, hogy 1955-ös törvényteleneségek súlyosabbak voltak, mint az 1950–52 közöttiek, nem fedti a valóságot, nyilvánvalóvá válik ez már akkor, ha csak az 1953 előtti internálásokra, kitelepítésekre gondolunk. A koncepciók perekkkel kapcsolatban lásd: FEHÉRVÁRY ISTVÁN: *Börtönvilág Magyarországon 1945–1956*. Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 1990., továbbá KAHLER – M. KISS, 1997. *Az ÁVH és a katonai bizottság (7–63.)*, valamint a *Törvénytelen szocializmus* című fejezetét. *A Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Zrínyi Kiadó – Új Magyarország, 1991., továbbá *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989*. Havasy Gyula dokumentumgyűjteménye. Budapest, 1990.

183 GONDOLATOK, 1957. „Feljegyzések” 7.

Nagy Imrének az „el kell ítélni az önkényes terror-cselekedetet még akkor is, ha ezt jogos ellenszenv szüli”, illetve hogy a forradalomban „áldozatul esettek” (mindenekelőtt a kommunisták) halálát a „nemzet... törvényes úton meg fogja bosszulni” – mondatai arra engednek következtetni, hogy a forradalom után Nagy Imre is tartott volna megtorlást, ha valószínűleg nem is olyan mértékűt, mint amelyet a szovjet intervenció után Kádár János végrehajtott.¹⁸⁴

A Gondolatok ellentmondásosságát vizsgálva már felvetettük, hogy a szerzőnek a Szovjetunióra, illetve az SZKP-ra vonatkozó „ítéletével” összefüggésben meg kell ismernünk a Varsói Szerződés szerepét bemutató gondolatait is. A Gondolatok szerzője a Varsói Szerződéssel kapcsolatban említi a nemzetközi kapcsolatokat őt alapelvét, valamint azzal összefüggésben emeli ki Lengyelország és Jugoszlávia helyzetét, eseményeit is:

„...A lengyel és magyar események rávilágítottak, hogy a varsói szerződés a szovjet nagyhatalmi sovíniszta törekvések eszköze, amelynek segítségével a benne résztvevő – helyesebben moszkvai utasításra abba belekényszerített – szocialista országokat ennek a politikának alárendelik. A varsói szerződés nem más, mint a szovjet katonai diktatúra ráerőszakolása a résztvevő országokra [...] A varsói szerződés igazi értelme tehát az, hogy az egyes országokban elhelyezett szovjet csapatok segítségével olyan politikai, gazdasági és katonai helyzetet biztosítson, amely legjobban megfelel a szovjet hatalmi katonai törekvéseknek. A szovjet csapatok hivatása az is, hogy biztosítsák a varsói szerződés feltétlen betartását és fenntartása feltételeinek a megteremtését. A varsói szerződés a szocialista országok egymásközi viszonya terén a sztálini korszak függőségének és alárendeltségének katonai eszköze. Amit a szovjet kormány és az SZKP politikai tanácsokkal, utasításokkal nem tud elérni, azt a varsói szerződés katonai eszközökkel van hivatva biztosítani. A varsói szerződés tehát szöges ellentétben áll az antisztalinista törekvésekkel, sajátos úton való fejlődés lenini elméletével, az 5 alapelvnek a szocialista országok közötti viszonyok terén való érvényesítésével. Erre a legjobb példát a lengyelországi és magyarországi események nyújtják [...] Mindkét esetben nem külső imperialista támadás, hanem belpolitikai okok miatt és mindkét esetben az országban állandó szovjet csapatok beavatkozásával próbálták a célkitűzéseknek irányt szerezni, beavatkozva az ország belügyeibe Lengyelországban sikerült a katonai összeütközést az utolsó pillanatban elhárítani. Magyarországon azonban véres és pusztító harcokra került sor. Itt is, ott is szovjet csapatokról van szó. Itt is, ott is a varsói szerződés alapján tartózkodnak az országban, de itt is, ott is az ország, a kormányzás és a párt belügyeibe avatkoztak be, a szocializmus, a béke és a biztonság »védelme« címén... A szocialista országok voltak a varsói szerződés előtt is és

184 A forradalom után következő megtorlásról lásd: KAHLER – M. KISS, 1997. *Megtorlás* című fejezetét, 209–317.

lesznek a varsói szerződés után is, sőt vannak most is olyan szocialista országok, amelyek nem tagjai a varsói egyezménynek. (pl. Jugoszlávia) [...] A varsói szerződés és az 5 alapelv [...] nem egyeztethető össze, az utóbbiak súlyos sérelme nélkül... *a harc* [ti. 1956-ban Magyarországon] *nem a magyar forradalmárok és ellenforradalmárok között folyt, hanem a magyar felkelők és a szovjet csapatok között* [Kiemelés – G. R.], – éppen a fegyveres beavatkozás mielőbbi megszüntetése érdekében, a varsói szerződés felmondása elől kitérni nem lehetett és nem is lett volna helyes...¹⁸⁵

Nagy Imre feljegyzéseinek itt kiemelt részlete mutatja, hogy a forradalom alatti nyilatkozataival szemben Nagy Imre Snagovban már szabadságharcnak értékelte az eseményeket, azonban még ott sem fogalmazta meg, hogy a magyarországi események végeredményben bebizonyították a szocializmus megreformálhatatlanságát.

A kommunizmushoz, illetve Szovjetunióhoz való rendíthetetlen hűségről tesz tanúbizonyságot a snagovi napló írója akkor, amikor a Varsói Szerződés részletes, kíméletlen értékelése után és annak ellenére a következőket írja:

„...Az 5 alapelv megvalósítására irányuló politikánk érvényesítése során kétségtelenül szembekerültünk azzal a szovjet politikával, amely a fegyveres beavatkozás végén merőben szembeállt az 5 alapelvel. Mint ahogyan ez a fellépésünk nem állított szembe bennünket a szocializmussal, úgy nem is állított szembe bennünket a Szovjetunióval és az SZKP-val. Mi szembeszálltunk és a jövőben is szembeszállunk az 5 alapelven lábbal tipró, az országok és népek függetlenségét, szabadságát, egyenjogúságát és szuverénitását semmibevevő sztálinista politikával, amely okozója volt a magyarországi tragikus eseményeknek. A Szovjetunióval az 5 alapelv alapján jószomszédi, baráti viszonyban akarunk élni, amit nekünk nemcsak mint kommunistáknak, de mint magyar hazafiaknak is, a Szovjetunió tőzsomszedságában élő kis nemzetnek feltétlenül szem előtt kell tartanunk. A szovjet–magyar barátság új alapokon, a független magyar külpolitika egyik alap-elve kell legyen, aminek megvan a legfontosabb feltétele: a szocializmus közös útján való előrehaladásunk...¹⁸⁶

Nagy Imre feljegyzéseiben továbbá rámutat, hogy a Varsói Szerződésből való kilépéssel szorosan összefügg a semlegesség kinyilvánítása is:

„...A varsói szerződés felmondását nem lehetett felvetni anélkül, hogy egyidejűleg fel ne merüljön az ország nemzetközi státuszának kérdése, – az aktív egymás mellett élés, vagy a semlegesség, illetve annak ilyen, vagy amolyan formája. Csak a két

185 GONDOLATOR, 1957. 19–22.

186 Uo. 26.

kérdés megoldása együtt, – a varsói szerződés felmondása és a semlegesség kinyilatkoztatása adhatott alapot annak a jogos reménynek, hogy sikerül a belügyeinkbe való fegyveres beavatkozás megszüntetésével elérni azt, hogy saját belső erőinkkel felszámoljuk Rákosi, Gerő-féle párt és népellenes politika és rendszer maradványait, szilárd alapokra helyezzük a szocializmus elvi alapján állami, társadalmi és gazdasági életünket, a szocialista demokratizmust, a törvényességet és megtalálhatjuk a szocializmus építésének azt a sajátos magyar útját, amelyen az egész dolgozó magyar nép követ bennünket a felemelkedés és a független szabad nemzeti létünk útján...”¹⁸⁷

A szerző a fentieknek megfelelően egyenesen kijelenti, hogy szocializmus és nemzeti függetlenség összeegyeztethető, de a szocializmus nem a szovjet diktatúrával egyenlő:

„...Kádárnak előbb-utóbb tudomásul kell vennie, hogy Magyarországon, de máshol sem lehet a szocializmust a nép ellen, a néppel szembeszegülve építeni, még akkor sem, ha ehhez biztosítják az egész szocialista tábor együttes politikai, morális és anyagi támogatását. Az egyetlen megoldás a saját nép a magyar nép nemzeti, hazafias törekvéseinek a proletár nemzetköziség valódi és hatalmi, vagy presztízis szempontokból nem eltorzított szellemben való összeegyeztetése. E nélkül Kádár maga és politikája mögé állíthatja az egész szocialista tábort, annak pártjait és kormányait, de maga, kormánya és a párt ellen hívja ki az egész magyar nép haragját és megvetését...”¹⁸⁸ Illetve másutt: „...Nyilvánvaló – a tények mutatják – hogy a szovjet katonai diktatura a nagy orosz nemzeti érdek és a szocializmus érdekei élesen elütnek egymástól...”¹⁸⁹

A proletárnemzetköziséggel kapcsolatban Nagy így ír:

„...A proletár nemzetköziség összhangban áll a proletárok nemzeti feladatával. Amely proletariátus méltó képviselője saját nemzeti érdekeinek, az lehet méltó arra, hogy a proletárok nemzetközi családjában helyet foglaljon. A proletár nemzetköziség, a proletárok hazafiságának és nemzetköziségének egysége. A proletár nemzetköziség minden ország proletárjainak teljes egyenjogúságát jelenti...”¹⁹⁰ Illetve: „...Vajjon a nemzeti függetlenségért folyó harc ellentétben áll-e a proletárnemzetköziséggel? Nyilván nem! Akkor sem, ha az imperialista [!] hatalmakkal szemben kell a nemzeti függetlenséget megvédeni, vagy kiharcolni, de akkor sem, ha a szovjet fegyveres erőkkal szemben...”¹⁹¹

187 Uo. 23.

188 Uo. 76.

189 Uo. 19.

190 Uo. 124.

191 Uo. 33.

Ugyanakkor Nagy Imre művében kommunista nivoltáého híven leszögezi, hogy a szocializmus építéséhez szükséges kompromisszum volt mind a Varsói Szerződés felmondása, mind az ország semlegességének kimondása. Kompromisszumként jelölte meg ezen kívül feljegyzéseinek egyes részein a szerző a többpártrendszer bevezetését is, azt tulajdonképpen visszalépésnek tartotta, illetve hangsúlyozta, hogy a hegemonia a kommunista párté kell, hogy maradjon:

„...Mi világosan láttuk és látjuk, hogy a demokratikus kibontakozás, amelynek útjára elhatároztuk magunkat, *kompromisszum, de olyan, amely feltétlenül helyes és egészséges volt a magyar események közepette, ahhoz hogy megmentsük a legtöbbet a népi demokratikus rendszerből, a szocialista vívmányokból és bizosítsuk a szocialista építés feltételeit az országban*, új utakon járva, új alapokra helyezve viszonyunkat a nemzetközi kapcsolatok terén, *megőrizve szoros baráti együttműködésünket a szocialista országokkal*. Ennek a nagy célnak az érdekében mentünk *kompromisszumra: az egypárt rendszerből a szocialista és demokratikus pártok koalíciójára (1945-ös alapon), a varsói szerződés felmondása és az ország semlegességének kinyilvánítására* [Kiemelés – G. R.] [...] Kompromisszum nem mindig helyes és célszerű. De azt is el kell fogadni, hogy rendkívül káros lehet mindenféle kompromisszum elől elzárkózni. A magyarországi események és azok következményei, azok is, amelyeket eddig láttunk, de azok is, amelyek ezután jönnek, azt mutatják, hogy helytelen volt elvetni a demokratikus alapokon létrejövő kompromisszumot, a demokratikus kibontakozást...¹⁹² Annál is inkább „helytelen volt”, hiszen „...A szocializmus nem ismer olyan elvet, amely az egypártrendszert a népi demokrácia, vagy a szocializmus ismérvévé mondaná ki, mintha a népi demokrácia csakis egypártrendszer mellett létezhetne, s az ettől való minden eltérés antimarxista nézet, revizionizmus lenne. Ennek ellentmond több ország példája, ahol többpártrendszer mellett létezik a népi demokrácia. (Kína, Kelet-Németország, Csehszlovákia, Lengyelország, stb.) [...] Csak a merev dogmatizmus, a szektáns antimarxista nézet, a szovjet-példa szolgálai utánzása vezet olyan hibás álláspontra, amely az átmeneti szakasz [ti. a kapitalizmusból a szocializmusba] egyetlen lehetséges formájának az egypárt rendszerű népi demokráciát ismeri el...”¹⁹³

Ugyanakkor – ahogy a fentiekben már előrevetítettem – a többpártrendszer megítélése is a napló ellentmondásos pontjai közé tartozik, hiszen Nagy Imre annak későbbi fejezetében már odáig megy, hogy a kommunista párt vezető helyének ismételt hangsúlyozása mellett „biztosabbnak és szilárdabbnak” tartja a többpártrendszert az egypártrendszerénél:

192 GONDOLATOK, 1957. 14–15.

193 Uo. 61.

„...A társadalom demokratikus alapjait, amelyeken a szocializmus felé előrehaladhatunk, biztosabbnak és szilárdabbnak tartom a többpártrendszerű állami és társadalmi berendezkedés mellett. Ennek azonban feltétele a munkásosztály egysége és érdekeinek egy pártban való képviseletét, ami azt jelenti, hogy a többpártrendszerű szocialista demokratizmus keretében is egységes, marxista munkáspárt képviselheti eredményesen a proletariátus ügyét, viheti előre sikeresen a szocialista átalakulást és irányíthatja eszmeileg és politikailag a haladó erők széles nemzeti összefogását...”¹⁹⁴ [Kiemelés – G. R.]

Sőt másutt egyenesen kijelenti, hogy „...feltárult az egypártrendszer teljes politikai csődje is, bebizonyosodott, hogy nem nyújt biztosítékot az államélet demokratizmusának megeremtésére, biztosítására, de lehetetlenné teszi annak kifejlesztését, demokratikus néphatalom kibontakozását. A párt elfajulása, amely az egypártrendszer csődjét hozta magával, a hatalom, a népi demokratikus rendszer elfajulásához vezetett, annak eltorzulását vonta maga után. A szovjet mintához idomult, az egypárt rendszer alapján épült fel, a többpártrendszerrel egészségesen megindult kezdet felszámolása után, amely a parlamenti demokráciát is teljesen felszámolta. Ezzel a népi demokrácia formájában is, tartalmában is az egypártrendszerű szovjetállam hasonmásává vált, vagyis elvesztette népi demokratikus jellegét, amely pedig az átmeneti szakasz¹⁹⁵ állami és társadalmi rendszere...”¹⁹⁶

A második szovjet intervenció megokolásának ellentmondásait vizsgálva kiemeltük, hogy Nagy Imre erélyesen rámutat: a szovjet beavatkozást a Kádár-kormány nem kérhette, hiszen az csak 1956. november 7-étől – illetve a Nagy Imre-kormány elrablása miatt még az után is törvénytelenül – létezett.

Nagy Imre feljegyzéseiben Kádár János szerepét tárgyalva is ellentmondásokba keveredett. Bár újra és újra, és egyre szenvedélyesebben ostromozza írásában a szerző Kádár Jánost,¹⁹⁷ sőt néhol egyenesen Kádár „árulását”¹⁹⁸ jelöli meg az 1956-os tragédia okának, snagovi naplójában a Szovjetunió törekvéseivel, szerepével összefüggésben megjegyzi, hogy valójában Kádár János véleményét az SZKP nem nagyon vette figyelembe.

Nagy Imre szavait idézve: „... az SZKP a magyar kérdésben tehát a magyar párt, a MSZMP és annak vezetősége megkérdezése nélkül, csupán egyetlen, a szovjet szervek által megszöktetett tagjának, Kádár Jánosnak a politikai »véle-

194 Uo. 62.

195 Ti. a kapitalizmuból a szocializmusba. Ehhez lásd még: GONDOLATOR, 1957. 61.

196 Uo. 60.

197 Uo. 26–27.

198 Ehhez lásd: Uo. 93.

ménye« alapján hozott kötelező döntéseket, ha ugyan egyáltalán szükség volt (dehogy volt!) Kádár véleményére...”¹⁹⁹

Nagy Imre Kádár szerepére vonatkozó legutóbb idézett megjegyzése, vagyis hogy egyáltalán nem volt szükségük a szovjeteknek Kádár János véleményére, nem felel meg a valóságnak. A rendelkezésre álló dokumentumok²⁰⁰ bizonyítják, hogy az SZKP a forradalom napjaiban állandó kapcsolatban volt Kádár Jánossal, aki az adott körülmények között az egyetlen ember volt, aki vállalta a szocialista rendszer restaurációjának irányítását Magyarországon, és aki alkalmas is volt erre a feladatra.

Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor *Kinek a forradalma?* című könyvükben Kádár-ral kapcsolatban többek között megjegyzik, hogy „...noha a honi munkásmozgalmat neveltjeként (őt magát citálva) a vörös szín tisztelete mellett meg kellett tanulnia a nemzetiszín tiszteletét is, 1956-ban aligha lehetett megvádolni azzal, hogy a szocializmus valamilyen típusa nemzeti változatának lett volna a híve... Viszont a Rákosi-rendszer áldozata volt, és mivel a Magyar Dolgozók Pártja különböző fórumai nem vitték a problémáikat az »utcára«, a társadalomnak fogalma sem volt arról, hogy Kádár részese volt a Rajk-pernek. Sokkal inkább azt vélték tudni róla – ami később imázsának fontos alkotóeleme volt –, hogy a börtönben megkínózták...”²⁰¹

Nagy Imre Kádár János és Münnich Ferenc 1956. november 1-ei eltűnését tárgyalva továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy „...Íme a magyar kormány és a párt vezető tagjainak eltüntetésével így szervezte az SZKP és a szovjet kormány, a szovjet főparancsnokság, valamint az állambiztonsági szervekre támaszkodva, az ú.n. »forradalmi munkás-paraszt kormányt« elhurcolt emberek megfélemlítésével és árulásra bírásával akkor tette ezt, amikor a magyar nemzeti kormánnyal normális diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn, sőt tárgyalásokat folytatott és a továbbiakat készítette elő...”²⁰²

Ezen kívül a Kádár-kormány illegitimitásával kapcsolatban is rámutat a szerző, hogy „...A szovjet kormány és utasítására a szovjet főparancsnokság befejezett tényeket teremtett. Kádárt is, a varsói szerződés más országait is befejezett tények elé állították, s csupán utólagos jóváhagyásukat eszközölte ki, antedotálva [sic!], mint ahogyan a Kádár-kormányt és tőlem is éppen ezért egy november 4-re antedotált lemondó nyilatkozatot akarta aláírtni...”²⁰³

199 Uo. 41.

200 A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24-október 28., in: RIPP, 1997., továbbá SZEREDA – SZTOKALIN, 1993., valamint DÖNTÉS A KREMLBEN.

201 KAHLER – M. KISS, 1997. 286., illetve lásd uo. 283–317., valamint RIPP Zoltán: Restauráció és reformpolitika. A Kádár-korszak első éve. In: *Rubicon*, 1998. 1. sz. 6–11.

202 GONDOLATOR, 1957. 12.

203 Uo. 95.

Összegzés

Most, miután egyrészt elemeztük Nagy Imre 1956 előtti írásait, és kirajzolódtak előttünk legfontosabb nézetei, másrészt megnéztük 1956. október 23-a és november 4-e közötti nyilatkozatait és a szöveg viszonylagos ismeretlensége okán bőven idézve elemeztük snagovi naplóját, megkíséreljük megválaszolni a bevezetőnkben már megfogalmazott kérdést. Ezzel 1956 közvéleménye is szembe kellett hogy kerüljön, illetve minden azóta 1956-tal komolyan foglalkozó ember is szembesült. Ez pedig a következő: ha Nagy Imre már 1955–56-ban foglalkozott a fentiekben részletesen elemzett kérdésekkel, mintegy előrevetítve az 1956. október 23-a és november 4-e közötti eseményeket, mivel magyarázható forradalom alatti viselkedése, a „Fordulat napja”?

A meglehetősen összetett választ²⁰⁴ főként eddigi, elsősorban a Nagy Imre-írásokból levont megállapításaink egysége adja, amelynek alapja természetesen

204 Nagy Balázs a fentiekben már idézett tanulmányában a következő választ adja:

„...Nagy Imre teljesen helyesen úgy vélte, hogy a tüntetés követeléseit csak a pártvezetőség teljesítheti, egyetértésben a Szovjetunióval; előtte világos volt, hogy a párttal és a Szovjetunióval való nyílt és ellenséges szakítás katasztrófára vezet. Pontosan ismerte azt a tervet, amelyet a pártvezetőség egyik tagja közölt vele, hogy Gerő tudatos provokációra készül, és így akar leszámolni az ellenzékkel. A tüntető tömeg azonban éppen a pártvezetőség konok magatartásából, valamint a sorozatos provokációkból azt a következtetést vonta le – ugyancsak helyesen –, hogy követeléseit a pártvezetőség nem fogja teljesíteni és csak az ellene folytatott nyílt harc segíthet. Tragikus ellentmondás jött létre tehát a forradalom követeléseinek teljesítése szempontjából, amelyet az adott helyzetben senki és semmi nem oldhatott fel. Gerő provokációval elérte azt, hogy a tömegek követeléseit és a kommunista párt között áthághatatlan szakadék támadt, holott Nagy Imre arra törekedett, hogy a párt azonosuljon a tömegekkel, és így teljesíteni lehessen a követeléseket. A kommunista párt gyakorlatilag szétesett, mert tagjai a tüntető tömeg mellé álltak, szemben a pártvezetőség és funkcionáriusok klikkjével. De amit megtehetett a párttagok többsége, sőt Nagy Imre barátai is, azt nem tehetette meg Nagy Imre maga. Nem azért, mintha nem értette volna meg a forradalmat, hanem mert biztos volt abban, hogy az adott külpolitikai helyzetben és az ország belpolitikai viszonyai közepette a forradalom csak a párttal és a Szovjetunióval való megegyezés révén győzhet. Ehhez viszont az szükséges, hogy a pártvezetőség pozitív állásfoglalásával legitímmé tegye a követeléseket és a forradalom harcát. Mindebből következett, hogy az ő feladata, folytatni a küzdelmet a párton belül annak érdekében, hogy a pártvezetőséget a forradalom mellé állítsa. [...] Nagy Imre taktikája [...] a tömegek követeléseire támaszkodva, azzal a kontaktust megerősítve kényszeríteni a pártot a követelések elfogadására és ezen az alapon meggyőzni a szovjet vezetőket, hogy a reális politika az ország függetlenségének biztosítása. [...] Erőfeszítése azonban egyik vonalon sem járt sikerrel. Jóllehet a párt felbomlott, az egymás után létrejött minisztériumokban benmaradtak a régi, ismert stálinisták. A szovjet vezetők egyértelmű meggyőzése sem sikerült, mert ha az október 25-ére virradó éjjel beszélni is

Nagy Imre személyiségének döntő, kettős jellemvonása (hogy ti. igaz magyar és „hithű” kommunista volt).

Végső összegzésünk előtt kiemeljük Molnár Miklós *Egy vereség diadala*²⁰⁵ című munkájának egy részletét, amely hangsúlyozza azt a messze nem elhanyagolható szempontot, hogy Nagy Imrének a párton belül harcot kellett folytatnia, hogy tulajdonképpen meg volt kötve a keze; majd idézzük Nagy Imre egyik legközvetlenebb hívének, a fentiekben már többször „megszóllaltatott” Vásárhelyi Miklósnak kérdésünkkel kapcsolatos gondolatait.

Molnár Miklós Nagy Imre cselekvési lehetőségeivel kapcsolatban a következőket írja:

„...Azzal egyidőben, hogy a főváros utcáin kitört a fegyveres felkelés, másféle súlyos csatára került sor, nem messze a Parlamenttől, a párt Akadémia utcai székházában. Ez a csata egyrészt a »kemény vonal« követői, Gerő és társai, másrészt Nagy Imre és néhány barátja között zajlott. Nagy Imrét felkérték ugyan, hogy jöjjön be a Központi Vezetőség székházába, de ott Gerő leplezetlen ellenségeséggel fogadta. [...] A dühöngő első titkár azzal vádolja Nagy Imrét, hogy ő bujtogatott a felkelésre. Nagy élesen válaszol, kijelenti, hogy a nép haragját a Rákosi- és Gerő-féle politika korbácsolta fel. [...] De végül is nem azért kérték be Nagy Imrét, hogy szidalmazzák. A pártnak szüksége van rá, igénybe kell vennie a szolgálatait [ahogy snagovi naplójának elemzésekor láttuk, ezzel Nagy Imre is tisztában volt]. A párt vezetőinek terve világos: erőszakkal letörni a felkelést, és e műveletben pajzsként használni Nagy Imrét.”

Vásárhelyi Miklós is megjegyezte, hogy Nagy Imre 1956. október 28-ai döntésébe (hogy ti. ellenforradalom helyett nemzeti/népi mozgalomként értékelte az eseményeket) „...taktikai okok is belejátszottak, illetve a felismerés biztos folyamatos volt, de ugye a párton belül is meg kellett, hogy érlelődjön egy olyan

tudott Mikojjánál és Szuszlovval, mégis Gerő volt a párt hivatalos vezetője és végeredményben ő tárgyalt velük legtovább. [...] A tragikus ellentmondás fokozódott. A tömegek fegyveres harca a makacs, konok kommunista párt ellen folyt és a Szovjetunió ellen, amelyeknek hozzájárulása nélkül reálisan nem lehetett elképzelni a követelések teljesítését. Ebben a helyzetben a legképtelenebb az volt, hogy Nagy Imre magatartását és politikáját éppen úgy nem lehetett elítélni, mint a tömegek fegyveres harcát. A konszolidálásra irányuló politika volt az egyetlen felelős és reális elgondolás – de a fegyveres harc vált a nép egyetlen és utolsó lehetőségévé. Nagy Imre mindaddig meg tudta magát őrizni attól a politikai és morális bukástól, amely taktikája miatt szembefordította volna a felkelt néppel. Politikai nagyságát éppen az mutatja, hogy személyében fel tudta oldani a forradalom és annak realitása közötti tragikus ellentmondást.” In: NAGY BALÁZS, 1992.

205 MOLNÁR, 1991. 119.

situáció, ahol a döntésben Nagy Imre mellé állt Kádár, és sokan mások, és azokkal együtt, tehát nem egyedül, szembefordulhasson Gerővel, Hegedüssel, és mindazokkal, akik a régi merev vonalat képviselték”.

Vásárhelyi Miklós kulcskérdésünkre válaszolva kiemelte egyrészt, hogy Nagy Imre 1956. október 23-a és november 4-e között [illetve ha az elemzett snagovi feljegyzésekre gondolunk, tudjuk, hogy haláláig] vívódott, nem tudván elszakadni sem kommunista eszméitől, sem hazafiúi és erkölcsi érzületétől. Vásárhelyi szerint Nagy Imre nagyon fegyelmezett párttag volt, és egészen november 4-ig – noha már október 28-án átértékelte az eseményeket – döntő tényező volt számára a szovjet vezetés álláspontja. Másrészt Vásárhelyi Miklós hangsúlyozta, hogy Nagy Imrének közvetlen kapcsolata nem volt a felkeléssel, „...be volt zárva az Akadémia utcába, a pártközpontba, információi azok voltak, amiket környezetétől kapott...”,²⁰⁶ és így „...Nagy Imre ténylegesen nem értette október 28-a előtt az eseményeket...” Vásárhelyi október 28-ával kapcsolatban a következőket mondta:

„...Huszonyolcadikára ért meg annyira a helyzet, és érte őt annyi hatás (csepeli munkások, régi kommunisták, értelmiségiek küldöttsége), hogy átértékelte az eseményeket. Ezek a küldöttségek mind elmentek hozzá és magyarázták neki, hogy nem ezt kell csinálni, hogy ez szembeáll az ő egész gondolkodásával, szakítson ezzel a bandával és álljon a nép élére. És itt a döntő fordulat tulajdonképpen akkor következett be, amikor a szovjetek repülőgépekkel és ágyúkkal szét akarták lőni a Corvin-közt, ehhez az ő hozzájárulása kellett volna. Ehhez ő már nem járult hozzá, szembefordult, és 28-án – miután megkapta a szovjet vezetők hozzájárulását is (a szovjet követségen volt, onnan beszélt a szovjet vezetőkkel) – egy teljes fordulatot hajtott végre,²⁰⁷ és elismerte, hogy ez egy forradalom (Kádárral együtt), és a régi vezetést, Gerőéket eltávolította, s egy új kormányt alakított, amelyből aztán lett a koalíciós kormány...” Vásárhelyi Miklós az október 23-a és október 28-a közötti időszakra utalva hangsúlyozta továbbá, hogy „Nagy Imre helytelenül döntött, de annál nagyobb érdeme, hogy felismerte, hogy döntése nem volt helyes, és igen nagy része volt abban, hogy nem sikerült erőszakkal leverni a forradalmat, hogy nem folyamodtak a legszélsőségesebb eszközökhöz, ő népiértésben nem akart részt venni.”²⁰⁸

206 Lásd még MÉRAY, 1989. 149–150., 160–162., az ezzel ellentétes álláspontot elfoglaló Nagy Balázs tanulmányát, illetve Rainer M. János munkáját (In: *Élet és Tudomány*, 1998. 43. sz. 1351.).

207 Lásd: 1956. okt. 28-a a „Fordulat napja”.

208 Vásárhelyi Miklós helyzetértékeléséhez lásd még VÁSÁRHELYI Miklós *Az első meghiúsított reformkísérlet. Az 1953-as kormányprogram*. In: *A forradalom előzményei, alakulása és utóélete, Tanulmányok és kronológia*. Szerk.: DECSY J. – FEJTŐ F. – KEMÉNY I. és mások. Párizs – New Jersey, 1987. (Magyar Füzetek) tanulmányát, amelyben így foglalja össze Nagy Imre és hívei (köztük a maga) tevékenységét:

A tanulmányomban elemzett Nagy Imre-írások (főként a Gondolatok), beszédek igazolják: mivel Nagy Imre még magának sem vallotta be, hogy a szocializmus megreformálhatatlan, két érzés – hazafiúi és kommunista hűsége – között őrlődött; valamint azt, hogy október 28-a, a „Fordulat napja” összefüggött Nagy Imre békés megoldásra való törekvésével, amelyhez a pártot, a szovjet vezetést és a magyar népet egyaránt meg kellett győznie.

Ugyanakkor abból, hogy Nagy Imre „be volt zárva az Akadémia utcába”, nem lehet egyszerűen azt a magyarázatot levonni, hogy „ténylegesen nem értette az eseményeket”. Vásárhelyi Miklós a fentiekben idézett interjújában azt is megjegyzi, hogy „*taktikai okok is belejátszottak, illetve a felismerés biztos folyamatos volt, de ugye a párton belül is meg kellett, hogy érlelődjön egy olyan szituáció, ahol a döntésben Nagy Imre mellé állt Kádár, és sokan mások, és azokkal együtt, tehát nem egyedül, szembefordulhasson Gerővel, Hegedűssel, és mindazokkal, akik a régi merev vonalat képviselték*”. [Kiemelés – G. R.]

Az már nem Nagy Imrén múlt, hogy 1956. november 1-én éppen Kádár és Münnich voltak azok, akik elárulták őt is és a forradalmat is.²⁰⁹ Egyrészt meg volt kötve Nagy Imre keze,²¹⁰ és elemzett, 1956. október 23-ai Parlament előtti

„...A kommunista reformerek nem kívánták sem a forradalmat, sem a radikális forradalmi változásokat, el akarták kerülni a nyílt erőkonfrontációt. Szembefordultak a sztálinista önkénnyel és elkötelezték magukat a függetlenség és szabadság mellett, de hittek abban, hogy céljaikat megvalósíthatják fokozatosan, békés úton. A forradalom fejleményei nyomán ismerték fel – akadozva és megkéské – a történelmi tanulságot: a progresszió, a demokrácia és a nemzeti függetlenség egymástól elválaszthatatlan. A reform nem haladhat előre az autonómia kivívása, a demokrácia intézményes biztosítása nélkül. A békés kibontakozás, a fokozatos fejlődés az előnyösebb, kevésbé kockázatos átalakulási folyamat egy nemzet életében. Amikor azonban ennek az útnak a lehetőségét a hatalom erőszakkal torlaszolja el, akkor az egyetlen alternatíva a forradalom, amely súlyos kockázattal, veszteségekkel, tragédiákkal terhes, de a társadalmi ellentétek túlfeszítésének legkielevezettebb fokán elkerülhetetlen. E felismerés jegyében talált egymásra – átmeneti elszakadás után – a felkelt nép és az 1953-as reformnemzedék. A szövetséget életük és szabadságuk feláldozásával pecsételték meg a szerződők a népfelkelés szellemi úttörői és a forradalmárok. Így lett szétválaszthatatlanul eggyé, egységes folyamattá a magyar történelemnek az a korszaka, mely az 1953-as kormányprogram reformjaival indult és az 1956-os forradalomban teljesedett ki.”

Vásárhelyi Miklós megközelítése koherens, de Kahler – M. Kiss idézett munkájában egy másfajta megközelítéssel találkozunk!

209 Ehhez lásd: a GONDOLATOK idevonatkozó részeit, illetve DÖNTÉS A KREMLBEN (140.) című műnek az SZKP-n belüli két tábor – a »liberális szárny és a keményvonalasok« – harcából a »keményvonalasok« felülkerekedését tárgyaló részét.

210 Ehhez lásd még Ripp Zoltánnak Nagy Imre 1956 okt. 23-ai beszédéhez fűzött gondolatait: „...Nagy Imre sokak által leírt passzivitása könnyen magyarázható, igazi visszatérését a közéletbe nyilván nem így képzelte el. Sikertelen beszéde után, minden politikai

beszéde, valamint október 25-ei rádióbeszéde is igazolja: meglepte, hogy a felkelés az egész magyar népet maga mögött tudja. Ugyanakkor – és erre is következtethetünk Parlament előtti beszédéből – nyitott volt arra, hogy meghallja a magyar társadalom egészének követeléseit, és megértse lelkiállapotát is. Továbbá – ahogy elemzett 1955–1956-os vitairatai is igazolják – tisztában volt vele, hogy a kialakult helyzet milyen eredményekre vezethet. De hazafiúi, ugyanakkor kommunista hűségének megfelelően, mintegy hídként állt egyrészt szeretett hazája, Magyarország és a „nagy testvér”, a Szovjetunió, másrészt a magyar nép és annak kétszínű, áruló vezetői (Kádár,²¹¹ Münnich, Hegedűs, Apró, Marosán stb.) között. Ehhez hozzá tartoztak, illetve ebből következtek azok a tényezők, amelyekre elsősorban Nagy Imre halála előtt írt „naplójának” elemzésekor mutattunk rá, és amelyek ismerete Nagy Imre alakjának, történelmi szerepének megértéséhez elengedhetetlen.

Gondolunk itt elsősorban arra, hogy Nagy Imre bizonyos szempontból naivan hitt a szocializmus eszméjében, azt soha nem tagadta meg, noha annak megvalósításával, képviselőinek cselekedeteivel, módszereivel szemben újra és újra kritikával élt. Ám valószínűleg nem csupán naivitásról volt szó Nagy Imre esetében. Felmerülhet bennünk az is, hogy tulajdonképpen egyfajta „szellemi öngyilkosságot” is elutasított azzal, hogy saját magát újra és újra igyekezett megerősíteni a kommunizmushoz való rendíthetetlen hűségben. Magatartásának tehát döntő jellemzője volt, hogy miközben a „kapitalizmusból szocializmusba való átmenetnek” sajátos, magyar és békés útját kereste – ez szinte valamennyi Nagy Imre-írásban megfogalmazódik – soha nem tudatosította és jelentette ki, hogy a szocializmus megreformálhatatlan. Ugyanakkor egy másik döntő tényező az – ez szintén szorosan összefügg azzal, hogy ő valóban hithű kommunista volt –, hogy Nagy Imre nem értette meg igazán a forradalmat. Ne felejtjük azonban el, hogy a kor körülményeit tekintve Nagy Imre nagyon messzire eljutott mind gondolkodásában, mind cselekedeteiben.

A szovjetek folyamatos jelenléte és tárgyalásai Kádár Jánossal, az SZKP-n belüli viták, vagyis az ún. keményvonalas tábor és a liberális szárny magyar kérdéssel kapcsolatos véleménykülönbsége és harca, továbbá Kádár János egymásnak elmentmondó nyilatkozatai, kettős viselkedése, és nem utolsósorban a Nyugat által támogatott semleges Jugoszlávia példája igazolják a következőt. Nagy Imre reménykedése, hogy a tragédia – vagyis az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc vérbe fojtása – elkerülhető, nem volt teljesen alaptalan, elképzelése

funkciótól továbbra is megfosztva társait nélkülözve csöppent azok közé, akik egy éve kizárták a pártból, majd néhány napja »visszazárták« oda...” In: RIPP, 1997. 183.

211 Magatartása elemzéséhez lásd: KAHLER – M. KISS, 1997. 293–310.

nem volt utópisztikus álom. Nagy Imre kommunista mivolta és hazafiúi hűsége személyiségének két domináns, ugyanakkor összeegyeztethetetlen összetevője. Amikor e kettő között választania kellett, az utóbbit választotta,²¹² és így a magyar nép mártírja lett.

Befejezésül álljanak itt Molnár Miklósnak a semlegesség kinyilvánítását és a Varsói Szerződésből való kilépést bejelentő, 1956. november 1-ei rádiónyilatkozathoz fűzött gondolatai:

„...Ez a nyilatkozat – félreérthetetlenül: válasz. A magyar kormány válasza arra, ami a tárgyalások megindulása és a drámai döntés között történt. Hogy mi volt ez, mi történt, ezt mindmáig nem tudjuk pontosan,²¹³ de ismerjük az eredményt – a szovjet invázió kezdetét –, és néhány jelből következtetni tudunk egyéb tényekre is. 1959 novemberében a magyar pártkongresszus alkalmából Budapesten tartózkodó Hruscsov három év késéssel beismerte, hogy a szovjet Politbüro kebelében megoszlottak a vélemények a magyarországi beavatkozást illetően.²¹⁴ [...] Mikojan lehetett a beavatkozás fő ellenzője, aki [...] helyeselte Nagy Imre koncepcióját. Nagy tehát egy ideig csakugyan bízott a sikerben, reménykedett Mikojan támogatásában és békés megoldást remélt. Ez a remény és várakozás omlott össze, amikor világossá vált, hogy Mikojan nem tartotta – vagy nem tarthatta – be szavát, és félreérthetlenné vált, hogy a magyar kormányt becsapták (ne feledjük el ugyanis, hogy közben katonai tárgyalások is folytak a szovjet csapatok visszavonásáról).²¹⁵ Ha ebben a helyzetben Nagy tétlenül várakozik, és szótlanul tűri az ország újabb megszállását – a forradalom és a független Magyarország ugyanúgy a szovjet tankok hernyótalpai alatt leheli ki lelkét, mint ahogy ez megtörtént november 4-én. »Lengyel megoldásra«,²¹⁶ kompromisszumra 24 órával előbb még volt, ebben a pillanatban azonban már nem volt sem lehetőség, sem remény. De ezt a hidat nem Nagy égette fel, hanem a szovjet hadsereg inváziója. Ezért nem tudott Nagy Gomulkává²¹⁷ lenni s nem azért, mert a feladat meghaladta képességeit. Ekkor tehát, és csak ekkor szánta rá magát Nagy Imre a Varsói Szerződés egyoldalú felbontására és a semlegesség bejelentésére. S még ez a valóban végső és kétség-

212 Ehhez lásd még: RAINER M. János: A Parlamenttől a fő utcáig. Nagy Imre gondolati útja. 1956. november 4. – 1957. április 14. In: *Évkönyv I. 1992*. Szerk. biz.: BAK M. János – BÉKÉS Csaba – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György. Budapest, 1956-os Intézet, 1993. 141.: „...az általa valóban halálosan komolyan vett vezérlő értékek egyike – a nép akarata – összeütközött más, hasonlóan végső értékeivel – mint a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom ügye. Akkor a nép akarata mellett döntött...”

213 Ehhez lásd: DÖNTÉS A KREMLBEN, továbbá SZEREDA – SZTOKALIN, 1993.

214 Lásd: DÖNTÉS A KREMLBEN, 45. és 121–140.

215 Uo. 139–140.

216 Lásd: 33. jegyzet.

217 Uo.

beesett lépés sem meggondolatlan provokatív gesztus, esztelen kihívás volt a részéről. Válasz volt, igaz, immár nem a szovjet ígéretekre, hanem a szovjet hitszegésre – de egyben egy utolsó védekező hadmozdulat is. A szakadék szélén álló országot ugyanis más nem menthette meg már, csakis a két döntés egyidejű bejelentése, abban a reményben, hogy ez a határozottság a szovjet felet is megfontolásra készíti és a semlegesség védelmére felkért három nyugati hatalmat is erőteljesebb diplomáciai közbelépésre serkenti. Mint tudjuk, sem az egyik, sem a másik nem történt meg, s ezért aligha merné bárki is Nagy Imrét hibáztatni. Mindenki tudja, hogy mások a vétkesek, másokra hárul – egyfelől az agresszív, másfelől a passzív hitszegésért – a történelmi felelősség, és mások lelkét terheli a bűntudat. Talán ezért kellett Nagynak az életével fizetnie. És talán ezért hárítják a másik oldalról olyan könnyedén és szívesen Nagy Imrére a vádat: Ő feszítette túl a húrt, ő nem volt elég józan, reális és meggondolt államférfiú. A történelem azonban ítélni fog, talán már ítélte is, és magasan korunk botcsinálta tudósai és »reálpolitikusai« fölébe emelte a kis nagy ember, a cvikkeres forradalmár, a fontolva haladó hős, a tanáros államférfi, Nagy Imre emlékét.”²¹⁸

A felhasznált irodalom jegyzéke

A FORRADALOM ELŐZMÉNYEI...

A forradalom előzményei, alakulása és utóélete. Tanulmányok és kronológia. Szerk.: DECSY J. – FEJTŐ F. – KEMÉNY I. és mások. Párizs – New Jersey, 1987. (Magyar Füzetek)

A FORRADALOM HANGJA

A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9. Budapest, Századvég–Nyilvánosság Klub, 1989. (Századvég füzetek 3.)

A „JELCIN-DOSSZIÉ”

A „Jelcin dosszié”: Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk.: GÁL Éva – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György – RAINER M. János. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1993.

ABOD

1993 ABOD László: A forradalom napjairól és a megtorlásról. In: *Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni! Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéséből.* Szerk.: KOZÁK Gyula – MOLNÁR Adrienne. Budapest, Századvég – 1956-os Intézet, 1993.

ACZÉL – MÉRAY

1989 ACZÉL Tamás – MÉRAY Tibor: *A tisztító vihar.* Szeged, JATE, 1989.

ANGYAL

1991 *Angyal István saját kezű vallomása.* A szöveg gond., a dokumentumokat vál. EÖRSI László. Budapest, Pesti Szalon, 1991.

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM

Az 1956-os magyar forradalom. Reform – Felkelés – Szabadságharc – Megtorlás. Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete. (BAK M. János – KOZÁK Gyula – LITVÁN György – RAINER M. János) Budapest, Tankönyvkiadó, 1991.

BALOGH

1999 BALOGH Sándor: Szabad és demokratikus választás – 1945. In: *Parlamentari választások 1920–1998.* Szerk.: FÖLDES György – HUBAI László. Budapest, Napvilág, 1999.

BENCZÉDI – SZALAY

1989 *1956 sajtója (október 23.–november 4.).* Válogatás, szerk.: BENCZÉDI Magda. Vál.: SZALAY Hanna. Budapest, Kolonel Lap- és Könyvkiadó, 1989.

BESZÉLŐ-BESZÉLGETÉS...

Beszélő-beszélgetés Vásárhelyi Miklóssal. In: *Beszélő III*, 1987–1989. 24–25. sz. (Az interjút Szilágyi Sándor készítette.)

BÉKÉS

1996 BÉKÉS Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

BORBÁNDI

1997 BORBÁNDI Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938–1948*. Budapest, Európa, 1997.

DÖNTÉS A KREMLBEN

Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

EMBER

1989 EMBER Judit: *Menedékjog – 1956. A Nagy Imre-csoport elrablása*. Budapest, Szabad Tér, 1989.

FEHÉR – HELLER

1989 FEHÉR Ferenc – HELLER Ágnes: *Egy forradalom üzenete. Magyarország 1956*. Budapest, Kossuth, 1989.

FEHÉRVÁRY

1990 FEHÉRVÁRY István: *Börtönvilág Magyarországon 1945–1956*. H. n., Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 1990.

FÖLDES

1984 FÖLDES László: *A második vonalban*. Budapest, Kossuth, 1984.

GONDOLATOK

1957 *Nagy Imre feljegyzései*. MOL XX 5-h vizsgálati iratok 8.183. (V-318 MV)

GOSZTONYI

1989 GOSZTONYI Péter: *Föltámadott a tenger... A magyar október története*. Budapest, Népszava, 1989.

GYÖRKEI – HORVÁTH

1996 GYÖRKEI Jenő – HORVÁTH Miklós: Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez. In: *Szovjet katonai intervenció 1956*. Budapest, Argumentum, 1996.

GYURKÓ

1996 GYURKÓ László: *1956*. Budapest, Szabad Tér, 1996.

HALOTTAINK 1956

Halottaink 1956. Szerk.: BALASSA János – GEHÉR József – KURDI Zoltán és munkatársaik. I–II. köt. Budapest, Katalizátor, 1989.

- HAVASY**
1990 *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989.* HAVASY Gyula dokumentumgyűjteménye. Budapest, 1990.
- HEGEDŰS**
1988 HEGEDŰS András: *A történelem és a hatalom igazságában. Életrajzi elemzések.* Budapest, Kossuth, 1988.
1994 HEGEDŰS András: *Rendhagyó életek. Szubjektív reflexiók.* BFI-Budapest, 1994.
- HOLLÓS**
1976 HOLLÓS Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Budapest, Kossuth, 1976.
- HOLLÓS – LAJTAI**
1986 HOLLÓS Ervin – LAJTAI Vera: *Drámai napok. 1956. okt. 23. – nov. 4.* Budapest, Kossuth, 1986.
- HORVÁTH**
1995 HORVÁTH Miklós: *Maléter Pál.* Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1995.
- IRATOK AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS...**
Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. Szerk.: SOLT Pál, Dr. 4. köt. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1995.
- IZSÁK**
1999 IZSÁK Lajos: *A parlamentarizmus veszített csatája – 1947.* In: *Parlamentári választások 1920–1998.* Szerk.: FÖLDES György – HUBAI László. Budapest, Napvilág, 1999. 235–258.
- IZSÁK – SZABÓ**
1989 *1956 – a sajtó tükrében. 1956. október 22.–november 5.* Szerk.: IZSÁK Lajos – SZABÓ József. Budapest, Kossuth, 1989.
- KAHLER – M. KISS**
1997 KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: *Kinek a forradalma?* Budapest, Püski–Kortárs, 1997.
- KENDE**
1989 *Az igazság a Nagy Imre-ügyben.* Szerk.: KENDE Péter. Budapest, 1989. (Századvég Füzetek)
- KIRÁLY**
1990 KIRÁLY Béla: *Honvédségből néphadsereg.* Co-Nexus, 1990.
- KISSINGER**
1996 KISSINGER, Henry: *Diplomácia.* Budapest, Panem-McGraw-Hill-Grafo, 1996.
- KOPÁCSI**
1989 KOPÁCSI Sándor: *Életfogytiglan.* Budapest, I.U.S. Bibliotéka, 1989.

LITVÁN

- 1989 LITVÁN György: A Nagy Imre csoport. In: *Századvég–1956*, 1989. 1–2. sz.
- 1998 LITVÁN György: A Nagy Imre-per politikai háttere. In: *Rubicon*, 1998. 4–5. sz.

LOMAX

- 1982 LOMAX, Bill: *Magyarország 1956-ban*. Párizs, 1982. (Magyar Füzetek)

MÉRAY

- 1989 MÉRAY Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. Budapest, Bibliotéka, 1989.

MINDSZENTY

- 1989 MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Budapest, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1989.

MOLNÁR

- 1991 MOLNÁR Miklós: *Egy vereség diadala. A forradalom története*. Budapest, Educatio, 1991.
- 1992 MOLNÁR Miklós: Tévhitek Nagy Imre megítélésében. In: *Szemle. Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóiratából*. Szerk.: KOZÁK Gyula. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1992.

NAGY

- 1954 NAGY Imre: *Egy évtized. Válogatott beszédek és írások*. II. Budapest, Szikra, 1954.
- 1984 NAGY Imre: *A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek, 1955–1956*. Párizs, 1984. (Magyar Füzetek)

NAGY BALÁZS

- 1992 NAGY Balázs: Nagy Imre és a magyar forradalom. In: *Szemle. Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóiratából*. Szerk.: KOZÁK Gyula. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1992.

NÉMETHNÉ VÁGYI – SIPOS

- 1993 *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. Szerk.: NÉMETHNÉ VÁGYI Karola – SIPOS Levente. I. köt. 1956. november 11.–1957. január 14. Budapest, Intera, 1993.

RAINER M.

- 1988 *Tetemrehívás. 1958–1988. Párizs–Budapest*. Összeáll.: RAINER M. János. Budapest, Bibliotéka, 1988.
- 1992 RAINER M. János: A Parlamenttől a fő utcáig. Nagy Imre gondolati útja. 1956. november 4. – 1957. április 14. In: *Évkönyv 1992*. Szerkesztőb.: BAK M. János – BÉKÉS Csaba – HEGEDÜS B. András – LITVÁN György. Budapest, 1956-os Intézet, 1992.
- 1996 RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz I. 1896–1953*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

- 1998 RAINER M. János: Ismeretlen erővel szemben 1–2. Nagy Imre október 23-án. In: *Élet és Tudomány*, 1998. 43–44. sz.
- 1999 RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999.
- RÉVAI**
- 1991 *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Szerk.: RÉVAI Valéria. Budapest, Zrínyi – Új Magyarország, 1991.
- RIPP**
- 1997 RIPP Zoltán: A pártvezetés végnapjai. In: *Ötvenhat októbere és a hatalom*. Szerk.: HORVÁTH Julianna – RIPP Zoltán. Budapest, Napvilág, 1997.
- 1998 RIPP Zoltán: Restauráció és reformpolitika. A Kádár-korszak első éveit. In: *Rubicon*, 1998. 1. sz. 6–11.
- SZÁNTÓ**
- SZÁNTÓ Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*. Miskolc, é. n.
- SZÁSZ**
- 1989 SZÁSZ Béla: *Minden kényszer nélkül. Egy műper nélkül*. Budapest, Európa – História, 1989.
- SZEREDA – SZTOKALIN**
- 1993 *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából*. Vál. V. SZEREDA és A. SZTOKALIN. Budapest, Móra, 1993.
- SZIRMAI**
- 1998 SZIRMAI István: Nagy Imre kivégzéséről. Hangulatjelentés. 1958. június 20-a. In: *Rubicon*, 1998. 4–5. sz.
- SZŰCS**
- 1989 SZŰCS Miklós: *Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál*. Budapest, Szabad Tér, 1989.
- T. VARGA**
- 1989 T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. 1954. december 14. – 1956. október 9. In: *Új Fórum*, 1989. 4. sz. 11–39.
- 1992 Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.). Közli: T. VARGA György. In: *Múltunk*, 1992. 2–3. sz.
- TÓBIÁS**
- 1989 TÓBIÁS Áron: *In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre*. Budapest, Szabad Tér, 1989.
- TOP SECRET**
- 1995 *Top secret: Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. Dokumentumok*. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995.

VARGA

- 1994 VARGA László: Moszkva – Belgrád – Budapest. Nagy Imre a jugoszláv követségen. In: VARGA László: *Az elhagyott tömeg 1950–1956*. Budapest, Cserépfalvi – Budapest Főváros Levéltára, 1994. 127–198.
- 1998 VARGA Andrea: Nagy Imre élete a snagovi tó partján. Interjú – riport – dokumentum. In: *Kapu*, 1998. 1–6/7. sz. 88–92.

VÁSÁRHELYI

- 1989 VÁSÁRHELYI Miklós: *Ellenzékben*. Szerk.: TÓBIÁS Áron. Budapest, Szabad Tér, 1989.
- VÁSÁRHELYI Miklós: A Nagy Imre-csoport október 23-án.
<http://www.rev.hu>